T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE PLANLAMA DÖNEMİNDE DEVLET MÜDAHALECİLİĞİNİN İMALAT SANAYİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: 1963-1989 DÖNEMİ İÇİN KLİOMETRİK BİR İNCELEME

(DOKTORA TEZİ)

BENGÜ DOĞANGÜN YASA

DANIŞMAN: YRD.DOÇ.DR. MEHMET EMİN YARDIMCI

KOCAELİ 2017

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE PLANLAMA DÖNEMİNDE DEVLET MÜDAHALECİLİĞİNİN İMALAT SANAYİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: 1963-1989 DÖNEMİ İÇİN KLİOMETRİK BİR İNCELEME

(DOKTORA TEZİ)

Tezi Hazırlayan: Bengü Doğangün YASA

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 15.02.2017/ 06

Jüri Başkanı: Prof. Dr. Hamza ÇEŞTEPE

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Kaya BAYRAKTAR

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Vedat CENGİZ

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Gülten DURSUN

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emin YARDIMCI

KOCAELİ 2017

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER i

ÖZET iv

ABSTRACT v

TABLOLAR LİSTESİ vi

KISALTMALAR viii

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE: DEVLET KAVRAMI VE DEVLET MÜDAHALECİLİĞİNE İLİŞKİN TEORİK YAKLAŞIMLARIN EVRİMİ

1.1. DEVLET KAVRAMI 8

1.2. İKTİSAT TEORİLERİNDE DEVLET VE DEVLET MÜDAHALECİLİĞİNİN KURAMSALLAŞTIRILMASI 10

1.2.1. Devlet Müdahaleciliğinin Doğuşu: Merkantilizm 15

1.2.2. Klasik Okul 16

1.2.3. Neoklasik Okul 21

1.2.4. Marksizm 22

1.2.5. Alman Tarihçi Okulu 24

1.2.6. Keynesçi Akım ve Refah Devleti 25

1.2.7. Avusturya İktisat Okulu 28

1.2.8. Yeni Ekonomik Akımlar ve Devlet Müdahaleciliği 33

1.2.9. Özgün Yaklaşımlar 37

1.3. AZ GELİŞMİŞLİK EKSENİNDE DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ 39

1.3.1. Neoklasik Görüş 41

1.3.2. Yapısalcı Görüş 44

1.3.3. Bağımlılık Okulu 45

1.3.4. Washington Konsensüs 46

1.3.5. Post Washington Konsensüs 47

1.4. DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ KURAMINDA DÖNÜŞÜM 49

İKİNCİ BÖLÜM
DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ

2.1. DÜNYADA DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ VE PLANLAMANIN UYGULANIŞI 54

2.1.1. Gelişmiş Ülkelerde Devlet Müdahaleciliği ve Planlama 55
2.1.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Devlet Müdahaleciliği ve Planlama 56
2.2. TÜRK İKTİSAT DÜŞÜNCESİ VE UYGULAMADA DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ 63
2.2.1. Türk İktisat Düşüncesinde Devlet Müdahaleciliği 63
2.2.1.1. Liberalizm Akımı ve Etkileri 64
2.2.1.2. Müdahalecilik Akımı ve Etkileri 67
2.2.1.3. Müdahalecilik Akımında Ayrım: Kadrocular ve İktisadi Devletçilik 70
2.2.1.3.1. Kadrocular 71
2.2.1.3.2. Özgün Bir Yaklaşım: Ahmet Hamdi Başar ve İktisadi Devletçilik 72
2.2.2. Türkiye'de Devlet Müdahaleciliğinin Uygulanışı 73
2.2.2.1. Planlı Dönem Öncesi Devlet Müdahaleciliği: 1923-1960 73
2.2.2.1.1. Liberal Dönem: 1923-1932 73
2.2.2.1.2. Türkiye'de Devletçiliğe Geçiş ve Devletçiliğin Kurumsallaşması: 1933-1950 80
2.2.2.1.3. Devlet Müdahaleciliğinin Kurumsallaşmasında Bir Örnek: Etibank 91
2.2.2.1.4. Demokrat Parti Döneminde Devlet Müdahaleciliği: 1950-1960 94
2.2.2.2. Planlamaya Geçiş Süreci: Devlet Planlama Teşkilatının Kuruluşu 98

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE PLANLAMA DÖNEMİNDE İMALAT SANAYİ'NDE DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ: 1963-1989

3.1. BİRİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1963-1967) DÖNEMİ 106
3.1.1. Hedefler 106
3.1.2. Uygulamalar 110
3.1.3. Gerçekleşmeler 118
3.2. İKİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1968-1972) DÖNEMİ 123
3.2.1. Hedefler 123
3.2.2. Uygulamalar 127
3.2.3. Gerçekleşmeler 138
3.3. ÜÇÜNCÜ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1973-1977) DÖNEMİ 142
3.3.1. Hedefler 142
3.3.2. Uygulamalar 145
3.3.3. Gerçekleşmeler 156
3.4. DÖRDÜNCÜ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1979-1983) 163

3.4.1. Hedefler 163
3.4.2. Uygulamalar 166
3.4.3. Gerçekleşmeler 179
3.5. BEŞİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİ (1985-1989) 183
3.5.1. Hedefler 183
3.5.2. Uygulamalar 185
3.5.3. Gerçekleşmeler 201

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
EKONOMETRİK ANALİZ

4.1. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI 206
4.2. MODEL 215
4.3. VERİ VE METODOLOJİ 218
4.3.1. Değişen Varyans (Heteroscedasticity) 218
4.3.2. Otokorelasyon 219
4.3.3. Chow Testi 221
4.4. AMPİRİK BULGULAR 223
4.5. AMPİRİK SONUÇLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ 233
SONUÇ 250
KAYNAKÇA 257
ÖZGEÇMİŞ: 289

ÖZET

Devlet müdahaleciliğinin sınırlarına yönelik tartışmalar, iktisadi düşünce kuramlarının merkezinde yer almaktadır. Bu çalışma, Türkiye'de devlet müdahaleciliğinin etkinliğinin, iktisadi büyümenin itici gücünü oluşturan imalat sanayi üzerinden incelenmesi amacını taşımaktadır. Türkiye iktisat tarihinin belirli bir döneminde oluşturulmaya çalışılan ekonomi politiğin nicel ve nitel açıdan incelenmesi, sanayileşme sorununun çözümüne katkı sağlayacaktır. Çalışmada Türkiye'de devlet müdahaleciliği kapsamında uygulanan politikalar ile yasal ve kurumsal düzenlemeler müdahaleciliğin planlama uygulaması ile somutlaştığı 1963-1989 dönemi için incelenmiştir. Ayrıca devlet müdahaleciliğinin imalat sanayi üzerindeki etkinliği ampirik olarak test edilmiştir. İmalat sanayinde uygulanan devlet işletmeciliği modelinin analizinde, üretilen toplam imalat sanayi katma değeri ile yapılan sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayine ayrılan payın iktisadi büyüme üzerindeki etkisine bakılmıştır. Özel kesime ve kamu kesimine ait verilerin birlikte kullanıldığı modelde, devlet işletmeciliği modelinin etkin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca 1963-1989 döneminde imalat sanayi üzerinde sıklıkla kullanılan müdahale araçlarının toplam imalat sanayi katma değerinin GSYİH içerisindeki payı üzerindeki etkisi test edilmiştir. İmalat sanayinde ihracata uygulanan vergi iade oranları, yatırım teşvikleri içerisinde imalat sanayine ayrılan pay, sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayine ayrılan pay ve dışa açıklık oranının imalat sanayi katma değerinin GSYİH içerisindeki payı üzerinde pozitif yönde bir etki yaratmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ampirik bulgular devlet müdahaleciliğinin imalat sanayi üzerinde etkin olmadığı sonucunu desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Devlet Müdahaleciliği, İmalat Sanayi, Sanayi

ABSTRACT

The discussions for the limits of the state interventionism occur in the centre of the economic thought. The purpose of this study is to research the efficiency of state interventionism in Turkey through the manufacturing industry that compose the driving force of the economic growth. The research of the economic policy that wants to be created in a specific period of the economic history of Turkey, in terms of both quantitative and qualitative, contributes for the solution of industrialization issue. In this study the economic policy and legal arrangements were investigated when the interventionism became concrete by the planning execution in 1963-1989. Furthermore the economic efficiency of state interventionism on the manufacturing industry was analyzed by the selected datas. Total added value of public sector in manufacturing industry and fixed-capital investment were used for analyzing the model of state entrepreneurship in manufacturing industry. The model of state entrepreneurship wasn't efficient in the analysis which is used both of public and private sector variables. Furthermore instruments of intervention on the manufacturing industry were analyzed for the period of 1963-1989. There wasn't any effects of tax repayment rate of the manufacturing export, fixed-capital investment in manufacturing industry, investment incentives on the manufacturing industry and openness index on the industrialization rate. As a result of this analysis, the state interventionism was not efficient on the manufacturing industry.

Key Words: State interventionism, Industry, Manufacturing industry

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 3.1: İhracatta Vergi İade Oranları 111

Tablo 3.2 Sektörler İtibariyle Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (Cari Fiyatlarla, % Dağılım) 119

Tablo 3.3: Sektörlerin GSMH İçindeki Payları 120

Tablo 3.4: İmalat Sanayinin Bileşimi 121

Tablo 3.5: İşgücü Verimliliği Önceki Yıla Göre Değişme Oranları (%) 121

Tablo 3.6: Üretim Ölçeği Yıllık Değişme Oranı (%) 122

Tablo 3.7: Kamu ve Özel Sektör Ayrımında Üretim ve İstihdamın Yapısı 122

Tablo 3.8: BBYKP Döneminde Hedeflenen ve Gerçekleşen Büyüme Hızları (Yıllık Ortalama % Değişme) 123

Tablo 3.9: İhracatta Vergi İade Oranları 131

Tablo 3.10: Sektörler İtibariyle Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (Cari Fiyatlarla, % Dağılım) 138

Tablo 3.11: İmalat Sanayi Üretim Artış Hızları (%) 139

Tablo 3.12: İmalat Sanayi Üretiminin Dağılımı (%) 140

Tablo 3.13: Üretim Ölçeği Değişim Oranları (%) 141

Tablo 3.14: İşgücü Verimliliği Değişim Oranları % 141

Tablo 3.15: Kamu ve Özel Sektör Ayrımında Üretim ve İstihdamın Yapısı 142

Tablo 3.16: İBYKP Döneminde Hedeflenen ve Gerçekleşen Büyüme Hızları (Yıllık Ortalama % Değişme) 142

Tablo 3.17: İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde İhracatta Vergi İadesi Oranları 152

Tablo 3.18: 1973-1977 Döneminde Döviz Kurları (TL/ Dolar) 153

Tablo 3.19: 1973-1977 Döneminde Döviz Kuru (TL/ Dolar) Endeksi 153

Tablo 3.20: Yıllara Göre Marjinal Sermaye/Hasıla Oranındaki ve İmalat Sanayindeki Değişmeler 157

Tablo 3.21: Üretim Ölçeği Değişim Oranları (%) 158

Tablo 3.22: İşgücü Verimliliği (Önceki yıla göre değişim oranı) 158

Tablo 3.23: Kamu ve Özel Sektör Ayrımında Üretim ve İstihdamın Yapısı 159

Tablo 3.24: Kamu Kesimi Üretiminin Sektörel Dağılımı 160

Tablo 3.25: Sektörler İtibariyle Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (Cari Fiyatlarla, % Dağılım) 161

Tablo 3.26: İmalat Sanayi Üretiminin Dağılımı (%) 161

Tablo 3.27: ÜBYKP Döneminde Hedeflenen ve Gerçekleşen Büyüme Hızları (Yıllık Ortalama % Değişme) 163
Tablo 3.28: İhracat Kredileri 176
Tablo 3.29: İhracatta Vergi İade Oranları 177
Tablo 3.30: Sektörler İtibariyle Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (Cari Fiyatlarla, % Dağılım) 180
Tablo 3.31: Üretim Ölçeği Değişim Oranları (%) 181
Tablo 3.32: İşgücü Verimliliği Değişim Oranları % 181
Tablo 3.33: Kamu ve Özel Sektör Ayrımında Üretim ve İstihdamın Yapısı 182
Tablo 3.34: İmalat Sanayi Üretimi Dağılımı 182
Tablo 3.35: DBYKP Döneminde Hedeflenen ve Gerçekleşen Büyüme Hızları (Yıllık Ortalama % Değişme) 182
Tablo 3.36: Plan Dönemleri İtibariyle Marjinal Sermaye/ Hasıla Katsayıları 185
Tablo 3.37: İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde İhracatta Vergi İadesi Oranları 188
Tablo 3.38: Toplam Parasal İhracat Teşvikleri (1982-1989) 191
Tablo 3.39: İmalat Sanayi Reel Efektif Kur Endeksindeki Gelişmeler 192
Tablo 3.40: İhracatın Teknolojik Yapısı (%) 199
Tablo 3.41: Üretim Ölçeği Değişim Oranları (%) 203
Tablo 3.42: İşgücü Verimliliği Değişim Oranları % 203
Tablo 3.43: Kamu ve Özel Sektör Ayrımında Üretim ve İstihdamın Yapısı 204
Tablo 3.44: İmalat Sanayi Üretimi Dağılımı (DPT, 1989: 5) 204
Tablo 3.45: Sektörler İtibariyle Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (Cari Fiyatlarla, % Dağılım) 205
Tablo 3.46: BşBYKP Döneminde Hedeflenen ve Gerçekleşen Büyüme Hızları (Yıllık Ortalama % Değişme) 205
Tablo 4.1: Ekonometrik Modeller 216
Tablo 4.2: Model 1'e İlişkin EKK tahmini 224
Tablo 4.3: Model 2'ye İlişkin EKK Tahmini 226
Tablo 4.4: Model 3 için EKK tahmini 228
Tablo 4.5: Model 4 için Cochrane-Orcutt ile Tahmini 231
Tablo 4.6: Model 5 için EKK Tahmini 232

KISALTMALAR

AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
BBYKP	: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
BM	: Birleşmiş Milletler
BşBYKP	: Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
DBYKP	: Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
DESİYAB	: Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EKK	: En Küçük Kareler
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
İBYKP	: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KÜSGET	: Küçük Sanayi Geliştirme Teşkilâtı
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development
SEGEM	: Sınai Eğitim ve Geliştirme Merkezi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TOBB	: Türkiye Odalar Ve Borsalar Birliği
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
TÜMAŞ	: Türk Mühendislik, Müşavirlik ve Müteahhitlik Anonim Şirketi
UNCTAD	: The United Nations Conference on Trade and Development
ÜBYKP	: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
ZC	: Zabıt Ceridesi

GİRİŞ

Toplumdaki en temel kurumlardan biri olan devlet ve devletin görevlerinin neler olması gerektiği sorunu insanoğlunun binlerce yıldır zihinsel uğraş alanlarından birini oluşturmuştur. Liberalizm ve müdahaleciliğin ikili ekseninde gerçekleşen tartışmalar, devlete ve devlet müdahaleciliğine yönelik farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Devlet müdahalesinin sınırları bu tartışmalar çerçevesinde çizilmeye çalışılmıştır. Devletin ekonomik hayat üzerindeki etkinliğine verilen rol, iktisadi düşünce sistemleri arasındaki farkı belirleyen en temel faktörlerden biri olmuştur.

Liberal ekonominin şiddetle savunduğu piyasa ekonomisine geçiş ve devletin ekonomik rolünün azaltılması görüşü, 20. yüzyılda görülen iktisadi gelişmelerle birlikte sekteye uğramıştır. Teorik yaklaşımların iktisadi sorunları açıklamada yetersiz kalışı müdahaleci devlet anlayışının doğmasına neden olmuştur. Devletler kamu girişimciliği ve planlama ile ekonomide aktif rol oynamaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrası sürdürülen bu politikalar, 1970'lerde oluşan yeni iktisadi sorunları çözümlemede yetersiz kalmış; devletin ekonomideki ağırlığı hususunda farklı görüşler ortaya atılmaya başlanmıştır. Neo liberal iktisatçıların karşı devrim olarak tanımladıkları bu dönüşümün hedefi, müdahale kavramı olmuştur. Bu kuramsal değişim ile birlikte devletin zamanla ekonomiye müdahale etme gücü zayıflamış; piyasa mekanizması ve özel girişimcilik ön plana çıkmıştır. Ancak tarihsel süreç içinde değişiklik gösterse de, devlet müdahaleciliğinin sınırları sorunsalı tartışılmaya devam etmektedir.

Topluma ait tüm sosyal ve ekonomik değerleri çevreleyen kurumlar, 20. yüzyıl boyunca iktisatçılar ve özellikle iktisat tarihçilerinin ilgi odağı olmuştur. Toplumların iktisadi düzeylerindeki değişim seyrinin incelenmesinde ve bu bağlamda çeşitli sonuçların ortaya konmasında kurumların rolünü öne çıkartan ''Yeni Kurumsal İktisat''ın yükselişi de bu gerçeği gözler önüne sermiştir. Yeni Kurumcu İktisat özellikle Batı Avrupa ve ABD gibi gelişmiş ekonomilerin iktisadi gelişim ve

büyümelerinde kurumların rolüne vurgu yapmıştır. Hem başlı başına bu kurumlardan biri olarak hem de toplumsal kurumların yasal ve hukuksal çerçevesinin belirleyicisi olarak devletin, üretim faaliyetini artırıcı yönünü ele alarak, iktisadi gelişim konusunda önemli bir rol üstlendiğine dikkat çekmişlerdir.

İktisat bilimindeki yöntem bilimsel değişiklikler sadece yeni düşünce akımlarının ortaya çıkması ile gerçekleşmemiştir. Aynı zamanda 1950'li yıllardan itibaren tarihsel araştırmalarda kliometri yöntemi önerilmeye başlanmıştır. Kliometri, en basit ifadesiyle, iktisat teorisi ile kantitatif tekniklerin tarih araştırmalarına uygulanması anlamına gelmektedir. Tarih biliminin iktisat disiplinine farklı bir yönü ile hizmet etmesini amaçlamaktadır (Goldin, 1995, 191). İktisat biliminde ekonomik gerçeklerin analizi için artan ölçüde istatistiki yöntemler kullanılması, iktisat tarihi için de bu yöntemi cazip hale getirmeye başlamıştır (Meiners-Nardinelli, 1986, 512). Tarihsel olguların sağlıklı ve bütüncül bir şekilde değerlendirilememe riski, çalışmalarda ideolojik yaklaşımların etkinliğini artırabilmektedir (Tabakoğlu, 2005: 19). Kliometri ile iktisat tarihi, iktisat bilimindeki ampirik araçları kullanarak, iddialarının bilimsel zeminini sağlamlaştıracak, ayrıca iktisat tarihini iktisat disiplinine biraz daha yaklaştıracaktır (Goldin, 1995, 206). Yapılan çalışmanın daha geniş kapsamlı sorulara cevap verebilmesini ve tarihsel süreci daha güçlü biçimde ifade edilebilmesini sağlayacaktır (Hobsbawm, 2008: 11-12). Bu yeni yöntem ile tarihçinin incelediği gelişmelere ilişkin olgular arasındaki neden-sonuç ilişkileri daha sağlam temeller üzerinde kurulabilecektir. Böylelikle çalışmanın bütüncül bir anlam ifade etmesi mümkün hale gelecektir (Pamuk, 2007: 13).

Tarihsel evrim çizgisini sürekli ileri yönlü gerçekleşen sıçramalar değil, yükselen bir hat üzerinde gerçekleşen iniş-çıkışlar belirlemektedir. Sanayileşmiş toplumlar bu evreye ulaşılan yolda, her tecrübeyi biriktirmiş, sıçrama sürecinde bu birikimleri eşsiz bir kaynak olarak kullanmıştır (Kazgan, 2009: 2). 20. yüzyılın ilk yarısında iktisadi gelişim açısından belirleyici unsur sanayi kapitalizmi olmuştur. Süreç boyunca pek çok açmazla karşılaşılmış, liberal retoriğin canlanması ve çok uluslu şirket yapılanmalarının ortaya çıkması ile kapitalizm yeni uyum yeteneğini gözler önüne sermiştir. Sanayi kapitalizminin yerini teknik bilimciliğin aldığı, kapitalizmin yeni bir biçimi tezâhür etmiştir (Beaud, 2015: 358-359). Sanayi kapitalizmi, kapitalizmin bu yeni evresinde de belirleyici unsurlardan biri olmuştur.

Bu yüzden toplumların sanayi kapitalizmi aşamasında biriktirdikleri tecrübelerin incelenmesi önem taşımaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler içerisinde yer alan ve sanayileşme konusunda belirli sorunlar yaşayan Türkiye'de, sanayi ve kapitalizmin oluşturduğu ilişki ağı içerisinde belirgin öğe devlet olmuştur. Bu bağlamda Türkiye'de kapitalizmin gelişmesinde devletin uyguladığı politikaların Cumhuriyet'in erken dönemlerinden itibaren incelenmesi, ayrıca Türkiye'de devletçiliğin oluşumunu etkileyen yapısal, ideolojik, siyasi ve konjonktürel koşulların izlerinin tarihsel süreç içerisinde aranması yararlı olacaktır. Gelişmiş ekonomilerin iktisadi gelişim ve büyümelerinde kritik bir role sahip olan imalat sanayinin, devlet müdahaleciliğinin etkileri ile gelişen yapısının incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmanın en önemli itici gücü, bir yandan Türkiye ekonomisini karakterize eden belirli unsurları göz önüne almak, diğer yandan devlet müdahaleciliğinin imalat sanayi üzerindeki etkinliğini kliometri yöntemi ile analiz etmek olmuştur. Bir diğer etken ise iktisat tarihi çalışmalarının farklı yöntemler kullanılarak, yeni araştırma alanlarını konu edinmesine katkı sağlama düşüncesidir.

Bu çalışma Türkiye'de müdahaleci anlayışın etkin bir şekilde uygulandığı 1960'lı yıllardan, liberal ekonomiye kesin bir geçiş yaptığı 1989 yılı sonuna kadar olan dönemde sanayileşme politikalarını bütünsel bir yaklaşımla değerlendirme çabasının sonucudur. Yaklaşık otuz yılı kapsayan bu süreç, devletin temelde iki farklı sanayileşme stratejisi uygulayarak sanayi sektörüne çeşitli müdahalelerde bulunduğu bir dönemdir. Dönemin geneline bakıldığında bu iki stratejinin süreç boyunca karma politikalar aracılığıyla bütünleştirilmiş iki strateji şeklinde uygulandığı görülmektedir. Ayrıca Türkiye'de devlet, Keynesyen modelin öngördüğü biçimde sisteme sadece dışarıdan müdahale etmemiş, işletmeci devlet modeli ile bizzat sistemin içerisinde önemli bir unsur olmuştur. Türkiye'de yaşanan devlet müdahaleleri, zaman içerisinde farklılaşan sınır ve nitelikleri ile birlikte süreklilik sağlamaktadır. 1930'lu yıllardan itibaren uygulanan devletçilik uygulamaları, ideolojik kaygıdan uzak, tamamen pragmatik bir yaklaşımın sonucudur. Tarihsel süreç içerisinde müdahalecilikte kullanılan araçlar ve kullanım oranları değiştirme göstermişse de, ana amaç, devletin zamanla piyasadan çekilerek liberal sistemin sürdürülebilirliği olmuştur.

Türkiye'de oluşan müdahalecilik kuramı devletin kendine has bu nitelikleri ile birlikte anılmalıdır. Bu çalışmada iktisat merkezli ve içsel olarak Türkiye'de müdahaleciliğin geçirdiği evrim analiz edilecek; bu dönüşüm müdahaleci politikaların yavaş yavaş terkedildiği ve piyasa yöneliminin sürekli kılınmaya başladığı 1990'lı yıların başlarına kadar olan süreç için incelenecektir. Özellikle imalat sanayi açısından 1990 sonrası dönem, müdahale araçlarının azaldığı ve devlet kurumlarının özelleştirilme girişimlerinin yoğunlaştığı dönemi temsil etmektedir. Dönemde müdahaleciliğin somutlaşma biçimi planlama olduğundan, çalışmada kullanılan dönemlendirme, kalkınma planları üzerinden biçimlendirilmiştir. Çalışma bir bütün olarak kalkınma planlarının başarısını ölçme değil, ilgili dönemde imalat sanayi üzerinde kullanılan müdahale araçlarının etkinliğini ortaya koyma amacını taşımaktadır.

Cumhuriyet'in erken dönemleriyle birlikte Türkiye'de devletçiliğe geçiş için elverişli bir zemin oluşmuştur. Osmanlı'dan devletin iktisadi alanda geniş bir biçimde yer aldığı bir devlet anlayışı miras alınmıştır. Meşrutiyet dönemi ile birlikte liberal ekonomiye yaklaşılsa da, devlet ekonominin en önemli unsurlarından biri olarak tanımlanmıştır. Bu oluşum Cumhuriyet dönemi itibariyle önemli bir fark ile devam etmiştir. Devlet üretici kimliği ve müdahale araçlarının yönlendiricisi olarak sanayileşme sürecinde belirgin bir rol almış, ancak tarihsel süreçte eksikliğini hissettiği bir sermaye sınıfının oluşumunu desteklemiştir. Çünkü bu sınıfın yokluğu, merkantilist özellikleri içselleştirmemiş ve sınıfsal bir yapılanmaya gitmemiş Osmanlı'dan devralınmış bir miras olarak, Türk kapitalizminin yaşadığı sorunların temeli sayılmıştır.

Türkiye'de 1930-1979 döneminde uygulanmış olan dış ticaret ve sanayileşme stratejileri, belli dönemlerdeki liberalleşme girişimlerine rağmen içe yönelik bir özellik taşımıştır. İkinci Dünya Savaşı sonundan 1953 yılına kadar oldukça liberal bir dış ticaret ve sanayileşme stratejisi uygulayan Türkiye, 1953 yılından itibaren ortaya çıkan ağır döviz darboğazı sonucu ithalat ikamesinin aracı olan kotaları, ithalat yasaklarını, yüksek gümrük duvarlarını uygulamaya koymuştur. Bu açıdan Türkiye, 1953-1960 döneminde iktisadi şartların gereği olarak ithal ikamesi stratejisini uygulamıştır. İçe yönelik stratejiyi 1960 yılı başlarından 1980 yılına kadar bilinçli olarak sürdürmüştür. Kamu yatırımları aracılığıyla tüketim, ara ve yatırım

malları üreten sanayi dallarının tümünde doğrudan üretici olarak ön plana çıkan devlet, özellikle 1960'lı yılların başında planlı kalkınma döneminin başlamasından sonra özel sektör yatırımlarının yönlendirilmesinde de çok önemli bir rol üstlenmiştir. Devlet sahip olduğu işletmeler yanında, oluşturduğu döviz kuru politikası, faiz politikası, vergi politikası, koruma ve dış ticaret politikası, yabancı sermaye politikası, teşvik politikası gibi çeşitli politika araçları ile sanayileşme sürecini çok yönlü olarak etkilemiştir. 1980 sonrası süreçte devletin ekonomideki rolünün azaldığı bir döneme girilmiştir.

Yapısal uyum programını ilk uygulamaya koyan ülkelerden biri olan Türkiye'de, 1980 yılı sonrasında devlet kuramı açısından köklü bir dönüşüme ihtiyaç duyulmuştur. Devletin iktisadi müdahale açısından yeniden yapılandırılması, 1980 sonrasında ağırlığını artırmakla birlikte, tarihsel süreç içinde önemini koruyan bir konu olmuştur. Sanayileşmede yapısal dönüşümü hedefleyen iktisat politikalarının uygulamaya konulması kamusal alanın bu bağlamdaki çabasını ifade etmektedir. Devletin ekonominin gelişmesi üzerindeki etkisini göstermesi bakımından bu dönüşüm çabasını analiz etmek önem taşımaktadır. Devlet müdahaleciliğinin seçili bir sektör üzerinden etkinliğinin araştırılması, tarihsel önem taşıyan bu konunun analiz edilmesine katkı sağlayacaktır.

Türkiye için yapılan çalışmalarda, devlet müdahaleciliğinin sanayileşme üzerinde yarattığı sonuçların ekonometrik bir değerlendirme ile ele alınmamış olması, tarihsel çalışmaların ihmal edilen yönlerinden birini teşkil etmektedir. Kliometrik inceleme ile amaç sadece tarihin belirli bir dönemini aydınlatmak değil, aynı zamanda devlet müdahaleciliğinin oluşum ve gelişim sürecindeki süreklilikleri vurgulamaktır. Çalışmada, müdahalenin sürekli kalan nitelikleri ve değişen öğeleri, iktisat merkezli bir yaklaşım ile ortaya konmaya çalışılacaktır.

Akademik literatürde yaygın olan sorun, var olan çalışmaların mekânsal ve tarihsel boyutunun eksikliğidir. Bu çalışma devleti bir özne olarak alarak, kendine ait bir gücü ve özerkliği olan bir kurum olarak gören kurumsalcı yaklaşımı model almaktadır. Ancak devleti çatlağı olmayan monolitik bir yapı (Poulantzas, 1978: 136) olarak görmemek adına, içinde bulunduğu toplumsal ilişkiler ağı çerçevesinde bütüncül bir değerlendirme yapılmalıdır. Çünkü uygulanan bir politikanın etkisi,

uygulandığı toplumsal ortamın karşı davranışları ile ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla devlet ve diğer toplumsal kesimlerin karşılıklı etkileşimi de ortaya konularak müdahaleciliğin etkinliği incelenmelidir.

Sanayi konusunda belirgin bir yol alan Türkiye, sanayileşme konusunda yaşadığı olumlu gelişmeler yanında, bu süreci sürekli kılacak yapısal dönüşümü gerçekleştiremediğinden sanayisizleşme tehlikesi ile de karşı karşıya olarak gösterilmektedir (Dünya Bankası, 1990; UNCTAD, 2003). Ayrıca 2000 yılı sonrasında imalat sanayinin ulusal gelir ve toplam istihdam içindeki payının giderek düştüğü Türkiye için, orta gelir tuzağı da bir tehlike olarak belirmektedir (Pamuk, 2015; Yeldan,2010). Bu bağlamda, sanayileşme sürecine ilişkin sorunların, bu sürecin dinamik bir unsuru olan devlet merkezli bir değerlendirilmesinin yapılması önem taşımaktadır.

Çalışmanın temel hipotezi, Türkiye ekonomisinin sanayileşme sorunsalını, devlet müdahaleciliğinin açmazları perspektifine dayandırmaktadır. Bu temel hipotez kapsamında, dört hipotez sınanacaktır. İmalat sanayi kapsamında uygulanan devlet işletmeciliği modelinin büyüme üzerindeki etkinliği, devlet müdahaleciliğinin imalat sanayi üzerindeki etkinliği, devlet müdahaleciliğinin özel sermayeyi imalat sanayine yönlendirebilme konusundaki yetkinliği ve son olarak, imalat sanayine yönelen özel sermayenin imalat sanayi üzerindeki etkinliği araştırılacaktır.

Çalışmada tümdengelim ve tümevarım yöntemlerinin olanaklarının karşılıklı olarak sınandığı karma bir yöntem kullanılacaktır. Bu sayede tarihsel süreklilik izlenirken, politika seçenekleri de sorgulanacaktır. Bu yöntem Türkiye'de kapitalizmin sahip olduğu dinamiklerin uzun dönemli eğilimlerinin ortaya çıkarılması bakımından gerekli görülmektedir. Kapitalizmin önemli yapısal dinamiklerinden biri olan devletin, sürdürdüğü faaliyetler açısından kliometrik bir analizinin yapılması, çalışmanın özgün katkısını ifade etmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde devlet kavramı, tanımı ve faaliyet alanlarının kapsamını betimleyen müdahaleciliğin, iktisat disiplini içerisinde nasıl evrildiği üzerinde durulacaktır. İktisat kuramlarına ait farklı bakış açılarının oluşmasına temel

teşkil eden unsurlardan biri olan devlet müdahaleciliğine karşı geliştirilen yaklaşımlar tarihsel bir perspektif içerisinde incelenecektir.

İkinci bölümde, devlet ve devlet müdahaleciliğine bakış açısının oluşum ve gelişim süreçleri üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda, iktisat disiplininin müdahaleciliğe olan yaklaşımının Osmanlı ve Cumhuriyet Türkiye'sine girişi ve bu coğrafyada nasıl şekillendiği ifade edilmeye çalışılacaktır. Müdahaleciliğin somutlaşma biçimi olarak planlamaya geçiş, uluslararası konjonktür ile karşılaştırmalı bir perspektif üzerinden ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde, Türkiye'nin uyguladığı iki farklı kalkınma modeli, planlamanın kurumsallaştığı 1963-1989 dönemi için, çeşitli göstergelerle ifade edilmeye çalışılacaktır. Uygulanan bu modeller çerçevesinde oluşturulmaya çalışılan ekonomi politik, içerdiği kapsamlı yasal düzenlemeler ve kurumsal yapılanmalar, nicel ve nitel açıdan ortaya konmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın son bölümünde, beş farklı ekonometrik model ile devletin imalat sanayi üzerindeki etkinliği analiz edilecektir. Türk kapitalizmi perspektifinde öne çıkan içsel bir dinamik olan devleti merkeze koyarak yapılacak bu araştırma, ekonomi politik çerçevesi içinde bütüncül bir tarihsel değerlendirmeyi mümkün kılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM
KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE: DEVLET KAVRAMI VE DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ'NE İLİŞKİN TEORİK YAKLAŞIMLARIN EVRİMİ

Devletin iktisadi sistem içerisinde üstlenmesi gereken rolün ne olması gerektiği, hem bilimsel olarak hem de ekonomi politik açısından tartışılan bir konudur. Bu konuda ortaya atılan farklı görüşlerin odaklandıkları temel nokta, ekonomide etkinliğin sağlanmasıdır.

Devletin temsil ve müdahale bakımından iktisadi sistem ile ilişkisini açıklamak için geliştirilmiş çeşitli iktisadi düşünce kuramları vardır. Bu kuramlar doğrudan doğruya piyasa mekanizmasının isleyişi ile devlet müdahalesi arasındaki ilişkiyi kurmaya çalışmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde devlet kuramının gelişimine bakıldığında, iktisadi düşüncenin geçtiği evrelerden önemli düzeyde etkilenildiği görülmektedir.

Bu bölümde devlet ve müdahalecilik kavramları üzerinde durulacak, iktisat kuramlarının müdahalecilik kavramına bakış açıları irdelenecektir.

1.1. DEVLET KAVRAMI

Devlet yüzyıllardan beri var olan sosyal bir olgudur. Devlet, insanlık tarihinin belli aşamalarında ortaya çıkarak, bu aşamalar içerisinde farklı biçimler almıştır. Tarihsel süreç içerisinde devlet kavramı üzerine geliştirilen farklı tanımlamalar olması devlete yüklenen görev ve fonksiyonlardaki değişmelerden kaynaklanmaktadır. Çağdaş devlet tanımı bu değişimlerle birlikte anlamını kazanmaktadır. İçinde bulunulan dönemin yapısal koşulları ve sahip olunan ideolojik yaklaşımlar devlet tanımlamasının yapılmasında etkili unsurlar olmuştur.

Devlet, yaklaşık 10.000 yıl öncesinde ilk tarım toplumlarına kadar uzanan beşeri bir kurumdur (Fukuyama, 2005: 13). Kalıcı bir organizasyon, toprak, anayurt,

nüfus, hükümran türünden kavramlarla, doğrudan ilintili olan devlet düşüncesi, insan topluluklarının kurucu bir eylemi olarak tarihsel süreç içinde tartışılmıştır. Devlet kavramıyla ilgili temel öncüller ve tanımlamalar, devlet örgütlenmesinin evrimiyle eşzamanlı biçimde dönüşmüş ve bu alandaki başka tartışmaları da dönüştürmüştür (Saint Marc, 2009: 4). En çok bilinen devlet tanımlamalarından biri, 'Üç Unsur Teorisi'ne dayandırılarak kurgulanmıştır. Buna göre devlet; insan, toprak ve egemenlik gibi farklı öğelerin bir araya gelmesiyle oluşan bir varlıktır. Devlet belirli bir toprak parçası üzerinde egemen olan belirli bir insan topluluğu tarafından ortaya çıkarılmıştır (Gözler, 2007: 4). Max Weber de bu tanıma benzer şekilde devleti şöyle tanımlamaktadır: ''Devlet; belirli bir toprak parçası üzerinde, meşru fiziksel güç kullanma tekelini elinde bulunduran insan topluluğudur.''(Weber, 1948: 77) .

Devlet tanımlamalarında tarihsel süreçte biraz daha geriye gidildiğinde, insan ürünü bir kurum olan devletin temelinde 'kuvvet' kavramının yattığı görülmektedir. Devlet kimilerine göre kuvvetli olanın çıkarlarını korumak için, kimilerine göre de nüfus arttıkça artan çıkar uyumsuzluğunu çözebilmek için oluşturulmuştur. İbni Haldun devletin düzen sağlama fonksiyonunu öne çıkarırken, siyasi liberalizmin kurucusu olarak kabul edilen John Locke devletin varlığını, yaşam, özgürlük ve mülkiyet gibi doğuştan sahip olunan hakların korunmasına bağlamaktadır (Aktan, 2003: 7-9).

Devlet kavramı üç öğeden hareketle tanımlanabilir. İlk olarak, devlet bir kurumlar bütünüdür. Bu kurumlar devletin kendi kadrolarıyla yönetilmektedir. İkincisi, bu kurumlar genellikle bir topluma mal edilen, coğrafi olarak sınırlanmış bir bölgenin merkezindedir. Devlet içeride ulusal toplumuna bakmak, dışarıda da içinde var olmak zorunda bulunduğu daha geniş toplumlarla ilgilenmek zorundadır. Üçüncü olarak devlet, sınırları içinde yönetimi kendi tekeline almaktadır. Bu asıl olarak, tüm vatandaşlarca paylaşılan ortak bir politik kültürün yaratılması eğilimidir (Hall ve Ikenberry, 2000: 11).

Kavramsal tanımlamaların tarihsellik yaklaşımı içinde yapılması, tanımı daha gerçekçi hale getirebilecektir. Bu noktadan hareketle, devlet kavramının anlaşılabilmesi için üç önemli kavramdan yararlanılabilir: Liberalizm, Marksizm ve

Realizm. Liberalizm, temelinde bireyi ahlaki değerlerin merkezinde gören bir yaklaşımdır. Gücün kötüye kullanılabileceğini ve gücü kontrol etme isteğinin sürekli olduğunun farkına varmıştır (Hall ve Ikenberry, 2000: 14). Bu görüş en güzel ifadelerinden birini Adam Smith'te bulmuştur. Smith ekonomik büyümenin koruyucu mekanizması olarak 'minimalist bekçi devleti' göstermektedir (Smith, 1980: 322). Marksizm ve Liberalizm arasındaki temel fark sınıf kavramı ile açıklanabilir. Marksizme göre devlet, genel çıkarları temsil eden nötr bir güç değil, baskın sınıfların çıkarlarını gözeten bir kurumdur. Realistler ise diğer iki gruba göre gerçek anlamda devletçi düşünürlerdir. Onlara göre güçlü bir devletin varlığı, güvenliğin ve modernizasyonun sağlanması için gerekli olan beşeri donanımı yaratmak için gereklidir (Hall ve Ikenberry, 2000: 19-24).

Devlet tartışmaları içerisinde devlet kavramına ilişkin kavramsal zenginliği ile dikkati çeken Bob Jessop, modern kapitalist devleti biçimsel olarak belirlenmiş bir toplumsal ilişki alanı olarak tanımlamaktadır. Toplumsal değişime paralel olarak devletin geçirdiği değişimi anlamlandırmaya çalışan Jessop, iktisadi alan ile siyasal alanı bir bütünlük içinde değerlendirmek yerine, iki farklı kurumsal alan olarak ayırmaktadır. Ona göre devletin rolü, sınıflara bölünmüş bir toplumda, birliği sağlamak ve güçlü olan sınıfın diğer güçlerin desteğini almasını sağlamaktır (Jessop, 2001: 84). Devleti bir proje olarak kavramsallaştıran Jessop, devletin aynı zamanda farklı projelerin mücadele alanı olduğunu vurgular. Devlet projesi kapitalist toplumda devlet-sınıf uyumunun, bir başka deyişle devletin birleştirici işlevinin nasıl sağlandığını açıklamaya çalışır (Jessop, 2001: 85-87).

1.2. İKTİSAT TEORİLERİNDE DEVLET VE DEVLET MÜDAHALECİLİĞİNİN KURAMSALLAŞTIRILMASI

Müdahalecilik kavramı, iktisat teorisi, iktisat politikaları ve sistemleri içerisinde önemli bir yer teşkil etmektedir. İktisadi yapının işleyişi açısından gerekli koşulların sağlanması yönündeki koordine edici görevlerin tümünü kapsamaktadır.

18. yüzyılın sonlarıyla birlikte başta İngiltere olmak üzere Batı Avrupa ülkeleri önemli ekonomik ve politik değişimlere sahne olmuştur. Teknik gelişmelerin sanayileşme sürecini önemli ölçüde etkilemesiyle birlikte iktisadi anlayış tamamıyla

piyasa ekonomisi etkisine bırakılmaya başlanmıştır. Ancak zamanla teorik yaklaşımlar ekonomik hayatta yaşanan gelişmeleri açıklama konusunda yetersiz kalmıştır. Bu durum müdahaleci devlet anlayışının doğmasına ve devletin birçok alanda etkin olma sürecinin başlamasına sebep olmuştur.

Devletleri iktisadı mekanizmanın işlemesine müdahale etmeye sevk eden sebeplerin başında, Birinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı sosyal sarsıntılar gelmektedir. Savaşın en önemli neticelerinden biri, hemen bir asırdan beri bütün eleştirilere rağmen hükümran olan liberalizm prensiplerinin gözden düşmesi olmuştur. Savaş şartlarının doğurduğu bu müdahalecilik birçok ülkede, iktisadi alanda planlama yapılmasını gerekli kılmış, bazı ülkelerde ise, mevcut düzeni değiştirme tecrübesinin yaşanmasına sebep olmuştur. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki dönemde, devletlerin birçoğu birbirlerini takip edercesine müdahaleciliğe başvurmuştur (Akbay, 1943: 379).

Devlet müdahaleciliği, 20. yüzyıl koşullarında gelişmekte olan veya az gelişmiş bir ülke için kapitalist gelişmeyi ya da sanayileşmeyi gerçekleştirmenin en yaygın yöntemi olmuştur. Devletçilik korumacı politikalarla birlikte uygulanarak devlet eliyle kapitalist gelişim gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu müdahalecilik farklı gelişmişlik düzeylerinde farklı bir terminolojiyle karşılanmıştır. Gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerde sosyalizm terimi, belirli bir kapitalist gelişim aşamasını tamamlayabilen ülkelerde ise devlet kapitalizmi terimi yaygın olarak kullanılmıştır.

Devlet müdahaleciliği ve devlet işletmeciliği yoluyla kapitalist gelişmenin sağlanması aslında devletçilik uygulamalarını ifade eder. Devletçilik zaman zaman bir iktisat sistemi olarak algılanmaktadır. Devletçilik kavramı özellikle liberalizm kavramının karşıtı olarak kullanıldığında; bir iktisat siyaseti kavramı olan müdahalecilik kavramı ile eş anlamlı görülmektedir. Ancak kavrama biraz daha yakından bakıldığında devletçilik teriminin kapsamı içerisine müdahaleciliğin özel bir biçiminin, belli ekonomik faaliyet sahalarında devlet işletmeciliği halinde tezahür eden bir biçiminin girdiği görülür (Boratav, 1983: 412-413).

Devlet müdahaleciliği ya da devletçiliğin iktisadi birer sistem olup olmadıkları üzerinde tartışılan bir durum olmuştur. Devletçilik, liberalizm ile sosyalizm sistemlerinin arasında kalmış, karma ekonomik düzen olarak anlamlandırılmıştır. Kavram üzerine çeşitli kuramlar geliştirilmiş, bu durum zaman zaman iktisadi bir sistem olarak algılanmasına yol açmıştır (Levy, 2006: 31-33). Devlet müdahaleciliği ya da devletçilik birer sistem olmamalarına rağmen, ekonominin belirli kesimlerinde yaygın devlet işletmeciliğinin varlığı ile yakından ilgili olduklarından bir iktisadi sistem sorunu olarak önem taşıdıkları ifade edilebilir (Boratav, 1983: 412-413).

Devlet müdahaleciliğinin desteklenmesi, sosyalizmin arzulandığı anlamına gelmemektedir. Ayrıca müdahaleciliği savunanlar üretim faktörleri sahipliği, özel girişimcilik ve piyasa ekonomisi gibi kapitalizmi simgeleyen unsurları da benimsemektedir. Onların dikkat çektiği nokta, bu unsurların yanlış kullanımından doğan toplumsal zararlardır. Özellikle toplumdaki daha fakir kesimin mülk sahibi kişilerce sömürülmesi, devletin alacağı birtakım önlemlerle engellenebilir. Müdahaleciliği savunanlara göre devlet kamu yararına ters düşebilecek her konuda müdahil olmalı, bunun dışındaki tüm alanlarda ise serbest piyasa ekonomisine saygı duymalıdır (Mises, 2007: 68).

Devletin piyasanın işleyişine müdahale etmesi gerektiğine ve kalkınma sürecini gerçekleştirebileceğine olan inanç, özellikle 1929 krizi ile ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu iktisadi ortam ile bu inanç yaygınlaşmıştır. Devletler planlama ve kamu girişimciliği ile kalkınma sürecinde aktif rol oynamışlardır. 1970'lerden sonra ortaya çıkan iktisadi gelişmeler paralelinde, devlet müdahaleciliğinin yüksek oranlı enflasyona ve işsizliğe çözüm bulamamış olması, devletin ekonomideki ağırlığı hususunda farklı görüşlerin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Bu kuramsal değişim ile birlikte devletin zamanla ekonomiye müdahale etme gücü zayıflamış; piyasa mekanizması ve özel girişimcilik ön plana çıkmıştır. Devletler piyasa mekanizmasının işleyişinin sağlanması şeklinde minimal bir rol üstlenmeye başlamıştır.

Bu konudaki teorik tartışmalar genellikle devletin işlevlerindeki kapsamlı bir azalma üzerinden değil, devletin temel ekonomik işlevlerinin yeniden belirlenmesi üzerinden yapılmaktadır (Ziltener, 1999: 55). 16. yüzyıldan bu yana pek çok gelişim

aşamasından geçerek oluşan modern ulus devlet, 21. yüzyıl itibariyle, yine bir değişim aşaması içerisindedir (Grande, 2008: 7-8). Küreselleşmenin hız kazanması ile birlikte, ekonomik açıdan ülke sınırlarının önemini kaybetmesi, başka bir ifadeyle ekonominin sınırsızlaşması veya uluslararasılaşması bu durumun önemini artırmaktadır. Özellikle 1970'li yıllardan günümüze, küresel rekabetin toplumsal gereklilikleri, iktisat politikalarında bir dönüşüm ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Devletin ekonomideki yerini belirlemeye yönelik birçok kuram oluşturulmuştur. ''Yeni bir kuram, insanlar için o zamana kadar olağan bilim uygulamasını düzenlemiş olan kuralların değişmesi anlamına gelir. Bu nedenle, yeni bir kuram uygulama alanı ne kadar özel olursa olsun, hiçbir zaman hazırda bilinenlere basit bir ilave olmakla kalmaz. Benimsenmesi önceki kuramların yeniden düzenlenmesi ve önceki olguların yeniden değerlendirilmesi anlamına gelir ki, bu da tek bir kişi tarafından ve bir çırpıda gerçekleştirildiği pek az görülen özde devrimci bir süreçtir''(Kuhn, 1991: 43).

İktisadi düşünce tarihi, iktisat kuramları, eleştirileri, insan düşüncesinin ürünleridir. Doğruya, gerçeğe ulaşma çabasının zaman gibi yapay kısıt ve kategorilere bağlı kalmayan hareketi, iktisat düşünce alanını, yaşayan bir dünya haline getirmektedir (Popper, 1982: 186).

Ticari kapitalizmin ''Merkantalizmi'', tarımın kapitalistleşmesi olgusunun ''Fizyokrasiyi'', Sanayi Devrimi'nin ise Klasik İktisadi Düşünce'yi ortaya çıkardığı bilinmektedir. 1929 Büyük Bunalımı'nın ortaya çıkardığı sorunların Klasik İktisadi Düşünce'nin temel ilkeleriyle açıklanamaması depresyon sonrasında alternatif bir iktisadi düşünce olan Keynesyen İktisadi Düşünce'yi gündeme getirmiştir. Klasik İktisadi Düşünce'nin minimal devlet anlayışı bunalımla birlikte yerini Keynesyen İktisadi Düşünce'nin müdahaleci sosyal refah devleti anlayışına bırakmıştır (Öztürk, 2007: 6–7).

Kuramsal olarak, müdahaleci devlet anlayışının ortaya çıkmasına en büyük katkı Keynes tarafından sağlamıştır. Keynes, Klasik İktisadi Düşüncenin müdahaleyi en aza indiren devlet anlayışını kabul etmemiş ve devletin ulusal ekonomi içerisindeki rolünün ve işlevlerinin artırılması düşüncesinden yana olmuştur. Kaynak

dağılımında etkinliğin sağlanması, efektif talebin artırılarak tam istihdamın gerçekleştirilmesi ve fiyat istikrarının sağlanmasında etkin olabilecek müdahalecilik formüllerini ortaya koymaya çalışmıştır (Keynes, 1967: 143-146).

Liberallerden sosyalistlere bütün İktisat kuramcıları piyasaların istenebilirliği ya da farklı bir deyişle devlet müdahaleciliğinin sınırları hakkında derin tartışmalara girmişlerdir. Bu tartışmalar piyasa ile ilgili bir dizi soru üzerinde temellenmiştir. Piyasanın ahlaki karakteri, insan refahını artırma ya da azaltma eğilimi, gelişmesine katkıda bulunduğu mal bölüşümü, siyasal demokrasi ve özgürlükle olan ilişkisi ve toplumsal amaçlarla ne kadar uyumlu olduğu, bu sorulardan bazılarını meydana getirmektedir (John O'Neill, 2001: 21).

Devletin bu sorulara verdiği cevaplar temelinde şekillenen piyasa güvenilirliği, müdahaleciliğinin sınırlarını etkilemiştir. Devletin kurduğu düzeni korumak ve sürdürmek amacıyla yaptığı ekonomik, siyasi ve toplumsal müdahaleler, "devletçilik" uygulamasını ortaya çıkarmıştır. Devletçilik, devlet yetkilerinin artması, genişlemesi, kamu hizmet ve faaliyetlerinin yayılması demektir. Tarihsel süreç içinde her devlet modelinde az veya çok devlet müdahalesi görülmüştür. Devletin faaliyet alanının sınırı, toplumun iktisadi ve kültürel şartları ile uygulanan siyasal rejime göre farklılık arz etmektedir.

İktisadi hayatın vazgeçilmez unsuru olan piyasalar, değişime ve sürekli olarak değişen rekabet şartlarına uyum sağlamayı başarabilmek için bir tür merkezi koordine edici yeteneğe ihtiyaç duymaktadır. Refah düzeyi yüksek sanayileşmiş toplumlarda, kamu ve özel kesim işbirliği egemen olma eğilimindedir. Bu koordinasyonun başarılı olmasında her iki unsurun da payı olmakla birlikte, tarihsel süreçte bu bileşimlerin ortaya çıkmasında ve devamında devlet örgütlenmeleri önder rolü üstlenmişlerdir (Hobson ve Weiss, 1995: 19-20).

İktisat kuramının tarihi, devletin ekonomiye müdahalesini gerekli ve yararlı bulanlarla, müdahaleyi gereksiz ve zararlı bulanlar arasındaki mücadelenin tarihidir (Colclugh ve Manor, 1993: 1-2). Ulusal ekonominin doğuşundan bugüne kadar toplumun genel refah seviyesinin yükseltilmesi ya da farklı bir ifadeyle iktisadi büyüme ve kalkınmanın sağlanması ekonomide ana disiplin olarak anlamını

korumuştur. Piyasa mekanizmasının işleyebilmesi için devletin üstlenmesi gereken fonksiyonlar önemli bir tartışma konusu olmuştur. Bu düşünceden hareketle devletin ekonomideki yerini açıklayan kuramlar kronolojik olarak incelenecektir.

1.2.1. Devlet Müdahaleciliğinin Doğuşu: Merkantilizm

Avrupa'da 16. yüzyıldan 18. yüzyılın ortalarına kadar uygulanan iktisat politikalarına merkantilizm ya da tüccar kapitalizmi adı verilir. Merkantilizm, tüccar kapitalist zümreye ait ideoloji temelinde oluşan iktisat sistemi olarak, yaklaşık üç yüzyıl gibi uzun bir süre boyunca uygulanan iktisat politikalarını etkilemiştir.

15. yüzyılın başlarında ticari faaliyetlerin artmasıyla birlikte iktisadi bir canlanma yaşanmıştır. ''Ticaret Devrimi'' olarak da adlandırılan bu dönemin bitiminden kısa bir süre sonra ortaya çıkan kara veba salgının yol açtığı iktisadi durgunluk, 15. yüzyıl ortalarına kadar sürmüştür. Bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren durgunluk yerini canlılığa bırakmış, uluslararası ticari ilişkiler yeniden artmaya başlamıştır. Feodal sistem yerini kentleşme, parasallaşma ve ticarileşmeye bırakarak; iktisadi ve sosyal yaşamı kökten değişikliklere uğratmıştır. Bu köklü değişim ile başladığı kabul edilen Merkantil çağ ile birlikte büyüme ve gelişme iktisadi ve siyasi düşüncede merkezi unsurlar haline gelmiş, iktisadi ve siyasi başarı bir ulusun sahip olduğu servet ile ölçülmeye başlanmıştır (Verburg, 2012: 523-524).

Ekonomi ve devlet arasındaki ilişkiye ilk defa aralarında David Hume, Jean Baptiste Colbert, John Locke, Thomas Mun gibi isimlerin bulunduğu Merkantilistler dikkat çekmiş, politik iktisat kavramı ilk kez onlar tarafından kullanılmıştır (Mokyr, 2003: 1). Kendilerini ulus devletin zenginliğinin nasıl artırılacağının araştırılmasına adayan Merkantilistler, zenginliğin devletin gücü ile eşdeğer olduğu inancını taşımışlardır. Onlara göre hükümdarların öncelikli amacı hazinenin büyümesi olmalıdır. Merkantilizmin esası 'devlet idaresi' dir ve iktisat politikası hem ekonominin hem de devletin birlikte büyümesini ve güçlenmesini sağlayacak temel bir araç olmuştur (Savaş, 2000, s.138).

Temelinde güçlü bir ulus devlet anlayışı bulunan Merkantilist anlayış, devletçilikle eş anlamlı sayılamamakla birlikte devlete önemli görevler yüklemektedir (Coats, 2005: 51). Merkantilizmde sahip olunan servet ulusal güç ile

eşdeğer sayılmış, aynı zamanda bu ilişki karşılıklı olarak da geçerli kabul edilmiştir. Sahip olunan servetin fazlalığı devletin güçlenmesini sağlayacak, güçlü bir devlete sahip olmak ise milli serveti artıracaktır. Güçlü devlet için güçlü ordu, güçlü hazine ve güçlü donanmaya gereksinim vardır. Ayrıca Merkantilistler toplam serveti sabit kabul ettiğinden uluslararası ticarete önem verilmiş, toplam servetten alınan pay dış ticaret aracılığıyla artırılmaya çalışılmıştır. Bu düşünceye uygun bir politika geliştiren Merkantilistler, devletin ihracatı ve yatırımları özendirmesi, ithalatı gümrük vergileri ile sınırlandırması gerektiğini savunmuştur.

Merkantilizm, kapitalizmin iktisadi ve toplumsal bir sistem olarak gelişiminin ilk aşamalarını temsil etmektedir. Bir başka deyişle Merkantilizm, sanayileşme ve fabrika üretimi sürecinin öncesini temsil eder. Merkantilist dönemde ticaretin sermaye birikimini geliştirmesi hedeflenmiştir. Devlete yüklenen en önemli fonksiyon, sermaye birikimi sürecini desteklemesi olmuştur (Ölmezoğulları, 2003: 44-46). Bu durumda müdahalecilik sistemin temel unsurlarından biri olarak gelişmiştir.

1.2.2. Klasik Okul

18. yüzyılda Aydınlanma düşüncesinin ortaya çıkması ile birlikte geleneksel düzeni temsil eden tüm unsurların akıl ile ikame edildiği bir süreç başlamıştır. Aklın toplumsal alanda merkezi konumunu almasıyla birlikte; bireyin özgürlüğüne dayanan ve kendiliğinden işleyen bir toplumsal ve ekonomik düzen anlayışı ortaya çıkmıştır. ''Homo Economicus'' olarak kabul edilen bireysel karar alıcılar bireysel çıkarlarını en üst noktaya taşımak için gayret ederken; toplumsal çıkar maksimizasyonu da sağlanmış olacaktır.

18. yüzyılın ikinci yarısında Fransa'da gelişen Fizyokrasi ile İktisatta okul çağı başlamıştır. İktisadi düşünce tarihinde bütünlüğe sahip, tutarlı ve belirgin bir yönteme sahip ilk düşünceleri ortaya atan Fizyokratlar, İktisadı bilimsel temeller üzerine kurmayı başarmışlardır. Doğal düzen felsefesinden hareket eden Fizyokratlar, liberalizm ideolojisini savunmuştur. Merkantilizme tepki olarak ortaya çıkan okul, başlangıçta tarımsal kapitalizmin savunucusu olmuş, daha sonra yeni olgunlaşan sınai kapitalizmin sözcülüğünü yapmıştır. Yeni yükselen girişimci sınıfın

faaliyetlerini sınırlayacak her tür uygulamaya; tekellere, kamu denetimlerine, ayrıcalıklara, soyluların gücüne karşı çıkmışlar ve bireysel girişim ve özgürlüklerin desteklenmesini istemişlerdir. Bu süreçte kendilerini haklı gösterecek bir felsefe oluşmasını sağlamışlardır. Dünya görüşleri ''iktisadi liberalizm'', politikaları da ''laisser faire'' olmuştur.

Fizyokrat okulun kurucusu kabul edilen Francois Quesnay'ye göre ahlak dünyasındaki işleyiş ile fiziksel alandaki işleyiş birbirinden farklı değildir. Quesnay astronomi ile iktisat arasında paralellik kurmuştur. Ona göre zaman ve mekânın düzenini anlamak için göksel cisimlerin hareket yasalarını bilmek gerektiği gibi; topluluk oluşturmuş insanların doğal haklarının kapsamını bilmek için de, muhtemel en iyi yönetimi oluşturan doğal yasalara bakmak gerekir. Bu yasalar zaten hakları ve ödevleri yaratmış olan Tanrı eliyle yapılmıştır (Pierre ve Christian, 2012: 38).

Bu düşüncelerden hareketle değişmez genel yasalara tabi iktisadi fenomenlerin özgül ve sistematik bir düzeninin varlığına kesin gözüyle bakmışlardır. Onlara göre iyi yapılan şey kendiliğinden yapılır. Ancak fizyokratlar iktidarın eylemsizliğe mahkûm olduğunu da iddia etmemişlerdir. Onlar hiçbir şey yapmamanın, yasa koyucunun sürekli eylemini gerektirdiğini ifade etmişlerdir. Bu eylem doğal düzene saygı duyulması ve bu yasanın tanınmasını sağlamak olarak ifade edilebilir. Piyasa despotizmini savunan Fizyokratlar Tanrının yarattığı doğal düzeni zarar verilmemesi gereken bir düzen olarak görürler (Pierre ve Christian, 2012: 38-39).

Fizyokratların izinde 'laisser faire' ideolojisini sürdüren Klasik Ekol, 1776 yılında Adam Smith'in 'Ulusların Zenginliği isimli eserini yayınlamasıyla doğmuş, yüzyıl gibi uzunca bir süre egemenliğini korumuştur. İktisat'ın bir bilim dalı olarak değerlendirilmesine en büyük katkı Klasik iktisatçılardan gelmiştir. A.Smith, J.B.Say, D.Ricardo, T.R.Malthus, J.Mill gibi iktisatçılar geliştirdikleri teorilerle liberalizmin şiddetli savunucuları olmuşlardır.

Liberalizm, devlet ile piyasa arasında bir sınırın belirlenmesine dayandırılmaktadır. Bu görüş ışığında tartışma konusu, piyasa kurallarının mı yoksa devletin koordine tedbirlerinin mi üstün olduğudur. Bu düşüncenin özü, piyasadaki aktörlerin kendi çıkarlarına yönelik hareketlerine dayanan bir iktisat sisteminin kamu

çıkarlarını geliştirici yönde etkisini sürdürmesidir. Bu düşünce tarzını çok basit ve en iyi şekilde özetleyen buluş ''görünmeyen el'' teorisidir. Tam rekabet sistemine dayanan dışa açık bir piyasada bireylerin kendi faydaları yönünde fonksiyonunu sürdüren, kişilerin refahı üzerine kurulan bu teori, devletin görevlerinin sınırlarını da belirlemektedir (Erol, 1992: 146).

Klasik ekole göre piyasa ekonomisi içerisinde müdahale olmaksızın işleyen fiyat mekanizması kendiliğinden piyasaların temizlenmesini yani tam istihdam dengesini sağlayacaktır. Tam istihdam dengesinin sağlanması, ekonomideki tüm üretim faktörlerinin üretim sürecinde kullanıldığı anlamına geldiğinden işsizlik söz konusu olmayacak, ayrıca üretim yani Milli Gelir de en yüksek düzeye ulaşacaktır. Bu durum piyasa ekonomisine herhangi bir müdahaleyi gereksiz kılacaktır.

Klasik iktisatçılar fiyat mekanizmasının işleyişini sağlayan rekabetin ekonomide denge sağlayan ana unsur olduğunu kabul etmişlerdir. Ekonomide rekabetin sağlanması piyasa mekanizmasının dengeyi kendiliğinden sağlamasını mümkün kılacaktır.

Adam Smith, ekonomik hayatın rekabetçi modelinde her şeyin kendiliğinden dengelenebilmesini 'görünmez el' kavramıyla açıklamıştır. Görünmez el, serbest piyasa ekonomisi ile bireysel ve toplumsal faydaların birbirine uyarlandığını, bu noktadan hareketle, devletlerin ekonomiye müdahalesinin gerekli olmadığını ifade eden soyut bir kavramdır.

Klasik İktisatçılar aynı sonucu matematiksel modeller kullanarak da ortaya koymuşlar; 'Tam Rekabet' bilimsel bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır (Suntum, 2005: 3-9). Klasik iktisatçılar ortaya koydukları bu model bağlamında bütün iktisadi meseleler için 'bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler' felsefesini benimsemiş; devletin ekonomiye müdahalesinin piyasa mekanizmasının işleyişini bozacağını öne sürerek, devlet müdahalesine karşı çıkmışlardır. Bu bağlamda klasik iktisatçılar devlete belirli görevler yüklemiştir. Bu görevler farklı iktisatçılar arasında çeşitlilik gösterse de genel olarak müdahalenin karşısında durmuşlar ancak piyasa mekanizmasının fonksiyonunu sürdürebilmesi için devletin var olduğunu da kabul etmişlerdir (Schumpeter, 2006: 522-523).

Ekonominin bir bilim dalı olarak doğuşunun Adam Smith'in 1776 yılında yayınlanan ''*Milletlerin Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir İnceleme*'' adlı yapıtıyla başladığı kabul edilmektedir. Smith'in bu eserinde dile getirdiği düşünceleri bir bütün olarak klâsik iktisat döneminin ajandası olarak nitelendirilmektedir (O'Brien, 2003: 113). Smith eserinde devletin faaliyet alanını savunma, adalet, bayındırlık ve kısmen de eğitim hizmetleri olarak belirlemiştir. A. Smith'e göre devlet bu görevlerini en iyi şekilde ifa etmelidir. Smith, kapsamlı bir devlet teorisi oluşturmamış ve düşüncelerini ''bırakınız yapsınlar'' felsefesine uygun bir şekilde ifade etmiştir. Merkantilist felsefeyi ve politikalarını eleştiren Smith, Merkantilist uygulamaların terk edilmesini ve devletin, piyasa mekanizmasının işleyişine müdahale etmemesi gerektiğini savunmuştur. Smith ayrıca monopollerin ekonomi üzerindeki zararlarına dikkat çekerek; rekabetin sağlanmasının toplumsal çıkarı maksimize edici rolünü vurgulamıştır.

Smith tek bir devlet türünün üzerinde ısrarla durarak; ekonomik büyümenin en iyi koruyucu kabuğu olarak, ' minimalist bekçi devleti' işaret etmiştir. Bir devleti barbarlıktan uygarlığa taşımak, barışı korumak ve ekonomik ve sosyal düzlemde adaleti sağlamak için minimal bir devletten fazlasına ihtiyaç duyulmayacağını önemle vurgular. Çünkü geri kalan her şey, hayatın gündelik akışı içerisinde kendiliğinden meydana gelecektir (Stewart, 1980: 322).

Klasik ekolün Fransız temsilcisi J.B.Say'e göre; ''devlet, kötü bir girişimci, kötü bir aile reisi ve kötü bir aşçıdır''. Bu nedenle iktisadi kaynakların devlet elinde kullanılması bu kaynakların tüketimi ile sonuçlanır. Devlet, üreten değil tüketen bir unsurdur. Vergi mükelleflerinden iktisadi değerler alır, bunları onlara iade etmez (Say, 1803: 163-167).

David Ricardo tarafından tanımlanan ''karşılaştırmalı üstünlükler teorisi'', liberalizmin yaygınlaşmasına önemli katkı sağlamıştır. Bu düşünce biçimine göre farklı ulusların çıkarları arasında bir uyum söz konusudur. Ricardo bu durumu şöyle ifade etmiştir: "Özgür bir ticaret sistemini uygulayan ülkeler, üretim faktörlerini kendileri açısından en fazla yarar sağlayacak şekilde kullanacaktır. Ulusal düzeyde faydanın gözetilmesi durumu, evrensel olarak bütün ülkelerin yararının gözetilmesi

sonucunu doğuracaktır. Dolayısıyla bütün ülkeler, çıkar ağı ile birbirine bağlanır." (Ricardo, 2001: 86-87).

Klasik geleneğin son temsilcisi olarak kabul edilen Mill'in iktisat yasaları hakkındaki yorumu öncüllerinden farklılık taşır. Mill, kesintisiz ekonomik büyümenin ekonominin önemli amaçlarından biri olduğu şeklindeki klasik görüşe karşı çıkmış, ancak liberal iktisadi sistemi savunarak "laissez faire" prensibinden hareket etmiştir (Barber, 2009: 99-101). Mill bu görüşüne paralel olarak devletin demokratik sistem içinde kişilerin iktisadi meselelerine müdahale etmemesi gerektiğini savunmaktadır. Mill, devlet müdahalesinin toplumsal refahı azaltıcı sonuçlarına dikkat çekmiş, zorunlu devlet görevleri ile istemli devlet görevlerini birbirinden ayırmıştır. Mill'e göre zorunlu devlet görevleri, devletin hukuksal alandaki görevlerini kapsamakta ve bu görevlerin kaçınılmaz olduğu vurgulanmaktadır. İstemli devlet görevleri ise tarihin akışı içinde devlete aktarılan görevlerdir. (Mill, 2004: 681-690). Mill aynı zamanda devletin önemli görevlerinden biri olarak 'sivilleştirme' fonksiyonu üzerinde durmuştur. Bu görüşe göre toplumdaki tüm kültürel kurumlar devletin ekonomiye müdahale alanlarını oluşturmuştur (Erim, 2011: 57). Bireysel özgürlüklerin büyük bir savunucusu olan Mill, toplumsal çıkarların genellikle uyum içinde olduğuna inanmakla beraber liberalizm ilkelerinin istisnaları olduğunu kabul etmiş, büyük bir sosyal reformcu olmuştur (Sabine, 1950: 705-710).

Klasikler devlet müdahalesine karşı oldukları için, girişimci gücü kuracak olan piyasaya herhangi bir müdahaleye izin vermemişler ve devletin görevlerini çok sınırlı bir alan içerisinde tanımlamışlardır. Klasiklerin devlete atfettikleri "jandarma devlet" görevidir. Bu düşünceye göre devlet; güvenlik, savunma, adalet gibi temel yaşamsal fonksiyonları yerine getirecek; piyasanın işleyişine müdahalede bulunmayacaktır.

Klasiklere göre devletin vergi alması, eğitim, emniyet, adalet gibi temel görevleri yerine getirme sürecinde karşılaşacağı finansal zorlukların üstesinden gelebilmesi sınırını aşmamalıdır. Bu sınırı aştığında, devletin eline ekonomiye müdahale etme aracı verilmiş olmaktadır. Devlet belirli bir alanda mal ve hizmet üreteceği için harcamaları da bu çerçevede sınırlı kalacak ve bu harcamaların

finansmanında özel kişi ve kuruluşlardan az miktarda vergi alacaktır (Eker v.d.., 1994: 22). Vergi tarafsızlığından uzaklaşacak olursa, bundan iktisâdi hayata müdahale için faydalanma olanağı yaratılacak demektir. Buradaki tarafsızlık, tüketici bir unsur olarak kabul edilen ve her türlü faaliyetinde kaynakları tüketen bir kurum olarak görülen devletin, asgari seviyede tutulması gereken hizmetleri için temin ettiği kaynakların ekonomik faaliyet ve işleyişe etki etmemesi anlayışına dayalı bir tarafsızlık olmaktadır (Devrim, 1996: 181).

1.2.3. Neoklasik Okul

19. y.y.'ın üçüncü çeyreğinde iktisat düşüncesinde ortaya çıkan değişiklikler modern iktisatın doğuşunu haber vermiştir. Bu değişiklikler iktisadın klasik özelliklerinin terk edilmesi için uğraş veren iktisatçılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Ortaya koydukları kuram 'marjinalist kuram' ya da 'neo klasik kuram' olarak adlandırılmıştır. Neoklasikler 1870'lerden 1920'ye kadar geçen yarım asırlık dönemde, klâsik değer teorisinde köklü değişiklik yapan ve geçimlik ya da doğal ücret anlayışından marjinal verim anlayışına geçen, aynı zamanda liberal ideolojiyi sürdüren iktisatçılardır (Kazgan, 2006: 106).

İktisadi düşüncenin 19. yy' da temel kaygısı, temel sorunların muhakeme edilmesi, yani fiyatların, ücretlerin, faiz ve kârların nasıl belirleneceği üzerinde yoğunlaşmıştır (Galbraith, 2004: 101). İktisat düşüncesinde makro iktisat içerisinde anılan uzun dönemli değişim analizleri ve gelir bölüşümü analizleri yerini piyasa analizine yani mikro analize bırakmıştır. Büyüme ve bölüşüm meseleleri gözden düşmeye, fiyat teorisi giderek önem kazanmaya başlamıştır.

Klasik İktisat'ın temelleri üzerine oturan Marjinalizm, Klasiklerden farklı olarak kullandıkları mikro analiz yöntemiyle piyasanın işleyişini farklı bir yaklaşımla açıklamaya çalışmışlardır. Neoklasik iktisatçılar bireylerin tam bilgiye sahip olduğu ve tam rekabet şartlarının geçerli olduğu bir durumda, piyasanın kaynak tahsisini optimum düzeyde gerçekleştirerek etkinlik sağlayacağını belirtmiştir. Böyle bir yaklaşımda devlete çok fazla görev düşmemektedir. Müdahaleler piyasanın işleyişinde etkin kaynak dağılımı ve aksaklıkların ortaya çıkması durumunda söz konusu edilmelidir (Ülgen, 2005: 26).

Ancak Neoklasik iktisadi düşünce, klasik ekolden farklı olarak, piyasa ekonomisinin tek başına optimum sağlamaktan uzak olduğunu ve bu nedenle Devletin iktisadi bir birim olarak ekonomik faaliyetlerde bulunması ve\ veya özel iktisadi birimlerim yani üretici ve tüketicilerin faaliyetleri üzerinde düzenleyici kararlar almasına gerek olduğunu açıklamışlardır. Bu görüş iktisat literatüründe 'piyasa başarısızlığı teorisi' olarak bilinmektedir. Neoklasiklere göre piyasa ekonomisini başarısızlığa uğratan başlıca faktörler; tam rekabet modelinin gerçekleştirilememesi, dışsal ekonomiler, bazı sektörlerde tekelci eğilimlere yol açabilecek içsel ekonomiler, ilk olarak Amerikalı iktisatçı Paul A. Samuelson tarafından ortaya atılan 'kamusal mallar' kuramları olup; bunlar devletin ekonomik rasyonelinin önemli gerekçelerini oluşturmaktadır (Aktan, 2003: 13-24). Aslında 19. yy sonlarında bazı iktisatçılar arasında Klasik Ekolün ömrünü tamamladığı ve güncel sorunlara cevap veremediği tartışılmaya başlanmıştır. Cevap arayan önemli sorunların başında, devletin ekonomik yaşamdaki yerinin ne olması gerektiği gelmiştir (Hutchison, 1966: 6).

Neoklasik iktisatın ortaya koyduğu temel düşünce, devlet müdahalesinin, piyasaların durumunun 'ideal piyasalar'dan farklılaştığı durumlarda ortaya çıkan, kamusal malların varlığı ya da dışsallıklar ile karakterize edilebilecek 'piyasa iflasları' sorunlarını çözdüğü zaman meşru olduğudur (O'Neill, 2001: 263).

1.2.4. Marksizm

Devlet müdahaleciliği kuramının meşru bir hale gelmesine en büyük katkı Heterodoks teorilerden gelmiştir. Liberal öğretiye bir tepki olarak ortaya çıkan Heteredoks teorilerin başında Karl Marks'ın öncüsü olduğu Marksist teori gelmektedir. Smith ve Ricardo'nun mübadele değerini emeğin belirlediğine dair görüşünü temel alarak Klasik ekolü eleştiren Marx, yaşadığı dönemde Klasik iktisadi ekole ilk ve en büyük çaptaki meydan okumayı gerçekleştirmiştir. Amacı 'kapitalist üretim biçimini ve bu biçime tekabül eden üretim ve mübadele koşullarını incelemek'' olmuştur. Daha çok sermayenin yapısını ve kârın kökenlerini açıklamaya çalışan Marx, kurduğu düşünce sistemiyle, kapitalist sistemin yıkılacağını ve yeni bir üretim tarzının oluşacağını öne sürmüştür.

Marksist analizin Aydınlanma Dönemi'ne ait bazı düşüncelerden ve sosyal reform hareketlerinden etkilendiği söylenebilir. Aydınlanma Dönemi'nde sosyal reform hareketlerine kaynaklık eden temel düşünce; bir toplumun üyelerinin çıkarlarını en iyi şekilde korumak için yeniden kurulabileceği olmuştur. Toplumun yeniden kurulmasını sağlayacak yöntemlerden biri sosyalist-anarşist görüş tarafından temsil edilmekteydi (Savaş, 2000: 469-470). Buna göre gelir dağılımında eşitliği sağlamak için üretim araçlarının mülkiyeti topluma ait olmalıydı. Bu yönü ile sosyalist bir görüntü sergileyen bu görüşe göre, devlet özel mülkiyetten kaynaklanan eşitsizliğe destek olan bir zor kullanma aracıydı. Başka bir ifade ile devlet bir sınıfın diğer sınıf ya da sınıflar üzerindeki egemenliğini meşrulaştıran bir aygıt olarak görev yapmaktaydı (Raico, 1992: 391). Bu görüşün devlete karşı geliştirdiği bu bakış açısı ise anarşist bir görüş niteliğinde olduğunu gösteriyordu. Marks ilk sosyalistlere ait olduğu söylenebilecek olan bu düşüncelerden etkilenmiştir.

Marks'a göre devlet, sınıflara bölünmüş bir toplumda ekonomik bakımdan egemen olan sınıfın siyasal gücünü ifade eder (Göze, 1986: 24). En temel toplumsal kurumlardan biri olan devlet, diğer toplumsal kurumlar gibi belli işlevleri yerine getirir. Toplumun yapısı ve dinamiği bu işlevlerin kapsamını belirler. Karl Marks, kapitalist sistemde ekonomiyi devletin merkezine yerleştirir.

Marks, devletin evrensel çıkarların savunucusu ve kamu yararının kurucusu olarak kavramsallaştırılmasına karşı çıkarak, devletin doğasının evrensel olarak değil, mülkiyetin özel çıkarları etrafında anlaşılabileceğini ileri sürer. Marks'a göre devlet, ekonomik olayların sosyal ve siyasi olaylara hâkim olmaları sonucu meydana gelir ve dünyayı ekonomik çıkar yönetir. Marks devletin sınıfsal ayrıma destek veren bir sömürü aygıtı olduğunu düşünmüş, aynı zamanda devleti bir parazit olarak tanımlamıştır. Devlet bünyesinde bulunan ileri düzey bürokrasi, geniş bir sınıfsal yapı, askeri organizasyon ile büyük bir güce sahiptir. Devlet bu unsurlardan beslendiğinden Marks devlet için parazit tanımlamasını yapmaktadır. Ayrıca Marks'a göre tüm iktisadi sistemler ve yönetim biçimleri parazit devlet kurumunun büyümesini desteklemektedir (Marks ve Engels, 1983: 476-477).

Bireysel çıkar ve toplumsal çıkarın her zaman uyum içerisinde olmayacağını ve çatışacağını savunan Marksistlere göre, bu çıkar çatışması toplumdaki sınıf

çatışmalarının nedeni ve Kapitalizmin iç çelişkilerinden biri olmuştur. Bu inançları nedeniyle toplumsal çıkara önem verilmesi gerektiği üzerinde durmuşlardır. Bireyciliğe yönelik olarak duydukları kuşku 'devlet' e olan bakış açılarını da yansımıştır. Onlara göre devletin de sınıfsal bir aidiyeti mevcuttur. Öne sürdükleri düşüncelerle Ortodoks İktisatçıları da etkilemişler; bu etki ile devletin fonksiyonlarının belirlenmesi, devletin ekonomiye müdahale edip etmemesi ve üretim sürecinde aktif rol oynayıp oynamaması, genel olarak tüm iktisatçıların üzerinde durdukları temel sorunlar haline gelmiştir. (Savaş, 2000, s.487).

Marks planlama üzerinde en çok durduğu çalışması olan Gotha Programı'nın Eleştirisinde, ekonominin planlı olmayı gerektirdiğini ileri sürmüştür. Üretim araçlarının ortak mülkiyeti üzerine kurulu sosyalist düzenin ileri aşamasında, planlamanın öneminin artacağını vurgulamıştır (Marks ve Engels, 2003: 14-17).

1.2.5. Alman Tarihçi Okulu

Aydınlanma Dönemi'ne ait değer yargılarına bir tepki olarak ortaya çıkan Alman Tarihçi Okul, genel kuralların akıl yoluyla elde edilmeyip, ancak tarihsel gelişmelerin gözlemlerinden hareketle elde edileceğini savunmuştur. Entelektüel köklerini Hegel felsefesinden alan okul, 19. Yüzyılın son çeyreğinde tanınmaya başlamış ve büyük bir ilgi görmüştür (Savaş, 2000: 498-499). Alman Tarihçi okulunun kurucuları arasında Wilhelm Roscher, Bruno Hildebrand ve Karl Knies gösterilebilir. Tarihçi okulun ikinci kolunu ise 'Yeni Alman Tarihçi Okul'' olarak adlandırılan Gustav von Schmoller, Karl Bücher ve Werner Sombart temsil etmektedir.

Alman Tarihçi okul ile birlikte İktisat biliminde metodolojik tartışmalar yoğunlaşmış, bu tartışmaların merkezine devlet müdahaleciliğinin gerekliliği konusu yerleşmiştir (Solem ve Romani, 1999: 285). Klasik iktisat kuramını, 'soyut ve tek taraflı' olmakla suçlayan Alman Tarihçi Okul mensupları, ekonomi için tarihsel yöntem adını verdikleri yöntemi uygun bulmuşlar, bu yöntemin merkezine ise müdahaleciliği yerleştirmişlerdir. İktisat kuramının soyutluktan ve evrensellikten uzak olduğuna olan inançları, onları her toplumun tarihsel gelişmelerinden hareketle kendilerine özgü bir iktisat politikası sistemi oluşturması gerekliliğini savunmalarına

yol açmıştır. Alman Tarihçi Okul, iktisadi düzene kamu müdahalesinin öncülüğünü yapmış, devletin bir kurum kimliği alması ve toplumsal bir nitelik kazanmasında etkili olmuştur.

1.2.6. Keynesçi Akım ve Refah Devleti

Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde İngiltere'deki sürekli işsizlik ve etkileri bütün dünyaya yayılan 1929 Krizi ile birlikte düşünceleri şekillenmeye başlayan John Maynard Keynes, krizden kaynaklanan durgunluk ve işsizlik sorununu çözmek için piyasanın görünmez eli yerine devletin görünen elini ikame etmiştir. Klasik ekolün etkisiyle çok kolay uygulama alanı bulamayan müdahalecilik düşüncesi, Keynes ile birlikte teorik olarak da geçerlilik kazanmaya ve yaygınlaşmaya başlamıştır.

Liberalizmin savunduğu ekonomik hayatın rekabetçi modelinde her şey kendiliğinden dengelenmekteydi. Ancak sıklıkla tekrarlanan bu kurallar, kapitalist gelişmenin belirli bir evresinden itibaren gerçekleşen vakıalar karşısında yalanlanmaya başlamıştır. Tekeller, gizli tekeller, oligopoller, 20. yüzyılda birçok sektörde egemen gerçeklik haline gelmiştir. Bu olguların her biri kutsal rekabet kuralını yalanlamış, aslında devlet de yeni oluşan bu düzende müdahale etmeye başlamıştır. Uzun süreli bunalımlar, 1929'dan sonra yüzünü göstermiş; işsizlik ve enflasyon tablodaki yerini almış ve ekonomik hayatın can sıkıcı ancak normal olguları olduklarını ilan etmişlerdir (Braudel, 2006: 529-530).

Keynes, 20. yüzyılın başlarında yaşanan bu ortamda klasik düşüncenin iktisat politikası olan liberalizmi incelemiş, 1926 yılında *"The End of Laissez-Faire"* isimli kitabını yayınlamıştır. Bu eseri ile liberalizm düşüncesinin yıprandığını ve belirgin bir değişimin yaklaştığını belirtmiştir. Enflasyon, durgunluk ve işsizlik gibi temel iktisadi sorunlara karşın devletin uygulayabileceği politikalar hakkında önerilerde bulunmuştur (Keynes, 1926: 593).

Keynes'in olağanüstü bir etki yaratan eseri, *"Para, Faiz ve İstihdamın Genel Teorisi"* 1929 krizinin yarattığı olumsuz koşullardan çıkmıştır. Genel teorinin devrimci önemi buradan kaynaklanmıştır. Kitap liberal ekonomi ve onun rekabete dayalı modelinden kopuşu gündeme getirmiştir. Bu tarihten itibaren Amerika

Birleşik Devletleri, Keynes'in bu eserini 20. yüzyılın yeni ekonomisinin yasası ve kehanetleri olarak kabul etmiş, siyasal eylemlerini çoğunlukla bu eserden çıkarsamıştır (Braudel, 2006: 530).

Devletin ekonomiye aktif müdahalesini savunan Keynes'in iktisadi düşüncesi 1940'lı yıllarla birlikte pek çok ülkede uygulama alanı bulmuştur. Keynes'in irdelediği temel konu, tam rekabet şartlarının geçerli olduğu ekonominin, Klasik görüşün iddia ettiği şekilde kendiliğinden tam istihdamı gerçekleştiremediği, ayrıca eksik istihdam şartlarında da dengeye yönelebildiği olmuştur. Ücret ve fiyatların esnek olmaması, yatırım talebinin faiz esnekliğinin düşüklüğü, likidite tuzağı gibi durumlardan en az birinin geçerli olması, ekonominin tam istihdamda dengeye gelmesine engel olabilmektedir (Kök, 2000: 283).

Keynes, ücretlerin ve fiyatların esnek olduğunu ve ekonominin kendiliğinden tam istihdam dengesine ulaşacağını iddia eden Klasik teoriye eleştiriler yöneltmiştir. Keynes'e göre, ekonomide atıl kalmış üretim faktörlerinin varlığı nedeniyle, piyasalar her zaman tam istihdam dengesini kendiliğinden sağlayamamaktadır. Bu nedenle eksik istihdam durumundaki bir ekonomide, üretim ve yatırım hacminin artması için devlet müdahalesini zorunlu görmektedir (Keynes, 1980: 52-55).

Keynes ile birlikte devletin görev ve fonksiyonları da artmıştır. Klasik Ekol 'ün, devletin ekonomiye müdahale etmemesi görüşü terk edilerek, devletin bizzat ekonomiyi yönlendirmesi gerektiği görüşü kabul edilmiştir. Devlet fiyat mekanizmasının olumsuz yanlarını düzeltmek amacıyla, para ve maliye politikalarıyla ekonomiye müdahale etmeye başlamıştır. Devlet, kaynak kullanımında etkinliğin sağlanması, gelir ve servet dağılımında adaletin temin edilmesi, fiyat istikrarının sağlanması, İşsizliğin azaltılması, iktisadi istikrarın, iktisadi büyüme ve kalkınmanın sağlanması, ödemeler bilançosunda denklik sağlanması gibi pek çok iktisadi konuda ekonomiye müdahale etmelidir. Keynes'e göre devlet bu fonksiyonları yerine getirebilmek için para ve maliye politikalarını kullanarak efektif talebe etki etmelidir (Keynes, 1967: 22-23; 51-54; 131-133).

Keynes I. Dünya Savaşının sonunda önem kazanan işsizlik sorununun çözümü için devlet müdahalesini önermiştir. İşsizliği iki temel neden ile ilişkilendiren

Keynes'e göre bu nedenlerden ilki, tüketim mallarına olan talebin yetersizliği, diğeri ise yatırımların yetersizliğidir. Bu sorunlara çözüm olarak Keynes, devletin çeşitli araçlarla toplam talebi ve yatırımlarını artırması gerektiğini önermiştir. Keynesyen görüşlerin güçlenmesiyle birlikte devletin ekonomik hayatta daha fonksiyonel ve daha düzenleyici bir rol alması gerekliliği kabul görmeye başlamıştır.

Analizinin merkezine ''belirsizlik' kavramını koyan ve Ortodoksi'den bu bağlamda ayrılan Keynes, kendiliğinden piyasa düzenini kabul etmemektedir. Keynes böyle bir piyasa düzenine şüphe ile yaklaşmaktadır. Keynes'e göre piyasa sistemi belirsizliklerle dolu olup, tasarruf yapan bireylerle yatırım yapan bireyler farklı olduğundan, tüm bu unsurların koordinasyonu oldukça zorlaşmaktadır. Dolayısıyla krizler piyasa sisteminin doğal isleyişinden kaynaklanmaktadır (Yay, 1993: 20-21). Keynesçilik esas olarak devletin aracılık ettiği bir "sınıflar arası uzlaşma" anlayışıdır. Bu uzlaşma devlet politikalarıyla hızlandırılmış büyüme döneminde, gerek ücretlerin artmasıyla, gerekse de yatırımları canlı tutacak kârların korunmasıyla ayakta durabilmiştir (Arın, 1987: 12).

Müdahaleciliği savunduğu için Ortodoksi'den ayrılan Keynes, ideolojik bağlamda değerlendirildiğinde liberal öğretiden keskin bir kopuşu temsil etmemektedir. Marks'ın fikirlerinin mantıksal bir yanlışlıkla vücut bulduğuna inanan Keynes, sosyalist çekiciliği olan her türlü doktrine mesafeli yaklaşmış, bu bağlamda Neo-Klasiklerle ideolojik bir dayanışma içerisinde olmuştur. Keynes bireyciliğin avantajı korunarak, tüketim eğilimi ile yatırım eğilimlerinin birbirine uydurulması görevini gerektiren yönetim işlevlerinin artırılmasını savunmuştur. Keynes'e göre devlet sosyalizmine yönelmek gerekli değildir, zaten üretim araçlarının sahipliğinin devlet için hiçbir önemi yoktur (Hunt, 2002: 525-527).

Keynes, Keynesyen ekonomi ya da karma ekonomi adıyla anılacak olan devlet müdahalelerinin formülünü ortaya koymuş ve deflasyonist bir gelişmeden depresyona geçen kapitalist dünya ülkeleri devlet müdahalesi ile ekonomilerini canlandırmıştır (Eğilmez, 2008: 60). Liberal düşünceye göre kabul edilen 'tarafsız' devlet anlayışı daha sonraları müdahaleci bir karaktere dönüşmüştür. Devlet durgunluk dönemlerinde üretimi artırmak, enflasyon dönemlerinde paranın satın alım

gücünü düşürmemek ve gelir dağılımında adaleti sağlamak bağlamında ekonomik ve sosyal hayata müdahale etmek durumunda kalmıştır (Mutluer vd., 2009: 20).

Keynes'i takip eden iktisatçılar etkin kaynak dağıtımı, adil gelir dağılımı, iktisadi istikrar, iktisadi büyüme ve kalkınma ve ödemeler bilançosu denkliğinin sağlanması için devletin çeşitli araçlarla ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca Keynesyenlere göre devlet kamu iktisadi teşebbüsleri oluşturarak kamu ekonomisinin amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmalıdır (Aktan, 2003: 24-34).

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki yeniden yapılanma sürecinin bir ürünü olan refah devleti; egemen ve güçlü bir devlettir. Bu dönemde piyasalara Keynesgil politikalar doğrultusunda doğrudan girişimci ya da düzenleyici olarak müdahalede bulunan devlet, bireylerin yaşamsal haklarını korumak ve temel hizmetleri karşılamak dışında, belirli standartlara sahip bir yaşamsal alanı sağlama görevini de edinmiştir (Sezen, 1999: 42-43). Müdahaleciliği kurumsal bütünlüğe kavuşturan Keynes, kapitalist düzenin ve onun aracı olan devletin iktisadi hayatı yakından izlemesi gerektiğini savunmuştur. Aslında bu önerisi planlamayı içermektedir. Planlama kavramı Keynesyen iktisadın güçlenmesi ile çekiciliğini artırmıştır (Küçük, 1978: 58-59).

Liberallerin karşı çıkmasına rağmen müdahaleci devlet anlayışı temeline dayanan Keynesçi politikalar, 1929 Buhranı ve İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda gelişmiş kapitalist ülkelerin önemli bir bölümünde uygulamaya konulmuştur. Keynesyen ekonomi kapitalist toplumlarda devlet müdahaleciliğinin formülünün belirlenmesinde mükemmel bir ideolojik temel sağlamıştır (Hall, 1989: 366). Bu düşünce tarzı ve bu düşünceden doğan politikalar, 1973 yılında ortaya çıkan petrol krizi ve stagflasyon olgusuyla birlikte, yerini Keynes'e yöneltilen ağır eleştirilere ve bu eleştiriler doğrultusunda şekillenen Neo Liberal politikalara bırakmıştır.

1.2.7. Avusturya İktisat Okulu

Avusturya İktisat Okulu, Carl Menger'in 1871 yılında yayınlanan "Ekonomi Biliminin Temelleri" isimli kitabı ile doğmuştur. Çalışmaları ile fırsat maliyeti, marjinal fayda ve zaman tercihi gibi pek çok yeni kavram iktisadi analize dâhil

edilmiştir. Avusturya Okulu yöntem olarak metodolojik bireyciliği seçmiştir. Kullandıkları bu yöntemi bireyciliğe dayanan diğer tüm yöntemlerden ayırmışlardır. Kuramın doğuşu ile birlikte sürekli olarak bireysel eylemlerin önemini vurgulamışlardır (Raico, 2012: 7).

Ekonomiye her türlü devlet müdahalesini reddeden yönü ile Avusturya Okulu pek çok iktisatçı ve devlet adamı tarafından benimsenmiştir. Bireyin özgürlüğünü ve bağımsızlığını savunan 'yeni liberalizm' akımı büyük ölçüde Avusturya Okulundan esinlenmiştir. Sosyal devlet önlemlerine son verilmesi, devlet işletmelerinin özelleştirilmesi gibi uygulamaları benimseyen Avusturya Okulu minimal devletten yana olmuş, devletin sadece temel görevlerini yerine getirmesini ve ekonomik yaşama müdahale etmemesi gerektiğini savunmuştur (Savaş, 2000: 1019). Tüm ekonomik ve sosyal sorunlara piyasa ekonomisi ilkelerinin uygulanması gerektiğini savunan Avusturya İktisat Okulunu diğer okullardan ayıran temel özellik, piyasa kavramına olan farklı bakış açıları olmuştur (Kirzner, 2004: 206). Piyasa bireylerin kendi amaçlarını gerçekleştirmeye çalışırken, davranışlarını diğer bireylerin davranışlarıyla uyumlaştırmalarının bir sonucu olarak kendiliğinden ortaya çıkan bir düzen olarak ele alınmaktadır (Hayek, 1993a: 35).

Okulun önde gelen temsilcilerinden Mises, kapitalizm ile sosyalizmin arasında kabul edilebilecek bir sistemin varlığına şüphe ile yaklaşmıştır. Ona göre iktisadi yaşamda hem bireysel hem de kollektif mülkiyetler bir arada olamazlar (Laufenburger, 1941: 31). Devletçi kontrollerin, ekonominin kanunlarının belirlediği olayların oluşum biçimlerini değiştiremeyeceğini savunmaktadır. Ona göre devlet, doğal ekonomik kanunları gereksiz kılmamaktadır. Bu yaklaşımını Mises, hayatın her alanına uygulayarak, katı bir ''bırakınız yapsınlar'' anlayışı ortaya koymaktadır. Mises'e göre, politik eylemler ve devlet müdahaleleri, piyasanın dengeye gelerek en yüksek faydayı üretme eğilimini altüst etmektedir. Tümden gelimci mantık üzerine kurulu olan ekonomik bilgi, deneyim ve siyaset ya da politik yaklaşımlardan çok üstündür (Gül, 2004: 55).

Ekolün bir diğer önemli temsilcisi Hayek'e göre liberalizm bireysel özgürlüğü merkezine oturtan bir yaklaşımdır. Ona göre özgürlük, toplumsal alanda herkesin özgür olması ile kazanılabilir. Bireylerin özgürlüklerini birbirleriyle uyumlaştıracak

olan ise hukuktur. Hayek'e göre liberalizmin devlet anlayışı, devlete temel görev olarak; hayatın kendi akışı içerisinde oluşan adil davranış kurallarının hukuk kurallarına uygunluğunu sağlama görevini yükler. Devlet zoru sadece bu amaçla meşru olarak kullanabilir. Hayek'çi liberalizm ile hukukun hâkimiyeti aynı şeydir. Toplumda adaleti sağlayan bir diğer unsur olan piyasa ekonomisi; ekonomik aktörler olarak bireylerin kendi imkân ve bilgilerini âdil davranış kuralları çerçevesinde kendi amaç ve tercihleri için kullanmasına dayanır. Bu yüzden teşebbüs özgürlüğü, Hayek'e göre, düşünce özgürlüğü kadar önemlidir. Piyasa ekonomisi olmazsa özgürlük de korunamayacaktır (Hayek, 1978: 117-121).

Hayek'in sosyal kurumların ortaya çıkışını açıklarken kullandığı temel unsurlarından birisi kendiliğinden düzen kavramıdır. Hayek'in savunduğu sosyal düzen bilinçli aklın düzenlemesinden uzak, kendiliğinden ortaya çıkan bir düzendir. Bu düşünce sistematiği onun piyasa ve devlet müdahaleciliği üzerine geliştirdiği teorilerinde kilit öneme sahip olmuştur (Yayla, 2004: 184). Devletin denge ve toplumsal yarar sağlamak için yaptığı müdahaleler, öngörülemeyen dalgalanmalara ve düzensizliklere neden olacaktır. Kendiliğinden doğan düzen, sonuçları hiç kimse tarafından önceden bilinemeyen ve planlanmamış bir evrim sürecinin sonunda, insan davranışlarının ürünü fakat insan tasarımının ürünü olmayan bir düzendir (Hayek, 2012: 60-64). Devlet müdahalesi, rekabeti ve kendiliğinden düzeni yok etmektedir. Devlet tercihlerinin, bireysel tercihlerin yerini alması ekonomik etkinliğin sağlanmasını engellemektedir. Devlet planlamacılığın artmasıyla bireylerin en temel haklarından biri olan tercih hakkı sınırlanacak, bireysellik yok olacaktır (Hayek, 1999: 109).

Hayek 1931-32 yılları arasında, tüm enerjisini Keynes'in "Para Üzerine Bir Deneme" isimli kitabını eleştirmeye ayırmıştır. Hayek'in Keynes ile yaptığı tartışmaların temelinde, koordinasyon bozukluğu ve krizlerin oluşumu konuları yer almaktadır. Hayek'in eleştirileri, Keynes'in 1936'da yazmış olduğu "Genel Teori" isimli kitabının oluşmasını sağlamıştır. Keynes bu kitabında eksik istihdam dengesi varsayımdan hareket ederek daha fazla istihdam için daha fazla devlet faaliyeti öneren bir model sunmaktadır. Hayek ise ekonomide toplam harcamaların artırılarak işsizliğin ve durgunluğun giderilebileceği ve iktisadi faaliyetin istendiği gibi yönlendirilebileceği görüşüne karşı çıkmaktadır. 1932 yılında İngiltere'de işsizliğin

yüzde yirmilere kadar yükseldiği dönemde bile Hayek hükümetin depresyona karşı tedbir almasına karsı çıkmış ve krize karşı ''bekle'' önerisinde bulunmuştur. Ancak o dönemlerde Hayek'in görüşlerinin makul olmadığı düşünülmüş, Keynes'in görüşleri taraftar toplamıştır. Keynes'in yaklaşımının 1930'ların sonlarına doğru çok kısa bir zamanda hem akademik hem de politik çevrelerde kabul görmesi ve Keynesyen iktisadın ''yeni ekonomi'' olarak adlandırılan bir gelişme doğrultusuna yönelmesi Hayek'in düşüncelerinin popülerliğine son vermiştir (Yay, 1993: 27).

Avusturya okulunun önemli temsilcilerinden Schumpeter'e göre, devletin kurumsal karakteri toplumsal kurumlardan bağımsız düşünülemez. Devlet ile toplum karşılıklı etkileşim halinde olup, birbirlerini dönüştürmektedir. Devlet kapitalist uygarlığın oluşumunda hem sebep hem de sonuçtur. Schumpeter özellikle devletin vergi politikaları üzerinde durmaktadır. Tarihsel süreçte devletin en önemli fonksiyonlarından biri olarak gösterdiği vergi politikaları, kapitalist sürecin evriminde oldukça etkindir (Ebner, 2006: 509-510).

Kapitalist gelişim süreci boyunca devletler vergi politikaları ile mali sistemi ve özel girişimcileri etkileyen kurumsal bir çerçeve oluşturur. Schumpeter bu nedenle devlete iktisadi anlamda önemli bir fonksiyon yüklemiştir. Keynesyen ekonominin yükselişiyle ortaya çıkan, devletin kamusal malların üretiminde insanüstü bir fonksiyonu olduğu düşüncesine karşı çıkmıştır. Ona göre kapitalist sistemin sürükleyici aktörleri olan girişimciler açısından çevreleyici bir unsur olan devlet, kimi zamanda iktisadi aktörlerin bireyciliğinin karşısında düşmanca bir varoluş sergilemiştir (Ebner, 2006: 509-510).

Ona göre kapitalist sistemi harekete geçiren ve bu hareketliliği sürekli kılan temel itki kapitalist girişim tarafından yaratılmış olan 'yenilik'tir. Bu yeniliği yeni bir mal, yeni bir örgütlenme biçimi, yeni bir üretim sistemi oluşturabilmektedir. Bu yapı sürekli olarak eskiyi yok edip yeniyi yaratarak, iktisadi yapının içinde bir devinimi mümkün kılar. Yaratıcı yıkım olarak kavramsallaştırdığı bu süreç kapitalizmin en esaslı gerçeğini teşkil eder (Schumpeter, 1974: 83).

Yenilik kavramını kapitalizmin itici gücü olarak gösteren Schumpeter, çağdaş modern devletin iktisadi açıdan başarılı bir performans sergilemesini yenilik odaklı

yapısal rekabete bağlamaktadır. Modern devletin ortaya çıkışında üzerinde durduğu ikincil kavram çalışan devlet olmuştur. Devlet iktisat politikalarında yeniliği ve yapısal rekabeti esas almalı, sosyal politikalarında ise esneklik ve rekabeti sağlamaya çalışmalıdır (Jessop, 1993: 17-18).

Modern devleti vergi devleti olarak tanımlayan Schumpeter; vergi devleti ile kapitalist ekonominin birlikte bir toplumsal sistem oluşturduğunu savunmuştur. Schumpeter 'e göre gerçek bir kapitalist sistemden bahsedebilmek için ekonominin girişimci ruhu, rekabetçi işleyişi ve devletin bu "bireyci" özel ekonomiye yönelik çerçevesi belirlenmiş bir müdahale sınırı olmalıdır. Buna göre, Schumpeter için en akla yatkın iktisadi sistem, girişimcilerin üretim sürecinde yenilikler yarattığı ve eski olanın istikrarlı bir şekilde yeni ile ikame edildiği "yaratıcı yıkım" sürecidir. Schumpeter sadece özel kesimin yaratıcı yıkım sürecini gerçekleştirecek nitelikte bir iktisadi donanıma sahip olduğunu savunmaktadır (Schumpeter, 1991: 111-116).

Avusturya Okulu'na göre bireyler, müdahalesiz olarak her türlü girişimde bulunmalıdırlar. Bireylerin her şeyi yapabildikleri doğal düzeni en iyi ifade eden düzen ise bireycilik düzenidir. İktisadi bireycilik, iktisadi denetim ve düzenlemelere yer veren her çeşit siyasi ve sosyal değere karşı çıkmaktadır (Jacobson: 1992: 784-786). Bireyin psikolojik eğilimleri toplumun iktisadi örgütlenmesinin temelidir. İktisadi bireyciliğin korunması için iktisadi özgürlük ve özel mülkiyet kurumlarının varlığı büyük bir zorunluluktur. Avusturya Okulu her bireyin farklı yeteneklere sahip olduğuna ve bu yeteneklerin diğerleriyle rekabet içinde geliştirilmesine izin verilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Avusturya Okulu mensupları, devlet müdahalelerini istikrarı bozucu ve zarar verici olarak nitelemektedir. Onlara göre devlet müdahaleleri, sosyalizme geçisin ılımlı adımlarını oluşturmaktadır. İrrasyonel olarak nitelendirdikleri devlet müdahaleleri hem verimsizdir, hem de meşru değildir. Okul temsilcileri sosyal planlamacılığa ve mühendisliğe kesin bir biçimde karsı çıkmışlardır.

Avusturya Okulu'na göre, devletin eşitliği sağlama, toplumsal amaçları ve hakları gerçekleştirme ve ekonomik refahı arttırma gibi işlevleri yoktur. Tüm bunlar kollektivist düşüncenin eseri olup, sosyalist temellidir. Ayrıca devlet müdahalesi

içererek bireye zarar vermektedir. Avusturya ekolü bu görüşleri ile 'bırakınız yapsınlar' felsefesine dayanan kapitalizmi toplum için tek seçenek olarak görmekte, devletin ekonomiye müdahalesini kaosla eş tutmaktadır (Öztürk, 2006: 31).

1.2.8. Yeni Ekonomik Akımlar ve Devlet Müdahaleciliği

Neo-liberal ve neo-keynesgil politikalar çerçevesinde geliştirilen "minimal-girişimci devlet" yaklaşımı, 1970'li yıllarda yaşanan stagflasyonun çözümü açısından önemli bir alternatif sunmuştur. Devleti içine girdiği mali krizden kurtarmaya yönelik neo-liberal politikalar; ekonomik, sosyal, siyasal ve yönetsel boyutlarıyla kapsamlı bir dönüşümü ifade eder (Aksoy, 1998: 4). Neo-liberal politikalar ana tema olarak, devlet müdahaleciliğinin özgürlükleri kısıtladığını ve mücadeleci bir yapının ortaya çıktığını öne sürerek, devletin hedeflerinin ve etki alanının mutlaka sınırlandırılmasını savunmaktadır (Yayman, 2000:144).

Neoliberalizm Chicago Okulu'nun iktisadi doktrinine dayanan ve en uzak kökeni Adam Smith'in 'görünmez el' inancı olan bir ideoloji olarak kabul edilebilir. Joseph Stiglitz neoliberalizmi; ''piyasaların kendi hatalarını düzelttiği, kaynakları etkin şekilde dağıttıkları ve genel çıkara hizmet ettikleri şeklindeki her türlü fikri kapsayan bir kap'' olarak tanımlamaktadır (Dardot ve Laval, 2012: 4). Neoliberalizmin iki temel savunusu vurgulanabilir. Bunlardan ilki piyasa özgürlüğünün kaynakların optimal paylaşımını güvence altına almasıdır. Diğeri kamu müdahalesinin, öngörüleri düzensizleştirerek, piyasaların otomatik dengelenmesine zarar vereceğine olan inancıdır. Bu ideoloji piyasanın doğal bir gerçeklikle özdeşleştirilmesinden kaynaklanır. Jean Baptiste Say ve Frederic Bastiat'a ait olan bu doğalcı ontolojiye göre, denge, istikrar ve iktisadi büyümenin sağlanması için bu gerçekliği kendi başına bırakmak yeterlidir. Neoliberalizm ilkesel olarak müdahalecilik karşıtlığıdır (Dardot ve Laval, 2012: 2-7).

Neoliberal kuram Keynesyen anlayışın müdahaleci sosyal devlet anlayışını, devletin planlama veya diğer yöntemlerle ekonomiye müdahalesini savunan kuramları eleştirmektedir. Onlara göre güçlü devletin kalkınmayı geliştireceği görüşü aşırı bir basitleştirme olarak değerlendirilmektedir (Ercan, 1995: 355-356). Bu kuram ithal ikameci sanayileşme politikaları ile devletin ve bürokrasinin güçlendirilmesi

önerilerine de karşı çıkmaktadır. Neoliberal yaklaşımın devlete ilişkin temel değerlendirmeleri, bu yaklaşımın güçlenerek egemen hale geldiği konjonktür ile yakından ilgilidir. Bu aşamada neoliberal karşı devrim olarak değerlendirilen değişim, Keynesyen politikalara karşı olarak geliştiği ölçüde, devlet müdahalesinin Keynesyen biçimine karşı çıkmıştır (Türkay, 2009: 329-330).

Neoliberalizmin en önemli temsilcilerinden biri 1976 yılında Nobel İktisat Ödülü kazanan Milton Friedman'dır. İktisadi literatürde "Monetarizm" olarak bilinen ekol, Milton Friedman'ın öncülüğünde; Edmund Phelps, Philip Cagan, Richard Selden, Anna Schwartz, David Meilsman, George Stigler, Allen Walles ve Karl Brunner gibi iktisatçıların çalışmaları ile gelişmiş, Neo-Liberal yaklaşımlar içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur.

Friedman iktisat biliminin fizik bilimler gibi "objektif" bir bilim olduğunu ve bilimin tek bir yönteminin olduğuna vurgu yaparak; yöntem olarak mantıksal pozitivizmi benimsemiştir. Friedman'a göre iktisatta varılacak normatif yargılar ve bu yargılara bağlı olarak geliştirilecek politikalar, pozitif bilimlerin doğası gereği ampirist yöntemle ulaşılan teorilerden türetilecektir (Friedman, 1953: 6-8). Friedman, Miktar Teorisi ve doğal işsizlik oranı hipotezlerini geliştirmiş, para stokundaki değişmenin, uzun dönemde nominal değişkenleri etkilese de istihdam ve reel faiz oranları gibi reel değişkenleri etkilemeyeceğini vurgulamış; buradan hareketle enflasyonun parasal bir olgu olduğunu öne sürmüştür (Friedman, 1975: 21).

Friedman, hem para talebi hem de tüketim fonksiyonlarının istikrarlı olduğunu analizleriyle açıklamış, ekonomiyi dengeden uzaklaştıran sorunların piyasadan kaynaklanan içsel sorunlardan değil, piyasaya yapılan dışsal müdahalelerden kaynaklandığını vurgulamıştır. Ekonomiyi dengeden uzaklaştıran temel etken olarak görülen parasal faktörlerin ise temelde kamu kesimi tarafından yönlendirildiğini ve dolayısıyla dışsal şokların kamu kesimi tarafından yaratıldığını belirtmiştir. Dolayısıyla Friedman'ın analizinde temel sorunsal, piyasanın ve devletin sınırlarını belirlemek olmuştur.

Friedman, iktisadi özgürlüğün sağlanabilmesi için, öncelikle bireysel ve politik özgürlüğün sağlanması gerektiğini savunmuştur. İktisadi özgürlük, bireyin iktisadi

faaliyetlerinde, "oyunun kuralları" içinde kalmak koşuluyla özgürce karar alabilmesidir. Piyasa bu iktisadi özgürlüğü, bireylerin gönüllü olarak ve her iki tarafın yararına olacak şekilde birbirleriyle mübadele ve işbirliğine girmesi yoluyla sağlamaktadır. Politik güce sahip toplumsal kesimin, bireylerin özgürlüğünü kısıtlamaması için devletin rolünün sınırlandırılması gerekmektedir. (Friedman ve Friedman, 1988: 24).

Monetarizmde devlet, hukuk ve düzeni koruyan, mülkiyet haklarını tanımlayan, aracılığı ile ekonomi oyununun kurallarında değişiklik yapan, anlaşmazlıklara hakemlik eden, anlaşmaları yürüten, rekabeti geliştiren, ekonomiye parasal çerçeve sağlayan ve kimsesizleri koruyan bir organizasyon olarak ele alınmaktadır. Ancak aynı devlet, politikalarına gerekli özeni göstermediği takdirde sorunların ana kaynağı haline gelmektedir (Demir, 1997: 81-83).

Monetarist iktisatçılar iktisadi birimlerin, çeşitli politikalarla kısa dönemde yanılma ihtimalleri olsa dahi, uzun dönemde rasyonel davranacaklarını varsaymışlardır. Bu yüzden uzun dönemde, devletin yapacağı müdahalelerin ekonomide sadece nominal değişimler yaratacağını vurgulayarak, müdahale fikrine karşı çıkmışlardır (Palley,2015: 17-19).

Küreselleşme kavramı üzerinde önemle duran Neoliberal kuram, küreselleşme süreciyle birlikte az gelişmiş ülkelerin dünya ekonomisi ile daha fazla bütünleşerek gelişme süreçlerini tamamlayabileceklerini vurgulamıştır. Devlet müdahalesinin en aza indirildiği, sadece piyasanın mükemmel işleyişini mümkün kılan düzenlemelerin devlet tarafından gerçekleştirildiği, rasyonel davranan bireylerin olduğu dışa açık bir ekonomik yapının sağlanması iktisadi gelişme için yeterli olacaktır (Türkay, 1997: 33).

Kurumcu Okul Amerikalı iktisatçıların iktisat teorisine yaptığı önemli katkılardan biridir. Ortodoks teoriyi eleştiren ve kurumculuğun teorik temellerini oluşturan Thorstein Veblen, 20. yüzyılın hemen başında ortaya çıkan bu düşünce okulunun kurucusu olarak kabul edilir. Geleneksel iktisat teorisine bir tepki olarak ortaya çıkan Kurumsal iktisat kuramı, geleneksel teoriden birçok noktada ayrılmaktadır. Kurumcular sistemli teoriler kurmak yerine gelenekleri, kurumları ve

davranışları incelerler. Tümevarım metodu kullanarak sonuca varmaya çalışırlar. Ekonominin sadece piyasadan ibaret olmadığı mantığı çerçevesinde ekonomiyi tüm yönleriyle inceleyerek gelişmenin temel dinamiklerini belirlemeye çalışırlar. Onlara göre iktisadi birey olarak atılan her yeni adım ve alınan her yeni karar, kurumların ve içinde bulunulan kurumsal çevrenin etkilerine açıktır.

Kurumcular ''ekonomik faaliyet'' kavramını yetersiz bulmuş, iktisadi olayları diğer bilimlere de nazaran açıklamaya çalışmışlardır. Ayrıca toplumun organik bir varlığı olduğunu düşünerek, bireylerin toplamından daha fazlasını ifade ettiğini öne sürmüşler, Neo Klasik kurama uymayarak bireycilik karşıtı bir tutum izlemişlerdir (Kapp, 1976: 210).

Kurumsal iktisadi analize göre devlet, iktisadi sistemin en önemli kurumlarından biridir. Ekonomideki kıt kaynakların yönetimi ve iktisadi sistem içerisindeki tüm kurumlar devletin fonksiyonelliğinin meşruluğunu temsil eder. Bunun aksi bir görüşe sahip olan iktisadi anlayışlar, devleti çoğunlukla verimsizliğin ve etkinsizliğin kaynağı olarak görmektedirler. Kurumsal iktisatçılar, Neo-Klasik iktisat'ın mekanik bir şekilde ortaya koyduğu teorilerin, hükümetin ekonomik rolünü ihmal etmelerinden dolayı devleti tamamen kötüleyen veya görmezlikten gelen sonuçları ortaya çıkardığını ileri sürmektedirler (Samuels, 1988: 12–13). Ekonomi, kısmen hükümet ve uygulamaları tarafından üretilen; insan yapısı bir unsurdur. Kurumsalcılara göre ekonomi ve politika, ortak bir bağa sahiptir (Dugger, 1987: 75). Onlara göre istikrarın tek yolu devletin ekonomiyi sürekli gözetmesi ve yönlendirmesidir (Demir, 1996: 66).

Yeni akımlar içerisinde değerlendirilebilecek bir diğer iktisat okulu da, odak noktası kamu kesimi olan Kamu Tercihi Teorisi'dir. Devlet müdahaleciliğine farklı bir bakış açısı getiren kuramın temelleri, 1950'li yıllarda yapılan çalışmalar ile atılmıştır. Neo-klasik kuramın sorunları anlama ve çözüm üretebilme konusundaki eksiklikleri, kamu tercihi teorisinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Neo-klasik iktisatçıların "Piyasa Başarısızlığı" teorisine karşı oluşturulan "Devletin Başarısızlığı" teorisi temelli kamu tercihi teorisinin kurumsal bir süreç içerisine girmesini sağlayan Buchanan teoriyi şöyle tanımlanmaktadır:

"Kamu tercihi teorisi, iktisat teorisinde kullanılmak üzere geliştirilmiş kapsamlı araç ve yöntemleri almakta, bunları siyasi süreçlere uygulamaktadır. Siyasal karar alma sürecinde farklı roller üstlenen seçmenlerin, politikacıların ve bürokratların davranışlarını, ortaya çıkan sonuçların bileşimi ile ilişkilendirmeye çalışmaktadır," (Bunchanan, 1984: 13).

Kamusal seçim teorisinin başlangıç noktası, iktisatçıların piyasadaki ekonomik aktörün doğasıyla ilgili olarak getirdiği varsayımların evrensel olma iddiasıdır (O'Neill, 2001: 262). Kamusal seçim teorisyenleri bu iddiaya, hem bürokratların hem de politikacıların ortak iyilik ya da refahı gerçekleştirmekle ilgilenen yardımsever aktörler olduğunu varsaydığı gerekçesiyle karşı çıkmışlardır. Onlara göre devlet aktörlerinin hükümet sahnesine girdikleri zaman birdenbire farklı ve daha iyi niyetli olduklarını düşünmek için bir neden yoktur. Kamusal seçim teorilerine göre devlet müdahalesi başka araçlarla optimal ''ideal piyasalar'' sonucunu üretemez. Devlet aktörleri kamu çıkarı yerine kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalışırlar (O'Neill, 2001: 263-264).

Sosyal devlet ve refah devleti döneminin temel varsayımları eleştirilmekte ve ekonomik rasyonelliğin piyasa koşullarında sağlanacağı düşünülmektedir (Arslan, 2010: 33). 1980'li yıllarda "devletin küçültülmesi, özelleştirme, piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması vb." gibi kavramlarla öne çıkan kamu tercihi teorisi, 1990'lı yıllarda politik yozlaşmalara çözüm önerisi olarak "Anayasal Reform" önerisini sunmuştur (Çevikbaş, 2006: 283).

1.2.9. Özgün Yaklaşımlar

Liberalizm-Müdahalecilik eksenindeki tartışmalara, herhangi bir ekolün temsilcisi olmayan ancak özgün görüşleriyle katkıda bulunan iktisatçılar bulunmaktadır. 20. Yüzyıl düşün akımları içerisinde bu konuya önemli bir katkı Karl Polanyi ve Bob Jessop tarafından yapılmıştır.

Polanyi, 19. yüzyıl uygarlığının, güç dengesi sistemi, altın standardı, kendi kurallarına göre işleyen piyasa ve liberal devlet olmak üzere dört farklı kurum üzerinde durduğunu belirtmiştir. Bu kurumlar üzerinde duran 19. yüzyıl uygarlığının çöktüğünü ifade ederek; sistemin can damarı ve temel biçimlendiricisi olarak

'piyasa' kurumuna vurgu yapmıştır (Polanyi, 2011: 35). Dengesini sağlayan piyasa sisteminin bir ütopya olduğunu ifade eden Polanyi, piyasa sistemini, ekonomik faaliyetin tamamının toplum kontrolünden kurtulup kendi kurallarına göre işleyen piyasalarca yönlendirildiği bir sistem olarak tanımlamıştır. Bu sistem ona göre insan doğasıyla bağdaşması imkânsız bir sistemdir ve toplumsal yapıyı parçalamadan uzun süre var olamaz. Değişim ve onunla birlikte var olması gereken kurumsal kalıp olan piyasanın ekonomik faaliyetin tamamını yönlendirmesi, insanın maddi varoluşunun temellerinin toplumsal olandan kopuk bir mekanizmaya teslim edilmesi anlamına gelmektedir (Polanyi, 2011: 20-21).

Toplum piyasa mekanizmasının işleyişine göre düzenlenmiş olduğu için, bu mekanizmanın işleyiş sürecinde ortaya çıkan sorunlar ve sistemin yıpranması, sosyal alanda da giderek artan gerilimlere yol açacaktır. Polanyi 19. yüzyılın sonlarıyla birlikte çizdiği bu tablonun gerçekleştiğini, piyasa ekonomisinin işleyişine şüpheyle bakıldığını ve müdahaleciliğin aşamalı olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir. Polanyi, ekonomik liberaller tarafından, piyasa mekanizmasının kusursuzluğu konusunda kanıt olarak gösterilen ABD'nin 19. yüzyıl sonlarında yaşadığı dönüşümü ele almaktadır. Burada ilk olarak merkez bankacılığı sistemi yani parasal korumacılığın ortaya çıktığını, daha sonra toprak ve toprağı işleyenlerin korunması, emek sendikacılığı ve yasama aracılığıyla sosyal güvenlik konularının da zaman içinde olgunlaşarak müdahaleciliğin yaygınlaştığını anlatmıştır (Polanyi, 2011: 276-277). Polanyi'ye göre hem serbest piyasa ekonomisini oluşturmak hem de bu ekonominin toplum üzerindeki yıkıcı etkisini sınırlamak için devlet müdahalesine ihtiyaç vardır (Polanyi, 2011: 214).

Polanyi'ye göre, liberalizm devlet müdahalesini hiçbir zaman dışlamamıştır. Ona göre liberalizm kendi kurallarına göre işleyen piyasa kurumuna dayanan bir toplumun düzenleyici ilkesidir. Liberal bir düzenin oluşturulması için az da olsa müdahaleye gerek duyulmaktadır. Liberalizm ve müdahale kavramları birbirini dışlayan kavramlar değildir. Liberalizmin içselleştirilmesi aşamasında iktisadi aktörlerin müdahale talebi olmalıdır. Liberallerin devletten en büyük beklentileri yapılacak olan müdahalenin seçici olmasıdır (Polanyi, 2001: 155-156).

Devlet kuramına ilişkin önemli çalışmaları bulunan Bob Jessop, küreselleşme ile birlikte Keynesyen Refah Devletinden, Schumpeterci Rekabet Devletine geçileceğini savunmuştur. Ortaya koyduğu ve Schumpeterci Rekabet Devleti olarak kavramsallaştırdığı yeni devlet biçimi dünya piyasalarının küreselleşmesi esasına dayanır. Küreselleşme süreci ile birlikte devletin temel görev ve fonksiyonları da dönüşüme uğrayacaktır. Yeni devletin temel amaçları, diğer devletlerdeki iktisadi aktörlerle rekabeti sağlamak, ulus devletin sınırları içerisinde kalan sermayenin rekabet avantajını güvence altına almak ve ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek olacaktır. Bu hedeflere ulaşılmasında izlenecek temel strateji, teknolojik dönüşüm, yenilik ve girişimcilik üzerinden oluşmaktadır (Jessop, 1993: 12-13).

Jessop, Schumpeterci Rekabet Devletinin temel işleyişinde en önemli unsurun, yeniliklerin teşvik edilmesi olduğunu ifade etmiştir. Yapılan yenilikler ile ekonominin uluslararası rekabet gücü artacaktır. Bu iktisadi dönüşümün sağlanması ile birlikte, devletin asıl müdahale alanı, rekabetin artırılmaya çalışılması olacaktır (Jessop, 1993: 14).

Yenilikçi girişimcilik olgularının önem kazanması ile birlikte teknoloji ve yenilik politikalarının öne çıktığı pek çok kamusal strateji belirmektedir. Bu noktada Schumpeterci Rekabet Devletinin temel görevi uluslararası rekabette ayakta kalabilmek için zorunlu olan üretken kapasiteleri korumak ve sürekli yenilemek, teknolojik bilgileri üretmektir. Bu devlet anlayışı, yenilik yapmayı, teknik donanımı ve teknoloji transferini teşvik etmektedir. Devlet bu görevleri yerine getirdiğinde aynı zamanda, ekonominin farklı üretim süreçlerindeki yeniliklerin birleştirilmesini sağlayacak ve firmalara yeniliklere uyum sağlama konusunda yardım edecektir (Jessop, 1993: 16-18). Artık bir ülkenin refahı o ülkenin sahip olduğu şirketlerin veya endüstrilerin karlılığına değil, bu şirketlerin bilgi ve becerilerinden kaynaklanan küresel ekonomideki değer yaratma kapasitelerine bağlı olacaktır (Reich, 1991: 137).

1.3. AZ GELİŞMİŞLİK EKSENİNDE DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ

Hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkelerde, 1929 krizi ile birlikte liberal iktisadi öğretiye olan inanç büyük ölçüde sarsılmıştır. Ekonominin kendi başına bırakılmış işleyişinin, ekonomilerde bunalım ve krizlere yol açacağını ve kalkınma

için gerekli yatırım hacmini sağlayamayacağı kabul görmeye başlamıştır. Bazı iktisatçılar ise az gelişmiş ülkelerin varlığının dahi klasik öğretiye dayanan iktisadi modellerin geçersizliğini ispatladığını vurgulamışlardır. Büyük yankı bulan bu düşünceden hareketle, az gelişmiş ülkeler, iktisadi kalkınma modellerini liberal doktrin dışında aramaya başlamış; bu arayış onları müdahaleciliğin farklı bir türüne, iktisadi planlamacılığa götürmüştür.

Az gelişmiş ülkeler kalkınma modellerini liberal doktrin dışında aramakla beraber sosyalist felsefeden türeyen modeller de tek başına kabul görmemiştir. Bu ülkelerde müdahalecilik anlayışı hem kapitalist hem de sosyalist ekonomiler içerisinde bulunan ortak kurumların varlığı ile geliştirilmiştir. Bir yanda özel girişim, özel mülkiyet, kâr motifi gibi kapitalist sistemin kurumları benimsenmiş, öte yandan da sosyalist ekonomilerin emredici planları yerine kısmen emredici ve büyük ölçüde de yol gösterici planları kabul edilmiştir (Öney, 1980: 3).

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişme ve kalkınma konusu üzerinde çalışılmaya başlanmış, müdahalecilik kuramına az gelişmişlik ekseninde bakılmıştır. "Modernleşme kuramı" üst başlığı altında, "azgelişmiş ülkeler"in, "gelişmiş ülkeler"in ulaştığı noktaya ulaşabilmesinin koşullarını sorgulayan çalışmalar yapmışlardır. Az gelişmişlik sorunu, kalkınmayı sağlayamayacak derecedeki düşük makro ekonomik göstergelerin varlığı, girişimci eksikliği ve tasarruf yetersizliği gibi olgularla açıklanırken; bu tür sorunların giderilmesi için, dış yardımlar, devlet yatırımlarının arttırılması, ekonominin planlanması gibi müdahaleci çözümler önerilmiştir. Savaş sonrasında dünyanın gündemine giren az gelişmişlik sorunu kalkınma yazınının doğmasına yol açmıştır.

Müdahale kavramı İkinci Dünya Savaşı sonrasında entelektüel, pragmatik ve ideolojik düzeylerde öne çıkan bir kavram olmuştur (Türkay, 1997: 29). Felsefi dayanaklarını aydınlanma dönemindeki gelişmelerden, teorik dayanaklarını ise 1929 krizinin ardından öne çıkan Keynesyen iktisattan alan müdahale kavramı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında az gelişmiş ülkeler pratiğinden yola çıkılarak yeniden formüle edilmiştir. Yeni formül ile birlikte, devlet müdahaleciliği toplumsal ve ekonomik açıdan bir dönüşüm geçirmiş, az gelişmiş ülkeler açısından anahtar bir role sahip olmuştur.

1.3.1. Neoklasik Görüş

Devlet müdahaleciliği kuramını az gelişmişlik ekseninde incelemek için ilk olarak dengeli kalkınma teorilerine bakılabilir. Dengeli kalkınma modelini savunan iktisatçılardan ilki, büyük itiş kuramının yaratıcısı Rosentein-Rodan'dır. İkinci Dünya savaşı sonrasında Doğu ve Güneydoğu Avrupa'nın Endüstrileşme Problemleri üzerinde çalışan Rodan bu bölgelerin geri kalmasının nedeni olarak sermaye yetersizliğini göstermiştir. Ekonomik kalkınmanın öncüsü olarak sanayileşmeyi vurgulayan Rodan'a göre bu bölgelere sermaye zengin bölgelerden gelecek sermaye, sanayi sektöründe kullanılarak sanayileşme sağlanmalıdır. Ekonominin gelişmesi için yapılacak küçük ölçekli katkıların bir bütün olarak ekonomide pek de anlamlı olmayacağını, ekonomik gelişmenin başarılı olması için, kaynakların belirli bir kısmının gelişme programına ayrılmasının gerekli olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca kalkınmanın sağlanması ve sürekli hale getirilmesi için belirli bir miktar kaynağın aynı anda kullanılması gerekir. Böylece yapılacak küçük yatırımlar toplam ekonomiye gerekli hızı vermezken, ani ve tüm sektörleri içerecek planlı yatırımların ekonomide sıçrama etkisi yaratarak gelişmeyi sağlayacağı belirtilmiştir (Rosenstein-Rodan, 1966: 50-52). Bu bağlamda planlı sanayileşme modelini öneren Rodan'a göre, planlama ile etkin bir kaynak dağılım mekanizması kurulacak, farklı sanayilerin birbirini tamamlamasıyla kalkınma gerçekleşecektir.

Gelişme sürecini tamamlayamamış toplumların kalkınabilmeleri için dengeli kalkınma modelini öngören iktisatçılardan biri de R. Nurkse'dur. Nurkse, bir ülkenin iktisadi olarak geri kalmışlığını, gelirin, tasarrufun ve yatırım eğiliminin bir kısır döngü içerisinde düşük olmasına bağlamaktadır (Nurkse, 1966: 60-61). Geri kalmış ülkelerin kalkınma açısından önemli problemleri bulunmaktadır. Gelir ve talep düzeyi düşüklüğü ve yatırım pazarlama olanaklarının zayıflığı bu problemler içerisinde gösterilebilir.

Nurkse, geri kalmış bir ekonomide farklı sınai alanlara eş zamanlı yatırım yapılmasını önermektedir. Bu durum piyasanın genişlemesini sağlayacak, ekonomi içine girdiği kısır döngüden çıkacaktır. Nurkse ayrıca, planlamayı da önemli bir çözüm aracı olarak görmektedir. Planlama uygulaması ile farklı iktisadi faaliyet

alanlarının birbirini tamamlamasının mümkün olacağını ifade etmektedir (Nurkse, 1966: 61-63).

Dengeli kalkınma kuramının savunucularından biri de H. Chenery'dir. Chenery'ye göre gelişme sürecini tamamlayamamış ekonomilerde belirgin bir piyasa dengesizliğinin varlığından söz edilebilir. Bu dengesizlik optimal kaynak dağılımının sağlanamamasından kaynaklanmaktadır. Piyasa dengesizliklerinin olduğu bir ortamda, üretim faktörlerinin piyasa fiyatları, sosyal maliyetleri yansıtmamaktadır. Fiyatların sosyal maliyetleri yansıtmaması sonucu piyasadaki aktörlerin sağladığı özel kâr ile sosyal kârlılık arasında farklar ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu fark optimal kaynak dağılımından uzaklaşılmasına neden olmaktadır. Bu noktada Chenery'nin önerisi, planlama yoluyla devletin müdahalede bulunmasıdır (Chenery, 1955: 464-470).

Dengeli kalkınma modeline bir tepki olarak ortaya çıkan dengesiz kalkınma modelinin dayandığı temel ilke, geri kalmış ekonomilerde sermaye faktörünün kıt olmasıdır. Bu modele göre azgelişmiş ekonomilerin kalkınmasında statiklik söz konusu değildir. Bu ülkelerde kalkınma daha sert başlangıçlarla ve durgun bir ekonomi ile gerçekleşmektedir. Dönem dönem yaşanan dalgalanmalar, ekonomik şoklar ve hareketlilikler, dinamik bir yapıda devam etmektedir. Dengeli kalkınma modelindeki her sektörün aynı anda kalkınması ve yatırımların arttırılmaya çalışılması bu süreci durağanlaştırmakta ve gelişme hızını düşürmektedir. Ayrıca azgelişmiş ekonomilerde, iç piyasanın genellikle çok sınırlı olması, dengeli kalkınma görüşü ile bağdaşmamaktadır. Sanayileşme sürecinde farklı sektörlere birbirini tamamlayacak şekilde yatırım yapılması, tüm sektörlerde optimum ölçeğin altında kalınmasına ve dolayısıyla optimum kaynak dağılımının gerçekleşmemesine neden olmaktadır (Gürkan, 1979: 248).

Dengesiz kalkınma teorisinin öncüsü A. O. Hirschman'dır. Hirschman, geri kalmış ekonomilerin, dengeli kalkınma teorisyenlerinin öngördükleri şekilde bir ekonomik yapıya sahip olmadıklarını vurgulamaktadır. Bu ülkeler ekonominin bütün sektörlerinde eş anlı bir kalkınma hamlesini gerçekleştirecek sermaye miktarına ve piyasa genişliğine sahip değillerdir (Hirschman, 1959: 50-62). Bu ekonomilerin sahip oldukları bazı sektörlere dengesiz bir biçimde de olsa ağırlık

verilmesi, sektörler arası ilişkilerden dolayı ekonomide bir sıçrama gerçekleşmesini sağlayacaktır. Dolayısıyla Hirschman, sektörler arası ilişkilerde eş zamanlı bir tamamlamayı gerekli görmemektedir.

Dengesiz kalkınma modeli üzerine çalışan bir iktisatçı da P. Streeten'dır. Ona göre piyasaların sınırlı oluşu ve yavaş büyümesi kalkınma için sanayileşmeyi gerekli kılmaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme süreci gelişme sürecini tamamlayan ekonomilerden farklı olacaktır. Az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelerin teknolojilerini transfer etmeleri yapısal bir değişim sağlamayacaktır (Streeten, 1985: 13-16). Streeten'a göre gelişmekte olan ekonomilerde yapılması gereken, denge dışı gelişmelere yol açacak yeniliklere ve tamamlayıcı nitelikler taşıyan sektörlere ağırlık verilmesidir. Ayrıca daha verimli tarım ve endüstrileşmenin sağlanmaya çalışılması ve temel ihtiyaçlara odaklanılması gerekmektedir (Streeten, Burki, Hicks ve Stewart, 1981: 72). Streeten'ın dengesiz kalkınma teorisinde temel unsurlardan birisi piyasalardır. Ona göre işleyişi serbest bırakılan piyasaların yol göstericiliği altında yeni yatırımlara girişilmelidir. Dengeli kalkınma modeli tarafından önerilen planlama ve piyasaları kontrol etme faaliyetleri, ekonomiyi bir kalıp içine sokarak; denge dışı gelişmeleri önleyecektir.

Dengesiz kalkınma kuramı içerisinde az gelişmiş ülkeler için önerilen yöntemlerden biri de 1949 yılında F. Perroux tarafından ortaya atılan kalkınma kutupları teorisidir. Kalkınma kutupları, sanayileşmenin belli aşamalarında görülen ya da bilinçli olarak geliştirilen bölgesel ekonomik gelişme merkezleridir (Kutlu, 2009: 207). Bu kurama göre herhangi bir firma veya endüstri ya da firmalar ve endüstri grupları kalkınma kutuplarını oluşturabilir. Bu kutuplar üzerinden gerçekleşecek mal ve hizmet akımı, ekonomi için kilit sayılabilecek sektörler yaratacak, bu sektörlerin hâkimiyetinde diğer endüstri grupları da gelişecektir (Alonso, 2013: 12).

Dengesiz kalkınma kuramı az gelişmiş ülkelerde piyasa ekonomisinin önderliğini ve etkinliğini kabul eder. Dengeli kalkınma kuramındaki planlı kalkınma stratejisine karşılık, dengesiz kalkınma kuramı planlamayı ve kamu etkinliğini en alt seviyeye indirmeyi önermektedir (Kutlu, 2009: 207).

Devlet müdahaleciliği kuramına az gelişmişlik çerçevesinde yapılan bir katkı da doğrusal/ aşamalı kalkınma teorileridir. Bu teorilerin öncülüğünü W. Rostow yapmıştır. Buna göre, azgelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelerin kapitalizm öncesi iktisadi yapılarına benzer özellikleri taşımaktadır. Doğal düzen anlayışına uygun olarak, az gelişmiş ülkeler de gelişmiş ülkelerin kalkınma aşamalarını izleyerek onların gelişmişlik seviyesine ulaşacaktır. Bu anlamda, az gelişmiş ülkelerin içinde bulundukları iktisadi koşullar, geçici bir nitelik taşımaktadır (Rostow, 1980: 18).

Az gelişmiş ülkelerin gelişme sorununa farklı kaygılardan hareketle yaklaşan kuramcıların ortak çözüm yolu, söz konusu ülkelerde ulusal düzeyde devletin sistematik müdahalelerine dayalı planlar aracılığı ile yönlendirilen bir gelişme pratiğidir. Meşruiyetlerini içinde bulundukları konjonktürden alan ulusal ve uluslararası düzeylerde müdahale anlayışı, ulusal düzeyde 'planlama' ve uluslararası düzeyde 'yardım' pratiklerinde ifadesini bulmuştur (Türkay, 2009: 73).

1.3.2. Yapısalcı Görüş

Prebish'in öncülüğünü yaptığı, Heteredoks iktisat kuramlarından beslenen yapısalcı görüş de II. Dünya Savaşı sonrası müdahaleciliğe az gelişmişlik ekseninde yaklaşan kuramlardan biridir. Kuramın temel çıkış noktası, yaygın piyasa başarısızlıklarının az gelişmiş ekonomilerin karakteristik bir özelliği olduğu yolundaki tespitlerine dayanmaktadır (Öniş, 1995: 98). Yapısalcı görüşe sahip iktisatçılar çok düşük tasarruf oranları, yetersiz eğitim sistemleri ve esnek olmayan ekonomik yapılar gibi piyasa başarısızlıklarının, az gelişmiş ülkeleri içinden çıkamadıkları sürekli bir kısır döngüye soktuğu hususunda birleşmişlerdir. Piyasa başarısızlıklarını düzeltmeye yönelik olarak tasarlanmış devlet aksiyonunun, doğrudan ve otomatik bir biçimde en iyi ekonomik performansı ve refahı sağlayacağına inanmışlardır (Öniş, 1995: 99).

Yapısalcılar kalkınmanın gerçekleşebilmesi için sosyo-ekonomik ve siyasal reformların yapılması gerektiğini söylemişlerdir. Az gelişmiş ülkelerde sanayileşmenin ve dolayısıyla kalkınmanın tümüyle serbest piyasa mekanizmasına bırakılamayacağını, devletin uygun iktisadi politikalarla ekonomik sürece müdahalesinin gerekli olduğunu vurgulamışlardır. Çünkü karşılaştırmalı üstünlüğe

göre gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında yapılacak uluslararası ticaret, zamanla uluslararası ticaret hadlerinin az gelişmiş ülkeler aleyhine gelişmesine yol açacaktır. Bu noktada Prebisch ekonomi yönetimi açısından yoğun devlet müdahaleciliği içeren korumacılığı, sanayileşmeyi ve planlamayı önermektedir (Prebisch, 1984: 174-178). Yapısalcı tezler, ithalatı yerli üretimle ikame eden ithal ikameci sanayileşmeyi, devlet müdahalesini, planlamayı ve bölgesel bütünleşmeyi öngörmektedir. Yapısalcıların görüşleri 1970'lerde ithal ikameci politikalar aracılığıyla dünyada geniş bir uygulama alanı bulmuştur.

1.3.3. Bağımlılık Okulu

Devlet müdahaleciliği kuramını az gelişmişlik kuramı çerçevesinde inceleyen önemli bir başka akım da 'Bağımlılık Okulu'dur. 1960'ların sonunda varlığını göstermeye başlayan Bağımlılık Okulu içerisinde; P. Baran, C. Furtado, A.G. Frank, I. Wallerstein, S. Amin gibi isimler gösterilebilir. Mensupları birbirlerinden farklı düşünceler taşımakla birlikte, bu okulu tanımlayan temel özellik; azgelişmiş denen ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında süregelen ilişki üzerinde yoğunlaşmaları ve bu ilişkiyi bağımlılık ilişkisi olarak ele almalarıdır.

Bağımlılık kuramcıları merkez ülkelerin karşısında çevre ülkeler olarak kavramsallaştırdıkları az gelişmiş ülkelerin geri kalmışlığının varlığını, zengin-fakir ülke ilişkilerine dayalı uluslararası kapitalist sistemin eşitsiz tarihsel evrimine atfetmektedirler (Amin, 1991: 180). Az gelişmiş ülkelerin devletlerini, güçsüz ve özerklikleri sınırlı devletler olarak tanımlamaktalardır. Uluslararası sınırlamalar nedeniyle, ekonomide yerli unsurların özerkliği kalmamakta ve uluslararası sistemde 'kukla devlet' haline gelmektelerdir. Bağımlılık kuramcıları müdahaleciliğin sınırları açısından devlete kuşku ile yaklaşmaktadır (Sanchez, 2003: 43).

Wallerstein, devletin çalışan sınıfın itirazı karşısında düzenin sağlanması görevini üstlendiğini belirtir. İşçilerin sınıf mücadelesinin etkililiğini azaltmak üzere, devlet görevleri içinde güç kullanımı, aldatma ve ödün unsurları barınmaktadır. Liberal devlet ile ifade edilmek istenilenin; güç kullanımının azaltılması, ancak aldatma ve ödün düzeyinin artması olduğunu ileri sürerek eleştiride bulunur. En liberal devletlerde bile çalışan sınıfın hareket araçları üzerinde ciddi yasal

sınırlamaların bulunması bu durumu destekler. Wallerstein bu yüzden kapitalizmin, eskisinden daha kuvvetli biçimde güçlü devlete gereksinim duyduğunu iddia etmektedir (Wallerstein, 1988: 2018).

1.3.4. Washington Konsensüs

Washington Konsensüs modeli gelişmekte olan ülkelerin makro iktisadı istikrarı sağlayamamaları ve dış borç krizlerinin derinleşmesi üzerine 1980'lerin ikinci yarısı ile beraber ABD Hazinesi, IMF ve DB Grubunun birlikte güç vermeleri ile oluşmuştur. Neoliberal iktisat politikalarından oluşan bu modelde piyasa mekanizmasının işleyişine engel olan kontrollerin tam olarak kaldırılması; sağlıklı bir kalkınma sürecinin başlatılabilmesi için müdahaleci politikalar yerine devletin iktisadi alandaki rolünün en aza indirgendiği liberal bir sistemi önerilmiştir. Neoliberalizmin, politik bir model olarak en iyi şekilde sembolize edildiği model olmuştur (Evans and Sewell, 2013: 37).

Ekonomik küreselleşme ile birlikte devlet müdahalesi siyaseti açısından önemli bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Yeni kapitalist biçim, 1970'lerin sonundan 1980'lere kadar küresel düzeyde oluşan ''piyasa köktenciliği'' adı verilebilecek bir anlayış ile birlikte yükselmiştir. Dönemde siyasal tartışmalar devletin ekonomiye müdahalesinin gereksizliğini ve bu durumun yol açabileceği tehlikeleri vurgulamıştır. Washington mutabakatı piyasa tutuculuğunun izlerini taşımaktadır (Buğra ve Savaşkan, 2015: 28-29).

Uluslararası konjonktür, müdahaleci politikalar ile yüksek büyüme oranları yakalayan gelişmekte olan ülkeler için, 1973 petrol krizi ile birlikte değişmeye başlamıştır. Gelişmiş ülkelerin uyguladıkları dezenflasyon politikaları ile yükselen faiz oranları dış borç krizlerinin derinleşmesine yol açmıştır.

Borç krizinin çözümüne dönük önemli bir yaklaşım ABD Hazine Başkanı James Baker in 1985 yılında geliştirdiği 'yapısal uyum doktrini' olmuştur. Doktrin doğu Asya ülkelerinin 1960 ve 1970'li yıllarda sergiledikleri başarılara dayanmaktadır (Gilpin, 2001: 314-315). Washington menşeli kuruluşlar tarafından da telkin edildiği için, ilgili dönem, kalkınmaya yönelik bakış açısı ve deneyimleri ile giderek "Washington Uzlaşması" şeklinde kavramsallaştırılmıştır. Washington

Konsensüsü kavramı ise ilk defa John Williamson tarafından, serbest piyasanın gerekliliğini vurguladığı Neo liberal paradigmalarını açıklarken kullanılmıştır (Williamson, 1993: 1329). Buna göre gelişmekte olan ülkelerin borç sarmalından çıkamamasının en önemli nedeni derinleşmiş yapısal iktisadi problemleridir. Sorunun çözümü için önerilen uzun vadeli politikalar ise, ihracata dayalı büyüme modeline geçilmesi, kamu sektörünün küçültülmesi ve devlet müdahaleciliğinin minimum düzeye çekilmesi ile makro iktisadi dengeyi sağlayabilmek için uluslararası kuruluşların önerdiği yapısal reformların uygulanması olmuştur. Bu durum IMF'in az gelişmiş ülkelerin sorunları üzerinde etkili bir mekanizma haline gelmesini sağlamıştır (Gilpin, 2001: 315). IMF'ye benzer şekilse DB Grubu yetkilileri de ekonomik büyümeyi teşvik eden piyasa dostu bir reform paketini önermeye başlamıştır. Borç krizi içindeki ülkelere verilecek kredileri 'yapısal uyum kredileri' adı altında toplayarak, fiyat mekanizmasının serbest işleyişini ve devlet müdahalesinin daraltılmasını desteklemişlerdir (Pieper ve Taylor, 1998: 41). Dani Rodrik tarafından "Özgün Washington Uzlaşması" olarak yeniden düzenlenen anlayış kapsamında mali disiplinin sağlanması, kamu harcamalarının kontrol edilmesi, ticaret üzerindeki denetimlerin kaldırılması, özelleştirme ve mülkşyet haklarının güvence altına alınması gibi politika önerileri bulunmaktadır (Rodrik, 2001: 15).

Bu hedeflerin vurguladığı kalkınma anlayışı, devletin küçültülmesi ve serbest piyasa dinamikleri üzerine herhangi bir kısıtlama konmaması düşüncesine işaret etmektedir. Böylece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kendi kalkınma modellerini uygulamalarına pek fırsat tanımayan ve kalkınma sorunsalını belirli politika seçenekleri gerçekleştirmeye çalışan yapısal uyum, 1980 yılında başlamış, 1990'lı yılların başlarına kadar devam etmiştir (Pender, 2001: 399).

1.3.5. Post Washington Konsensüs

Neoliberal paradigmalar ve Washington konsensüsü sonrasında önerilen politikalar 1990'lı yılların başları ile birlikte tartışılır hale gelmiştir. Özellikle mükemmel bir iktisadi performansın tam liberalizasyon ile birlikte anılması konusunda giderek büyüyen bir entelektüel tartışma ortamı oluşmuştur. Uluslararası ekonomik kuruluşların bu tartışma ortamına cevap arayışları 'Post Washington

konsensüsünün' ana hatları ile ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ortaya konulan yeni model ulusal kalkınmacılık ve neoliberal politikaların sentezinden oluşmuştur (Öniş ve Şenses, 2003: 13-16).

1970 -1980 yılları arasında ideolojik altyapısı desteklenen piyasa tutuculuğu ve beraberinde getirdiği devlet müdahaleciliğinin azaltılması yaklaşımı uzun soluklu olmamıştır. Washington Mutabakatı'nın temsil ettiği piyasa köktenciliği, 1990'lı yıllarda memnuniyetsizlik yaratınca, uluslararası politika çevrelerince iyi yönetişim mekanizmaları arayışı başlamıştır. Dünya Bankası Grubu'nun 1997 yılında yayınladığı ''Dünya Kalkınma Raporu'', Washington Konsensusu'ndan, ''Washington Konsensüsü Sonrasına'' geçişte önemli bir kilometre taşı olmuştur (Buğra ve Savaşkan, 2015: 29). Piyasaların düzenlenmesinde ihtiyaç duyulan yasal çerçeveyi oluşturma konusunda kural koyucu olarak devletin merkezi bir rolü olduğu, dolayısıyla iyi yönetişimin güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmaya başlamıştır (Santiso, 2001: 16).

Post Washington Konsensüsü ile ortaya çıkan en önemli farklılık, Washington Konsensüsü ile ortaya konan reformların, piyasa dışı faktörleri de içerecek şekilde genişletilmesidir. Yeni modelde sosyal ve kurumsal yapılara da önem verilmiştir (Hayami, 2003: 26). Bu bağlamda devlet ile piyasanın birbirinin karşıtı değil tamamlayıcısı olduğu ve devletin kalkınma sürecinin önemli bir aktörü olduğu fikri kabul edilmiştir (Türkay, 2009: 326).

Tartışmalarda IMF'in sözcülüğünü yapan ekonomist Joseph Stiglitz olmuştur. Yeni modele aynı zamanda Paul Krugman, Dani Rodrik Ve Stanlay Fisher da önemli katkılarda bulunmuştur. Washington Konsensüsünün serbest piyasa ekonomisinin işlerliğini sağlayabilmenin ana koşulu olarak devletin ekonomideki rolünün küçültülmesini gösterirken; Post Washington Konsensusu hem liberalizmi öne çıkarmakta hem de devlet ve piyasayı tamamlayıcı unsurlar olarak tanımlamaktadır. Özellike DB Grubunun gelişen Doğu Asya ülkeleri üzerindeki gözlemi devletin rolünün yeniden gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Post Washington Konsensusu, bir yandan Washington konsensusunun temel ilkeleri olan liberalizm ve makroekonomik istikrarı öne çıkarmış hem de kamunun etkinliğinin artırılması gerektiğini vurgulamıştır (Stiglitz, 1998: 5-6). Ekonomi politikalarının

amaç ve araçları konusundaki değişim son derece olumlu karşılanması gereken bir gelişme olarak yorumlanmıştır(Buğra ve Savaşkan, 2015: 30).

1.4. DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ KURAMINDA DÖNÜŞÜM

Doğal hukuk, ticaret özgürlüğü, özel mülkiyet, kendiliğinden piyasa dengesi 19. yüzyılın ortalarına kadar egemen olan liberal doktrinin dogmalarıdır. Fakat 19. yüzyıl boyunca bu dogmalara hem teorik hem de politik düzeyde eleştiriler gelmiş, hatta şiddetli tartışmalar yaşanmıştır. 19. yüzyılın sonunda sanayinin gelişmesi ve sanayi proletaryasının ortaya çıkmasıyla devlet müdahale ederek sosyal politikayı örgütleme gereğini duymuştur. Dolayısıyla "Iaissez faire" ilkesi ile piyasanın problemleri çözülememiş, liberalizm kırılma belirtileri sergilemeye başlamıştır. Liberalizmim krizi olarak da ifade edilebilecek bu süreçle birlikte, müdahaleci bir anlayış kendini göstermeye başlamıştır. Bu düşünce tarzı ve bu düşünceden doğan politikalar, her iki dünya savaşlarını ve 1929'daki Büyük Buhran'ı takip ederek, 20. yüzyılın ilk yarısında çeşitli alanlarda derinleşme eğilimi ile de birlikte kendini göstermeye devam etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte yapılan birçok reforma rağmen 19. yüzyılda liberal düzende gelinmiş olunan noktaya tekrar ulaşılamamıştır. Yani liberalizmin 19. Yüzyıl boyunca yaşadığı zafer uzun sürmemiş; özellikle bu dönemde doğan iki kapitalist güç, Almanya ve ABD ile birlikte iktisadi düzen ve kurallar da değişmeye başlamıştır. Ortaya çıkan dev şirketlerle birlikte yaratılan 'self made man'[1] mitolojisi, tam rekabet ve özel çıkarların uyumu fikrine kuşkuyla yaklaşılmasına neden olmuştur. Müdahalecilik anlayışındaki kırılma ise 1973 yılında yaşanan petrol krizi ile birlikte stagflasyon olgusunun ortaya çıkması ile yaşanmış, Keynesgil politikalara olan inanç sarsılmıştır. Keynesyen politikalar ağır eleştirilere uğramış ve yerini zamanla, Neo liberal politikalara bırakmıştır.

Tüm bu gelişmeler geleneksel devlet anlayışının dönüşüme uğramasına ve farklı bir devlet anlayışının yerleşmeye başlamasına neden olmuştur. Piyasa başarısızlıklarını ve yetersizliklerini telafi etmek için devletin aktif olarak ekonomiye

---

[1] Frederick Douglass tarafından 1895 yılında kullanılan bu kavram; doğuştan hiçbir sosyal avantaja sahip olmayan başarılı insanları ifade etmektedir.

müdahale etmesini ve sorunları çözüme kavuşturması gerektiğini savunan 'müdahaleci devlet' anlayışı yerine, sorunlara piyasa ekonomisi içerisinde kurallar koyarak ve bu kuralları denetleyerek çözüm bulmaya çalışan 'Hakem Devlet' anlayışı yerleşmiştir. Piyasa ekonomisinde kamu iktisadi teşebbüsleri aracılığıyla tüm sektörlerde faaliyet gösteren ve mal ve hizmetleri bizzat sunan 'Müteşebbis Devlet' yerine ise piyasa kanalıyla mal ve hizmetlerin sunulmasını kolaylaştıran ' Katalizör Devlet' anlayışı benimsenmeye başlamıştır (Aktan, 2003: 126-127). Küreselleşme süreci, 1980 sonrasında bu anlayışın pekişmesini sağlamıştır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde görülen gelişmeler sonucunda girilen iktisadi ve sosyal değişim süreci, sınırların ulus ötesine taşınması ve tüm piyasaların bütünleşmesiyle birlikte dünyada "küreselleşme" süreci başlamıştır. Küreselleşmeyle birlikte bir toplumsal dönüşüm yaşanmış, ulus devleti artık dünya coğrafyasında oyunun kurallarını belirleyen önemli bir aktör olmaktan çıkarak; yerelleşme, bölgeselleşme ve bloklaşma eğilimleri kamu yönetimi alanında yeni birtakım yönetim tarzlarını gündeme getirmeye başlamıştır. Bu durum devletin üstlenilmesini istediği rolün hem teori de hem de uygulamada değişme göstermesine neden olmuştur.

Son dönemlerde liberal düşüncede temel konulardan biri de, liberalizmin, siyasal ve toplumsal kurumların farklı iyilik anlayışları arasında tarafsız olması gerektiği görüşü olarak karakterize edilmesidir. Bu şekilde tanımlanmış olan liberalizm, 'mükemmeliyetçi politika görüşlerine' karşıt olarak konumlanmaktadır (Rawls, 1972: 325). Liberalizm, bu bağlamda 'tarafsızlık' kavramı ile de ilişkilendirilmektedir. Tarafsızlığın, özel kanun ve kararlar açısından mı, siyasi kurumlar bakımından mı, yoksa ekonomik ve toplumsal kurumlar açısından mı olduğu tartışma konusudur. Belirsizlik içeren bir kavram olsa da, yaygın olarak kabul edilen görüş, tarafsızlığın çoğunlukla hükümet kararlarıyla ilgili olduğu görüşüdür. Siyasal kararlar, mümkün olduğunca yaşama değer veren her şeyden bağımsız olmalıdır. Tarafsızlık, bir toplumun temel ekonomik düzenlemelerini kapsayacak şekilde düzenlenebilir. Bu yüzden serbest piyasayı savunan, müdahaleciliğin karşısında duran liberal tezlerin temel unsurlarından biri de, piyasanın, işleyişi açısından tarafsız bir aygıt olduğu, bu aygıt aracılığıyla, rıza gösteren yetişkinlerin

özgür sözleşme düzenlemesi sayesinde kendi iyi yaşam kavramlarının peşinden koşabildiği şeklindedir (O'Neill, 2001: 35-36).

Özel kararların öz yeterliliğini ileri süren ve devlet müdahalesine iktisadi rasyonellik gereği karşı olan Liberalizm için önemli olan devlet müdahalesinin niceliğinden çok, müdahalenin yönüdür. Neoliberal politikaların hayata geçirilmesinde, yani liberal ekonomik ortamı oluşturabilmek için devlete önemli görevler düşmektedir (Sönmez, 1994: 55).

Müdahalecilik yanlılarıyla liberalizm yanlıları arasındaki temel ayrılık esas olarak bireye bakış açılarında yatmaktadır. Liberal görüşe göre, birey, toplumdaki en değerli ve en temel varlıktır. Bireyin varlığı sınıf, halk gibi çoğul unsurların varlıklarından daha gerçektir. Birey, devletten önce var olmuştur ve devleti oluşturan da keşfeden de insanoğludur. Toplum, halk, devlet, millet gibi bütünler hiçbir zaman bireyin üstünde ifade edilemezler. Birey somut bir varlık, devlet ise soyut bir gerçekliktir (Aktan, 1996: 58). Liberalizm yanlılarının bireye yükledikleri anlam, hukuk, mülkiyet ve piyasa gibi diğer tüm toplumsal kurumları da derinden etkilemiştir.

Devletin dönüşüm süreci 21. yüzyılda da tamamlanmamış, yüzyılın en derin finansal krizlerinden biri olduğu düşünülen 2008 krizinin en keskin evresi olan Eylül- Ekim 2008'de, kendisini tartışmaya gerek olmayacak kadar açıkmış gibi gösteren bir söylem ortaya çıkmıştır: 'Devletin geri dönüşü', ''Keynes'in rövanşı'', ''NeoKlasik teorinin ölümü'' ve ''Neoliberalizmin Sonu''. Düzenlemeler, korumacılık, ulusallaştırma ve devlet müdahalesinden ibaret farklı bir dünyaya girilmiş olunduğu söylenmiştir (Pierre ve Christian, 2012: 2). Neoliberalizmin, 1970 sonrası politika çevrelerini istila etmiş olan, aslında 'uluslararası görünmez el' e dayanan ve bundan daha öteye gidememiş bir doktrin mi olduğu; kamusal regülasyonun zararlı mı olduğu ya da uygulamasının mümkün olup olmadığı tartışılmaya başlanmıştır.

Tarihsel süreçte devletin rolü hem teori hem de pratikte değişme göstermiştir. Devlet müdahaleciliğinin, Keynesçilik ya da sosyalizm ile eşdeğer olduğu fikri, analize dayanıklı görünmemektedir. Neoliberal modelin, piyasanın, her şeyi bilen ve

her şeye kadir olduğu şeklindeki fikre indirgenmesi basit bir yaklaşım olacaktır. Rekabetin iyi işlemesi için kuralların gerekli olduğu fikri neoliberalizmin tam kalbinde yer almaktadır (Dardot ve Laval, 2012: 7). Hiçbir dönemde, hiçbir toplumda kamu kurum ve müdahaleleri ortadan kalkamaz; ancak dönüşüm sürecine girebilirler. Bu süreci yöneten biraz ideoloji biraz da pratiktir. Devlet müdahaleciliğinin ilke olarak karşısında olan Neoliberalizmde de, piyasa düzeninin hukuksal ve politik olarak yerleşmesi sürecinde devlete ihtiyaç duyulmaktadır.

Klasik iktisatçıların düşündüğünün aksine, piyasa, doğal bir veri olarak değil, devletin aktif müdahalesini ve özgül bir hukuk sisteminin yerleşmesini gerektiren, inşa edilmiş bir gerçeklik olarak kendini gösterir. Piyasayı inşa etmek iktisadi pratiklerin genel normu olarak rekabeti öne çıkarmayı gerektirir. Geleneksel gece bekçisi rolünün ötesinde devlete düşen misyon, rekabetten yola çıkarak, genel çerçevenin son gözetmeni olmak, bütün iktisadi aktörlerin buna saygı göstermesini sağlamaktır. Hem liberalizm hem de 1890-1920'lerin reformcu liberalizmi için yeni olan şey; devletin yalnızca bu çerçevenin bekçisi olması değil, kendisinin de rekabet normuna tabi olmasıdır. Piyasayı inşa etmekle görevli olan devlet, aynı zamanda kendini de piyasa normlarına göre inşa etmelidir. Devletin eylem düzeninde baskın çıkması gereken girişimci yönetimselliktir (Dardot ve Laval, 2012: 409-411). Devletin zaman içerisinde değişen rolü müdahaleciliğin Keynesyen ya da sosyalist bir söylem olmayacağını gözler önüne sermiştir. Aslında tarihsel süreçte liberal doktrinin yaşadığı kırılmalar; devlet müdahalesinin liberal doktrinin de içselleştirdiği bir olgu olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla devlet ekonominin başat aktörlerinden biridir; iktisadi alanda oynadığı rol büyüktür. Bugün biraz daha uluslararasılaşmış bir kavram olan devletin, küreselleşmiş piyasalardan geri çekilme halinde olması istense ve rolü minimize edilmeye çalışılsa da zamanın bize gösterdiği gerçeklik budur.

İktisatçılar bir zamanlar gelişmekte olan dünyanın piyasa yetersizlikleri ile dolu olduğuna inanmış, yoksul ülkelerin yoksulluk tuzağından kaçmalarının tek yolunun yoğun devlet müdahalesi olduğunu düşünmüşlerdir. Sonrasında devletin yetersizliklerinin daha büyük bir olumsuzluk olduğu ve devletin ekonomiyi yönetme fikrinden vazgeçmesi gerektiğine olan inanç artmaya başlamıştır. Gerçekler her iki beklentiyi de doğrulamamış; ithal ikamesi, planlama ve devlet mülkiyeti kimi başarılar elde etmekle birlikte zaman içerisinde katılaştığı noktalarda bir takım

başarısızlıklara da yol açmıştır. Tarihsel süreç içinde devlet planlaması ve kamu yatırımlarının ekonomik kalkınmanın itici gücü olabileceğine olan inanç bu doğrultuda sorgulanmıştır. Devletler, yalnızca özel mülkiyet haklarını korumak ya da makroekonomik istikrarı sağlamanın ötesinde, ekonomide artık birleştirici bir unsur olarak görev yapacaktır (Rodrik, 2009: 107-108).

İKİNCİ BÖLÜM
DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle devlet müdahaleciliği ve planlamanın uygulanışı uluslararası bir perspektif ile incelenmeye çalışılacaktır. Ayrıca Osmanlı Devleti'ni etkileyen ve Cumhuriyete aktarılan manevi değerlerin, yani iktisadi düşün akımlarının devlet müdahaleciliğine bakış açıları üzerinde durulacak; tarihsel süreç içinde devlet müdahaleciliğinin izleri tartışılacaktır.

2.1. DÜNYADA DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ VE PLANLAMANIN UYGULANIŞI

Devletin iktisadi ve sosyal alanlarda tam bir tarafsızlığa sahip olamayacağı 1929 büyük bunalımı ile anlaşılmış; müdahaleci sosyal refah devleti anlayışı yükselmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, iktisadi kalkınma sürecinin yönetiminde devlet müdahaleciliğine verilen rol önemli bir dönüşüm geçirmiştir (Adelman, 1999: 2). Keynesyen teorinin öngördüğü refah devleti modeli, kalkınma ve büyümenin altyapısını hazırlamayı, işsizlik sorununu çözmeyi ve piyasayı geliştirmeyi amaçlamıştır. Devlet sadece ekonomik kalkınmayı değil, sosyal sorunları ve güvenlik sorunlarını da üstlenmiştir. Refah devletinin en temel argümanı ise planlama olmuştur (Biber, 2008: 56-58)

Modernleşme süreci Batı ve Doğu bloğu açısından iki farklı model biçiminde tanımlanmıştır. İkisi arasındaki fark, devlet planlamasının kapsamı hususundadır. Batı eksenli gelişim modelinde, bırakınız yapsınlar görüşü planlamanın merkezinde yer almaya devam etmiştir. Dünyadaki ilk plan deneyimleri SSCB ve onu takip eden bazı Avrupa ülkelerinde görülmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, hem savaş sonrası toparlanma sürecinin hem de Sovyet modelinin etkisiyle Avrupa'da yaygınlaşmıştır (Drori v.d., 2006: 71). Ulusal planlar, bir ulusal marş ya da ulusal bayrak gibi egemenliği ve modernleşmeyi temsil eder hale gelmiştir (Waterston, 1965: 28).

1920'lerin sonlarından 1980'li yılların sonlarına kadar geçen süreçte, yaklaşık 145 ülke kalkınma planı hazırlamış ve uygulamaya koymuştur. Bu ülkelerden 31 tanesi kalkınma planını 1940'lı yıllarda hazırlamıştır. 1950'li yıllar boyunca 29 ülke ve 1960'lar boyunca 53 ülke ilk kalkınma planını uygulamaya koymuştur 1970'ler boyunca bu rakam sekiz ülke ile sınırlı kalmış; 1980'lerde ise 14 ülkeyi bulmuştur. Açıkça görüldüğü üzere ilk plan deneyimlerinde iki büyük dalga yaşanmıştır. Avrupa ülkelerinin ağırlıklı olduğu birinci dalga İkinci Dünya savaşı sonrası gerçekleşmiş, Türkiye'nin içinde bulunduğu ikinci dalga ise 1960'lı yıllarda yaşanmıştır (Hwang, 2006: 72).

2.1.1. Gelişmiş Ülkelerde Devlet Müdahaleciliği ve Planlama

Gelişmiş ülkelerde serbest piyasa ekonomisinin işleyişine ve özel kesime olan güvenin daha fazla olması müdahaleciliğin uygulanış biçimini de etkilemiştir. Devlet tekelleri önlemek ve rekabeti sağlamak amacı ile müteşebbis olarak faaliyette bulunmuştur. Planlama uygulamaları genellikle kamu yatırımlarının yönlendirilmesi biçiminde olmuştur. Aynı zamanda özel kesimin güçlendirilmesine dönük teşvik önlemlerine de sıklıkla rastlanmaktadır.

İngiltere'de iktisadi planlama deyimi hükümet tarafından tercih edilmemiştir. Ancak kamu yatırımları ile ilgili kısa ve uzun vadeli planlar yapılmıştır. Batı Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri de, milli plan uygulaması başlatmamış, bunun yerine bölgesel programlar uygulamıştır. Danimarka ve Finlandiya'da da benzer şekilde merkezi bir plan uygulamasına gidilmemiş, kamu kesimi yatırımlarının yönlendirilmesi için çeşitli programlar yürürlüğe konmuştur. Hollanda, İsveç ve İsviçre'de kısa vadeli programlar aracılığı ile kamu yatırımları düzenlenmiş, özel kesimi destekleyici politikalar izlenmiştir (Traves, 1971: 10-13).

Fransa'da modernleşme amacı taşıyan ilk plan uygulaması 1947 yılında uygulamaya konmuştur. Sonrasında uygulanan planlar ekonominin makro tahliline dayanan, merkezi ve otoriter olmayan, özendirici nitelikte dörder yıllık planlar şeklinde olmuştur. Fransa'da uygulanan kalkınma planları özel kesim ve kamu kesimi arasında gerçekleşen işbirliğini göstermektedir (Kindleberger, 1967: 279-280). İspanya'da da uzun vadeli kalkınma planları hazırlanmış, kamu öncülüğünde

büyük sermaye gereksinimi olan alanlarda yatırım yapılmıştır. Portekiz'de biraz daha farklı biçimde milli nitelik taşıyan altı yıllık planlar uygulanmış, devlet hem özel sektörün ilgi duymadığı alanlarda yatırım yapmış, hem de özel sektörü destekleyici politikalar uygulamıştır (Moreira, 1959: 223).

İtalya 1955 yılı itibariyle 10 yıl süre geçerli olacak ilk planını uygulamaya başlamıştır. Planlama anlayışında temel iktisadi sorunların çözümü hedefi ağır basmıştır. Bölgesel ve sektörel dengesizleri hafifletmek ve bu süreçte özel kesimi teşvik etmek için çeşitli tedbirler alınmıştır. Sınai alanda kamu kesiminin ortak olduğu teşebbüsler için ayrıca dört yıllık planlar hazırlanmıştır (Traves, 1971: 12).

Türkiye ile aynı dönemlerde genel bir plana sahip ülkelerden biri de Japonya olmuştur. Japonya, 1960 yılından itibaren hem özel hem de kamu kesimleri için kalkınma planı uygulamaya koymuştur. Planlarda temel olarak kamu kesiminin faaliyetlerinde ihtiyaç duyacağı bütçenin belirlenmesi hedeflenmiştir. Ayrıca yapılacak serbest girişimler için Hükümet tarafından verilecek teşvik önlemleri belirlenmiştir (Yoshioka ve Kawasaki, 2016: 10).

2.1.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Devlet Müdahaleciliği ve Planlama

Dünyadaki pek çok ülke için, geri kalmışlık olgusu ile mücadele tarihsel süreç içerisinde büyük önem arz etmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin sahip oldukları temel hedef, yüksek büyüme oranları yakalayarak, gelişmiş ülkeler ile aralarında bulunan farkı kapatmaktır. Kalkınma hususu eğitim, sağlık, kültür düzeyi gibi pek çok kavramı içerse de, genel olarak sanayileşme algısı ağır basmaktadır.

İkinci Dünya Savaşının bitiminden sonra ortaya çıkan dünya düzeni üç farklı ayağa sahip olmuştur: Bir yanda ABD hegemonyası altındaki kapitalist ülkelerin oluşturduğu batı bloku, diğer yanda yeni kurulan sosyalist sistemle dünya sahnesine çıkan doğu bloğu ve bunlar arasında kalan üçüncü dünya ülkeleri. Batı bloğu yörüngesinde olan üçüncü dünya devletlerinin dünya kapitalizmi ile bütünleşmesi Bretton Woods sistemi kuralları çerçevesinde gerçekleşmiştir. Ülkelerin ekonomik ve toplumsal düzeninde ulus devletin belirleyici olması ve ekonomide önemli bir rol üstlenmesi genel olarak kabul bulmuştur. Dış yardım mekanizması, IMF ve Dünya Bankası öncülüğünde uygulamaya geçirilmiş, kapitalizmin merkez ve çevre ülkeler

arasındaki ilişkileri düzenleme işlevi görmeye başlamıştır. Planlama böyle bir ortamda ulusal politikaların oluşturulmasında kullanılacak önemli bir yöntem olmuştur. Bu bağlamda gelişmekte olan birçok ülkede ulusal planlama örgütleri devlet müdahaleciliğinin vazgeçilmez unsurları haline gelmiştir. Ulusal, bölgesel ve uluslararası kalkınma araştırma merkezleri kurulmuş, bu alanda uzman bir beşeri sermaye yetiştirilmiştir. Bu düzenin kuramsal alt yapısını ' kalkınma iktisatçılığı' oluşturmuştur (Erder, 2010: 229-230).

Kalkınma kavramı 20. yüzyıl boyunca tüm dünyaya bilişsel bir harita olarak hizmet etmiştir. İktisatçılar gelişmiş ülkeler ile olgunluk kavramı arasında; gelişmemiş ülkeler için ise gerilik kavramı arasında bağlantı kurmuşlar; kalkınma teorisyenleri ilk gruptaki ülkeler için merkez, ikinci gruptaki ülkeler için çevre-perifer ülkeler tanımlaması yapmışlardır (Arrighi ve Dangel, 1986: 9). Kalkınma sürecin ayrılmaz bir parçası olarak görülmüştür. Ulus devletler nezdinde, 1960'lar boyunca, yoksulluğun azaltılması, yaşam standartlarının yükseltilmesi ve sosyal adaletin sağlanması hususlarını da içerecek şekilde genişletilmiştir. Ulusal kalkınma planları ile sembolize edilen bu süreçte, planlama ve aktif devlet müdahalesi kalkınma kavramının kalbinde yer alan vazgeçilmez unsurlar olarak öne çıkmıştır (Escobar, 1992: 132).

Gelişmekte olan ülkelerin içinde olduğu ikinci planlama dalgasının yaşanması konjonktürel düzeyde belirli unsurlardan etkilenmiştir. Bu unsurlardan ilki, sömürgesel bağlantılardır. Sömürge konumundaki ülkeler, planlamaya geçmeleri konusunda yönlendirilmiştir. Bir diğer unsur, finansal yardımlar olmuştur. Planlama dalgasının yaşanmasında bir diğer belirleyici unsur ise, Dünya Bankası Grubu'nun gelişmekte olan ülkeleri planlama yapma konusunda yönlendirmesi olmuştur (Alkan, 2003: 170-171). Ayrıca Keynesyen İktisatın güçlenmesi ve devlet müdahaleciliğinin kuramsal bütünlüğe kavuşması da planlamanın üst yapısal faktörlerinin gelişimi sağlanmıştır. Ayrıca hesaplama teknik ve yöntemlerindeki gelişme ile de iktisadi politika tedbirlerine sağlam bir zemin hazırlanmış, planlamanın önemi artmıştır (Küçük, 1978: 59-62).

İkinci Dünya Savaşı sonrası bir devlet müdahalesi biçimi olarak önerilen planlama politikaları Türkiye ve birçok ekonomide uygulanmıştır. Ana amacı

sanayileşme olan bu politikaların kullandığı temel yöntem ise ithal ikamesi olmuştur. İthal ikamesi politikası ile sanayileşme, 20. Yüzyılda kapitalist az gelişmiş ülkelerin izlediği kalkınma stratejilerinin başında gelmiştir. Türkiye ile Hindistan, Brezilya, Pakistan, Arjantin, Meksika ve Güney Kore gibi gelişme sürecinde olan birçok ülkede iktisadi yapılara ve iktisadi politikalara bakıldığında pek çok benzerlik göze çarpmaktadır. En önemli benzerliklerden biri ise uygulanan ithal ikameci politikalardır. İthal ikameci politikaların planlama politikaları içerisinde uygulanışı, yarattıkları sanayileşme ortamı, birikim süreçleri ve sınıfsal güç dengeleri ile süreç içinde oluşan tıkanıklıklar açısından da bu benzerlikler devam etmektedir.

Başka bir ekonominin resmi kurallarını benimseyen ekonomilerin aktarım yapılan ekonomiden farklı performans özellikleri olacaktır; çünkü başarılı Batı ekonomilerinin resmi siyasi ve iktisadi kurallarının, gelişmekte olan ülke ekonomilerine farklı gayrı resmi normlar ve yürütme anlayışları ile transfer edilmesi iyi ekonomik performans için yeterli koşulları sağlamayacaktır (North, 1994: 368). Planlama uygulayan her ülkenin ortak hedefleri olsa da, planlama deneyimlerini özgün bir biçimde yaşamış ve bu süreç doğrultusunda farklı neticeler almışlardır.

Planlama deneyimlerinin uygulanmaya başladığı yıllarda, gelir düzeyi Türkiye'ye yakın ülkeler arasında, Güney Kore, İspanya, Portekiz, Brezilya, Yunanistan bulunuyordu. Bu ülkeler genellikle sanayi toplumuna geçişi ve tarımda modernleşmeyi bir arada gerçekleştirmiştir. Teknolojide ilerleme sağlamak, eğitim sistemlerini beşeri sermayeyi geliştirici yönde değiştirmişlerdir. İspanya ve Portekiz iki sömürge imparatoru olmanın verdiği olanakları kullanmış, 1970'lerle birlikte AB ile bütünleşmişlerdir. Güney Kore tamamen farklı koşullarda, kendine özgü bir gelişim hamlesi sergilemiştir. Güney Kore planlamasında iki temel özellik öne çıkmaktadır: Otoriter bir devlet kapitalizminin planlı müdahalesi ile sağlanan teknolojik atılımlar ve beşeri sermayenin gelişmesini sağlayan eğitim reformu (Erder, 2010: 243).

Asya'nın gelişmiş ülkeleri olarak bilinen Güney Kore, Singapur, Tayvan gibi ülkelerin dışa dönük büyümeyi kısa sürede gerçekleştirebilmeleri ihracat teşvik politikalarının başarısı olarak görülmüştür. Bu ülkelerin kalkınma pratikleri incelendiğinde, GSMH'larının 1960–1995 yılları arasında ortalama %8–10 arasında

büyüdüğü görülmektedir. Son yarım yüzyılda Japonya'dan sonra en hızlı gelişen ve başlangıç noktasında Türkiye ile benzer durumda olan G. Kore'nin 1960 yılında mal ve hizmet ihracı GSMH "nın ancak yüzde 3"ü kadarken, 1995 yılına gelindiğinde bu oran yüzde 50 kadar yükselmiştir (Duran, 1997: 37). Bu veriler ihracata yönelik vergisel teşviklerin etkinliğini açıklayıcı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum sonucunda ihracatı teşvik amacıyla dışarıya dönük bir kalkınma stratejisi uygulayan ülkelerin başarısı diğer gelişmekte olan ülkelerin ithal ikame politikasından ihracata dayalı büyüme modellerine yönelmesine neden olmuştur. Belirli bir oranda verilen desteğin makro açıdan reel bir kayıp olmadığı ve uluslararası piyasada sağladığı avantajlar anlaşılmış, özellikle gelişmekte olan ülkeler bu uygulamalara ağırlık vermeye başlamıştır (Acınöroğlu, 2009: 160).

Doğu Asya ile Latin Amerika arasındaki farklılık birinde devletin diğerinde piyasanın yönlendirdiği endüstriyel dönüşümün yarattığı bir farklılık değildir. Farklılığın nedeni Latin Amerika da sanayi politikalarının doğu Asya'daki kadar ciddi ve bağlantılı biçimde yapılmamış olmasıdır. Bu durum da dönüşümün Latin Amerika'da Doğu Asya kadar kökleşememesi sonucunu doğurmuştur (Rodrik, 2009: 119).

Planlama uygulamasını başarılı bir şekilde gösterme hususunda önemli örneklerden biri olan Güney Kore'de planlama deneyiminin başlangıcı Türkiye ile aynı yıllara rastlamaktadır. Güney Kore 1960'lı yılların başlarında Türkiye'ye heyet göndermiş, Türkiye'nin planlama deneyimi konusunda bilgi alarak, kendi yaptıkları planlar için Türkiye'deki planlama uzmanlarından öneriler almışlardır. (Karaosmanoğlu, 2010: 199).

Güney Kore'de, 1990'lar boyunca United Nations Development programının yayınladığı 'Human Development Report' raporunda vurgulandığı gibi 'sürdürülebilir beşeri kalkınma' kavramına özel önem atfedilmiştir. 1994 yılında Kore Sanayi ve Teknoloji Enstitüsü tarafından yayınlanan raporda; ABD, Almanya ve Japonya gibi gelişmiş ülkelere kıyasla Kore'nin teknoloji düzeyinin oldukça düşük olduğuna ve bu durumun düzeltilmesi için beşeri sermayeye yoğun kaynak aktarımı yapılması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Bunun için eğitim sürecinin her

aşamasında, özellikle teknoloji düzeyinin artırılmasını sağlayacak alanlarda devlet desteği sağlanması öngörülmüştür (Chung, 2007: 362).

Kalkınma sürecinde sosyal ve iktisadi faktörler arasındaki ilişkinin önemi kalkınma sürecinin başlangıcından itibaren bilinmekle beraber, Altıncı Kalkınma Planı'nda, beşeri sermayenin iktisadi kalkınmanın itici gücü olduğu ve yüksek üretim düzeyinin daha yüksek hayat standartlarını sağlayacağı belirtilmiştir. Güney Kore'de, sürdürülebilir beşeri kalkınma kavramına olan vurgu ise 1990'lı yıllarla birlikte başlamış, Yedinci Kalkınma planında özellikle belirtilmiştir (Hwang, 2006: 77).

Ana teması sürdürülebilir beşeri kalkınma olan 'Human Development Report' içerisinde kalkınma sürecinde sosyal ve iktisadi unsurlar arasındaki yoğun ilişkinin önemi vurgulanmıştır (Human Development Report, 1993: 3). İnsan faktörünün kalkınma sürecinde başat unsur konumuna gelmesi, birçok ülkenin kalkınma planlarında dönüşüme yol açmıştır. Türkiye'de de Birinci Planda beşeri unsurlara kısmen değinilmiş olmasına rağmen, dönüşüm 1996 yılında hazırlananYedinci Kalkınma Planı ile birlikte gerçekleşmiştir. Bu planda kalkınma sorununun sosyal boyutları detaylandırılmış; beşeri sermayenin geliştirilebilmesi için çeşitli çözüm yolları önerilmiştir (Hwang, 2006: 78).

Güney Kore başta olmak üzere Uzak Doğu Asya ülkelerindeki sanayileşme başarısı, sanayileşme sorunsalına yaklaşımda bu ülkelerdeki politikaların incelenmesine sebep olmuştur. Ortodoks iktisatçılara göre bu ülkelerde uygulanan dışa açık, liberal ve ihracata dayanan ekonomik büyüme sanayileşme başarısını getirmiştir. Ancak özellikle Güney Kore ve Tayvan örneklerinde olduğu gibi, söz konusu ülkelerin sanayileşme süreçlerinde devletin ekonomiye müdahalesinin yoğunluğunu gören bazı liberal iktisatçılar da devletin bu ülkelerdeki müdahale biçimini işlevsel bulmuştur (Kubo vd, 1986: 225; Morishima, 1982)

Güney Kore örneğinden hareketle sanayileşme süreçlerine yeni bir bakış açısı getiren Amsden, Doğu Asya ülkelerinin hızlı gelişme sürecinde devlet müdahalesinin her dönem olduğuna dikkat çekmektedir. Güney Kore'de devlet, fiyat denetimleri ve sübvansiyonlar uygulamış, işgücü piyasasına müdahale etmiş, üretim ve ihracatı artırmak için geniş bir teşvik sistemi kullanmıştır. Japonya'da ''zaibatsular'', Güney

Kore'de Japonya modelinden hareketle kurulan ''chaebol'' adıyla bilinen büyük sanayi grupları devlet denetiminin etkisi altında olmuştur (Amsden, 1989: 140-141). Ekonomik açıdan egemen olan sınıflardan bağımsız, geniş bir hareket alanına sahip olan devlet, sanayileşme sürecinde; sanayici ile işbirliği içinde olmuş, bu sınıfın çıkarlarını üst düzeyde tutmuştur (Jenkins, 1991: 197-198).

Türkiye ile benzer konumda olan Latin Amerika ülkeleri de 1960'lı yıllardan bu yana istikrar programları konusunda çok önemli örnek oluşturmaktadırlar. Uygulanan dış ticaret politikalarında ve sanayileşme süreçlerinde bir takım farklılıklar olmakla birlikte, yaşanılan siyasal çalkantılar, darbeler, ekonomik sorunlar ve bu sorunları çözmek için izlenilen politikalar, yüksek enflasyonla mücadelede uygulanan istikrar programları ve ekonomilerinin kırılganlıkları açısından Latin Amerika ülkeleri ile Türkiye arasında benzerlikler mevcuttur.

Latin Amerika ülkelerinden Brezilya ekonomisi, Türkiye ekonomisi ile zayıf makroekonomik politikalar, giderek büyüyen ve parasal genişlemeyle finanse edilen bütçe açıkları ve bunun sonucunda ortaya çıkan hiperenflasyon, dış borç savurganlıkları, ödemeler dengesi krizleri ve ekonomik istikrarsızlıklar açısından ciddi benzerlikler taşımaktadır.

Brezilya ekonomisinin Türkiye ile benzer en önemli özelliklerinden biri de, sanayileşme sürecinde devlet müdahalesi ve kamu sektörünün ekonomi içerisindeki payıdır. Henüz 1930'lu yıllarla birlikte devlet müdahaleciliğinin sınırları, iktisadi planlar içerisinde belirlenmeye başlamıştır. 1930-1945 dönemini kapsayan ilk plan ile 1946-1951 dönemini kapsayan sektörel planlardan, ulusal bir kalkınma planı özelliği taşıyan 1975-1979 planına kadar uygulamaya konulan tüm planlar, kalkınma politikalarından çok düzenleme politikalarını içermiştir. Planlarda seçili sektörler hakkında oluşturulan yol haritaları yer almıştır. Brezilya da uygulanan planlar, merkezi planlı ekonomilerde kullanılan müdahale araçlarını değil, hükümet kadrosunda görev yapan bilim adamlarının önerilerini içermiştir (Merrick, 1976: 181).

Yirmi yıl boyunca askeri vesayet güçler tarafından yönetilen Brezilya'da devlet önemli bir iktisadi aktördür. Brezilya 1950'li yıllardan itibaren yoğun devlet

müdahaleciliği içeren bir sistem ile ithal ikameci sanayileşme stratejisi uygulamıştır. 1990'lı yıllardan itibaren Brezilya ithal ikameci politikaları terk ederek ve kamu faaliyetlerini azaltarak yapısal değişime gitmiştir (Doğruel ve Doğruel, 2006: 95).

Türkiye ile benzer dönemlerde planlama uygulayan Brezilya'da askeri yönetimin tarafından 1975-1979 yılları arasında uygulamaya konulan kalkınma planının temel amacı iktisadi büyüme olmuştur. Türkiye'de olduğu gibi bu planda da alt yapı yatırımları büyük yer tutmaktadır. Brezilya'da 1970'li yıllarda sanayinin merkez dışındaki bölgelere yayılması için bir program uygulanmış; bu program özel kesimin yetersizliğinden ötürü devlet kaynakları ile yürütülmeye çalışılmıştır (Doğruel ve Doğruel, 2006: 98). Uygulamaya konulan bir başka kalkınma planı olan Palomazonia Planı, sektörel ve bölgesel kalkınma için gerekli unsurları içermiştir. Planda tarım, ormancılık, madencilik ve enerji gibi sektörlerde yapılması gereken düzenlemelere yer verilmiştir.

Özellikle 1980'li yıllarda, kamu sektörünün finansal yapısındaki dengesizlik, yüksek kamu borç stoku ve yüksek oranlı enflasyon gibi iktisadi sorunlarla baş etmeye çalışan Brezilya'da, askeri yönetimin sona erdiği 1985 yılından 1990 yılına kadar Brezilya'da çok sayıda kalkınma planı uygulamaya konmuştur. 1986'da Cruzado Planı, 1987'de Bresser Planı ve 1989'da Cruzado Novo Plan uygulamaya konmuştur. Bu planlarla fiyatlar ve ücretler dondurularak yüksek enflasyon kontrol altına alınmaya çalışılması hedeflenmiş, ancak başarılı olamamıştır (Luiz Carlos Bresser-Pereira, 1990: 47). 1990 da uygulanan Collor plan da enflasyonun düşmesinde etkili olmayınca, 1994 yılında Real Plan uygulamaya konmuştur. İktisadi politikalara yeni bir çerçeve hazırlanan bu raporda, enflasyon büyük ölçüde kamu açıkları ile ilişkilendirilmiş, mali yapının ve parasal rejimin iyileştirilmesi hedeflenmiştir. İlk adımda ücret ve fiyatlardaki devlet kontrolü kaldırılmış ve kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi gündeme alınmıştır (Filho ve Paula, 2003: 60).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında görülen iktisadi büyümeye dönük kalkınma anlayışı, beşeri sermaye başta olmak üzere sosyal sorunları içerecek şekilde genişlemiştir (Hwang, 2006: 78). Farklı tarihsel gelişmelere ve farklı oranlarda insani ve fiziki kaynaklara sahip ülkelerin iktisadi büyüme çabalarında uyguladıkları sanayileşme stratejileri önem taşımaktadır. Temel amacı sanayileşme olan ve ithal

ikameci sanayileşme ve ihracata dönük sanayileşme politikaları temelinde gerçekleştirilmeye çalışılan bu hedef farklı müdahalecilik biçimleri ile karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki bölümde bu anlayışın tarihsel süreç içerisinde Türkiye'deki uygulanış biçimi üzerinde durulacaktır..

2.2. TÜRK İKTİSAT DÜŞÜNCESİ VE UYGULAMADA DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ

2.2.1. Türk İktisat Düşüncesinde Devlet Müdahaleciliği

Avrupa'da olduğu gibi feodal özellikler sergilemeyen Klasik Osmanlı ekonomik yapısı, 19. yüzyılda uygulanan malikâne düzenine ve toprak hukuku konusunda yapılan düzenlemelerin varlığına rağmen büyük bir dönüşüm geçirmemiştir. Yeni düzenlemelerle birlikte özel mülkiyetin tanınmasına ve büyük çiftliklerin ortaya çıkmasına rağmen; büyük topraklar küçük üreticilere kiralanmış; tarımsal yapıda küçük üreticilik egemenliğini korumuştur. Büyük toprak mülkiyetinin ve küçük üreticiliğin yaygınlığı Osmanlı ekonomisinde tarım sektörünün temel niteliği haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nde tarım sektöründeki üretim güçlerinin gelişimi düşük düzeylerde seyretmiştir. Üretim araçlarının kısıtlı olması, verimin yüksek olmasını engellemiştir. Farklı piyasalar arasındaki ulaşım olanaklarının zayıflığı, üreticilerin ticari ilişkilerini belirli bölgelerde geliştirebilmelerine sebep olmuştur.

Osmanlı Devleti sanayileşme çabalarına dönük faaliyetler içerisinde bulunmasına rağmen, sanayileşme sağlanamamıştır. Modern anlamda bir sınai yapıdan bahsetmek mümkün olmadığı gibi, sahip olunan sınai üretim de oldukça zayıf bir görüntü sergilemektedir. İmalat sanayi üretim alanlarının sayısının ve kullanılan üretim ölçeğinin yetersizliği, üretimi temel sağlayacak altyapının yoksunluğu sınai üretimi kısıtlamıştır.

Cumhuriyet, Osmanlı Devleti'nin geri bölgelerinden biri üzerine kurulmuş, İmparatorluğun sahip olduğu iktisadi kaynakların sadece kalıntılarıyla yetinmek zorunda kalmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde en değerli maden kaynakları; kömür, linyit, kurşun, bakır yabancı sermaye tarafından işletilmiştir. Bu üretim biçimi hem doğal kaynaklar hem de çalışanlar aleyhine bir sömürü düzeni almıştır.

Üretim güçleri ve üretim ilişkileri bakımından uygun olmayan şartlarla kurulan Cumhuriyetin bu zayıf iktisadi yapıyı güçlendirmesi gerekliliği kendini açıkça göstermiştir. İktisadi yapının güçlendirilmesi sürecinin öznesi konumunda olacak bir burjuva sınıfının oluşturulması ve ulusal bir sanayinin yaratılması zorunlu hale gelmiştir. Temel iktisadi hedefler birbirine yakın olsa da; bu amaçların gerçekleşmesinde izlenecek yollar ve önerilen politikalar farklılık arz etmiştir. Bu farklılıklar farklı iktisadi düşünce akımlarına olan bağlılıktan kaynaklanmıştır. Bu bağlamda üretim güçleri ve ilişkileri hususunda güçsüz bir konumda bulunan ülkenin iktisat politikalarına temel teşkil edecek iktisadi düşünce ortamının da değerlendirilmesi gerekli görünmektedir.

Cumhuriyet ile birlikte uygulanacak iktisat politikalarına temel teşkil edecek düşünce akımları incelendiğinde, liberalizm ile himayecilik arasında salınan iktisadi yaklaşımlar kümesi ile karşılaşılmaktadır. Cumhuriyet ile birlikte oluşan iktisadi modeller bu düşünce sistemleri üzerinden türetilmiştir.

2.2.1.1. Liberalizm Akımı ve Etkileri

19. yüzyıl ile birlikte yükselen liberal doktrin, etkilerini Osmanlı bürokrat ve aydınları üzerinde de hissettirmiştir. Başta J.B. Say olmak üzere özellikle Fransız klasik iktisatçılara ait eserlerin Osmanlı Türkçe' sine çevrilmesiyle başlayan bu etkiler, Osmanlı Devleti'nde de geniş bir liberalizm taraftarlığı doğmasına yol açmıştır.

19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin liberal akımla tanıştığı ilk dönemdir. Buradaki liberalizm daha çok yenilik ve iyileştirme kavramlarına karşılık gelmektedir. 19. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'ni kurtarma amacı ile kullanılan en temel düşünce akımı olan Osmanlıcılık ile benzer özellikler taşımaktadır.

Liberal akımın ilk temsilcilerinden biri, aynı zamanda ilk Osmanlıca İktisat eserinin de sahibi olan Sakızlı Ohannes Paşa olmuştur. Adam Smith'in liberal iktisadi anlayışının Osmanlı'daki temsilcisi olan Ohannes, devletin gerekli olmayan müdahalelerde bulunmasının bireyleri atalete iteceğini savunmuştur. Böyle bir müdahale biçiminin bireylerin girişimci niteliklerini törpüleyeceğini vurgulamıştır (Aktan, 2003: 35).

Liberal görüşlere bağlılığı ile tanınan bir aydın da, Türk iktisat düşüncesi açısından en önemli yapıtlardan biri olan '' İlm-i İktisat'' adlı eserin sahibi Mehmet Cavit Bey'dir. Cavid Bey, ideal devleti şöyle tanımlamaktadır: "Devlet, millet hallinde teşekkül etmiş cemiyetin uzv-i müştereki olup, en büyük vazifesi memleket muhafazası ve adaleti sağlamaktır" (Karaman, 2001: 14). Ona göre devlet eğitim, bayındırlık ve altyapı hizmetlerini de sağlamaktan sorumludur. Cavid Bey, devletin uluslararası iktisadi ilişkilerde de müdahaleci olmamasını, serbest ticareti mümkün hale getirecek düzenlemeler yapması gerektiğini belirtmektedir (Alkan ve Doğan, 2010:115).

Cavid Bey korumacı ve liberal politikaları çalışmalarında teorik olarak incelemiştir. Ayrıca sadece teorik düzeyde değil, uygulamaya dönük olarak da bu politika seçeneklerini, İçtimaiye Mecmuası ve Ulûm-ı İktisadiye dergilerinde bulunan yazılarında tartışmaktadır. Liberal ve korumacı politikaların farklı ülkelerdeki etkilerini incelemiştir (Mehmet Cavid, 1325: 258-272). Liberalizmin özel mülkiyeti ve rekabeti mümkün kılacağını, dolayısıyla toplumsal zenginliği sağlayacağını belirtmiştir (Mehmed Cavid, 2001: 58-59).

Osmanlı Devleti'nde liberal düşünürlerden biri de, Prens Sabahaddin'dir. İngiltere'nin toplum yapısından etkilenen düşünceleri kısaca "Teşebbüs-i şahsi ve Adem-i Merkeziyet" şeklinde ifade edilebilir. Prens Sabahaddin toplumsal kalkınmanın, liberal yasalar çerçevesinde oluşturulacak toplumsal kurumlardan geçeceğini belirtmiştir (Bayraktar, 1996: 58).

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi (1839-1876) düşünürlerinden Sâdık Rıfat Paşa, farklı çalışmalarını barındıran ''Müntahabât-ı Âsar'' isimli eserinde, Avrupa'da ortaya çıkan liberal düşünce akımlarından bahsetmektedir. "Avrupa'nın Ahvâline Dâ'ir Risâle" isimli bir yazısında, Avrupa'nın gelişme sürecinde öne çıkan unsurları açıklamaya çalışmıştır. Medeniyetin sağlanmasında temel koşul, bireylerin hukuksal olarak özgürlük ve eşitliklerinin sağlanmasıdır (Seyitdanlıoğlu, 1996: 4-5).

Tanzimat Dönemi düşünürlerinden Fuad Paşa ve Âlî Paşa, özel mülkiyet hakkının önemini vurgulamıştır. Özel mülkiyet hakkı ile öncelikle bireyler gelişecek, dolayısıyla toplumsal gelişme hızlanacaktır. Özel mülkiyet hakkının tanınması

anlamında ilk adım, müsadere sisteminin kaldırılması olmuştur. Ayrıca 1858'de çıkarılan ''Arazî Kanûnnâmesi'' ile miri arazi sisteminden özel mülkiyete geçiş başlattırılmıştır.

Bir diğer liberal aydın, Maarif Nazırlarından Münif Paşa'dır. Münif Paşa dönemin padişahı olan II.Abdülhamit'in ekonomi politik hocaları arasında gösterilmektedir (Şirin, 2008: 765). Liberal düşünceler üzerine tartışılan Mecmua-i Funûn (1863) dergisini çıkarmıştır (Karaoğlu, 2013: 282). Dergide Sakızlı Ohannes Paşa'nın yazıları yanında, Tercüme Bürosu çalışanlarının yazılarına rastlanılmaktadır. Bu dergide yayınlanan çalışmalar, Türkiye'nin klasik ve modern düzeydeki ilk iktisat yazılarıdır (Çavdar, 1983: 1074).

Namık Kemal Paşa ve Ziya Paşa'nın önderliğinde 1865 yılında kurulan Yeni Osmanlılar Cemiyeti, devlet görevlerinin sınırlandırılmasını talep etmişlerdir. Namık Kemal korumacı politikalara karşı çıkarak serbest ticareti savunmuştur. Osmanlı Devleti'nin geri kalmasının en önemli nedenlerinden biri olarak, özel girişimci sınıfın yokluğunu göstermiştir (Seyitdanlıoğlu, 1996: 7-8). Devlet müdahalesine karşı olduğunu belirterek, sanayileşmenin devletten beklenmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Devlet imkânları ile bir girişimci sınıf oluşturulması düşüncesinin öncülerinden biri olmuştur (Sağlam 1994: 74 - 75).

Liberalizmin savunucularından biri de Ahmet Ağaoğlu olmuştur. Ağaoğlu, Avrupa merkezli bir yaklaşımla, Batılı ülkelerde görülen gelişim modelinde bireyin önemine dikkat çekmiş, iktisadi gelişmede özel teşebbüs öncülüğünde bir kalkınma modeli önermiştir. Ona göre ekonomik ve politik özgürlük ortamı bireylerin yeteneklerinin gelişmesini sağlayacaktır. Doğu medeniyetlerinin geri kalmasındaki temel neden bireysel serbestliğin olmamasıdır (Ağaoğlu, 1933: 138).

Osmanlı Devleti'nde Batıdan kaynaklanan liberal düşüncenin etkileri 1850'den sonra hissedilmektedir. Özellikle tercüme bürosunun çalışmaları arasında görülen J.B.Say çevirisi liberal düşün akımlarının doğmasında ilk etkin kanal olmuştur. Kapitalistleşmek 19. yüzyılın sonlarında hem iktidar hem de muhalefette bulunan Osmanlı düşünürlerinin isteği olmuştur. Bu dönemlerden itibaren liberal fikirler ağır basmış olsa da, liberalizm karşısında müdahalecilik fikirleri de gündeme gelmiştir.

2.2.1.2. Müdahalecilik Akımı ve Etkileri

"Usul-ü Himaye"olarak adlandırılan müdahaleciliği savunan grup, özellikle Fredrich List'ten etkilenerek, sanayileşmemiş bir ülkede, devletin iktisadi hayatı düzenleyici kanun ve kuralları uygulaması gerektiğini savunmuşlardır. Onlara göre kapitalistleşme hedefi olan bir ülkede, sanayi ve ticaret kuruluşları himaye edilerek, bu alanlarda gelişme sağlanmalıdır. Aksi takdirde sanayileşme yolunda önemli sakıncalar doğacaktır (Çavdar, 1984: 1075).

Müdahaleci bir iktisat politikasına ait görüşlerin öncülüğünü Akyiğitoğlu Musa Bey yapmıştır. Friedrich List'in (1789-1846) "himayecilik" ve "bebek endüstriler" ilkelerini ilk savunan Musa Akyiğitzade olmuştur. Kitaplarında Friedrich List'e atıfta bulunarak korumacı politikaları savunmuş, liberal politikaların sakıncaları üzerinde durmuştur. Kitapları "Mekteb-i Harbiye"de ders kitabı olarak okutulan kitaplar arasında bulunmaktadır (Mardin, 1990: 77).

Himayecilik konusunda ilk önemli yapıt Ahmet Mithat Efendi tarafından yazılmıştır. Çalışmalarını 1879 yılında ''Ekonomi Politik'' isimli eserinde toplamıştır. Çalışmalarında Osmanlı Devleti ekonomisinin azınlık ve Gayri-Müslimlerin egemenliğinde olduğunu belirtmektedir (Ülken, 2001: 221-225). Kitabın temel tezi himayeciliktir. İfadesine göre himayecilik; "sanayii dâhiliyeyi muhafaza yoludur". İktisat politikalarının bu temel amaç doğrultusunda şekillendirilmesi gerektiğini savunmuştur Serbest ticaret ve rekabetin iktisadi güçleri bakımından birbirine yakın devletlerarasında kurulabileceğini belirtmiş, aksi takdirde ticarete açılan milli sanayini kuramamış devletlerin bu süreçten zarar göreceğini savunmuştur (Ahmet Midhat, 1879: 106- 128).

Devlet müdahaleciliğinin somut yansıması 1912 yılından sonra milli iktisat politikaları olarak karşımıza çıkar. Milli iktisat kavramı; İttihat ve Terakki'nin Türk milliyetçiliğine dayanan politik yaklaşımının iktisadi düzlemdeki yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Siyasal açıdan bireysel ve toplumsal hak ve özgürlüklerin genişletilmesini içeren bir anlam kazanmış, iktisadi açıdan ise temelinde bireysel girişim olan liberal bir iktisadi düzeni ifade etmiştir (Akkuş, 2008: 120).

Devletin güdüm ve teşvikiyle oluşturulacak milli bir sanayi burjuvazisi aracılığı sayesinde sanayileşmeyi hedefleyen milli iktisat yaklaşımı, Musa Akyiğitzade ve Ahmet Mithat tarafından ifade edilmiştir (Boratav, 2007: 26). Sonrasında Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Tekin Alp gibi dönemin önemli düşünürleri de milli iktisat görüşünü yaygınlaştırmak ve bürokrasiyi bu politikaların hayata geçirilmesi yönünde etkilemek için çabalamışlardır. İslam mecmuası, İktisadiyat mecmuası, Türk Yurdu, İktisadiyye ve Müdafaa-i Maliye gibi yayın organları ile milli iktisat akımı anlatılarak toplumsallaştırılmaya çalışılmıştır. Bu yayın organlarından İktisadiyyat mecmuası, İttihatçıların da desteğini alarak milli iktisat akımının resmi yayın organı olmuştur (Toprak, 1995: 13).

Liberal fikirlerin karşısında yer alan önemli bir aydın da temsil ettiği 'mefkûreci' düşünce ile birlikte Ziya Gökalp'tir. İdealist milliyetçilik anlamına gelen Mefkûrecilik, liberalizmin ve sosyalizmin yanında yer almamaktadır. Gökalp, eski lonca esnafını ve modern meslek gruplarını devletin desteği ile geliştirerek burjuvazi sınıfının oluşturulması gerektiğini savunmuştur. Bu yeni sınıf kapitalist özellikler taşıyacak ancak sınıflar arası çatışmalara meydan vermeyecek ölçüde milliyetçi olacaktır (Berkes, 1972: 54).

İkinci Meşrutiyet ile birlikte gayrimüslimlerin milliyetçilik talepleri artmıştır. Zaten Osmanlı ekonomisinde oldukça kuvvetli bir şekilde temsil edilen bu grubun piyasa üzerindeki etkilerinin azaltılması gerektiği düşünülmüştür, İttihatçılar Müslüman-Türk unsurların egemen olduğu bir ekonomik yapının oluşturulması gereğinden hareketle, Türk milliyetçiliği ideolojisini benimsemiştir. Bu yapıyı teorik anlamda oluşturan kişi ise Ziya Gökalp olmuştur. Ziya Gökalp milli iktisadın kurulma aşamasında, Müslüman-Türk grubun iktisadi faaliyetler içerisinde bulunmaları konusunda desteklenmeleri gerektiğini savunmuştur. (Toprak, 1995, s.64–66).

Dönemin etkili düşünürlerinden biri olan Yusuf Akçura Türk milliyetçiliğinin dayanması gereken unsurları açıklamaya çalışmıştır Gelişmiş ülkelerin temelinin burjuvazi sınıfı olduğunu, Türk milliyetçiliğinin en önemli amacının toplum içerisinde bir burjuvazi sınıfının yaratılması olduğunu belirtmiştir. Yaratılacak bu

yeni sınıfı ile sanayileşme aşamasına geçileceğini vurgulamıştır (Akçura, 1917: 179-181).

Müdahalecilik görüşünün yaygınlaşması açısından önemli bir gelişme de, Lozan Barış Konferansı'na katılmadan önce Fethi Okyar'ın çevirdiği bir kitabın Ankara Hükümeti tarafından basılmasıdır. Bu kitap J.M. Keynes'in Versay Barış Antlaşmasının içerdiği iktisadi hükümleri eleştiren yapıtıdır. Eser İngiltere'de basımından çok kısa bir süre sonra Türkiye'de de, resmi bir kurum aracılığı ile yayınlanmıştır. Keynes'in bu eserinin yayınlanması, Cumhuriyet kurulurken liberal düşünceye dayanan yaklaşımların kabul edilmiş olmasına rağmen, Keynes'in devlet müdahaleciliğini öngören fikirlerinin de önemsendiğini göstermektedir (Çavdar, 1984: 1076).

Milli iktisat politikaları Osmanlı ekonomisinde Müslüman-Türk unsuru egemen kılmaya yönelik girişimleri içermektedir. Bu politikalar Cumhuriyet'in kurulmasıyla da devam etmiştir. Hatta Cumhuriyet'in sosyoekonomik politikalarının milli iktisat politikalarının bir devamı niteliğinde olduğu söylenebilir. Bu sürekliliğe vurgu yapan araştırmacılardan biri olan Keyder, ulusal kalkınma tema ve amaçlarının birçoğunun İttihatçılardan devralındığını belirtir (Keyder, 1990: 45). Bilsay Kuruç Cumhuriyet rejimine daha eski yılların tartışmalarından ve deneyimlerinden aktarılan Milli iktisat akımının, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde devleti ve özel kesimi birbirine bağladığını belirterek bu sürekliliği vurgulamıştır (Kuruç, 1988: 36). Boratav ise, "1923–1929 döneminin, iktisadi görüşler ve uygulamaya konulan iktisat politikaları açısından, 1908–1922 dönemiyle belirgin bir süreklilik içinde olduğunu" belirtmiştir (Boratav, 2007: 39).

Avrupa'da liberalizmden kaynaklanan dönüşüme karşı tepki olarak ortaya çıkan korporatist düşünce, bireyselleşme ve liberalleşmeye karşı çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nde bu düşünce akımının temsilcisi Mahmut Esad olmuştur. Mahmut Esad 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde korporatist iktisadi sistemin uygulanmasını önermiştir (Varlı ve Koraltürk, 2010: 134).

Türkiye'de cumhuriyetin kuruluş yıllarında, iktisadi gelişmenin, devlet desteğiyle yaratılacak girişimci sınıfın önderliğinde gerçekleşmesi ilkesi

benimsemiştir. Devletçilik 1930'lu yıllardan sonra açıkça uygulanmış olsa da, müdahaleci anlayış aslında Cumhuriyetin kurulması ile birlikte ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile birlikte, Mustafa Kemal Atatürk'ün benimsediği devletçilik, Afet İnan tarafından şöyle dile getirilmiştir: (İnan, 1988: 449)

"Kıt kaynakların etkin bir şekilde kullanılması amacı ile devletin özel girişimcileri yatırım yapmaya özendirmesi, özel girişimciliğin yetersiz kaldığı alanlarda ise devletin yatırımcılık ve işletmecilik yapması demektir. Diğer bir deyişle devletçilik, devlet ve özel sermayenin birlikte uyum içinde çalışıp yetersiz kaldıkları alanlarda birbirlerini tamamlamalarına dayanan ve bu yolla ekonomik kalkınmasının gerçekleşmesini amaçlayan Atatürkçü düşünce sisteminin ekonomik teorisidir."

1930'lu yıllarda İstanbul Üniversitesi'nde araştırmalarda bulunan Prof.Dr.Wilhelm Röpke, Türkiye'de uygulanan devlet müdahaleciliğini nevi şahsına münhasır bir sistem olarak tasvir etmiştir. Türkiye'de devletçilik uygulanmasına rağmen bir devlet kapitalizminden bahsedilemeyeceğini söyleyen Röpke, devletin planlama temelinde istikrarlı bir müdahale sistemi oturtması gerektiğini, özel sektör ile rekabetten kaçınmasını ve devlet işletmelerinde iktisadi verimlilik esasını göz etmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Röpke, 1934: 113-115).

1929 yılında ortaya çıkan büyük bunalım egemen iktisadi düşüncenin gözden geçirilmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. 1930'lu yıllar Türkiye'de çeşitli iktisadi düşüncelerin tartışıldığı, bunlara dayanarak değişik önerilerin oluşturulduğu devingen bir dönemdir. Çünkü ekonomik bunalım liberal iktisadi düşüncenin sarsılmasına neden olmuştur. Bu döneme kadar liberalizmin ekonomik kurallarına sıkıca bağlı olan kesimler bile liberalizm konusunda kuşkularını dile getirmeye başlamışlar, çeşitli çıkış yolları arayışına girmişlerdir (Çavdar, 1984: 1077).

2.2.1.3. Müdahalecilik Akımında Ayrım: Kadrocular ve İktisadi Devletçilik

1929 krizi ile birlikte devletçilik politikalarına geçiş kesinleşmiş, ancak devletçilik fikri üzerinde tartışmalar başlamış ve iktisadi düşünce akımları açısından önemli bir ayrım gerçekleşmiştir. Bu konuda iki fikir hareketi doğmuştur. Bunlardan ilki kadrocular, ikincisi ise iktisadi devletçiler ismiyle tanınmaktadır. Kadrocular, devlet kapitalizmi sistemini savunmaktadır ve özel sermaye ve teşebbüsün gelişmesi

için çaba harcayarak zaman kaybedilmesini istememektedir. İktisadi devletçiler ise, Türkiye gibi az gelişmiş toplumlarda, devletçiliğin bir zorunluluk olduğunu kabul etmekle beraber devletin kapitalist ve işveren yerine geçmesini büyük tehlike olarak görmekte ve devletin vazifesinin devrin şartlarına uygun, yani sınıflar arasında en iyi uzlaşmayı ve cemiyette sosyal adaleti sağlayan bir nizam içinde özel teşebbüs ve sermayeye dayanan demokratik bir rejimi kurmak olduğunu söylemektedir (Başar, 1963: 11). Ahmet Hamdi Başar, iktisadi devletçilik teorisinin hem kurucusu hem de en ateşli savunucusu olmuştur.

2.2.1.3.1. Kadrocular

Kadrocular, yeni Türk Devleti'nin kendine özgü bir milliyetçilik anlayışından kaynaklanan devletçi bir sanayileşmeyi istemişlerdir. Onların milliyetçilik anlayışları "bir ırka dayanmayan" milliyetçilikti. Bu milliyetçilik, aynı zamanda sınıf milliyetçiliği de değildir (Keskinkılıç, 1998: 35). Kadrocu düşüncenin temelinde devletçilik, sadece iktisadi bir kavram olarak iktisadi hayata devletin müdahale yolu anlamına gelmemektedir. Devletçilik, toplumun yüksek çıkarlarını önceleyen ve bunu toplumsal uyumu gözeterek uygulayan genel bir toplumsal düzeni temsil etmektedir (Kepkep, 1983: 51).

Devletçiliği salt bir iktisadi kalkınma stratejisinden farklı olarak bir toplumsal-iktisadi ve siyasal örgütlenme sistemi olarak kavrayan Kadrocular, sınıf mücadelesi olmayan, herhangi bir toplumsal kesime imtiyaz tanınmayan, dayanışmacı bir toplumun yaratılması amacını gütmüştür. (Demirci, 2006: 45). Otoriter bir devletçilik anlayışını savunmuşlardır (Köker, 2000: 194–195).

Kadrocu anlayış kapitalizm ve sosyalizmin dışında Türkiye'nin koşullarına uygun olarak yeni bir toplumsal arayış içine girişmiş ve bu temel politika çerçevesinde hareket etmiştir. Kadrocu devletçilik, Kadro dergisinde yayınlanan yazılardan anlaşılacağı üzere Marksizm kaynaklı devletçilik anlayışından esinlenmiştir (Orhan, 2009: 131).

İktisadi gelişme sürecinde devlet müdahaleciliğini öne çıkaran Kadrocular, Sovyetler Birliği'ndeki planlama deneyimlerinin uygulanmasını önermişlerdir. Ekonomilerin geleceğini belirleyecek güce sahip belirli sektörlerin düzenlenmesinin

başarılı bir plan için yeterli bir koşul olduğunu savunmuşlardır (Sezen, 1999:154). Planlama konusunda devletçi politikaların önemi vurgulanmış, sanayileşmenin tamamen devlet tarafından üstlenilmesi gerektiği ve özel sektörün bu sürecin dışında bırakılması önerilmiştir (Türkeş, 1999: 116).

2.2.1.3.2. Özgün Bir Yaklaşım: Ahmet Hamdi Başar ve İktisadi Devletçilik

İktisadi devletçilik fikrinin kurucusu Ahmet Hamdi Başar, Cumhuriyet döneminde devletçilik-liberalizm ikileminde özgün fikirleriyle dikkat çeken bir isim olmuştur. Başar hem liberalizme karşı inançsız yaklaşmış, hem de devletçiliğe duyduğu güvensizliği vurgulamıştır. Devletin ekonomi üzerindeki hakimiyetini iktisadi başarısızlığın temel nedeni olarak görmüştür. Başar'a göre devletin ekonomik hayata egemen olması özel teşebbüs sınıfının oluşumunu engelleyecektir. Ona göre devlet müdahaleciliği; tarihi bir gereksinim olarak, sermayedar ve müteşebbis bulunmadığından dolayı mecburen başvurulan bir sistemdir (Çavdar, 1984: 1079)

Başar, girişimci sınıfın olmadığı ve yabancı sermayeden faydalanılamayan bir sistemde devlet müdahaleciliğinin olması gerektiğini savunmuştur. Müdahaleyi tarihsel bir gereklilik olarak görmüştür (Başar,1943:196). Ona göre, liberalizmin uygulanması mümkün görünmediğinden ve devlet müdahaleciliği de önemli sakıncalar içerdiğinden, Türkiye'nin kendine özgü, kendi gerçeklerine uygun bir devletçilik sistemini içselleştirmesi gerekmiştir (Başar, 1955: 9-10). Kalkınma politikalarının, girişimci sınıfı kurma amacını taşıması gerektiğini ifade etmiştir. (Başar, 1962:2-3)

Başar'ın müdahalecilik anlayışına en büyük katkısı, iktisadi sistemleri uzlaştırmaya çalışmasıdır. Ona göre idari devletçilik bürokratik zümreyi temsil etmektedir. Başar bu zümrenin yetkilerinden kaygı duymuş, bu bağlamda iktisadi devletçilik ile idari devletçiliğin birbirinden ayrı tutulması gerektiğini ifade etmiştir (1946:136-137). İktisadi devletçilik ve idari devletçilik ayrı zeminlere oturtulduğunda, devletçilik güçlü temeller üzerine kurulacaktır.

Başar, 1947 yılında bir grup tüccar ile birlikte İstanbul Tüccar Derneği'ni kurmuştur. Dernek 1948 yılında, ilkinden yirmi beş yıl sonra 2.İktisat Kongresi'nin

toplanmasını sağlamıştır. Dernek ekonomide devletçiliğin etkisinin azaltılmasını ve daha liberal politikaların uygulanmasını savunmuş, bu düşüncelerini Kongrede de dile getirmiştir.

2.2.2. Türkiye'de Devlet Müdahaleciliğinin Uygulanışı

2.2.2.1. Planlı Dönem Öncesi Devlet Müdahaleciliği: 1923-1960

2.2.2.1.1. Liberal Dönem: 1923-1932

Cumhuriyetin kuruluş döneminde egemen iktisadi öğreti, Osmanlı Devleti'nden de kalan bir miras olarak; liberalizm olmuştur. 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar incelendiğinde; liberal doktrine bağlılık dikkat çekmektedir. Kongrede kabul edilen maddelerde, özel teşebbüsün gelişimine verilen önem ve yabancı sermayeye karşı sergilenen açık tutum göze çarpmaktadır.

Dönemin liderliğini yapan askeri-bürokrat kökenli grup Aydınlanma Çağı'nın eşitlikçi fikirleriyle, kapitalist toplumsal gelişme modeline ulaşmaya çalışmış, devlet desteği ile yaratılacak bir yerli burjuvazi önderliğinde Türkiye'deki iktisadi kalkınmanın başlamasını amaçlamışlardır.

1820'lerde Hayriye Tüccarları ile başlayan yerli girişimciliği geliştirme politikası, İttihat ve Terakki yönetimi tarafından desteklendikten sonra, Cumhuriyet döneminde de sürdürülmüştür. Cumhuriyet'in kurucularının düşünceleri İttihat ve Terakki Partisi üyelerinden çok farklı olmamıştır. Cumhuriyetçilerin de üzerinde durdukları en önemli konu, milli kalkınmanın sağlanmasında öncü rol üstlenecek bir burjuvazi sınıfının yaratılması olmuştur (Buğra, 2007: 143).

Grubun lideri Mustafa Kemal, 1923 yılında çıktığı yurt gezisinde, dönem boyunca uygulanacak iktisat politikalarının sinyalini vermiştir. Hatta iktisadi ve toplumsal gelişmenin sağlanabilmesi için zengin kesimlerinin güçlendirilmesi gerektiğinden söz ederek: ''Bir çok milyonerin, hatta milyarderlerin yetişmesine çalışacağız'' demiştir (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt.2, Ankara: Türk İnkilap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1959, s108).

Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte Türkiye'de devletçiliğe geçiş için elverişli bir ortam oluşmuştur. Osmanlı Devleti'nden miras alınan müdahaleci devlet

anlayışının da etkisi ile devlet, ekonominin en önemli unsurlarından biri olarak tanımlanmıştır. Milli burjuvazinin oluşturularak ulusal bir ekonominin kurulması temel hedef haline gelmiştir. İlgili dönem liberal ekonominin kuralları ile uyum gösterse de, devletçilik politikasının temelleri 'Milli İktisat' politikası uygulamalarının başladığı bu dönemde atılmıştır (Ahmad, 1980: 332).

Devlet merkezli sanayileşme modelinin Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde oluşmaya başladığı söylenilebilir. Osmanlı Devleti'nde böyle bir modelin uygulanmasını zorunlu kılan öznel ve nesnel koşulların oluşmuştur. Osmanlı'nın yarı-sömürge statüsünü kazanmaya başladığı 19.y.y.'da nesnel koşullar da oluşmaya başlamıştır. Batılı sanayileşme modelini oluşturmaya dönük atılan adımlar, dış ticaret açığını ve dış borçları giderek artırmış, bağımlılık ilişkilerini derinleştirmiştir. Bu anlamda 19. y.y. Osmanlı ekonomisine ilişkin genel görüntü, bağımlılık içinde büyüyen bir ekonomiyi yansıtmaktadır. Avrupalı devletler öncülüğünde yapılan her yeni yatırım ekonominin büyümesine katkı sağlamış olmakla birlikte, yatırım yapan Devlet'e olan bağımlılığı da artırmıştır. Ekonomideki belirgin sermaye yetersizliği ise önemli bir öznel koşul olarak göze çarpmaktadır. Bu durum Devletin savunma ihtiyaçları başta olmak üzere bazı sanayi işletmelerini gerekli kılmış, kurumsal anlamda devlet merkezli sanayileşme tecrübeleri 19. yüzyıl itibariyle görülmeye başlanmıştır.

Bu dönem 1908 sonrası ile belirgin bir süreklilik içinde gelişmiştir. Lozan anlaşması ile gümrük politikalarına konulan engeller, söz konusu dönemde kurulan Milli iktisat okulunun korumacı ve sanayileşmeci fikirlerinin uygulanışını zorlaştırmıştır. Ancak Milli İktisat okulunun "Devlet eli ile yerli ve milli bir burjuvazi yetiştirilmesi" görüşünün kalkınmanın ve modernleşmenin temel mekanizması olacağı iddia edilen yaklaşım, 1923 sonrası iktisat politikalarının temel yönelimi olmuştur (Boratav, 2007: 40).

İktisat Vekâleti iktisadi meselelerin önemi dolayısıyla, hükümet programının bile kabul edilmesinden önce tüm iktisadi birimlerin katılımının sağlanacağı bir kongrenin toplanılması düşünülmüştür. İzmir İktisat Kongresi bu düşüncenin ürünü olarak 1923 yılında toplanmıştır. Hükümet'in ekonomi politikaları, kongrede ortaya atılan temennilerden derlenerek oluşturulmuştur. Sanayileşme hareketi, devletin

teşviki ve koruması altında, özel kesimin gayretine bırakılmıştır. İzmir İktisat Kongresi, ele aldığı iktisadi sorunların çeşitlilik arz etmesi ve bu sorunların çözümü için çizilen yol haritası bakımından oldukça önemli bir toplantı olmuştur. (Eldem, 1994: 160).

İzmir İktisat Kongresi iktisat politikasının eksenlerinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Farklı iktisadi grupların katılımıyla gerçekleştirilen kongrede, sanayi grubu, sanayileşme sorununa vurgu yaparak; sanayinin dış rekabete karşı korunmasını, makine ve araç gereç ithalatında vergi bağışıklığı sağlanmasını, sanayi teşvik yasasının yeniden düzenlenmesini, bir sanayi bankası kurulmasını ve sanayi eğitimine öncelik verilmesini talep etmiştir (Kepenek, 1984: 1763).

İzmir İktisat Kongresinin çalışma programının belirlenmesi için hazırlanan raporda, sınai sektörlerde, zanaat ve küçük üreticilikten, büyük işletme devresine hızlı bir şekilde geçilmesi gerektiğinden ve bunu gerçekleştirebilecek uygulamalardan bahsedilmiştir (Tayanç, 1972: 17). Devlet öncülüğünde değil, özel girişimcilerin ağırlığı bulunan bir iktisadi yapı içerisinde öngörülen iktisadi hedeflere yönelim genel kabul görmüştür. Kongrede Cumhuriyetin izleyeceği iktisat politikası Milli İktisat olarak belirlenmiştir. Bu politika devletçilik görünümünde liberal bir politika olarak tanımlanabilir. Milli İktisat politikasının temelinde, bireylerin zenginleşmesi yoluyla ülkenin zenginleşmesini ve kalkınması, ayrıca yabancı unsurların hakim olduğu bir ekonomide, bunların yerini Müslüman-Türk unsurların alması vardır (Cem, 1970: 211).

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, iktisadi politikaların dayandığı temel unsurlardan biri, yabancı şirketlerin millileştirilmesidir. İkinci temel hedef, sanayileşme aşamasında alt yapı çalışmalrını hızlandırarak ulaşımı kolaylaştırmaktır. Bir diğer hedef ise devletçilik ilkesine bağlı kalarak, hangi sınai tesislerin kurulması gerektiğini tespit etmek olmuştur. Devletin işletecekleri yanında özel girişimcilere de iktisadi faaliyetlerde bulunmaları konusunda imkan sağlanacaktır (İnan, 1989: 14)

Ulusal ekonominin kurulması bir amaç haline geldiğinde, devlet tarım sektörüne özel önem atfetmiştir. Ulusal ekonominin kurulması konusunda tarım sektörü çıkış noktası olmuştur. Tarımsal alanda devlet müdahalesinin somutlaştığı

önemli adımlardan biri 1925 yılında Aşar vergisinin kaldırılması olmuştur. Devlet tarafından çiftçilere, düzeltme istasyonları, fidanlıklar ve eğitim kurumları kurmak, ayrıca tarımda kullanılan teknikleri geliştirmek amacıyla tazminat ödemiştir. Yapılan müdahalelere rağmen tarım kesiminde içinde bulunulan iç bağımlılık sorunu aşılamamış, tarımsal üretimde verimlilik artışı sağlanamamış, uygulanan tarımsal siyasa başarıya ulaşamamıştır.

Çağdaş anlamda bir sanayiden söz etmenin mümkün olamayacağı Türkiye'de harap durumda bulunan az sayıda fabrika bulunmaktadır. Bununla birlikte ülke içinde iktisadi kalkınmayı sağlayacak, sanayileşmeyi gerçekleştirecek nicelik ve nitelikte beşeri sermaye en önemli eksikliklerden birini teşkil etmiştir. Ayrıca insan gücünü yetiştirecek eğitim kuruluşlarının eksikliği de bu sorunun derinleşeceği endişesini açığa çıkmıştır. Lozan antlaşması ile gümrük bağımsızlığının 1929 yılına kadar sağlanamaması, ülkenin kendi sanayini koruyucu bir gümrük politikası izlemesine imkan vermemiştir.

Cumhuriyet yönetiminin sanayileşme çabalarından geç sonuç alınmasına neden olacak pek çok sorun göze çarpmaktadır. Sınai faaliyette bulunacak tesislerin, altyapının ve emek gücünün yetersizliği, finansal imkânsızlıklar, girişimci bir sınıfın olmayışı, yerli sınai malları dış rekabetten koruyucu bir dış ticaret politikasının 1929 yılına kadar uygulamaya konamaması bu sorunların başında gelmiştir. 1923-1932 döneminde sanayileşme alanında izlenen iktisadi politikalar ile bu görev büyük ölçüde özel girişimciye yüklenmiştir. Ancak bu süreçte sanayiyi kurmak ve geliştirmek, özel girişimi sınai faaliyetler konusunda özendirmek, teşvik etmek ve korumak için bir takım yönetsel ve mali önlemler devlet tarafından sağlanmıştır (Altıntaş, 1978, 85).

Sanayi politikaları açısından 1923-1929 dönemine bakıldığında, Osmanlı Devleti ile yapısal benzerlikler taşıdığı söylenilebilir. Bu yıllarda devlet müdahaleciliğinin en belirgin yansımalarından biri, çeşitli sanayi kollarında üretimi arttırmasının sağlanabilmesi için, 1913 yılında çıkartılmış olan Teşvik-i Sanayi Kanunu'na bazı düzenlemeler eklenerek, 1927 yılında tekrar uygulamaya konulması olmuştur (Çavdar, 2003: 179).

Bu kanun ile ülkenin sanayileşmesi için özel girişime vergi ve gümrük bağışıklıkları yolu ile kolaylık sağlamak, ayrıca bu kesimin finansal imkânlarının artırılması amaçlamıştır. Sanayi grubunun iktisadi esasları adıyla alınan kararlar, sanayinin teşviki, sanayinin korunması ve sanayiinin finansmanı olmak üzere üç ana başlık altında toplanmıştır.

Teşvik-i Sanayi kanunundan yararlanan firma sayısı 1927 yılında 470'den, 1932 yılında 1473'e yükselmiştir. Kanundan yararlanan firmaların faaliyette bulunduğu sektörlere bakıldığında, ağırlıklı olarak tarımsal nitelikteki sanayinin gelişmesine katkıda bulunduğu görülmektedir. Kanundan yararlanan firmaların tamamının imalat sanayi alanında olmak üzere, % 44,3'ü tarım, evcil hayvanlar ve av ürünleri sanayi, % 23,8 i dokuma sanayi, % 9,1'inin ise odun sanayi alanlarında faaliyet göstermektedir. Bu tablo kongrede alınan kararlara uygun olarak, temel tüketim mamullerinin yurt içi üretiminin sağlandığını göstermektedir (Tayanç, 1972: 18).

İş adamlarını örgütlemek, özel girişimi teşvik etmek ve canlandırmak, özel girişimcileri finanse etmek ve sanayi alanında girişimlerde bulunmak üzere 1924 yılında İş Bankası kurulmuştur. Siyasi yetki ve nüfuzun özel çıkarlar için kullanılması aracılığıyla ''zengin yetiştirme'' sürecinde önemli bir yer edinen İş Bankası yöneticileri, iktisat politikasını özel girişimden yana etkilemeye çalışan güçlü bir baskı grubu oluşturmuşlardır. Banka Mustafa Kemal Atatürk'ün özel talebi ile sanayi yatırımlarının finansmanına da yönelmiştir.

Cumhuriyet döneminde devlet merkezli ilk kurumsal model_1925 yılında kurulan Sanayi ve Maadin Bankası'dır. Sermaye eksikliği ve teknik yetersizliklerin sanayinin oluşumunda yetersiz kalması nedeniyle kurulan banka; bizzat veya iştirak yoluyla sanayi yatırımlarında bulunmak, bunları işletmek, Osmanlıdan devralınan ve ekonomik açıdan kötü durumdaki fabrikaları ıslah etmek, maden yatırımları yaparak işletimlerini üstlenmek ve sanayi sektörüne kredi sağlamak gibi amaçlar taşımaktadır (TBMM ZC, Devre II, Cilt 18, İntikat 105'e ek: 1).

1925 yılında kurulan Sanayi ve Maadin Bankası aslında 1930'lu yılların devletçiliğinin habercisi sayılabilir. Banka, kuruluş kanunuyla Osmanlı devletine ait

dört sınai işletmeyi devralmıştır. Ancak bu bankanın kendisinin sınai tesis kurması amaçlanmamış ve devraldığı tesisleri de uygun şartlarla özel girişimcilere devretmesi dile getirilmiştir. Bankanın kuruluşunun asıl amacı ise özel sanayi ve maden işletmelerini kredi ve iştiraklerle desteklemesidir. Bu bankanın desteğiyle Kayseri-Bünyan İplik Fabrikası TAŞ, İsparta İplik Fabrikası TAŞ, Kütahya Çini İşleri TAŞ ve bunlar gibi bir çok özel kuruluş devletin de ortak olmasıyla faaliyete geçmiştir (Kuyucuklu, 1986: 180).

İktisat kongresi kararına uygun olarak, liberal bir ekonomi siyasasının izlendiği bu dönemde, devlet iktisadi sahada çok fazla görev almamıştır. Devlet kaynaklarını, altyapı tesislerinin kurulmasına, yabancı sermaye elinde bulunan tesis ve işletmelerin satın alınarak devletleştirilmeleri hususunda kullanmaya özen göstermiştir (Talas, 1969: 347). Ancak devletin iktisadi hayata tamamen ilgisiz kaldığı da iddia edilemez. Dönem içerisinde bir iktisadi danışmanlık görevi üstlenen Âli İktisat Meclisi 1927 yılında kurulmuştur.

Meclis, Hükümet, Ticaret ve Sanayi odaları ve diğer meslek gruplarından oluşmuştur. Amacı araştırmalar yaparak, iktisadi gelişmeyi hızlandıracak kararlar alınmasına yardımcı olmak olarak belirlenmiştir. Dönemin iktisat politikalarıyla ilgili bilgi ve tartışma zeminini genişletmeye başlamıştır (Tezel, 2000: 230). 1929 yılında Meclis'ten ödemeler dengesi açığının kapatılması için gerekli olanakları araştırması, sanayileşmenin hızlanmasını sağlayabilecek koşulları içeren bir iktisadi program hazırlamaları istenmiştir (Tekeli ve İlkin, 1977: 99).

Âli İktisat Meclisi, iktisat politikalarının belirlenmesi konusunda yardımcı bir kuruluş olarak tasarlanmıştır. Bu kurumsal model aynı dönemde bazı Avrupa ülkelerinde de görülmektedir. Temel kurulma hedeflerinden biri, özel kesimin talep ve sorunlarının siyasi iktidara iletilmesinde rol alarak özel kesimin temsil edilmesine olanak sağlamaktır. Böylelikle farklı toplumsal kesimlerin çıkarlarının uzlaştırılmasının mümkün olacağı düşünülmüştür (Tekeli ve İlkin, 1977: 60). Ali İktisat Meclisinin kurumsal yapısı, içinde bulunulan dönemde ileri bir ekonomik planlama anlayışına sahip olunduğunu göstermektedir. (Aysan, 1980: 98).

Meclis tarafından 1933 yılında hazırlanıp dönemin İktisat Bakanı Celal Bayar'a sunulan raporda, devletin kendi teşebbüsü ile kurulacak sanayilerde, teşebbüsler kar etmeye başladığında, tesislerin özel sektöre devredilmesi gerektiğinden bahsedilmektedir (Ali İktisat Meclisi, 1933: 4-5). Bu kararla birlikte devlet eliyle sanayileşmeye hız vermek adına kurulacak olan kamu iktisadi teşebbüslerinin ilk adımı atılmıştır.

Dönem içerisinde yaşanan 1929 Dünya bunalımı tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de devlet müdahaleciliğini önemli ölçüde etkilemiştir. Bunalım iktisadi düşüncede yol açtığı dönüşümle birlikte iktisadi politikaların da dönüşümünde önemli bir role sahiptir. Bunalımı Türkiye ekonomisine taşıyan en önemli süreç tarımsal malların fiyatlarında ortaya çıkan keskin düşüş olmuştur. Tarımsal ürün fiyatları 1928-29'dan 1932-33'e kadar yaklaşık % 60 oranında düşüş göstermiştir. Tarımsal ürün fiyatlarındaki düşüşle birlikte ülkenin dış ticaret hadlerinde % 25, tarım sektörü iç ticaret hadlerinde % 31 oranında düşüş yaşanmıştır (Pamuk, 2012: 173). Büyük ekonomik bunalım sonrasında iç ve dış pazarlara daha fazla yönelmiş olan Anadolu'nun tarım kesiminde başlayan ve bu bölgelerden kent ekonomilerine sıçrayan güçlükler, 1932 yılında devlet öncülüğündeki ithal ikameci sanayileşme stratejisinin benimsenmesinde önemli rol oynamıştır (Pamuk, 2012: 175).

1923-1932 yılları arasında uygulanan liberal iktisadi siyasa sonucunda, devletin teşvik ve koruyuculuğu ile özellikle dokuma ve gıda sanayilerinde belirgin bir artış olmuş, fakat bu üretim artışı beklenen üretim artışının altında kalmıştır. Tüketim mallarına dönük bir sanayileşme kurulmuş olmasına karşın temel sanayilerin kurulamadığı söylenebilir. Plansız sanayileşme politikası, devletin teşvik edici ve koruyucu önlemleri ile de birleşince, özel girişimciyi zorunlu alanlardan çok, kazanç olasılığının daha yüksek olduğu ticari alanlara yöneltmiştir.

Bu dönemde devletin iktisadi yaşamda etkin olarak görev almasını engelleyen maddi ve düşünsel koşullarda yavaş yavaş etkisini yitirmiştir. Devleti yönetenlerin iktisadi yaşam hakkında ki tecrübelerinin artması ve özel girişimin başarısız bulunması ile birlikte, devlet müdahaleciliğinin etkinliği önemli oranda artmış, devlet öncülüğünde bir kalkınma politikası izlenmeye başlanmıştır. Bu anlamda somut

adımlar 1932 yılında atılmasına karşın, liberal görüşlere karşın yeni bir siyasa bu tarihten önce doğmuştur.

2.2.2.1.2. Türkiye'de Devletçiliğe Geçiş ve Devletçiliğin Kurumsallaşması: 1933-1950

Türkiye'de 1930'ların başlarında kamu kesimi tarafından iktisadi teşebbüsler kurulmaya başlanmıştır. 1929 bunalımı, iktisat politikalarının düzenlenmesini gerektiren en önemli unsur olmuştur (Okyar,1995:191). Ayrıca devletçilik uygulamalarının başlatılmasını bir anlamda zorunlu kılmıştır. Yaşanılan bunalım, liberal iktisat politikalarına duyulan güvenin azalmasına sebep olmuş ve devletin iktisadi meselelerle daha fazla iç içe olmasını gerektirmiştir. Hükümet iktisadi ve sosyal uygulamalarını formüle ederken devletçiliğe çok daha fazla ağırlık vermiştir. Yalnızca Türkiye'de değil, pek çok ülkede hükümetler, ekonomiyi daha yakından yönlendirme eğilimine içerisine girmiştir (Çağlar, 1993:1068).

Devletçilik sisteminin temel hedefi, ekonomik gelişmenin sağlanması için, siyasi ve iktisadi bağımsızlığın devlet denetiminde temin edilmesi olmuştur. Bu sistemin oluşturulması için kamu teşebbüslerinin kurulması, sanayileşmenin sağlanması, sermaye ve emek faktörleri arasında denge kurulması, fiyat denetiminin sağlanması ve dış ticarette korumacı politikalar uygulanması öngörülmüştür (Herslag, 1995: 212).

İktisadi yaşamda devletin etkin olarak görev alması hususunda düşünsel anlamda görülen eksiklikler 1930'lu yıllardan itibaren yavaş yavaş giderilmeye başlanmıştır. Devleti yönetenlerin iktisadi yaşam konusundaki düşünceleri, tecrübeleri doğrultusunda olgunlaşmış, özel girişimin başarısızlığı da bu duruma eklenince, geri kalmış bir ekonomik yapıdan kurtulmak için ekonomik yaşama doğrudan devlet müdahalesinin gerekli olduğu düşünülmüştür (Altıntaş, 1978: 99-100).

Türkiye'de devletçilik ilkesi hiçbir zaman bir doktrinin ürünü olmamıştır. Devletçilik sosyalizmin tarafından desteklenen fikirlerden beslenmemiş, tamamen tarihsel nedenlerden kaynaklanmıştır (Laufenburger, 1941: 239). Özel girişim milli ekonomi içerisinden hiçbir zaman dışlanmamış, aksine milli ekonomi içerisinde

varlığının sağlanması ve gelişiminin sürdürülmesi için her türlü olanağı bulabilmiştir. Devletçilik iktisadi gelişmenin sağlanması ve sürdürülmesinde etkin bir araç olarak kullanılmıştır. Ülkenin ihtiyacı olan sınai teşebbüslerin kurulması ve serbest piyasa ekonomisi koşullarının sağlanması meselelerinin, devlet desteği olmaksızın sürdürülemeyeceği inancından hareket edilmiştir (Alp, 1936: 203).

Türk devletçiliği, özel teşebbüslere devlet tarafından işletilmesi anlamına gelmemektedir. İktisadi anlamda kurtuluşu sağlayabilmek için devletin yönelmesi gereken politika ve uygulamaları içermektedir (Derin, 1940: 4). İsmet İnönü devletçilik politikasının öncelikle bir müdafaa aracı olduğunu belirtmekte, bu sistemin ülkenin gelişmesi için zorunlu bir seçenek olduğunu vurgulamaktadır (İnönü, 1933: 4).

Özellikle bu dönemin başlarında ortaya çıkan Kadro Hareketi, devletin iktisadi alanda daha geniş ve derin bir sorumluluk yüklenmesini öngörmüş, iktisadi plancılığı kalkınma meselesinin en önemli ihtiyaçlarından biri olarak görmüştür. Kadro hareketi devletin ekonomiye müdahalesi hususundaki düşünsel eksiklerin ortadan kalkmasında önemli rol oynamıştır.

Uluslararası anlamda da sosyalist sistemi uygulayan ülkeler ile birlikte devletçi bir iktasat politikasının deneyimlenmiş olması bu alandaki model eksikliğini ortadan kaldırmıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde uygulanan planlama örneği, bu dönem içerisinde Almanya'da uygulanan devlet planlaması ve İtalya'da uygulamaya konulan aşırı müdahaleci devlet politikası modelleri alternatif iktisat politikaları olarak tanınmıştır.

Hem düşünsel alandaki değişmeler hem de uluslararası alanda görülen somut modellerle birlikte devleti yönetenler, kapitalist ve sosyalist sistemlerin iyi işleyen özelliklerinden türetilen karma bir modelin daha etkin sonuçlar doğurabileceğine inanmışlardır. Devletin ekonomik yaşam içerisinde daha aktif olarak yer alması ve özel girişime de belirgin bir hareket alanı bırakılması gerektiği fikri yerleşmeye başlamıştır.

Türk hükümetinin temel hedefi haline gelmiş olan iktisadi bağımsızlık ve hızlı kalkınma sorunsalı 1931 yılı sonlarına doğru biraz daha belirginleşmiş, yöneticilerin

devletçilik politikasını tercih etme eğiliminin kuvvetlenmesine yol açmıştır. Cumhuriyet sonrası uygulanan liberal politikalar, iktisadi bağımsızlık ve hızlı kalkınma hedeflerinin gerçekleşmesi sürecinin, sadece özel girişimcinin korunduğu ve teşvik edildiği bir iktisadi politika anlayışı ile mümkün olamayacağını gözler önüne sermiştir. Yöneticiler ülkenin içerisinde bulunduğu bu durum nedeniyle, iktisadi anlamda köklü önlemler alma ihtiyacı hissetmiştir. Tüm bu koşullar sebebiyle devlet ekonominin her sahasına çeşitli müdahalelerde bulunmaya başlamıştır. Kullanılan müdahale araçları; farklı sektörlerde devlet teşebbüsleri kurulması, sabit sermaye yatırımları yapılması, piyasanın denetlenmesi ve kontrol altında tutulması için tedbirler koyulması gibi pek çok alanı kapsamıştır (Çavdar, 2003: 246).

Mustafa Kemal Atatürk, çıktığı yurt gezilerinde hükümete duyulan hoşnutsuzluğun temel nedeninin iktisadi sorunlardan kaynaklandığını tespit etmiş, iktisadi kalkınmanın hızlı bir biçimde sağlanması zorunluluğunu bir devrim prensibi olarak benimsemiştir. Bu zorunluluğun temel çözüm yolu olan hızlı sanayileşme sorunsalının özel kesim aracılığı ile gerçekleştirilemeyeceği açık biçimde anlaşılmıştır (Boratav, 1974: 136-137). Bu durum devletin iktisadi sahada faaliyette bulunması zorunluluğunu doğurmuştur. İlgili dönemde tek parti konumunda bulunan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın parti programına, 1937 yılında "Devletçilik İlkesi" eklenerek, devlet eliyle sanayileşmenin ilk adımı atılmıştır (Tezel, 2002: 6-7).

Devletçi politikaların uygulanması, Merkez Bankasının kurulması, bankacılık sektörünün gelişmesi, sanayi politikalarının plan temeline oturtulması, yeni bir döviz kuru politikası, yerli malının kullanılmasının teşvik edilmesi, demiryollarının inşa edilmesi ve işletim hakkının devlet eliyle kullanılması gibi pek çok yeniliğe sahne olmuştur. Ancak bu dönemde görülen devletçilik uygulamalarının en önemli özelliği, özel girişim ve sermayenin teşvik edilmesi olmuştur.

1930-1939 yılları uygulanan iktisat politikaları açısından korumacılık ve devletçiliğin hâkim olduğu dönemler olarak nitelenebilir. İktisat politikaları ve siyasi rejim önemli bir dönüşümden geçmiştir. Ticaret burjuvazisinin karşılaştığı güçlükler ve kriz, yeni iktisadi politika seçeneklerinin hazırlanmasına sebep olmuştur. Türkiye iktisat tarihinde devletçilik politikalarına zemin hazırlayan temel etken, bu iki

gelişmenin birbiriyle kesişmesi olmuştur. Başlangıçta krizle mücadele amacı için formüle edilen tedbirler giderek yeni bir devlet biçimini doğurmuştur (Keyder, 1993: 135).

Türkiye'de bu yıllarda devlet müdahalesinin somutlaşması en belirgin biçimde millileştirme politikaları üzerinden gerçekleşmiştir. Özellikle sanayinin kurulması ve geliştirilmesinde en çok başvurulan müdahale biçimi millileştirme politikaları olmuştur (Laufenburger, 1941: 238-239).

Bu dönemde uygulanan sınai politikalar ve millileştirme hareketleri en çok ticari sermayeyi zedelemiş, imalat sanayi ise büyük yarar sağlamıştır. Sınai faaliyetlerin çeşitli politikalar ile korunması ve teşvik edilmesi, imalat sanayinin GSMH içindeki payının 1925-1929 yılları arasındaki % 10,5'lik değerinden, 1935 yılında % 16,6 değerine çıkmasında önemli rol oynamıştır (Keyder, 1993: 143). 1939 yılına gelindiğinde firma başına gayri safi üretim düzeyi 1932 yılında ulaşılan değerin 2,4 katına yükselmiştir. Aynı yıl devlet teşviklerinden yararlanan firmalar, sanayi kesiminde çalışan tüm işçilerin % 25 kadarını istihdam etmişlerdir (Kazgan, 1978: 263).

Devletçilik sisteminin temel amacı kapitalizmi geliştirmek olmuştur. Bu hedef doğrultusunda içselleştirilen politikalar istenilen sonuca ulaşılmasını sağlamıştır. Devletçilik fiziksel açıdan önemli tesisler ortaya çıkarmış, ayrıca özel kesime gizli fonlar akıtmak suretiyle, kapitalizmin gelişiminde bir ön aşama olmuştur. Devletçilik eylemi, Türkiye'de sanayileşmenin kurumsallaşması bakımından en kritik uygulama olmuştur (Gevgilili, 1987: 48-49). Devlet müdahaleciliğinin somutlaşması çeşitli kurumların ortaya çıkışı ile gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Türkiye'de devlet müdahaleciliği kurumsallaşmaya başlamıştır.

Meclise 1932 yılında sunulan kanun tasarısında, 1925 yılından beri faaliyetlerini sürdüren Sanayi ve Maadin Bankası'nın görevlerini yapmada yetersiz kaldığına dikkat çekilmiştir. Belirli mali görevler yüklenen kurum, yönetimini devraldığı kurumların mali durumlarını düzeltme faaliyetine eğilmiş, kredi verme görevini tam olarak yerine getirememiştir (TBMM ZC, Devre IV, Cilt 9, İnikat 77'Ye ek, Sıra No: 265: 1-2). Bu durum yönetim ve kredi verme faaliyetlerinin iki

farklı kurum tarafından üstlenilmesinin daha verimli olacağı düşüncesinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Devlet Sanayi Ofisi'nin kurulması ve Sanayi ve Maadin Bankası'nın yönetim faaliyetlerini devralması 3 Temmuz 1932'de yapılan oturumda karara bağlanmıştır. Kabul edilen 2058 sayılı kanunda, Devlet teşebbüsü olarak ya da devlet sermayesi ile kurulan sanayi kurumlarının yönetiminin Ofis'e devredildiği yer almıştır. İktisat Vekaleti'nin denetimi altında faaliyet gösterecek olan Ofis'e; fabrikaların faaliyetlerinin İktisat Vekaleti'nce belirlenecek hususlar dâhilinde denetlenmesi ve denetim faaliyetleri sonucu gerekli raporların hazırlanması, temininde sıkıntı yaşanan hammadde ve ara mallarının üretimini artırıcı tedbirler alınması, Devlet teşebbüsü şeklinde kurulmasına karar verilen fabrikaların projelerinin hazırlanması ve İktisat Vekaleti tarafından onaylanan projelerin gerçekleştirilmesi görevleri yüklenmiştir (TBMM ZC, Devre IV, Cilt 9, İnikat 77'Ye ek, Sıra No: 265: 2).

Devlet Sanayi Ofisi, Sanayi ve Maadin Bankası'na göre yeni bir sanayileşme modelini temsil etmektedir. Ofis'in Sanayi ve Maadin Bankası'ndan farklı olarak yatırım projeleri hazırlaması ve bu projeleri gerçekleştirmesi yani bir yatırımcı olarak faaliyet göstermesi beklenmiştir.

22.03.1932 tarihinde yapılan Meclis oturumunda, Sanayi ve Maadin Bankası'nın kuruluş amaçlarından biri olan kredi verme faaliyetlerinde de yeterlik gösteremediği vurgulanmıştır (TBMM ZC, Devre IV, Cilt 9, İnikat 80'e ek, Sıra No: 270: 1-2). 7 Temmuz 1932 tarihinde kabul edilen 2064 sayılı kanunla Sanayi ve Maadin Bankası'nın kredi faaliyetlerini yürütmek üzere Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası kurulmuştur. Banka her türlü bankacılık faaliyetini yürütmek dışında; sanayi işletmelerine ve makine ile sanayi inşaatı malzemelerine kredi açmak, milli sanayi için gerekli hammaddelerin tedarikini sağlamak, Teşvik-i Sanayi Kanunu kapsamında dağıtılacak olan primlerde aracı olmak, sanayi kuruluşlarının ihtiyaç duyacağı gayri-nakit kredileri vermek, küçük kredi kuruluşlarına yardımcı olmak gibi görevleri de üstlenmiştir (TBMM ZC, Devre IV, Cilt 9: 507-508).

Sanayi ve Maadin Bankası'na göre daha katı bir devletçilik anlayışını temsil eden Devlet Sanayi Ofisi ile Sanayi ve Kredi Bankası devletçilikte yeni bir modeli ve dönemi temsil etmektedir. Ancak yeni modelin benimsenmesi hem siyasi hem de

özel sermaye çevrelerince devletçilik tartışmalarına son noktayı koyamamış, aksine tartışmaları hızlandırmıştır. Yapılan tartışmalar yeni modelin de kısa ömürlü olmasına yol açmış; sınai gelişimde daha etkin olabilecek tek bir kurumun oluşturulması gündeme gelmiştir. Sümerbank bu kaygıyla 11 Temmuz 1933 tarihinde kurulmuştur. Sümerbank hem devletçiliğin uygulanmasına olanak tanıyan hem de özel sermayenin endişelerini gidermeye çalışan bir yapıyı içermekte ve bu konumu itibariyle 'tarihi bir uzlaşma' sıfatını hak etmektedir (Tuna, 2009: 59).

3 Haziran 1933 tarihinde kabul edilen 2262 sayılı kuruluş kanununda belirtilen görevlerine bakıldığında Sümerbank; Devlet Sanayi Ofisi'nden devralacağı fabrikaları işletmek; özel kanunla kurulacaklar dışında Devlet sermayesi ile teşkil edilecek olan fabrikaları kurmak ve yönetimini üstlenmek; sanayi faaliyetlerine katılmak, sanayi elemanları yetiştirmek için okullar açmak ve yurtdışına öğrenci göndermek; sanayi kuruluşlarına kredi vermek; her türlü banka faaliyetini yürütmek ve ulusal sanayinin gelişimi için faaliyetlerde bulunmakla görevlendirilmiştir (TBMM ZC, Devre IV, Cilt 16, 65. İnikad: 19).

Sümerbank'a ait ilk büyük kompleks olan Kayseri Bez Fabrikası ve Lojmanları Eylül 1935' te kurulmuştur. Bu kompleksin inşası için 1932 yılında İsmet İnönü, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden 8,5 milyon liralık kredi almıştır. Sümerbank, Türkiye'de ilk modern tekstil kuruluşu olmuştur. Demir-çelik tesisleri, çimento fabrikaları, kâğıt ve selüloz tesisleri Sümerbank bünyesinde kurulmuş ve bunların daha sonra kendi bünyesinden ayrılarak, ayrı birer kuruluş olmasını sağlamıştır (Mühendis ve Makina, 2007: 42).

Kurumun özel sermaye ile Devlet arasında sağladığı uzlaşmanın ekonomiye etkinlik kazandırdığı düşünülmüş; aynı model farklı sınai alanlarda da devam ettirilerek bu etkinliğin artırılması umut edilmiştir. Bu amaç doğrultusunda, ekonominin ağır sanayi ayağını temsil etmesi üzere Etibank 14.06.1935 tarihinde 2805 sayılı kanunun kabul edilmesiyle kurulmuştur (TBMM ZC, Devre V, cilt 4, Birleşim: 38: 677).

TBMM'ne gönderilen tasarıda; Etibank'ın madencilik sektöründe finans işlevi göreceği ve elektrik enerjisi üretimine destek olacağı öngörülmüştür (TBMM ZC,

Devre V, Cilt 4, İntikat 18'e ek, Sayfa Sayısı: 212, s.1-2). Kanun metnini gözden geçiren maliye encümenine göre bu işletme birçok milli servetten yararlanılmasını sağlayacaktır (TBMM ZC, Devre V, Cilt 4, İntikat 18'e ek, Sayfa Sayısı: 212, s.4). 1939 yılında Başvekâlet Umumi Murakabe Heyeti tarafından yayınlanan raporda Etibank'ın kuruluş amaçlarından birinin ekonomik bağımsızlık olduğu vurgusu da yapılmıştır (BUMH, 1940: 1).

1937'de bir KİT olarak örgütlenen Denizbank; deniz yolları işletmelerini yönetmek, yenilerini kurmak ve finanse etmek amacıyla kurulmuştur (Denizbank Kanunu, TC. Resmi Gazete, 30.12.1937, Sayı: 3796). 1938 yılında kuruluşu tamamlanan banka dönemin önemli kurumlarından olmasına rağmen 1940 yılında çalışmalarına son verilmiştir.

Dönemde KİT niteliğindeki kuruluşların sayıca artması ve faaliyet alanlarının genişletilmesi yasal bir düzenleme gereğini ortaya çıkarmıştır. KİT'lerle ilgili ilk genel tanım, 1938 yılında 17.06.1938 tarih ve 3460 sayılı, ''Sermayesinin Tamamı Devlet Tarafından Verilmek Suretiyle Kurulan İktisadi Teşekküllerin Teşkilatıyla İdare ve Murakabeleri Hakkındaki Kanun'' ile yapılmıştır. Buna göre, sermayesinin tamamı devlete ait bulunan ve kuruluş kanunlarında 3460 sayılı kanuna tabi oldukları belirtilen kuruluşların "*İktisadi Devlet Teşekkülü*" olduğu belirtilmiştir (TBMM ZC, 17.06.1938, Devre V, Cilt 26: 36).

1964 yılına kadar yürürlükte kalan yasanın temel özelliği kamu iktisadi teşebbüslerinde çeşitliliğe son vererek, benzer bir üretim ve yönetim mekanizmasını kurabilmektir. Bu vesile ile kamu iktisadi teşebbüsleri için ortak denetim organları oluşturulmuştur. Umumi heyet ve umumi murakabe heyeti kamu iktisadi teşebbüslerini idari ve mali yönden denetleyecek, kamu iktisadi teşebbüslerinin karar organı idare meclisi olacak, alınan kararlar ise umum müdürlük teşkilatı aracılığı ile yürütülecektir (Aksoy, 1994: 18).

Önceki dönemde çıkarılan ve bu dönem içerisinde yürürlükte olan Sanayi Teşvik Yasasından hem kamu kesimi hem de özel kesim herhangi bir ayrım olmadan yararlanmıştır. Bir önceki dönemin sonu itibariyle teşvik yasasından yararlanan işletmelerin sayısı 1473 iken, 1939'da 1144'e, yasanın son uygulama yılı olan

1941'de 1052'ye düşmüştür. Teşvikten kamu işletmesinden daha çok özel kesimde faaliyet gösteren işletmeler yararlanmıştır (Kepenek, 1983: 1768).

İlgili dönemde Devletçilik uygulamasının başladığının somut göstergelerinden biri de, 1930'ların başında Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planının kabulü ve uygulanması olmuştur. 1934-1938 yıllarını içeren plan, Türkiye'deki plancılık çabalarının ilk adımlarını oluşturmaktadır. Plan devlet müdahaleciliğinin önemli bir niteliğini de ortaya koymaktadır. Devlet otoritesi, müdahalenin merkezine sanayileşme hedefini oturtmaktadır.

Uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının temel yönelimi, ülke dışından ithal edilen tüketim mallarının, yurt içinde üretiminin sağlanması olmuştur. Özellikle maden işletimi, tekstil, kâğıt, kimya ile çimento sektörlerine ağırlık verilerek tasarlanan planın, bu bakımdan bir yatırım programı niteliği taşıdığı söylenebilir (İnan, 1973: 9-10). Plan ile başarılı sonuçlar alınması üzerine, ikinci beş yıllık sanayi planının hazırlanmasına karar verilmiştir. İkinci beş yıllık plan özellikle ara ve yatırım malı üretiminin artışına yönelik hazırlanmıştır. Beş yıllık süre zarfında gerçekleştirilmek istenen sanayi projelerinden oluşmaktadır. En önemli amaçlarından biri ise, sanayiye konu olan ve ithal edilen temel ürünlerin yurtiçinde üretiminin sağlanmasıdır.

Planın sunuş yazısında, ''plana özel girişimciler tarafından kurulması mümkün olmayan tesislerin dâhil edileceği, bunun da özel girişimciler için daha geniş ve yararlı endüstri imkânlarını yaratacağı'' ifade edilmiştir. Bu ifade iktisadi kalkınmada Hükümet'in özel girişimciyi tamamen dışlamadığını, devletçi sanayileşmenin, zorunlu ve geçici olduğunu göstermektedir. Devlet bir takım sınai teşebbüsleri özel sektöre ara ve yatırım malı sağlamak için kuracak, üretilen malları özel sektöre ucuz fiyattan satarak bir çeşit sermaye transferi yapmış olacaktır. Planın ana belgesinde, devletçilik uygulamasının özel girişimcilere destek olacağı belirgin biçimde belirtilmektedir (İnan, 1973: 23).

Sanayi planının en çabuk gerçekleşen projeleri dokuma sanayisi, İş Bankası'nın daha önce faaliyetlerine katkıda bulunduğu şişe, cam, sömikok ile kükürt fabrikaları olmuştur (Ulus Gazetesi, 26 Ağustos 1935). Gerçekleşme sırası

bakımından ikinci grubu, Karabük Demir-Çelik, Ergani Bakır İzabe, Gemlik Suni İpek Fabrikaları oluşturmaktadır. Bu yatırımlara plan dönemi içerisinde başlanmış ve savaş öncesinde bitirilebilmiştir.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, Türkiye'de sanayileşme hedefi bakımından atılan ilk bilinçli adımların göstergesi niteliğindedir. Sahip olunan sınırlı olanaklara ve içerisinde bulunan uygunsuz koşullara rağmen olumlu bir takım olumlu sonuçlar doğurabilmiştir. Planda en büyük ağırlık imalat sanayinin bir alt dalı olarak dokuma sanayine verilmiştir. Programda öngörülen tesisler belirlenen süreler dâhilinde kurulmuş ve başarılı faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu durum karşısında planın bitiş süresi beklenilmeden, 1934-1938 sürecini kapsayacak şekilde İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmaya başlanılmıştır. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'ndan daha detaylı bir içerik ile hazırlanan bu plan içerisinde; madencilik, elektrik santralleri, yakacak sanayi ve ticareti, Toprak sanayi, gıda maddeleri sanayi ve ticareti, kimya, makine ve denizcilik sanayi alanlarında kurulması gereken tesisler, yapılacak yatırım meblağları belirtilmiştir. Özel girişim ve sermaye için plan dışında kalan alanlar önerilmiştir (İBYSPİ, 1936: 11-13). Ayrıca planda sanayi sektörünün ihtiyaç duyacağı ithalatı karşılayabilmek için ithal ikamesinden çok ihracatı artırmaya ağırlık verilmiştir (Tekeli ve İlkin, 1984: 1603-1604).

Birinci Plana göre daha büyük bir program olan İkinci Planda, 112 milyon TL yatırım yapılması ve 35000 kişilik istihdam yaratılması öngörülmüştür. Finansman sağlanamadığından hemen uygulamaya konulamamış, öncelikle 1937 yılında planın madencilik ile ilgili yatırımlarını gerçekleştirmek üzere Bakanlar Kurulu kararı ile 'Üç Yıllık Maden Programı' adıyla uygulamaya konulmuştur. 1938 yılında İngiliz ve Alman dış yardımının sağlanması üzerinde İkinci Sanayi Planı'nda değişiklikler yapılmış, Üçüncü Sanayi Planı hazırlanmıştır (Tekeli ve İlkin, 1984: 1604) . Ancak plan İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve kaynakların savunma ihtiyaçlarına ayrılması zorunluluğu nedeniyle uygulama olanağını yitirmiştir. Böylece 1933 itibariyle başlayan sanayileşme ve kalkınma çabaları da duraklama devresine girmiştir.

Türkiye Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın uygulanması ile birlikte kapitalist sistemin temel niteliklerini muhafaza ederek kalkınma planı uygulayan ilk ülke

olmuştur (Talas, 1969: 368). Ancak hem bu plan hem de uygulama imkânı bulunamayan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı, 1963 yılı ile birlikte uygulanmaya başlayan beş yıllık kalkınma planlarından oldukça farklı özellikler taşımaktadır. Beş yıllık sanayi planlarının uygulamaya konma nedeni, dönemin belirli meselelerini çözmek amacı taşımıştır. Bu planlar sadece devletin sanayi ve madencilik alanlarında girişeceği iktisadi faaliyetlerin listesini gösteren birer belge özelliği taşımıştır. Makroekonomik bir bakış açısı ile tasarlanmadıklarından, iktisadi kalkınma planı olmaktan uzak kalmışlardır (Serin, 1963: 119).

İkinci Dünya Savaşının yol açtığı iktisadi etkileri gidermek üzere, iktisat politikaları mal kıtlıklarını ve fiyat artışlarını önleyerek sosyal adaletsizlikleri düzeltme ekseninde şekillenmiştir. Bu doğrultuda 1940 yılında çıkarılan Milli Korunma Kanunu ile mal kıtlıklarının yol açtığı sorunları azaltmak ve spekülatif kazançları önlemek amaçlanmıştır. Milli Korunma Kanunu ile Hükümete geniş bir müdahale alanı verilmiştir. Sanayi kuruluşlarının ve çiftçilerin hangi ürünleri, ne miktarda üretecekleri gibi konularda yaptığı düzenlemelerle devlet, ekonomik yaşama aktif bir biçimde müdahale etmiştir (Hazine, 2003: 12).

Saraçoğlu Hükümeti savaş nedeni ile ortaya çıkan iktisadi zorluklara çözüm yolları aramak için 1944 yılında ''Harp Sonrası Kalkınma Plan ve Programı''nın hazırlanmasına karar vermiştir. Sümerbank ve Etibank uzmanlarının katkıları ile hazırlanan bu programda, tekstil, kağıt, inşaat, kimya, makine, madeni eşya, madencilik ve elektrik santralleri yer almış, 1345 milyon TL dolaylarında yatırım yapılması öngörülmüştür. Bu yatırımların yapılmasından hemen sonra, Sümerbank ve Etibank'a ait yatırım programları tasarlanmış, bu yeni yatırımlar ise 'Beş Yıllık İvedili Sanayi Planı' olarak adlandırılmıştır (Tekeli ve İlkin, 1979-1980: 289).

Beş Yıllık İvedili Sanayi Planı ile sanayileşme hamlesine kalındığı yerden devam edilmek istenmiştir. Sanayileşerek kalkınma ve ulusal bağımsızlık ivedili planın temel hedefi olarak gösterilmiştir (Daver, 1946: 2). Özel kesimin kâr maksimizasyonu amacı dışında kalan konulara ve sanayileşme sürecinde ortaya çıkabilecek toplumsal sorunlara duyarsız kalacağı düşünülerek, planın uygulanması konusunda ağırlık devlete verilmiştir (Sezen, 1999: 160).

Sanayi kesimi için 1946 yılında demiryolu ve karayolu yatırımını hedefleyen programlar kabul edilmiş, aynı zamanda yedi yıl süreli, ' Büyük Su İşleri Programı' hazırlanmıştır (Tekeli ve İlkin, 1979-1980: 291).

Bu dönemde devletçiliğin örgütlenmesi ve kurumsallaşmasını pekiştiren diğer kamu iktisadi teşebbüsleri arasında; Devlet Ziraat İşletmesi ve Toprak Mahsulleri Ofisi, Türkiye Emlak Kredi Bankası ile Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu görülmektedir.

Devlet İvedili Sanayi Planı içerisindeki sanayi projeleri ile ''Avrupa Kalkınma Programı''na dış yardım talebinde bulunmuştur. Bu amaçla inceleme yapmak için ABD'den gelen uzmanlar; İvedili Sanayi Planını ''devlet sosyalizmi" olarak nitelendirerek uygun bulmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu plan yerine hükümetçe, süratle 1947 yılında Vaner planı olarak da adlandırılan İktisadi Kalkınma Planı hazırlatılmıştır.

Dönemde devlet müdahaleciliğine bakış açısını gösteren önemli bir gelişme de 1947 yılında yapılan CHP Kurultayı'dır. Kurultay dönemde devletçilik politikalarının yorum ve uygulamaları ile ilgili önemli tartışmalara sahne olmuştur. Uygulamalar neticesinde partinin öz eleştirisinin yapıldığı kurultayda, yeni bir program belirlenmiş; bu programla zaten önceden de var olan müdahaleciliğin sınırlarının ne olması gerektiği ve özel teşebbüsün gelişim süreçlerine ilişkin dinamiklere vurgu yapılmıştır (CHP, 1948: 89-93).

Devletin ekonomik yaşama yalnızca düzenleyici olarak değil, fakat aynı zamanda doğrudan girişimci olarak katıldığı 1933-1950 döneminde, ekonomi siyasası sanayileşme üzerine temellendirilmiştir. Dönem boyunca uygulanan devletçilik modeli hiçbir zaman bir sistem olarak tasarlanmamış, herhangi bir ideolojinin ürünü olmamıştır. Model tam anlamıyla ülkenin iktisadi koşullarına bağlı olarak dönemin gerçeklerinden hareketle tasarlanmış ve uygulanmıştır. Model içerisinde özel girişim ekonomi içerisinde varlığını ve gelişmesini sürdürmüştür. 1933-1950 döneminde devletçilik Anayasa'ya da girmesine karşılık, uygulanan iktisat politikası geniş ölçüde kapitalist esaslara dayanmıştır.

2.2.2.1.3. Devlet Müdahaleciliğinin Kurumsallaşmasında Bir Örnek: Etibank

Türkiye'de sınai alanda Devletin kendi teşebbüs ve sermayesi ile fabrika kurması ve işletmesi, 19. yüzyılın ikinci yarısına doğru başlamıştır. Bu alandaki devlet işletmeciliği başlıca 3 farklı aşamayı içermiştir. Birinci aşamada devlet işletmeleri daha çok resmi ve askeri ihtiyaçları karşılamak amacıyla kurulmuş, doğrudan ilgili Devlet dairelerine bağlı olarak faaliyette bulunmuşlardır. Cumhuriyet ile başlayan ikinci aşamada, resmi kurumlar Sanayi ve Maadin Bankası'na devredilerek, devlet işletmelerine iktisadi ve ticari bir nitelik kazandırılmak istenmiş; sanayi planlarının hazırlanması ve Sümerbank'ın kurulmasıyla başlayan üçüncü aşamada ise geniş ölçüde ve planlı bir devlet işletmeciliği rejimine girilmiştir (Apak, 1952: 263).

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın içeriğine bakıldığında, Sümerbank ve Türkiye İş Bankası'nın yapacağı faaliyetleri üzerinde durmakta, madencilik alanı üzerinde çok fazla durmamaktadır. Sanayi Planı ile maden sahasında devletin işletmeci olarak faaliyet göstermesi planlanmamış, ancak bu alanda devlet organizasyonunun gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca madencilik sektörünün öneminden dolayı bir jeoloji enstitüsünün kurulmasına karar verilmiştir. Maden işletmeciliği faaliyetleri ile enerji üretim ve dağıtım süreçleri, devlet müdahaleciliğinin daha sistematik bir şekilde ele alınmasını gerektirmiştir (Toros, 1954: 178). Maden ve enerji alanında devletin işletmeci sıfatıyla faaliyette bulunması, 1935 yılında Etibank'ın kurulmasıyla kararlaştırılmıştır. Etibank ile birlikte Etibank'ın faaliyetlerinin verimini artırmak amacıyla; Maden Tetkik Arama Enstitüsü ve Elektrik İşleri Etüd İdaresi'nin de kurulmasına karar verilmiştir.

Maden Tetkik ve Araştırma Enstitüsü'nün kurulmasına, 1935 yılında TBMM'ne sunulan 2804 sayılı kanun ile karar verilmiştir. Kanuna göre; maden kaynaklarının tetkik edilmesi ve aranması görevi Enstitü tarafından üstlenilecek; bu vesileyle maden aramaya ilişkin tüm riskler Hükümet tarafından üstlenilmiş olacaktır. 1936 yılında hazırlanan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı, Etibank tarafından, Şark Kromlar, Ferro Krom Sanayi, Ergani Bakır Madeni, Kuvarshan ve Murgul Bakır Madenleri, krom ve bakır dışındaki metal madenler, Ereğli Kömür Havzası,

Kütahya Linyit Havzası, Mıntıka Elektrik Santralleri yatırımlarının yapılmasını tasarlamıştır (Toros, 1954: 180).

Etibank 1935 yılında kurulmuş, yaklaşık beş ay süren bir hazırlık sürecinin tamamlanması sonrasında faaliyetlerine başlamıştır. Etibank 1936 yılından itibaren kuruluş kanunun tahmil ettiği maden ve elektrik enerjisi üretimine başlamış ve faaliyet sahasını yıldan yıla geliştirmiştir. Kuruluşunu takip eden ilk yıllarda maden yatırımlarında bulunan Banka'nın, enerji sektöründe faaliyette bulunabilmesi, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle mümkün olmuştur. Banka kuruluşunu izleyen ilk yıllarda; kömür, linyit, krom, demir ve bakır madenlerine yönelik yatırımlarda bulunmuş, ayrıca enerji alanında bir elektrik santrali yapımını üstlenmiştir. Bu süre zarfında kuruluş kanununda belirtildiği şekilde; bazı maden kuruluşlarını devralmış, bazı işletmeleri ise bizzat kurma görevini üstlenmiştir.

Etibank'ın 2805 sayılı kuruluş kanununda belirtilen görevleri arasında; maden cevherleri, taşocağı maddeleri, madeni hammadde ve maden malzemesi alım satımı yapmak; petrol ve maden arama ruhsatnameleri vermek; maden imtiyazı, ruhsatnamesi ve hisselerini çıkarmak; elektrik enerjisi üretmek ve dağıtımını yapmak, elektrik santrali kurmak, elektrik malzemesi üreten fabrikalar kurmak; elektrik malzemesi ve makineleri alım satımı yapmak; tüm bu alanlarda faaliyet gösterecek teşebbüsler kurmak ya da yurtiçi ve yurtdışında bu amaçla teşkil olunan kurumlara ortaklık etmek ve son olarak her türlü bankacılık faaliyetlerini gerçekleştirmek bulunmaktadır (TBMM ZC, Devre V, Cilt 4, 38.İntikat: 208).

Etibank, bir taraftan faaliyet sahası olan sanayi sektörünün arz ettiği tabiî zorlukları teknik yenilikleri tahakkuk ettirmek suretiyle yenmeye, bu sahayı memleket menfaatlerine en uygun bir şekilde geliştirmeye çalışırken, diğer taraftan da önceki yıllarda hem yeraltı zenginliklerini, hem de emek gücünü istismar etmiş olan yabancı şirketlerin tâbi bulunmadıkları ya da uygulamaktan kaçındıkları kanuni yükümlülükleri uygulamaya mecbur bulunuyordu. Bu çift cepheli yükümlülüklere; mahsulünü, halkın temel ihtiyaçlarından olması nedeniyle maliyet ve kâr esaslarına göre belirleyen bir fiyata değil ancak halka makul gelecek bir fiyata satma yükümlülüğü de eklenmiştir. Aynı zamanda hem sanayii modernleştirme, hem sosyal adaletin gerektirdiği şartlara göre işçinin hakkını verme, hem de her ikisi de maliyeti

yükseltici gayretler olmasına rağmen, ürettiği mahsulü ancak "belirli" bir fiyata satabilen Etibank'ın bu birbiriyle çelişen problemleri eş zamanlı olarak çözüme kavuşturması kolay olmamıştır (Topçuoğlu, 1956: 288-289).

Etibank, yepyeni bir sınaî tesisi dilediği gibi yaratıp işletecek durumda olmayıp, bir çok kusuru barındıran bir geçmiş bakiyesini devralmış bir kurum olarak görünmektedir. Alman iktisatçı ve toplumbilimci Ord. Prof. Dr. Gernard Kessler, Zonguldak ve Karabük'teki çalışma şartları üzerine yaptığı çalışmada, Etibank'ın içerisinde bulunduğu durumu şöyle betimlemiştir: " Devlet, yaklaşık on sene evvel bütün kömür Havzasının işletmesini üzerine aldığı zaman karşısında en bedbaht çalışma şartlarını buldu; burası hakikî maden işçisi olmayan bir maden havzası idi ve ücretleri düşük, kötü bakılan kötü yerlerde barındırılan ve tamamıyla bilgisiz olarak ocaklarda çalıştırılan bu zavallı gündelikçi köylülerden faza bir şey, yâni kötü ve verimsiz işten başka bir şey beklenemezdi" (Kessler,1949: 13).

Devleti ağır sanayi alanında temsil etmek üzere ülkede maden ve enerji üretimini gerçekleştirmek gibi büyük bir sorumluluğu üstlenen Etibank; üretim sürecinde sermaye, alt yapı ve işgücü yetersizliği gibi pek çok sorunla karşılaşmıştır. Üretim yapılan tesislerde verimliliği ve üretimi artırmak için pek çok yatırım programı hazırlamış, bu yatırım programları dahilinde tesislerin bakım ve onarım faaliyetlerini gerçekleştirmiştir (BUMH, 1942: 3-5). Kurum aynı zamanda kuruluş esasına uygun olarak piyasaya üretim maliyetlerinin altında hammadde sağlamaya çalışmıştır (BUMH, 1948: 13-14; BUMH, 1949: 21).

Sektörün niteliğinden dolayı karşılaşılan önemli bir sorunda işgücü bulma sıkıntısı olmuştur. Bu durum Murakabe Heyeti Raporlarında sıklıkla dile getirilmiş, uluslararası alanda da bu sorunla karşılaşan ülkelerden bahsedilmiştir (BUMH, 1941: 4). Bu sorunu aşabilmek için Etibank yönetimi personele giyim ve yiyecek başta olmak üzere karşılıksız yardımlarda bulunmuş, barınma ihtiyacını gidermek üzere lojman tahsis etmiştir. İşgücü sorunları çözmek için çok tartışmaya yol açan İş Mükellefiyeti Kanunu'nu yürürlüğe koymuştur (Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1942: 18; BUMH, 1944: 91).

Etibank'ın işgücü politikalarına dönük olarak dikkat çeken başka bir husus, ihtisaslaşmış personel eksikliği sorununu gidermek üzere uygulanan yabancı eleman istihdamıdır. Kurum işinde uzman yabancı eleman istihdamına izin vererek, hem ihtisaslaşmış personel eksikliğini gidermeye çalışmış, hem de kurumda çalışan diğer personelin uzmanlaşmış kişilerce eğitimini amaçlamıştır.

Etibank Türkiye'de devlet müdahaleciliğinin kurumsallaşması sürecinde en önemli yapı taşlarından biridir. Etibank, Türkiye'de görülen müdahalecilik anlayışına uygun olarak; kaynak kullanımındaki etkinliğin sağlanması için devleti ağır sanayi alanında temsil etmek üzere kurulmuştur. Bu süreçte yerli kaynakların kullanımında iktisaden bağımsız olmak ve devlet-özel sermaye arasındaki işbirliğini sağlamak en önemli hedefleri olmuştur. Etibank bünyesinde faaliyet gösteren müesseseler, bankanın kuruluş kanununda belirtildiği şekilde zaman içerisinde özel sermayeye devredilmiştir (TBMM ZC, Devre V, cilt 4, Birleşim: 38: 677).

2.2.2.1.4. Demokrat Parti Döneminde Devlet Müdahaleciliği: 1950-1960

Kapitalist görüntüsünü 1932'lerden sonra uygulanan devletçi ve planlı iktisat siyasası içinde bile yitirmeyen devletçi iktisat politikalarına ilk eleştiriler 1946'dan sonra başlamıştır. Demokrat Parti'nin (DP) iktisadi görüşleri bireysel ve liberal görüşlerin etkisi altında şekillenmiştir. DP'nin hazırladığı programda, özel sermayenin piyasa içerisindeki faaliyetlerine devletin müdahale etmesine karşı çıkılmış; bunun yerine devletin özel sermayenin piyasadaki faaliyetlerine destek olması, bu anlamda gereken tedbirleri alması gerektiğine yer verilmiştir.

Parti programında özel sermayenin istikrar ve güven içerisinde çalışması bakımından devletin iktisadi faaliyetlerinin sınırlarını kesin olarak belirlemesi ve ülke kalkınmasında temel görevin özel girişime verilmesi kararlaştırılmıştır. Programda plan anlayışına farklı bir perspektiften bakılarak, ülkenin kalkınma sürecindeki önemi yerine, özel girişimin faaliyetlerini destekleyici bir araç gözü ile bakılmıştır. Ancak 1950'lerde devleti iktisadi yaşamın dışına iten bu yeni iktisadi siyasa uygulama alanı bulamamış, ne devletçi ne de liberal bir iktisadi siyasanın izlendiği gözlenmiştir (Talas, 1969: 388).

1950-60 dönemi boyunca yaşanan gelişmeler, Türkiye'de Planlı döneme geçişte önemli ölçüde etkili olmuştur. Bu dönem plansız bir dönem niteliğinde olsa da, CHP'nin düzenlediği 1947 planının ruhu ile benzer özellikler taşımaktadır. DP 1950 yılında iktidara geldiğinde, özel teşebbüse dayalı, devletçiliği reddeden ve planlamaya soğuk bakan bir iktisadi kalkınma anlayışı sergilemiştir. İktisadi kalkınma sürecinde kilit sektör olarak tarım kesimi yerine sanayi sektörünü öne çıkarmış, özel kesimi kamu kesimi ile ikame etmiştir. Kalkınma stratejisi yalnızca iç kaynaklara dayalı bir süreç olarak tasarlanmamıştır. İhtiyaç duyulduğunda dış kaynaklara da başvurulabilecek bir yol haritası çizilmiştir. Dönemin başlarında planlama sosyalist sistem ile özdeşleştirilmiş, planlamaya koyu bir rejimin aracı olarak bakılmıştır (Sezen, 1999: 165-166).

Dönem özel sermaye birikiminin ekonomik ve toplumsal gelişimde giderek etkinlik kazanması, iç pazarın genişlemesi ve kalkınmanın dış kaynaklara dayalı olarak yürütülmesi gibi nitelikleri ile sanayileşme açısından önem taşımaktadır. Gelişen yeni devletçilik anlayışı; hükümetin özel girişimciliği açıkça desteklemesini; temel kamu hizmetleri dışındaki iktisadi faaliyetleri özel kesime bırakmasını savunmuştur. Ekonomiyi inceleyen Dünya Bankası uzmanları da bu görüşlere paralel yönde kamu kesiminin daraltılmasını önermiştir (Kepenek, 1983: 1768-1769).

Liberal tezlerin savunulmasında önemli uluslararası temaslardan biri de Dünya Bankası Grubu adına hazırlanan ''Barker Raporu'' olmuştur. Raporda, KİT'lere yönelik idari reformlar vurgulanmış, reform ve yeniden yapılandırma kapsamında, KİT'lerin özelleştirilmesi, devletin belirli sektörler dışında iktisadi hayatın içinde yer almaması ve özel kesimin desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir (Barker, 1951: 170).

Dönem süresince ve özellikle 1953'den sonra kamu iktisadi teşebbüslerine ayrı bir önem verilmiştir. Bu dönemde, hükümetin başlangıçta bulunduğu vaatlerine ve dış yardım alınan ülkelerin önerilerine rağmen, kamu ekonomik kuruluşlarının sınırlanması ve bunların özel kesime devri politikası gerçekleştirilememiştir. Bunun en temel nedeni gelişen iç pazar karşısında büyüyen talebi hükümetin kamu iktisadi teşebbüsleri aracılığı ile karşılamak durumunda kalmış olmasıdır. Ayrıca özel girişimciler kamu kesiminin yerini almaktansa, devlet desteğinden yararlanmayı tercih etmiştir.

Dönem içerisinde kurulan ya da yeniden örgütlenen kamu iktisadi teşebbüsleri arasında; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları İşletmesi, Et ve Balık Kurumu, Türkiye Çimento Sanayi T.A.Ş, Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş, Devlet Malzeme Ofisi, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, Azot Sanayi T.A.Ş., Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu bulunmaktadır.

Dönem içerisinde dikkat çeken unsurlardan biri de çeşitli yöntemlerle kamu kesiminden özel kesime sermaye aktarımı olmuştur. Bu yöntemlerden ilki kamu mallarının ticaretinin özel kesime bırakılması, bir diğeri ise kamu ve özel kesim arasında ortaklıklar oluşturulması olmuştur.

Dış yardım ve krediler dışında sanayileşme üzerinde belirleyici olan bir diğer dış kaynak da yabancı sermaye girişleridir. 1954 yılında yürürlüğe konulan Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası uyarınca gelen sermayenin % 95 kadarı sanayi kesimine yatırılmıştır. Ağırlıklı olarak imalat sanayi alanında yapılan bu yatırımlar, düşük teknoloji kullanan ve ithalata bağımlı olan üretim biçimlerini oluşturmuştur.

Teşvik-i Sanayi Yasası'nın 1942'de süresinin tamamlanmasından sonra, 1963'e kadar yasal özendirme yoluna gidilmemiştir. Biçimsel olarak özel sektörü özendirme yoluna gidilmese de, 1950 yılında Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası'nın kurulması özel kesim için özendirme sayabileceğimiz en önemli gelişme olmuştur (Kepenek ve Yentürk 2005: 112). Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası'nın kuruluşundaki en temel amaç, devletin sanayileşme konusunda yükünü hafifletmektir.

Banka ülkemizde hususi sanayinin inkişaf edebilmesi için orta ve uzun vadeli krediye ve teknik bilgiye muhtaç olduğu ve bu malî ve teknik yardımları yapacak müesseseler bulunmadığı göz önünde bulundurularak kurulmuştur. Bankanın dönemin sanayileşme politikasının göstergesi olarak nitelenebilecek amaçları arasında sınai alanda faaliyet gösteren özel işletmelere iç ve dış kredi sağlamak bulunmaktadır. Ayrıca yerli ve yabancı sermayenin, kurulmuş veya kurulacak olan şirketlere iştirakine yardımcı olmak ve Türkiye'de sermaye piyasasının gelişmesine yardım etmek de bankanın görevleri arasında belirtilmiştir (TBMM ZC,

Devre VIII, Sıra 2, Cilt 25, Birleşim 72: 1153). Banka dönem boyunca 500 milyon TL kredi dağıtmıştır(Kepenek, 1983: 1771).

Dönem buyunca uygulanmak istenen politikalara karşıt bir biçimde sınai alanda yapılan kamu yatırımlarında ve kamu iktisadi teşebbüsleri sayılarında artış gözlenmiştir. Toplam sınai yatırımlar içerisinde kamu kesiminin payı 1950 yılındaki %57'lik değerinden, 1955 yılında % 60'a ve 1962 yılında %78'e ulaşmıştır. Bu tutarsız durum iç politik baskıdan kaynaklanan ithal ikameci stratejinin sürdürülmesinin kanıtı olarak görülmektedir (Kutlu, 1990: 310). Ayrıca işgücü verimliliği ya da çalışan sayısı başına katma değer oranları göz önüne alındığında, kamu kesiminin üretim ölçeği bakımından da özel kesimden daha ileride olduğu söylenebilir. Kamu kesiminin imalat sanayinde yarattığı katma değerin payı, 1955 yılı sonuna kadar, % 50'nin üzerinde seyretmiştir. Kamu kesiminin sabit sermaye yatırımları içerisindeki payı ise, 1958 yılına kadar % 50'nin üzerindeki değerini korumuştur (Albayrak, 2007: 20).

Sanayi sektörünün ulusal gelir içerisindeki payı, 1948 yılından sonra mutlak rakamlar olarak sürekli artış göstermesine rağmen, tarım sektörüne oranla dalgalı bir seyir izlemiştir. Sanayi kesiminin payı 1950 yılında sabit fiyatlarla % 11,1'lik bir paya sahip olmuştur. Bu oran üretimdeki artışa rağmen 1953 yılında % 10,3 olarak gerçekleşmiş, 1958 yılında % 10,8 ve 1961 yılında % 10,9'a ulaşmıştır. Bu durum 1923 yılı itibari ile gösterilen çabalara karşın, sanayi kesiminde önemli oranda üretim artışları sağlanamadığını ve sanayileşmenin hızlandırılması gerektiğini göstermektedir. Bu tablonun bir sonucu olarak, 1962 yılından sonra uygulamaya konulan kalkınma planlarında sanayileşme temel sorun olarak kabul edilmiştir (Altıntaş, 1978: 189).

DP iktidarının ilk zamanlarında ulusal ve uluslararası konjonktürden kaynaklanan bazı koşullar önemli düzeyde etkili olmuştur. Kore savaşının yarattığı refah etkisi ve sağlanan dış yardımlar ile birlikte ulusal düzeyde de tarımsal alanda yaşanan uygun koşullar ve makineleşmenin artması sonucu ekonomi dinamik bir sürece girmiştir. Ancak 1950'li yılların ortalarından itibaren ortaya çıkan bütçe açıkları ve hızla artan dış borçlar; verilen sübvansiyonlar ve yapılan yanlış yatırımlarla birleşince olumlu etkiler azalmaya başlamış; ödemeler dengesinde

belirgin açıklar oluşmaya başlamıştır Bu durum ekonominin enflasyonist bir sürece sürüklenmesine sebep olmuştur. DP 1950'li yılların sonlarına doğru, vaat etmiş olduğu politikaların dışına çıkarak, yeni kamu iktisadi teşebbüsleri kurmaya başlamıştır. Liberal söylemlerle iktidara gelen DP, devlet müdahalesinin dozunu zaman içerisinde artırmıştır. Bu süreçte DP, planlama uygulamasını, uluslararası finans kurumlarının da etkisiyle gündemine almaya başlamıştır.

Uygun konjonktürel koşulların ortadan kalkması ve olumsuz hava şartlarının baş göstermesi ile birlikte ekonomide oluşan darboğazlar karşısında DP yetkilileri çeşitli tedbirler almışlardır. Bunlardan ilki oldukça kapsamlı bir istikrar politikasının 4 Ağustos 1958 itibari ile uygulamaya konması olmuştur. Dış dengeden hızla uzaklaşılıyor olduğu tespit edildiğinden, özellikle dış ticaret alanında çeşitli müdahale araçları kullanılmaya başlanmıştır. Dış alımlarda kota uygulaması başlatılmıştır. Ayrıca verilecek kredi miktarları için tavan bedeller saptanmıştır. DP hükümeti 1960'lı yılların başlarından itibaren ekonomiyi bir plan dâhilinde yönetmek üzere hazırlığa başlamıştır.

Planlı döneme geçişte etkili olan unsurlardan birisi de, bürokrat kesim ile sanayi burjuvazisinin çıkarlarının planlama hususunda kesişmesi olmuştur. Özellikle 1950-60 döneminde yaşanan gelişmelerle birlikte konumu sarsılmış olan bürokrasi, planlama formülü ile etkinliğini yeniden kazanacağını düşünmüştür (Soyak, 2003: 175).

2.2.2.2. Planlamaya Geçiş Süreci: Devlet Planlama Teşkilatının Kuruluşu

Planlı kalkınma 1950'li yılların sonlarında, Türkiye'nin siyasal gündeminde tartışılan önemli konulardan biri olmuştur. Bu tartışmalar, planlama girişimlerinin kurumsal bir tabana oturtulması gerektiği düşüncesi ile sonuçlanarak bir planlama örgütünün kurulmasına karar verilmiştir.

DPT Milli Birlik Komitesi tarafından, 15 Ekim 1960 Tarihinde, 91 sayılı yasa ile kurulmuştur (Devlet Planlama Teşkilatı'nın Kurulması Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 5 Ekim 1960, Sayı: 10621). Yasanın hazırlanma sürecinin planlama örgütünün ve plan çalışmalarının nitelikleri üzerinde belirleyici bir etkisi olmuştur. Planlama örgüt modelinin oluşturulmasında hareket noktası, Türkiye'ye özgü,

Türkiye'nin idari sistemi ve hiyerarşisi ile bütünleşecek bir yapı oluşturmak olmuştur. Çünkü aynı dönemde farklı ülkelerde kurulmuş olan ulusal planlama örgütleri, dışarıdan ithal edilmiş modellere göre tasarlanmıştı. Bu şekilde kurulmuş olan modellerin ulusal idare sistemleri ile bütünleşmesi zor olmuş, planlama içsel mekanizmalarca dışlanma noktasına gelmiştir (Erder, 2010: 231-232).

1961 yılında kabul edilen Anayasa'da, kalkınmanın demokrasi içerisinde sağlanabilmesi için kalkınma planlarının hazırlanmasına karar verilmiş; planlama ve DPT anayasal bir kurum kimliği kazanmıştır. Ayrıca Türkiye'de demokratik yoldan kalkınmayı benimsemiş karma ekonomik yapıya sahip ülkeler tarafından uygulanan karma ekonomik planlama anlayışı uygulanacağı vurgulanmıştır. DPT'ye planları hazırlama ve uygulamayı izleme dışında araştırma, destek olma ve danışmanlık yapma gibi görevler yüklenmiştir (DPT, 1991: 11-13).

Planlama örgütünün kuruluş aşamasında önemli konulardan birini hazırlanacak planların içeriği oluşturmuştur. Genel hedeflerin ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için izlenecek yolun ne olacağı planlama sürecinde ilk aşamayı oluşturmuştur. Planlar ile iktisadi ve sosyal yapıya getirilmesi öngörülen değişimlerin yönü, niteliği ve gerçekleşme hızının ne olacağı, nasıl bir zaman perspektifi kullanılacağı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçlarla DPT'nin ilk ürünü olan Birinci Plan Stratejisi hazırlanmıştır.

Hazırlanan Plan Stratejisinde, planlamaların 15 yıllık bir zaman perspektifi içerisinde tasarlanacağı ancak 5'er yıllık üç dönemi kapsayacağı karara bağlanmıştır. Kapsamlı plan anlayışını yansıtan Stratejide, plan hedeflerini gerçekleştirmek için uyulacak çeşitli ilkeler yer almıştır. Bu ilkeler arasında sektörler arası tamamlayıcılık, toplumsal gruplar ve bölgelerarası dengeli gelir dağılımı, istihdam yaratma, bilim ve teknolojide gelişme sayılabilir (Erder, 2010: 233).

Türkiye'de uygulanan planların en ilginç yönlerinden birini de plan çalışmalarının mekanizması oluşturmuştur. Planın hazırlandığı dönemde DPT içerisinde uzman ve uzman yardımcısı sayısı az olduğundan, kamu kesimi, özel sektör ve üniversitelerden birçok uzmanın plan çalışmalarına katılması sağlanmıştır.

Siyasi yapının üzerinde bir oluşum sağlanmaya çalışılmış ve gündemi oluşturan konuların serbestçe tartışıldığı bir ortam yaratılması planlanmıştır.

Planlama girişimlerinin ardında ekonomi yönetimindeki eşgüdüm ve uzun vadeli perspektifin yokluğu etkili olmuştu. Ekonomiye bu noksan unsurları kazandırmak askeri yönetim ile bazı siyasetçi ve aydınların desteklediği bir politikaydı (Pamuk, 2015: 236). Planın hazırlanma aşamasında önemli bir konu da devletin ve özel sektörün işlevlerinin tanımlanması ve uygulanılması istenen karma ekonomi sisteminin sınırlarının ne olacağı olmuştur. Türkiye'de kapitalizm devlet öncülüğünde oluşturulmuş, özel sektör yeteri derecede gelişmemiştir. DPT bu anlamda oluşan boşluğu doldurmak durumunda kalmıştır (Erder, 2010: 234).

Kapitalizmin gelişme aşamasında tarihsel olarak geri planda kalan özel kesimin faaliyetlerinin belirlenmesi konusunda DPT'nin üstleneceği rol önemli bir tartışma konusu olmuştur. Planlamanın ilk kurgulayıcıları ile dönemde etkin bir konumda bulunan askeri yönetim, sadece kamu kesiminin değil özel kesiminde yönlendirileceği sert bir plancılık anlayışını savunmuştur (Milor, 1990: 17-19). 1960 askeri darbesinin önemli bir kurumsal boyutu olarak DPT, siyaset üstü bir kurum olarak tasarlanmıştır. Anayasadaki ayrıcalıklı konumu nedeni ile ekonomi ile ilgili bazı bakanlıkların üzerinde konumlanması gerektiği düşünülmüştür. Bu durum aslında 1930'lardan beri varlığını sürdüren bir ideolojinin meşrulaştırılmasıdır. Bu ideoloji, iktidarın kendi çıkarlarını gözeten politikacılardan alınıp, halka hizmet etmeyi amaçlayan milliyetçi plancılara verilmesi gerektiği şeklinde temellenmiştir. Bir diğer önemli hedefi ise sanayi burjuvazisi yaratmaktır[2] (Keyder, 1993: 200-205).

Türk plancılığının temelinde üretim araçlarının dağıtımını doğrudan düzenlemeye yönelen eğilimler bulunmamaktadır. Planlamayı başlatan aydınlar, Batının planlama anlayışı ile uyumlu bir şekilde ince teknikler kullanan, ''teknisyen plancılığı'' düzenlemeye çalışmıştır. Bu noktada hükümet tarafından kullanılacak iktisadi araçlar önem taşımıştır. Ancak hükümet ve plancılar arasında hedeflere

[2] Bu görüş, ilk olarak Şevket Süreyya Aydemir'in ''İnkılap ve Kadro isimli eseri ile 1932 yılında teorik bir metin haline getirilmiştir. Ayrıca 1930'lu yıllarda Kadro Dergisi'nde, 1950'li yıllardan itibaren ise Forum ve Yön Dergilerinde savunulmuştur.

ulaşacak araçların seçimi konusunda önemli ayrılıklar yaşanmıştır (Küçük, 1978: 90).

Askeri yönetimin sona ermesi ve çok partili hayata geçişle birlikte yönlendirici planlama anlayışını savunan plancıların ekonomik politikaları etkileme gücü azalmıştır. Kapitalist karma ekonomisinden yana olan güçlerin plan anlayışına karşı, liberal kapitalist veya Ortodoks kapitalist anlayıştan yana olanlar, "biz plan değil, pilav istiyoruz" diyerek karşı çıkmışlardır (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 19, Toplantı 139, 12.7.1995: 400). Bu süreç siyasetçilerden destek alamayan ilk plancıların istifa etmeleri ile devam etmiştir (Milor, 1990: 20). İstifa kararı alınmasında temel sebeplerden biri, planda, ilk plancıların talebi doğrultusunda yapısal reformların yer almamış olmasıdır. 1965 yılında Adalet Partisi tek başına iktidara gelmiş, Başbakan Süleyman Demirel özel kesimi yönlendiren değil özel kesime destek olan bir planlama anlayışını tercih etmiştir. DPT uzun vadeli hedefleri önceleyen özerk ve merkezi bir kurum olarak tasarlanmasına rağmen, özel kesimin kısa vadeli ihtiyaç ve talepleri doğrultusunda politikalar belirleyen destekleyici bir örgüt haline gelmiştir (Sönmez, 1967: 37). Bu durum planlama kurumunun siyasetin etki alanına girdiğini göstermektedir.[3]

Birinci planda devlet sektörünün yerine ayrıntılı bir biçimde yer verilmiş ancak, özel sektörün işlevleri hususundaki konular genel önermeler düzeyinde kalmıştır (Erder, 2010: 234). Kamu İktisadi Teşebbüslerinin reorganizasyonu konusunun tartışılması için oluşturulan komisyon uzun bir süre çalışmış, öneriler mevcut sistem içerisindeki teknik konularla sınırlı kalmış, özelleştirme gündem dışında tutulmuştur (Maliye Bakanlığı, 1962: 18). Plan da devlet kapitalizminin sürdürülmesi hatta genişletilmesi fikri tescil edilmiştir.

Dönemde çeşitli uluslararası kuruluşlar Türkiye'ye teknik yardımda bulunmak istemiştir. Ancak sürece dâhil olmaları pek tercih edilmemiş, önerilerine fazla itibar edilmemiştir. Uygulamaya geçirilen önerilerden biri, planlama yapan ülkelere gezi düzenlenmesi olmuştur. Bu amaçla yapılan Hindistan gezisi, Türkiye'deki planlama üzerinde kalıcı izler bırakmıştır (Erder, 2010: 235). Ayrıca plan IMF, Dünya

[3] Planlama deneyiminde kurucu grubun istifası üzerine, yönetime, siyasi eğilimi açısından iktidara yakın olduğu bilinen bürokratlar atanmıştır (Erder, 2010: 279).

Bankası, BM Özel Komisyonları ve OECD' nin Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu Yöneticileri tarafından olumlu tepkiler almıştır.

1960'lı yıllarla başlayan planlama sürecinde uygulanan kalkınma planları daha önce Türkiye'de uygulanan planlama deneyimlerinden önemli farklarla ayrılır. 1930'lardaki planlama anlayışı, milli bağımsızlığın sağlanması hedefinden hareketle, genellikle kamu yatırım projelerini öngörmekte ve kalkınma sürecinde ulusal kaynakların kullanımına odaklanmaktadır. Beş yıllık kalkınma planları ise bu odak noktasından uzaklaşmış, yabancı kaynaklardan yararlanılması önem kazanmıştır (Sezen, 1999: 176-77). Kalkınma planları hazırlanırken, kamu için emredici, özel sektör için yol gösterici ve sosyoekonomik yapının tüm yönlerini kapsayıcı bütüncül bir planlama öngörülmüştür (Soyak, 2003: 176).

Türkiye de uygulanan kalkınma planları 15 yıllık öngörü içerisinde hazırlanan dönem planlarıdır. Planlama makro anlamda, belirlenen iktisadi kalkınma hızını sağlanmak için gelirin ne kadarının yatırımlara ayrılması gerektiğini saptamaya çalışmaktadır. Öngörülen kalkınma hızının gerçekleştirilebilmesi için kamu kesimince kullanılacak araçlar ve yöntemler belirlenmektedir.

Hazırlanan ilk beş kalkınma planında iktisadi büyüme sorunu ön planda tutulmuş, gelir dağılımı ile kalkınma arasındaki ilişkiler, beşeri sermaye, yatırımların bölgesel dağılımı ve kentleşme gibi sosyal içerikli sorunlar, DPT içerisinde ayrı bir sosyal planlama dairesi bulunmasına rağmen, geri planda kalmıştır. Planlar arasında yapısal benzerlikler bulunmasına rağmen içerdikleri stratejilerde önemli farklılıklar bulunmaktadır (Tekeli ve İlkin, 1984: 1606).

İktisadi ve Sosyal Planlama Dairesi bağlı olan Özel İhtisas Komisyonları planlama mekanizmasının temelini teşkil etmiştir. Bu birimde devlet ve özel kesim uzmanları bir araya gelmiştir. Böylelikle DPT'nin devlet daireleri ve özel sektör ile sürekli irtibat halinde olması sağlanmıştır. Kalkınma planlarının hazırlık safhasında, bilgi ve tecrübelerinden yararlanılacak öğretim üyeleri, özel ve kamu kesiminde

çalışan uzmanlar ve özel sektör temsilcileri kurum bünyesinde mukaveleli olarak istihdam edilmiştir[4] (Türkcan, 2010: 297).

Planlarda uygulanan politikalar arasında uyum sağlayacak, tespit edilen tutarsızlıkların giderilmesini sağlayacak politika planlamasının yapılması düşünülmüştür. Bu konu hükümet toplantılarında da tartışılmıştır. Ancak politika planlamasının planlarda yer almasına gerek görülmemiştir (Karaosmanoğlu, 2010: 197).

[4] Türkcan tarafından, DPT'nin ilk müsteşarı Şinasi Orel'in 1 Mayıs 1966 tarihli mektubundan alıntılanmıştır

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE PLANLAMA DÖNEMİNDE İMALAT SANAYİ'NDE DEVLET MÜDAHALECİLİĞİ: 1963-1989

Bu döneme kadar ilki 1934 yılında olmak üzere iki beş yıllık plan hazırlanmıştır. Sanayi planı mahiyetinde olan bu plan denemelerinin asıl amacı belirli üretim sahalarında ulaşılması istenen hedeflerin belirtilmesi olmuştur. Yeterli bir koordinasyon sağlanamadığından uzun vadeli sektör planlamasından öteye geçememişlerdir.

Sanayileşme sürecine geç giren ülkelerden biri olan Türkiye'de, 1960 sonrasında sanayileşme gereği planlama politikaları üzerinden somut düzeye ulaşmıştır. İmalat sanayinde 1960 sonrası gelişmeler ve devlet müdahaleciliğinin bu alandaki etkileri kalkınma planları çerçevesinde incelenmelidir. Özellikle 1980 yılına kadar uygulanmış olan ilk dört kalkınma planının en belirgin ortak özelliği, sanayileşme hedefine öncelik vermeleridir. Planlarda sanayileşme ekonomik gelişmenin eksenini oluşturmuştur. Planlı dönemin sanayileşme politikasında devlet müdahaleciliği 1980 yılına kadar ithal ikameci politikalar temelinde somutlaşmıştır. İthal ikameci sanayileşmenin gerçekleştirilmesi planlamanın varlık nedenlerinden biri olmuştur (Kepenek, 1984: 1779). İthal ikamesi yoluyla sanayileşme, 20. yüzyılda kapitalist az gelişmiş ülkelerin izlediği kalkınma stratejilerinden biri olmuştur.

Bu politikanın temeli, sınai ürünlerin dış alımı yerine yerli üretimin sağlanmaya çalışılmasıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında temel tüketim mallarının yerli üretiminin sağlanması olarak kendini gösteren ithal ikameci politikaların, 1960'lardan sonraki ikinci aşamasında, dayanıklı tüketim mallarının yerli üretiminin sağlanması için uygulanmıştır. Bu durum bir bakıma sanayileşme politikalarının sürekliliğini de göstermektedir.

1930'lu yıllarda uygulanmaya başlayan ithal ikameci politikalar, Keynesçi politikalar olarak anılan standart genişletici müdahale biçimlerine uymamaktadır. Bu

politikalarla ilk zamanlar denk bütçe ve sağlam para ilkelerine sadık kalınmıştır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinden itibaren müdahalecilik boyutunda atılan önemli adımların başında sanayi alanında faaliyet göstermek üzere kurulan devlet işletmeleri gelmiştir. Bu yıllarla beraber Türkiye'de uygulanan model, müdahaleci olarak tanımlanabilecek; korumacılık ve devletçilik yoluyla oluşturulan içe dönük bir iktisadi yapıyı benimsemiştir. Devlet; yatırımcı, işletmeci ve denetleyici bir unsur olarak iktisadi hayatın gelişimine ve işleyişine büyük ölçüde egemen olan bir görüntü sergilemektedir (Boratav,2007: 68). Devlet işletmeciliğinin olgunlaşmasıyla beraber uygulanan devletçi ithal ikamesi politikası 1980'li yıllara kadar ekonomik gelişme stratejisinin temel modeli olma özelliğini korumuştur.

1930'lu yıllarda uygulanan ithal ikameci politikalar ile planlama dönemi ithal ikameci politikaları arasında görünen önemli bir fark, ilk dört planda da ekonominin dış kaynak gereksiniminin azaltılması gerektiği düşüncesidir. Döviz kıtlığının ekonomiyi darboğazlara sürükleyen önemli bir sorun olması ve dış kaynak sağlanmasının ciddi zorluklar içermesi nedeniyle, döviz tasarrufu sağlanabilecek tek politika olarak ithal ikameci sanayileşmenin benimsenmesi yoluna gidilmiştir.

Bu stratejiyi desteklemek üzere, planlı sanayileşmenin esası iki kavram temeline oturtulmuştur: Koruma ve özendirme. Koruma, mutlak anlamda, yerli üretimin iç talebi karşılaması durumunda sınai ürünlerin ithalinin fiyat ya da kalite dengesine bakılmaksızın tümüyle yasaklanmasıdır. Nispi koruma ise sınai ürünün ithalinin vergi ve kota konulması gibi önlemlerle kısıtlanmasıdır. Planlı dönemde daha çok mutlak koruma uygulaması geçerli olmuştur. Özendirme yani teşvik önlemleri ise, sınai yatırımcılara bir takım mali kolaylıklar sağlanması üretimin artırılmaya çalışılmasıdır. Planlı dönemde yatırım indirimleri, vergi indirimleri, vergi ödemede taksit uygulaması, gümrük vergisi bağışıklığı tanınması ve finansal imkânlar sunulması gibi çeşitli kolaylıklar sağlanmıştır.

Türkiye'de devletin Neo-klasik ve Keynesçi yaklaşımların varsaydığı gibi piyasada oluşan aksaklıkları gidermek için sadece dışarıdan müdahale etmeyip, aynı zamanda sistemin içerisinde yer almaya çalıştığı görülmektedir (Boratav ve Türkcan, 1993: 185). 1930'larla birlikte ortaya çıkan ve 1980'li yıllara kadar devam eden devlet müdahaleciliği anlayışında, devletin ekonomik gelişmeye yarar sağlayacağı

düşüncesi hâkim olmuş, bu anlamda katkı sağlayacak devlet işletmeleri kurulmuştur. 1980 sonrasında ise içe dönük politikalar yerine dünya ekonomisiyle bütünleşmeyi hedefleyen ihracata dönük sanayileşme modeline geçilmiştir.

Planlama sürecinin başlaması ile birlikte uygulamaya konulan beş yıllık planlar yatırım politikaları üzerinde etkili olmuştur. Devlet müdahaleciliğinin araç ve yöntemlerini etkileyen planlar, özel sektörü de önemli ölçüde etkilemiştir. Kaynak tahsisi sağlamak ve çeşitli teşviklerden yararlanmak adına özel sermaye grupları da plan hedeflerine uygun hareket etmeye çabalamıştır. Aşağıda 1963-1989 yılları arasında uygulanmış olan kalkınma planları incelenecektir.

3.1. BİRİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1963-1967) DÖNEMİ

3.1.1. Hedefler

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (BBYKP) hem genel ekonomi hem de imalat sanayi için on beş yıllık uzun vadeli, ayrıca beş yıl olmak üzere kısa vadeli makro hedefler belirlenmiştir. Bu özelliğiyle hem orta dönemli gelişmeyi hem de uzun dönemli gelişmeyi birlikte düzenlemiştir (Özdemir, 2014: 12). Ülke ekonomisi gerek üretim gerek ihracat bakımından tarım sektörüne dayalı bir iktisadi yapıya sahip olduğundan, sanayileşmek için tarım kesimine önem verildiği görülmektedir. Planın uzun vadeli perspektifinde, büyümenin sanayileşme temelinde sağlanacağı ancak bunun gerçekleştirilebilmesi için tarım kesimi üretiminde belirli bir düzeye ulaşması gereğinden hareketle; tarım ve sanayi sektörlerinin dengeli büyümesi öngörülmüştür (DPT, 1963: 57).

BBYKP büyümenin sürükleyici gücü olarak kamu yatırımlarını ve devlet işletmeciliğini görmüş, ithal ikameci sanayileşmeyi ekonominin tüm sektörlerini yönlendiren açık bir stratejik tercih olarak ortaya koymuştur (Boratav, 2007: 126-127). Planlı dönemin sanayileşme politikasının temelini ithal ikameci sanayileşme oluşturmuştur. Temel tüketim mallarının yerli üretimi sağlanmasının ardından, bu stratejinin ikinci aşaması olan, dayanıklı tüketim mallarının yerli üretiminin sağlanması hedefi benimsenmiştir. Planlama uygulaması özünde yerli üretime önceliği de içermekte olduğundan sanayileşmeye öncelik verilmesi yoluna gidilmiştir.

BBYKP'nın 1963 Yıllık İcra Programında, planın başarısının, özel sektörün kalkınma sürecine olan katılımına bağlı olduğu belirtilmiştir. Karma ekonomi düzeninde, özel sektörün toplam yatırım ve toplam üretim faaliyetinin önemli bir kısmını üzerine alacağı beklenmektedir. Özel sektörün yaratacağı katma değer, sonraki beş yıl içerisinde, kamu sektörünün yarattığı katma değerden daha hızlı büyüyecektir. Bunun sebebi, kamu sektörü yatırımlarının büyük kısmının doğrudan doğruya üretken yatırımlar olmamaları ve bu yüzden bir bütün olarak düşünüldüğünde, kamu sektörü yatırımlarının özel sektör yatırımlarına göre daha büyük sermaye-hasıla oranlarına sahip bulunmalarıdır (6/1328 Sayılı Karar, Resmi Gazete, 8 Şubat 1963, Sayı: 11329).

1963 yılında Çalışma Bakanı olan Bülent Ecevit, ''İktisadi Kalkınmanın Sosyal Meseleleri'' isimli seminerde, özel teşebbüsün genişlemesinin teşvik edileceğini, aynı zamanda devlet kesiminin aşırı bürokrasi ve verimsiz nitelikteki uygulamalardan arındırılmaya çalışılacağını vurgulamıştır (Ecevit, 1964: 18).

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği tarafından yayınlanan süreli ve süresiz yayınlarda, BBYKP ile İBYKP'larına ilişkin çalışmalara rastlanmaktadır. TOBB Birinci ve İkinci Kalkınma Planlarında sanayileşmeye verilen önemi desteklemektedir. TOBB ve Bakanlar Kurulu arasında 1962 yılından itibaren plan hazırlık süreçlerinde özel kesimin desteğini almak için toplantılar yapılmaya başlanmıştır (TTOSOTBB, 1965: 173). Bu gelişme dönemin başında devlet ve özel sermaye arasındaki ilişkinin uzlaşmacı niteliğini göstermektedir.

TOBB 1962 yılında, BBYKP hakkındaki görüşlerini içeren bir kitapçık yayınlamıştır. BBYKP' nın bazı bölümlerinde kamu- özel kesim arasındaki eşitliği tehlikeye düşürecek ifadeler olduğu belirtilmiştir. Karma ekonomi gerekleri çerçevesinde, kamu kesiminin özel kesim faaliyetlerine rakip konumda değil, tamamlayıcı konumda olması gereği vurgulanmıştır. Özel kesim faaliyetlerinin teşvik edilmesi ihtiyacı belirtilmiştir (TTOSOTBB, 1962: 11).

Planda imalat sanayinin pek çok alt dalında büyük değişmeler olacağı vurgulanmakta, daha önce kurulmuş bulunan sanayi kollarının milli gelirdeki artışlara uygun olarak gelişmesi için gereken yatırımların saptandığı belirtilmiştir

(DPT, 1963: 131). BBYKP Türk ekonomisinin genel hatlarını belirlerken, sanayileşme sürecine etkin öneriler getiremediği gözlenmektedir.

BBYKP'da temel hedef ekonomiye yılda %7 oranında gelişme sağlamaktır. İmalat sanayinin katma değerdeki yıllık büyüme oranı da %13 olarak düşünülmüştür. Bu planda yerli sanayinin korunması gerektiği, zamanla dış pazarlar ile rekabet edebilecek duruma gelinebileceği ileri sürülmüştür. Aynı zamanda koruma politikasının dinamik bir görüş olarak ele alınması gerektiği, korunan sektör rekabet edebilir hale geldiğinde korumanın kalkması gerektiği de vurgulanmıştır (DPT, 1963: 522) Planın başlıca özelliklerinden biri de, geniş halk kitlelerinin temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelen ve hammaddesi yurtiçinden sağlanabilen endüstrilerin kurulması ilkesinin benimsenmiş olmasıdır (Han, 1978: 55).

BBYKP döneminde en fazla yatırımın, metallere bağlı üretim gerçekleştiren sanayi alt koluna yapılması öngörülmüştür. Makine, gıda, içki ve tütün, nakil vasıtaları sektörlerine yapılan yatırımlarda dikkat çeken kalemleri oluşturmaktadır. Plan dönemi boyunca 10 milyon TL'lik yatırımın imalat sanayine yapılması hedeflenmiştir. 1930'lu yıllarda şeker ve tekstildeki devlet yatırımlarının uzantısı olarak yaygın tüketim mallarında odaklaşan devlet sanayisinin görüntüsü, 1960'lı yılların başında hala sürmektedir. Yaygın tüketim malları, devlet sanayisinin içinde % 50'nin üzerinde pay almaktadır (DPT, 1963: 209).

BBYKP döneminde imalat sanayinin geliştirilmesi için;

- Her malın yurt içinde üretilmesinin gerekli olmadığı, bazı malların yurt dışından ithal edilebileceği, yurt içinde üretilebilecek mallar için gerekli yatırımların yapılması gerektiği,
- Yeni kurulan sanayilerin korunması; bunun sağlanabilmesi için gümrük oranlarının yükseltilmesi; gerektiğinde ithal ikameci politikaların devreye sokularak belirli ürünlerde ithalatın tamamen yasaklanması,
- Yurt içinde fiyatların aşırı artışını engellemek ve yurt dışı fiyatları ile dengeli bir oluşum sağlamak amacıyla kontrollü ithalat yapılması, monopolcü yapıların oluşumunun engellenmesi için önlem alınması,

- Üretim ölçeğinde artış sağlanarak üretim maliyetlerinin düşmesinin sağlanması politikaları kabul edilmiştir (DPT, 1963: 204-206).

Plan dâhilinde sanayinin teşviki için alınan önlemler ise şu başlıklar altında toplanmıştır:

- Üretim merkezlerinin kurulacağı yerlerin seçiminde, verimliliğin artırılması ve bölgelerarası dengeli bir kalkınma sağlanması,
- Çeşitli sanayi alt sektörlerine verilen kredilerin artırılması, planda üretilmesi gerekli bulunmuş ya da tavsiye edilmiş malları üreten veya üretecek sanayiye kredi sağlanmasında kolaylık gösterilmesi,
- Montajdan başlayan sanayinin imalat yapması için istihsal vergisinin uygulanmasında düzenleme yapılması, yerli üretimin teşvik edilmesi,
- ''İhracatı Geliştirme Merkezi' tarafından ihracat araştırması yapılması, sanayi mamullerinin ihracatının kolaylaştırılması,
- İhraç edilen sınai mamullerin üretiminde kullanılan ürünlere vergi teşvikleri sağlanarak ihracatın kolaylaştırılması,
- İhraç edilen mamullerdeki yerli ham maddelerin dünya fiyatlarıyla sağlanabilmesi,
- İhraç malı maliyetlerinin düşürülebilmesini mümkün kılacak düzenlemeler yapılması (DPT, 1963: 206).

Dönemde yatırımların uzun bir perspektif içinde yapılmasının yatırım kararlarında teknolojik imkan ve ilerlemeleri daima göz önünde tutmayı beraberinde getireceği düşünülmüştür. Devlet eli ile yapılacak yatırımlarda temel ilke, uzun vadeli kalkınma perspektifine dönük yatırım alanları ile özel kesimin gerçekleştiremediği yatırım alanlarında faaliyette bulunmak olmuştur. Sermaye birikiminin sağlanmasının yatırım mallarının üretimi ile mümkün olduğu, ithal ikameci rejimin bu aşamaya geçene kadar döviz darboğazları yaşanabileceği vurgulanmıştır (DESİYAB, 1983: 36-37)

Bir politika niteliği taşımamakla birlikte, BBYKP'da teknolojik gelişmenin sağlanması yönünde izlenecek esaslar belirlenmiştir. Araştırmalara kurumsal bir

temel sağlanması ve araştırmaların teşvik edilmesi için Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu'nun kurulacağı vurgulanmıştır. (DPT, 1963: 467)

3.1.2. Uygulamalar

Plan döneminde uygulanan ithal ikameci rejim, devletin iktisadi hayata giderek artan ve ayrıntılı bir biçim alan müdahalelerde bulunmasını getirmiştir. Bu müdahale biçiminde etki alanı ağırlıklı olarak iç pazar olmuştur. İthal ikameci rejimin sürdürülebilir olması geniş ve dinamik bir iç pazarın varlığına bağlı olduğundan, kaynak dağılımını kontrol eden politikalar uygulanmıştır. Temel mal ve hizmetlerin üretim ve dağıtımını sağlamak, çalışma yaşamına ilişkin yasal ve kurumsal düzenlemeleri gerçekleştirmek için devlet müdahalelerde bulunmuştur.

Bu bağlamda dönemde uygulanan temel politikalardan biri satın alma gücünün artırılması olmuştur. Toplumda geniş bir kesimin maddi olanaklarını güvence altına almak için düzenlenen bölüşüm politikaları ile gerçekleştirilen imalat sanayiindeki büyüme, büyük ölçüde iç talep genişlemesinden kaynaklanmıştır (Kubo vd., 1986: 175; Boratav, 2007: 135-136). Dönemde tarımsal üreticiye dönük uygulanan taban fiyat ve destekleme politikaları ile tarım kesiminin; esnek ücret ve istihdam politikaları ile kamu kesiminin ücretlerinde reel artışlar gözlenmiştir (Boratav, 2007: 163).

İthal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisinin uygulama araçları olarak koruyucu, özendirici ve yönlendirici önlemler planlı ekonomi ile birlikte etkin bir şekilde uygulanmaya başlamıştır. Teşvik tedbirleri dolaylı ya da dolaysız teşvik tedbirleri olarak iki farklı şekilde uygulanmıştır. Yatırım indirimi, gümrük muafiyeti ya da indirimi, vergi istisna ve ertelemeleri, döviz tahsisi, kaynak kullanımı destekleme primi doğrudan teşvik tedbirlerini oluşturmaktadır. Dolaylı teşvik tedbirleri ise, koruyucu gümrük vergileri, altyapı yatırımlarının kamu eliyle gerçekleştirilmesi, kamunun ucuz girdi temin etmesi, girişimcilere verilen destekler, mesleki eğitimler şeklinde görülmüştür (Talas, 2008: 91).

BBYKP' da ihracatın teşviki için ilk olarak vergi politikası aracılığı ile özendirme yapılması gerektiği; bu bağlamda ihraç mallarının üretim maliyetini artırıcı dolaylı vergilerin ihracatçıya geri ödenmesini sağlayan pratik bir vergi

düzenine ihtiyaç olduğu, aynı zamanda ihracat kredi sisteminin yerleştirileceği vurgusu yapılmıştır (DPT, 1963: 368).

Bu doğrultuda ilk adım, 19.2.1963 tarihli 202 sayılı yasanın çıkarılması olmuş, yatırım indirimi konusu teşvik mevzuatına dâhil edilmiştir. Bu yasayı, ihracatta vergi iadesi imkânı veren 27.6.1963 tarihli 261 sayılı ''İhracatı Geliştirmek Amacıyla Vergilerle İlgili Olarak Hükümetçe Alınacak Önlemlere Dair Kanun'' ile ithalden alınan vergi ve resimlerin taksitlendirilmesi olanağı sağlayan 14.5.1964 tarihli 474 sayılı ''Gümrük Giriş Tarife Cetvelinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun'' izlemiştir. Tablo 3.1'de ihracata uygulanan vergi iade oranları gösterilmiştir.

Tablo 3.1: İhracatta Vergi İade Oranları

Yıllar	Gıda	Dokuma-Giyim	Deri	Kimya	Demir Dışı Metal	Madeni Eşya
1964	5,56	24,48	9,99	9,89	9,97	
1965	4,09	33,85	5,38	10,01	11,17	10,17
1966	7,64	46,51	7,64	8,9	13,13	10,7
1967	4,72	29,5	5	14,5	11,4	13,84

Kaynak: İncekara, 1995: 110

Planlı dönem boyunca ihracatı özendirme anlamında kullanılan ihracatta vergi iade sistemi, 1963 yılı ile birlikte uygulamaya konduğunda çeşitli aksaklıklarla karşılaşılmıştır. Vergi iade kapsamına alınan mal çeşitliliğinin sınırlı olması ve iade oranlarındaki yetersizlik başlıca sorunları teşkil etmiştir (Alkın, 1975: 21). İhracatın artmasında karşılaşılan en büyük engel, ihraç mallarının yurtiçi fiyatlarının dış fiyatlardan yüksek olması olmuştur. Uygulandığı ilk yıllarda vergi iade sistemin başarılı görünmemesinin en önemli nedeni bu teorik şartın gerçekleştirilememiş olmasıdır (DPT, 1971: 139).

İlgili dönemde döviz tasarrufu sağlayacak sınai kuruluşlara düşük faizli kredi temin edilmesi ve ithalat kolaylığı sağlanması sıklıkla uygulanan teşvik tedbirleri arasında sayılabilir. Ayrıca enflasyonun düşürülmesi için, KİT ürünlerinin satış fiyatlarının düşük tutulması etkili bir teşvik unsuru olmuştur (Çarıkçı, 1983: 111).

Gümrük bağışıklığı uygulaması ilk kez 14.5.1964 tarihinde çıkarılan 474 sayılı kanun ile başlatılmıştır. Kanuna göre ithali uzun vadeli plan hedeflerine uygun

görülen mallarda tam ya da kısmi bağışıklık getirilmiş, ayrıca gümrük vergi ve resimlerinin beş yıla kadar taksitlendirilebilmesi ilkesi karara bağlanmıştır (DPT, 1985: 18; Seyidoğlu,1982: 45).

BBYKP aslında 1930'lu yıllardan itibaren uygulamaya konulan ithal ikameci sanayileşme politikası temeli üzerinde şekillenmiştir. İthal ikameci sanayileşme politikasının en belirgin etkisi imalat sanayi üzerinde görülmüştür. Planlama dönemi ile birlikte uygulanan bu strateji ile gerçekleştirilmek istenen, temel tüketim malları üretiminin tamamlanmasından sonra ithal ikameci sanayileşmenin ikinci aşaması olan, dayanıklı tüketim mallarının da yerli üretiminin sağlanması olmuştur. Bu amacın gerçekleştirilmesi ile birlikte ekonominin dış kaynak gereksinimimin azaltılacağı düşünülmüştür.

Gelişmiş kapitalist toplumlardan yayılan tüketim normları Türkiye ekonomisinde de talep yapısının değişmesine neden olmuştur. Belirli bir toplumsal kesimin özellikle dayanıklı tüketim mallarına olan talebindeki artış ile birlikte birçok yeni ürünün ulusal sınırlar içerisinde üretimi ya da ithal edilmesi başlamıştır. İmalat sanayinin gelişimini etkileyen talep yapısı değişimi dayanıklı tüketim malları üzerine gösterdiği etkiyle sınırlı kalmamış, dönem boyunca özellikle kamu kesiminin yoğun katkısı ile birlikte demir-çelik, bakır, petro-kimya ve inşaat malzemeleri gibi diğer imalat sanayi alt dallarını da etkisi altına almıştır (Boratav, 2007: 120).

İthal ikameci sanayileşmenin tüketim mallarının üretimine ağırlık veren erken aşamalarında, yoğun teknoloji içermeyen ve talep yetersizliğine yer vermeyecek durumda bulunan bir iç pazarın varlığı nedeniyle, 1960'lı yılların sonlarına kadar önemli bir sorunla karşılaşılmamıştır. Özellikle BBYKP dönemi ithal ikamesinin hız kazandığı, sınai malların yurtiçinde üretilmesiyle döviz tasarruflarının sağlandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde imalat sanayi hızla gelişmiş ve sanayileşmenin itici gücünü oluşturmuştur. Sanayileşme çabalarının sonucu olarak üretim ölçeği ve kullanılan teknolojide de gelişme sağlanmıştır. Temel tüketim mallarının üretimi sağlandıktan sonra, ara ve yatırım mallarının da yerli üretiminin sağlanması temel amaç olduğundan, bu plan döneminin sonuna gelindiğinde demir-çelik ve petro-kimya gibi ara malların üretimine geçilmiştir. Bu alt sektörlerden sonra petrol ürünleri, temel metaller, metal dışı mineraller, kauçuk ve taşıt araçları alt

sektörlerinde de önemli ölçüde ithal ikamesi gerçekleştirilmiştir (Eser, 1993: 64-65). Bu amacın gerçekleştirilmesinde devlet öncülüğünde gerçekleştirilen sanayi yatırımlarının büyük payı olmuştur. Bu süreçte Sümerbank ve Etibank başta olmak üzere kamu işletmeleri üretimin artırılması, ucuz girdi sağlanması, altyapı yatırımlarının iyileştirilmesi ve kalifiye eleman yetiştirilmesi konularında büyük katkılar sağlamışlardır.

KİT'lerle ilgili yürürlükte bulunan 3460 sayılı yasa yeterli bulunmayınca, önemli bir düzenleme yapılmıştır. 1964 yılında çıkarılan 440 sayılı kanunda KİT'ler, İktisadi Devlet Teşekkülü adıyla yer alarak, "Sermayelerinin yarısından fazlası tek başına veya birlikte devlete ve İktisadi Devlet Teşekküllerine ait olup, iktisadi alanda ticari esaslara göre faaliyet göstermek üzere kurulan ve kuruluş kanunlarında bu kanuna tabi olacakları belirtilen teşebbüslerdir." şeklinde tanımlanmışlardır. Böylece KİT'lerin kapsamı genişletilmiştir. Kanun planlı dönem boyunca KİT'lere uygulanan temel anlayışı, ''özerk bir tarzda ve karma ekonominin kurallarına ve ekonominin gereklerine uygun olarak yönetilmeleri, karlılık ve verimlilik anlayışı içinde çalışmaları'' şeklinde dile getirmiştir (İktisadi Devlet Teşekkülleriyle Müesseseleri ve İştirakler Hakkında Kanun, T.C. Resmi Gazete, 21.03.1964, Sayı: 11662).

OECD aracılığı ile getirilen uzmanlar tarafından pek çok kuruluş için değerlendirmeler yapılmış, karşılaşılan sorunların giderilmesine yönelik çözüm önerilerini içeren raporlar hazırlanmıştır. Bu öneriler, ''Müsteşarlar Kurulu'' adı ile oluşturulan bir komisyon tarafından tartışılmıştır. 3460 sayılı kanun ile faaliyete geçirilmiş olan Umumi Heyet kaldırılmış, Murakabe Heyeti'nin yeniden düzenlenmesi karara bağlanarak, idari değişikliklere gidilmiştir. Bu değişiklik bağlamında Maliye Bakanlığı'na bağlı ''İktisadi Devlet Teşekkülleri Yeniden Düzenleme Komisyonu'' kurulması öngörülmüştür. İleriki yıllarda faaliyetlerine başlayan bu komisyon KİT ile ilgili birçok rapor hazırlamıştır (Aksoy, 1994: 18).

Dönemde KİT'lerin sanayileşme hususunda etkin bir araç olarak kullanılmaya çalışıldığı söylenilebilir. BBYKP'da ara ve yatırım mallarının üretiminin sağlanmasında KİT'lere önemli görevler düşeceği vurgulanmıştır. Bu vurgulama ve devamında çıkarılan 440 sayılı yasa ithal ikameci sanayileşme stratejisinin pekiştirici unsurları olmuştur. Dönemde yeni KİT'ler kurulmuş, var olan bazı KİT'lerinde

faaliyet alanları genişletilmiştir. İmalat sanayi alanında, 1963 yılında Süt Endüstrisi Kurumu kurulmuştur. Petrokimya sanayinin kurulması fikri, BBYKP ile birlikte gündeme gelmiş, Petkim Petrokimya A.Ş. 1965 tarihinde kurulmuştur. Özellikle büyük ölçekli, büyük yatırım gerektiren demir-çelik, petro-kimya ve diğer ara mallarının üretiminde ağırlık kamu kesiminde olmuştur. Buna karşın, tekstil, gıda sanayi ve dayanıklı tüketim malları üretiminde nihai üretim özel kesim tarafından yapılmaya başlanmıştır (Pamuk, 2015: 237).

Özel kesim tarafından üretimi yapılan tekstil, gıda ve dayanıklı tüketim mallarının yurtiçinde yeterli düzeyde bir talep ile karşılaşması da üretim sürecinin devamlılığı açısından gerekli görülmüştür. Bu konuda alınan temel önlem iç pazarın güçlendirilmesi olmuştur. Memur maaşlarının artırılması, sendikal faaliyetlerin sağladığı ücret artışı, tarımsal destek politikaları iç pazarın büyümesini ve güçlenmesini sağlamıştır (Hansen, 1991: 382).

İktisadi devlet teşekküllerinin yatırım sorunlarını çözmek amacıyla 1964 yılında Devlet Yatırım Bankası kurulmuştur. (Devlet Yatırım Bankası Hakkında Kanun, T.C. Resmi Gazete, 21.3.1964, Sayı: 11662). Bankanın kuruluş amaçları arasında, İktisadi Devlet 'Teşekküllerinin yatırımları için gerekli kredileri sağlamak ve bu teşekküllerin dış yardım taleplerinde kredi veren yabancı müesseselere muhatap olmak ve garanti vermek suretiyle kolaylıklar sağlamak bulunmaktadır.

Planlamaya geçiş ile birlikte bilimsel ve teknik araştırmaların hızlandırılması ve yönlendirilmesi gayesi benimsenmiştir. BBYKP'da teknolojik araştırmalara özel önem atfedilmiştir. Araştırma faaliyetlerinin kurumsallaştırılması karara bağlanmış, 1963 yılında Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu (TÜBİTAK) kurulmuştur. Kurumun görevleri, araştırma yapmak, yapılmasını teşvik etmek, araştırma enstitüleri kurmak, araştırmacı yetiştirilmesini sağlamak, araştırmacılar arasında koordinasyon sağlamak ve araştırmalara mali yardım sağlamak olarak sayılabilir. TÜBİTAK'ın kurulması ile bilim ve teknoloji politikalarının oluşturulması ve uluslararası rekabet gücünün artırılması amaçlanmıştır (Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu kurulması hakkında Kanun, T.C. Resmi Gazete, 24.07.1963, Sayı: 11462). Teknoloji sorununun gündeme alındığı farklı bir çalışma da, 1962 yılında başlatılan ''Pilot Takımlar Projesi''dir. Proje kapsamında

''OECD Bilimsel Araştırma Komitesi''nin denetiminde Türkiye ile ilgili hazırlanan rapor, 1967'de yılında yayınlanmıştır.[5]

Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) bu dönemde ara malları üretimi ve sınai üretimin ülke geneline yayılmasında etkili olmuştur. Banka Marshall planı yardımlarından aldığı pay ve Dünya Bankası'ndan temin ettiği kredi ile sermayesini artırmıştır. 1963 yılında Avrupa Yatırım Bankası, AET'nin Türkiye'ye sunduğu ödeneği TSKB'ye bırakmıştır. Dış kaynaklara ek olarak TSKB'ye 135 milyon TL tutarında devlet yardımı da yapılmıştır. 1962-1966 döneminde devlet özel sektör yatırımlarını finanse etmek üzere TSKB'ye 155 milyon dolar ithal olanağı tanımıştır. Aralarında dönemin en büyük kuruluşlarının da bulunduğu imalat sanayi alanında faaliyet gösteren pek çok firma TSKB'den kredi ve katkı almışlardır (Özmen, 2012: 247).

Devletin imalat sanayi alanındaki önemli bir müdahalesi de montaj sanayi üzerinde olmuştur. Yerli imalat oranının artırılması, parça imalinin ve yan sanayinin geliştirilmesinin teşvik edilmesi gerekliliği vurgulanmış, buna uygun olarak 1963 yılında çıkarılan ''Montaj Sanayi Talimatnamesi'' 1964 yılından itibaren yürürlüğe konmuştur. Bu uygulama sonucunda birçok montaj sanayi sektörlerinde yerli imalat oranı önemli ölçüde yükseltilmiştir (Yaşa, 1980: 216).

Montaj sanayi talimatnamesi saptanan belirli ürünlerin yerli girdilere ithal girdiler eklenerek yurt içerisinde üretilmesinin esaslarını belirlemiştir. Talimatnameye göre Sanayi Bakanlığı'nın uygunluğu alınarak, en az %15 yerli katkı ile üretim yapmak koşulu ile yerli katkı artışı oranında dış tedarik olanağı sağlanmıştır. Montaj Sanayi Talimatnamesinde vergi muaflığı, ithal parça kotaları, komple mamul için ithalat yasakları yoluyla yerli montaj sanayi kollarının teşvik ve himayesi hedef alındığı gibi, firma sayısı ve büyüklükleri de asgari şartlar tespiti suretiyle kontrol altına alınmak istenmiştir. Montaj Sanayi Talimatnamesinin yü-

---

[5] Projenin başında dönemde ODTÜ'de öğretim üyesi olarak görev yapan Prof. Dr. Erdal İnönü bulunmaktadır. Projenin hazırlanmasında görev alanlar ise Türkiye'nin ilk plancıları, Attila Karaosmanoğlu, Necat Erder, Atila Sönmez, Demir Demirgil, Refet Erim, Cevdet Kösemen, Ergun Türkcan ve Selçuk Özgediz olmuştur. Atila Karaosmanoğlu, bilim ve teknoloji planlaması kapsamında, belirli sektörlerde teknolojik gelişmeyi hızlandıracak ''sıçrama modeli'' geliştirmiştir. (Karaosmanoğlu, 2010: 208) Ancak projede ekibi tarafından üretilen, bilim, teknoloji, üretim ve kalkınma meselesini bütün bir yapı içinde ele alan fikirler ile Atila Karaosmanoğlu'nun görüş ve modelleme önerileri plan dokümanlarına yansıtılmamıştır (Göker, 2002: 3-4).

rürlüğe konması yerli imalat oranının hızlı bir biçimde yükseltilmesi hususunda tedbirlerin alınmasına yol açmıştır. Montaj Sanayi Talimatnamesi bu açıdan genel hatlarıyla başarılı olmuştur (Hiç, 1972: 19).

Montaj yolu ile firmalar ithali yasaklanan malları dolaylı yollarla ithal edebildiğinden Montaj Sanayi Talimatnamesi ithalatı kısıtlayan önemli bir tedbir olmuştur. Ayrıca belirli zaman içerisinde bu firmaların ya yerli imalâta geçmesi ya da tasfiyesi hedef alınmıştır. Talimatın kabulünden sonra da Yüksek Plânlama Kurulunda yeni izin verilmemesi prensip olarak kabul edilmiştir. Özellikle motor ve taşıt araçları üretiminde üretim sürecinin tamamını üstlenebilecek geniş kapasitede kuruluşların faaliyete geçirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Montaj Sanayii Talimatnamesinin tatbikinden sonra uygulamada görülen aksaklıkları gidermek amacıyla için 29.9.1967 tarihli ''Tadil Kararnamesi'' yürürlüğe konmuştur. Bu yeni düzenleme ile kanunun uygulanması sürecindeki sorunlar büyük ölçüde giderilmiştir (TBMM, B: 51, 25.2.1968, O: 1, s.433).

BBYKP döneminde devletin imalat sanayi üzerindeki müdahaleciliğini dış siyasi ilişkiler de önemli ölçüde etkilemiştir. 1965 yılında SSCB Dış İşleri Bakanı bir heyet ile birlikte Türkiye'ye gelmiş, SSCB ile imalat sanayi alanında kurulması öngörülen yedi proje için anlaşma yapılmıştır. Anlaşma İskenderun'da yeni bir demir çelik tesisi, Aliağa petrol rafinerisi, Seydişehir alüminyum tesisi, cam ve lif levha tesislerinin kurulması için teknik destekte bulunmak ve Türk mallarının ihracının yapılması gibi maddeleri içermiştir (Özmen, 2012: 223).

İmalat sanayi üzerinde devletin önemli bir etkisi de 1965 yılında ''Milli Prodüktivite Merkezi''nin kurulması olmuştur. Kurumun görevleri; sınai kuruluşlarda verimi artıracak ve israfı önleyecek yöntemleri tespit etmek ve bunların uygulama imkânlarını araştırmak, verimlilik ile ilgili teknik yardımları sağlamak, gerekli eğitim ve istişare çalışmalarını yürütmek olarak belirtilmiştir (Milli Prodüktivite Merkezi Kuruluş Kanunu, Resmi Gazete, 17.4.1965, Sayı: 11978).

BBYKP döneminde sanayileşme hususunda alınan tedbirlerin uygulanmasında ortak politika ilkelerine göre hareket edilemediğinden beklenen gelişmeler sağlanamamıştır. Yatırım indirimi, gümrük vergisinin taksitlendirilmesi ve

gümrüklerin değiştirilmesi konusunda getirilen tedbirlerin amaçları birbirine yakın olduğu halde uygulamada her biri için ayrı sorumlu kuruluşlar tanımlanması, zaman kaybı ve uygulamada tutarsızlıklarla karşılaşılmasına yol açmıştır. Yatırımlarda yerli mamuller kullanma yönetmeliği söz konusu malların iç üretimine yönelmeyi sağladıysa da birçok yatırım alanında gecikme olmasına yol açmıştır (DPT, 1968: 366). Planda yer alan projelerin, ön-proje olarak mikro ölçekte değerlendirmesi yapılmamış, mali kaynakları belirtilmemiştir. Uluslararası sanayilerden alınacak bilgi kapsamında yatırımların olgunlaşma süreleri ve yapılması gereken tamamlayıcı nitelikteki yatırımlar belirtilmemiştir. En büyük eksiklik ise özel projeler hakkında kapsamlı bir öngörü yapılmamış olmasıdır[6] (Türkcan, 2010: 337). Tüm bunlar kamu kesimi ve özel sermaye arasında kapsamlı bir bilgi alışverişi olmadığını göstermektedir.

Sınai mamuller ihracatını geliştirmek için öngörülmüş tedbirlerin bir kısmı etkisiz kalmıştır. Bu konuda geliştirilmiş en önemli tedbir olan ihracatta vergi iadesi sistemi, sınai mallarda bir gruplamaya gidilememesi ve iade nispetlerinde devamlılık sağlanamaması yüzünden beklenen faydayı getirememiştir. Yurt içinde üretilen ve yatırım malı niteliğinde olan malların istihsal vergilerinin taksitlendirilmesi ile ihracata konu olan sınai malların üretiminde kullanılacak, kamu kesimince üretilen hammaddelerin dünya fiyatlarından sağlanmasını temin için getirilen kararlar için de uygulama imkânı bulunamamıştır (DPT, 1968: 366; Önder, 1967: 17-19).

BBYKP ile ilgili olarak ortaya konulabilecek önemli bir eleştiri de, sanayileşme politikasının önemli eksiklerinden biri olarak, üretimde kullanılacak teknoloji, üretim ölçeği ve üretimin niteliği konularında düzenleme getirilmemiş olmasıdır. Yapılan planlarda dayanıklı tüketim mallarının yerli üretiminin gerçekleştirilmesine ve bu yolla döviz tasarrufunun sağlanmasına odaklanılmıştır (Kepenek, 1984: 1779).

Plan çalışmaları ilerledikçe DPT bünyesinde iki farklı birimin oluşturulması ihtiyacı doğmuştur. İhtiyaç duyulan ilk birim, planlama ile ilgili uluslararası

---

[6] DPT Başdanışmanı Prof. Jan Tinbergen'in katılımıyla 23-29 Kasım 1963 tarihleri aralığında gerçekleştirilen, DPT'nin tüm yetkili ve uzmanlarının da katıldığı toplantı zabıtları ile Tinbergen'in 19 Mart 1964 tarihinde, DPT'ye yaptığı ziyaret sonucu yazdığı rapordan aktarılmıştır.

literatürü takip edecek ve planların hazırlık safhasında bu literatürden faydalanacak olan birimdir. Diğeri ise, planların öngördüğü koşullar paralelinde özel sektöre rehberlik edecek birimdir. Her iki birimin de teşkili sağlanamamıştır[7] (Türkcan, 2010: 297).

Dönemin İktisadi Planlama Dairesi Başkanı Attila Karaosmanoğlu, plan ilkeleri ve uygulamalar arasında oluşabilecek tutarsızlıkları saptamak için çalışılmasını önermiştir. Ancak dönemin Sanayi Bakanı bunu bakanlığa müdahale olarak görüp, böyle bir çalışmaya karşı çıkmıştır. Ayrıca ekonominin kısa vadeli yönetimi konusunda hükümete öneriler hazırlayan ''Cari İşler Komitesi'' ne DPT davet edilmemiştir. Tüm bunlar DPT'nin politika yapma mekanizmasının dışında tutulmaya çalışıldığını göstermektedir (Milor, 1990: 23; Sönmez, 2003: 106-111).

3.1.3. Gerçekleşmeler

Dönemde uygulanan devlet müdahaleciliğinin etkinliğinin anlaşılmasında, sanayinin büyüme hızı ve sınai üretimin yapısında meydana gelen değişmelerin incelenmesi önem taşımaktadır. BBYKP'da GSMH artış hızı yıllık ortalama %7 olarak hedeflenmiş, %6,7 gerçekleşmiştir. 59.6 milyar TL olarak hedeflenen sabit sermaye yatırımlarının gerçekleşme yüzdesi ise %90,6 dolaylarındadır (DPT, 1973: 112). Gerçekleşen yatırım değerleri içerisinde imalat sanayinin payı planda hedeflenen %16,9 değerini aşarak, %19,6 olmuştur. Dönemde sabit sermaye yatırımlarının GSMH'ya oranının %18,3'e yükselmesi öngörülmüş, dönem sonundaki gerçekleşme ise % 16 olmuştur. Bu rakam içerisinde kamu kesimi yatırımlarının payı öngörülen % 59,9 değerine ulaşamayarak % 33,6'da kalmış; özel kesim yatırımları ise hedeflenen % 40,1 değerini aşarak %46,4 olarak gerçekleşmiştir (Okay, 1984: 1612).

Özel sektörün imalat sanayi alanındaki yatırımlarının, 1963 yılındaki payının yüksek olmasına Ereğli Demir - Çelik Fabrikaları yatırımları sebep olmuştur. Öte yandan BBYKP özel sektörü geliştirmek üzere öngörülen tedbirlerin büyük bir kısmı gerçekleştirilememiş veya yeterli etkinlikte uygulanamamıştır. Buna rağmen özel sektör yatırımları planın ilk dört yılında hedefleri toplam olarak % 8,3 aşmıştır.

---

[7] Türkcan tarafından, DPT'nin ilk müsteşarı Şinasi Orel'in 1 Mayıs 1966 tarihli mektubundan alıntılanmıştır.

Kamu sektörü yatırımları planlanandan az gerçekleşmiş olmakla birlikte, 1963 - 1965 döneminde hem toplam hem sınai yatırımlar içindeki payı önemli ölçüde artmıştır (DPT, 1968: 12). BBYKP temel amacı bakımından oldukça yakın bir gerçekleşme tablosu çizmiştir. Yurtdışındaki işçilerin yapmış oldukları döviz transferleri bu başarıda önemli bir rol oynamıştır (Küçük, 1978: 25).

Kamu sektörü yatırımlarının öngörülen hedeflere ulaşmamasında, yeterli sayıda proje hazırlanamamış olması, yatırım yapacak kuruluşların tecrübe eksikliği ve finansman problemleri etkili olmuştur. Ayrıca yatırım harcamalarını zorlaştıran mevzuatın değiştirilememesi de yatırım artışını olumsuz yönde etkilemiştir (Önder, 1967: 17).

1963-1967 yılları arasında gerçekleşen yatırım değerleri incelendiğinde, toplam sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayinin payı, 1963 yılından başlamak üzere sırasıyla, %23,6, %19,6, %17,1, %17,6 ve % 20,4 olarak gerçekleşmiştir. Tablo 3.2'de kamu kesiminin sabit sermaye yatırımlarının dağılımı sektörel olarak gösterilmektedir.

Tablo 3.2 Sektörler İtibariyle Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (Cari Fiyatlarla, % Dağılım)

	1963	1964	1965	1966	1967
Tarım	16,2	19,1	20,7	18,2	17,8
Madencilik	6,6	6,5	9,7	9,5	6,4
İmalat	10,2	11,9	10,9	12,6	14,4
Enerji	8,9	11,2	11,3	11,4	12,4
Ulaştırma	28	21,6	20,3	21,8	22,3
Turizm	0,5	0,6	0,7	0,8	0,7
Konut	3,3	3,5	3	3,7	4,1
Eğitim	12,8	14,8	12,3	11,1	11,1
Sağlık	2,3	3,2	3,5	3,3	3,2
Diğer Hizmetler	11,1	7,5	7,6	7,5	7,6

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2015:87

BBYKP uygulaması sonucu sanayi kesimine 11.802 milyon liralık yatırım yapılmış ve imalat sanayinin yılda % 9,6 oranında büyümesi gerçekleştirilmiştir. Aynı dönemde tarımın yılda yalnızca %3,1 oranında büyüdüğü ve sanayinin gelişme hızının bütün üretim faaliyetlerinden yüksek olduğu dikkate alındığında sanayideki planlı gelişmenin önemi daha iyi anlaşılacaktır (DESİYAB, 1983: 40).

Sanayi sektörünün GSMH içindeki payı Tablo 3.3'ten izlenebileceği üzere, 1963 yılındaki %14,6'lık düzeyden 1967 yılında %16,7'ye yükselmiştir. Aynı zamanda dönemde kamu kesiminin imalat sanayi üretiminde önemli atılımlarda bulunduğu söylenilebilir. İmalat sanayi alt sektörlerinin üretim değerlerine bakıldığında, kamu kesiminin özel kesime göre göreli payının yalnızca ağaç ve taşıt araçları sektörlerinde daha az olduğu görülmektedir (Korum, 1977: 50). Sanayi sektörünün diğer sektörlere oranla daha hızlı gelişme göstermesi hedeflenen bir durum olmakla birlikte, ekonomideki yapısal değişikliğin değerlendirilmesi açısından imalat sanayinin içyapısındaki değişikliğin de değerlendirilmesi gerekmektedir.

Tablo 3.3: Sektörlerin GSMH İçindeki Payları

	1963	1967
Tarım	35,7	30,2
Sanayi	14,6	16,7
Hizmetler	36,4	38,6

Kaynak: DPT, 1968: 72

Dönemde toplam imalat sanayi üretimi yıllık ortalama %8,2 dolaylarında artarak, 1967 yılında 40,593 milyon TL'ye ulaşmıştır. İmalat sanayi için %11,5'lik artış hızının oldukça gerisinde kalan bu rakam içerisinde en yüksek hızı ara malları üretiminde olmuştur. Tablo 3.4'ten izleneceği üzere ara ve yatırım mallarının toplam imalat sanayi üretiminin içindeki payları artırılmıştır. BBYKP bir yandan tüketim harcamalarının kısıtlanmasını, diğer taraftan ithal ikameci sanayileşmenin ikinci aşaması olan dayanıklı tüketim mallarının üretiminin sağlanmasını öngörmüştür. Bu hedef sanayileşme sürecinin ileriki aşamalarını temsil eden ara ve yatırım malı üretim artışının sınırlı düzeyde kalmasına yol açmıştır (Desiyab, 1983: 40-41). İmalat sanayinde 1962 yılından 1967 yılına doğru gelişmenin yönüne bakıldığında, gelişimin tüketim mallarından ara malları ve yatırım mallarına doğru olduğu görülmektedir.

Tablo 3.4: İmalat Sanayinin Bileşimi

	1962	1967
Tüketim Malları	62,3	52,9
Ara Malları	27,8	35,4
Yatırım Malları	9,9	11,7

Kaynak: DPT, 1968: 72

Plan dönemi sonunda sanayi ürünleri ihracatının payı yıllık %3,5 artışla 65,4 milyon dolardan, 77,7 milyon dolar değerine ulaşmıştır. Sanayi kesimi ihracatına bakıldığında en büyük payı tarıma dayalı işlenmiş ürünlerin aldığı görülmektedir. İmalat sanayinin toplam ihracat içindeki payının dönem sonunda % 87 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran içerisinde de yine en büyük pay % 93,2 ile tarıma dayalı sanayi ürünleri oluşturmuştur (Cafoğlu, 1986: 28). Tarım ürünlerindeki artış sayesinde ihracatta plan hedeflerinin %12 oranında üzerine çıkılmıştır (Okay, 1984: 1612).

İşçi başına katma değerin reel değeri olarak ifade edilebilecek işgücü verimliliği, yıllık değişim oranları hesaplanarak Tablo 3.5'te gösterilmiştir. Birinci plan dönemi sonunda kamu sektöründe işgücü verimliliğinde önemli bir artış gözlenmektedir.

Tablo 3.5: İşgücü Verimliliği Önceki Yıla Göre Değişme Oranları (%)

YIL	DEĞİŞME ORANI (KAMU SEKÖRÜ)	DEĞİŞME ORANI (ÖZEL SEKTÖR)
1963	-11	7
1964	5	4
1965	26	19
1966	1	4
1967	28	6

Kaynak: TUİK verilerinden tarafımızca hesaplanmıştır.

İşyeri başına düşen üretim değeri olarak tanımlanan üretim ölçeği, yıllık değişim oranları hesaplanarak Tablo 3.6'da gösterilmiştir. Türkiye'de imalat sanayi üretim yapısının en temel özelliklerinden biri işletmelerin küçüklüğüdür. Bu durum üretim kapasitesinin sınırlı olmasına yol açmaktadır. (DPT, 1968: 43). BBYKP dönemi boyunca üretim ölçeğinde önemli bir değişme olmadığı gözlenmektedir.

Tablo 3.6: Üretim Ölçeği Yıllık Değişme Oranı (%)

YIL	Değişme Oranı
1963	44
1964	10
1965	11
1966	11
1967	13

Kaynak: TUİK verilerinden tarafımızca hesaplanmıştır.

İmalat sanayinde yapısal bir karşılaştırma yapmak, kamu sektörü ile özel sektörün katma değer ve istihdama sağladıkları katkı değerlendirildiğinde mümkün olmaktadır. Tablo 3.7 BBYKP boyunca kamu sektörü ve özel sektöre ait ilgili rakamları içermektedir. Dönem boyunca kamu sektörünün istihdama katkısının daha az, katma değere katkısının ise daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum kamu sektöründe işgücü verimliliğinin özel sektöre göre daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır[8].

Tablo 3.7: Kamu ve Özel Sektör Ayrımında Üretim ve İstihdamın Yapısı

	KAMU SEKTÖRÜ		ÖZEL SEKTÖR	
YIL	İSTİHDAM (%)	KATMA DEĞER (%)	İSTİHDAM (%)	KATMA DEĞER %)
1963	44,1	52,7	55,8	47,3
1964	42,6	51,5	57,3	48,5
1965	42,9	53,3	57,1	46,7
1966	43,5	53,3	56,4	46,7
1967	42,7	58,2	57,7	41,8

Kaynak: TUİK verilerinden tarafımızca hesaplanmıştır.

Bu dönemde imalat sanayi sektöründe faaliyette bulunan KİT'lerin, plan hedeflerine ulaşım hususunda, özel sektörü sürükleyici fiyat ve istihdam politikaları izlemeleri öngörülmüştür. KİT'lerde plan hedefleri belli olmasına ve zaman içerisinde revizyona ihtiyaç duymasına rağmen, popülist politikaların etkisi ile istihdam sorununu merkeze alan bir yaklaşım sergilenmiştir. KİT'ler yapılan sübvansiyonlara rağmen beklenen yatırımları gerçekleştirememiştir. Ayrıca istihdama önemli katkılar sağlamakla birlikte işgücü sorununu çözme konusunda

[8] İmalat sanayi işyeri sayılarına bakıldığında, kamu sektöründe üretim ölçeğinin özel kesime oranla çok daha büyük olduğu anlaşılmaktadır.

KİT'lerin başarılı olduğu söylemek güç olacaktır. Plan dönemi başında 985.000 olan işgücü fazlası, plan dönemi sonunda 1.440.000'e ulaşmıştır (Desiyab, 1983: 42).

Dönem içerisindeki faaliyetlerine bakıldığında pek çok KİT'in kar ettiği görülmektedir. İmalat sanayi alanında faaliyet gösteren kamu iktisadi teşebbüslerinin toplam satış hasılatı 5.154 milyon TL'ye ulaşmış, karı ise 521 milyon TL olmuştur (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, B: 65, 10.10.1968, Cilt: 48: 9).

BBYKP dönemi için alt sektörler itibari ile belirlenen büyüme hızları hedefi ile büyüme hızı gerçekleşme oranları Tablo 3.8'de belirtilmiştir. Verilere göre sanayi sektöründe % 82'lik gerçekleşme oranına ulaşılmıştır.

Tablo 3.8: BBYKP Döneminde Hedeflenen ve Gerçekleşen Büyüme Hızları (Yıllık Ortalama % Değişme)

	HEDEF	GERÇEKLEŞME
Tarım	4,2	3
Sanayi	12,3	10,09
Hizmetler	6,8	7,2
GSMH	7	6,6

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2014: 12

3.2. İKİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1968-1972) DÖNEMİ

3.2.1. Hedefler

İkinci Beş Yıllık Plan (İBYKP) için, farklı meslek gruplarından çok sayıda uzmanın çalıştığı seksen dört özel ihtisas komisyonu oluşturulmuştur. Özel ihtisas komisyonları tarafından hazırlana raporlar, ilgili bakanlık ve kuruluşlara gönderilerek önerileri alınmıştır. Ayrıca genel kalkınma sorunlarının tartışılması için iki bilimsel toplantı düzenlenmiştir. Tüm bu değerlendirmeler sonucu hazırlanan planda öncelikle her sektör kendi başına incelenmiş, ayrıca sektörler arası tutarlılık meselesi de göz önüne alınmıştır. Yapılan çalışmalar 21-23 Kasım 1966 tarihinde toplanan uluslararası bir bilimsel toplantıda tartışılmıştır. İBYKP uluslararası tecrübelerden yararlanılarak hazırlanan ilk plan olmuştur (Önder, 1967: 23-24).

BBYKP'da planlama kararının dayandığı model genel olarak kamu sektörünün faaliyetleri çerçevesinde şekillenmiştir. Kamu sektörünün faaliyetlerinin hedeflenen

gelişme hızının gerçekleştirilmesi konusunda özel kesime göre daha stratejik bir rol oynayacağı vurgulanmıştır (Küçük, 1978: 277). BBYKP devlete öncülük görevi yükleyen reformcu bir niteliğe sahiptir (Erder, 2010: 301). İBYKP ise kalkınma sürecinde başat rolü özel kesime vererek BBYKP'dan ayrılmaktadır. Planda, ekonomik gelişmeyi sınırlandıran unsurlar üzerinde durulmuş, bu bağlamda tasarrufların yükseltilmesi gereği vurgulanmıştır. Bu yapısal sorunun temeli ise, tasarruf yaratıcı müteşebbisler grubunun yeterli olmayışına bağlanmaktadır (DPT, 1968: 40).

İBYKP hazırlık aşamasında, planda yer alacak projelerin belirlenmesi konusunda, özel kesimin ilgisini çekebilmek için, projelerden beklenen getiriler belirtilmiştir. Bu süreçte gerekli veriler, ilgili Bakanlıklar, Ticaret Odaları, özel bankalar, kamu ve özel kesime ait kuruluşlar ile istişare içerisinde bulunarak derlenmiştir. İBYKP bu anlamda daha ileri bilimsel tekniklerden faydalanılarak hazırlanmıştır (Tinbergen, 1967: 76-77).

İmalat sanayii, İBYKP'da gelişmesine birincil öncelik tanınan sektör olmuştur. 1967-1972 arasında planlanan 34,3 milyar TL GSMH artışının % 38,6'sı imalat sanayiinde programlanan gelişmelerle sağlanacağı öngörülmüştür. Ayrıca bu plan döneminde imalat sanayiinde gerçekleştirilmesi düşünülen projelerle Türkiye'nin bir sonraki plan dönemine sanayileşme alanında önemli hamleler yapabilecek bir düzeye ulaşmış olarak gireceği belirtilmiştir (DPT, 1968: 363).

Planda öncelikle BBYKP döneminde karşılaşılan sorunlar ele alınmış, yeni planın bu sorunlara çözüm getirmesi gerektiği vurgulanmıştır. Karşılaşılan öncelikli sorunlardan biri, imalât sanayiinde organizasyonun başlıca niteliğinin çok sayıda küçük ve orta çapta işletmelerin dağınık biçimde faaliyette bulunmasıdır. İthalâtta kota sisteminin yürürlüğe girmesinden sonra sınai üretimde önemli artışlar kaydedilmiş, ancak sanayileşme hareketinin çerçevesi ve yönleri açık bir şekilde tanımlanamadığı ve sınai organizasyon kendi oluşumuna bırakıldığı için işletme ölçek ve faaliyetleri düzenlenememiştir. Büyük sanayi işletmelerinin gelişememelerinin temel nedenleri arasında; sermaye piyasasının kurulamaması, girişimciler arasındaki işbirliğinin sınırlı olması ve sevk ve idareci kadrosundaki yetersizlikler gösterilmektedir (DPT, 1968: 363).

BBYKP döneminde sınai gelişmeyi hızlandırmak ve yatırımları teşvik etmek amacıyla mevcut tedbirler uygulanmış ve bazı yeni araçlar geliştirilmiştir. Bu tedbir ve araçların bir kısmının İBYKP döneminde de yürürlükte kalması uygun görülmüştür. İlgili tedbir ve araçlar arasında,

Yatırımlarda yerli mamuller kullanma yönetmeliği,

Montaj sanayii talimatı,

Yatırım indirimi;

Gümrük vergi ve resimlerinin değiştirilmesi;

Yatırım mallarının gümrük vergi ve resimlerinin taksitlendirilmesi,

Yurt içinde üretilen yatırım mallarının istihsal vergilerinin taksitlendirilmesi,

Kota sistemi ve ithal yasaklamaları,

İhracatta vergi iadesi sistemi,

Merkez Bankası reeskont kredilerinin öngörülen sanayi dallarına selektif olarak

uygulanması,

İhracatçılara ihraç edilen sınai mamullerin bünyesine giren ithal malı ham ve yardımcı maddeler için ek döviz tahsisi,

İhracatçılara, ihraç edilen sınai mamullerin bünyesine giren ve kamu sektörü

tarafından üretilen hammaddelerin dünya fiyatlarından sağlanması,

İhracata konu olan sınai mamullerin üretiminin düşük faizle finansmanı; gösterilebilir (DPT, 1968: 366).

İBYKP ile yatırım malı gümrüklerinin yüksek olması, temel sınai hammadde yüksek fiyatlarla temin edilmeleri, sermaye ve kredi olanaklarının yetersizliği ve yüksek maliyetli oluşu ile üretim ölçeklerinin küçük olmaları konularına da dikkat

çekilmiştir. Ayrıca dünyada hızla gelişen üretim teknolojilerinin Türkiye'de yeteri ölçüde izlenemediği vurgulanmıştır. İBYKP döneminde teknoloji sorunlarının bilinçli ve sistematik olarak ele alınması programlanmıştır. Kurulu kapasitelerin verimli kullanımını sağlamak ve programlanan sınai yatırımları süratle tamamlamak amacı ile yurt içi teknik hizmetlerin gelişmesi hususunun önemle ele alınması öngörülmüştür. Ayrıca, üretimin çeşitli kademelerinde ihtiyaç duyulan teknik kadroların sağlanmasının sınai gelişmenin temel sorunlarından biri olduğuna dikkat çekilmiştir (DPT, 1968: 365-367).

1980'li yıllara kadar uygulanmış olan dört kalkınma planının en belirgin ortak özelliği sanayileşmeye öncelik vermeleri olmuştur. Söz konusu durum İBYKP'da sanayinin ekonominin sürükleyici sektörü olması hedefi ile daha da netleşmiştir. Bu plan döneminden başlanarak, sınai üretimde yapısal bir değişimin sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Ayrıca planda imalat sektörü gelişiminin uzun vadede esas olarak özel sektöre bırakılmasını sağlayıcı bir politika izleneceği belirtilmektedir (Desiyab, 1983: 44).

İBYKP'da imalât sanayiinde öngörülen gelişmeyi sağlamak üzere;

Yeni kurulan sanayilerin, kuruluş aşamasındaki güçlüklerini yeninceye ve uluslararası rekabet gücüne erişinceye kadar ithalat kısıtlamaları ve gümrük politikaları ile korunmasının sağlanması,

Yeni kurulacak sınai tesislerin asgari iktisadi kapasite seviyelerinde kurulmasının sağlanması; ayrıca mevcut işletmelerin de asgari iktisadi kapasitelerde ve seri imalât tekniği ile çalışabilmeleri için büyümeleri, birleşmeleri ve ihtisaslaşmaları üzerinde önemle durulması,

Sınai maliyetlerin düşürülmesi amacı ile yatırım malları gümrük vergilerinin ve bazı temel mal ve hizmet fiyatlarının uygulanması gereken tedbir ve politikalar olarak belirlenmiştir (DPT,1968: 370).

3.2.2. Uygulamalar

İBYKP'nının BBYKP ile benzer başlıca özelliklerinden biri, toplumun temel ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için hammaddesi yurtiçinden sağlanabilen endüstrilerin kurulması ilkesinin benimsenmiş olmasıdır (Han, 1978: 55). Ayrıca bu plan döneminden başlanarak ara ve yatırım mallarında da ithalat yerine yerli üretimin sağlanması temel sanayileşme yaklaşımını oluşturmaktadır (Kepenek, 1984: 1784).

İBYKP stratejileri ve hedefleri açısından BBYKP'ndan bazı farklılıklar göstermektedir. Sanayinin ekonominin sürükleyici sektörü olması, sanayide verimliliği artırmak üzere yaygın eğitim çalışmalarına ve yetiştirme programlarına yer verilmesi, üniversitelerin ve diğer araştırma kurumlarının araştırma güçlerini artması yönünde teşvik edilmesi gibi ilkeler İBYKP'nının önemli yenilikleri olarak ortaya konulabilir (Altıntaş, 1978: 310; Önder, 1967: 29).

1967 yılında kabul edilen 933 sayılı ''Kalkınma Planlarının Uygulanması Esaslarına ilişkin Kanun'' ile yatırım teşvik sisteminin oluşması ve kurumsallaşması konusunda önemli bir adım atılmıştır (933 Sayılı Kanun, T.C. Resmi Gazete, 11.08.1967, Sayı: 12671). Yatırım indirimi oranı, gümrük vergisi muafiyeti, ihracatta vergi iadesi ve arazi istimlâki gibi teşvikler uygulanmıştır. 933 sayılı yasa, 1927 yılında kabul edilen ''Teşvik-i Sanayi Kanunu''ndan kırk yıl sonra, yatırım teşvikleri konusunda kabul edilen bir diğer önemli düzenlemedir (Güvemli, 1981: 456).

Planın en önemli yeniliklerinden biri de özel girişim için çeşitli ve köklü teşviklerde bulunmuş olmasıdır. Tasarruf yaratıcı müteşebbisler grubunun yeterli olmayışının vurgulanması, sermaye birikimine katkı sağlanması düşüncesini de öne çıkarmıştır. Kalkınma planlarının uygulanmasına ilişkin çıkarılan 933 sayılı kanun ile planın uygulanması ve ereklerinin yıllık programlara uygun şekilde gerçekleştirilmesi hususunda Bakanlar Kuruluna geniş yetkiler tanınmıştır. Bu kanun ile bir taraftan yeni teşvik önlemleri getirilmiş, diğer taraftan da teşvik önlemlerinin yürütülmesi süreci tek bir elde toplanmıştır. 1967 yılına kadar çeşitli kamu idarelerince yürütülen bu görev, 933 sayılı kanunun 4. Maddesi ile Başbakanlığa bağlı olarak kurulan ''Yatırımları ve İhracatı Geliştirme ve Teşvik Bürosu'nda toplanmıştır. Böylece hem teşvik önlemlerinin uygulanmasında

koordinasyon sağlanmış, hem de yatırımcılar açısından farklı idarelere başvurma zorunluluğu ortadan kalkarak bürokratik süreç kolaylaşmıştır (Kalkınma Planının Uygulanması Esaslarına Dair Kanun, T.C. Resmi Gazete,11.08.1967, Sayı: 12671). İhtiyaç duyulan sınai ve ticari bilgilerin tek bir merkezde toplanmasıyla dış piyasalar için rekabet gücünün kazanılması hususunda önemli bir adım atılmıştır. Kurum 13 Eylül 1967 tarihli Başbakanlık Genelgesi ile DPT Müsteşarlığına bağlanmıştır.

933 sayılı yasa planlama yazınında ''yetki yasası'' yada ''teşvik yasası'' olarak da bilinmektedir. Hükümete özel kesimi özendirme gerekçesi ile yatırım ve vergi teşvikleri verme konusunda geniş yetkiler tanınmıştır. Bu yasaya dayandırılarak çıkarılan çeşitli KHK ve kararlar bulunmaktadır (Küçük, 1978: 356). Kanun, büyük tartışma konusu olmuş, iptali istemi ile Anayasa Mahkemesine başvurulmuştur.[9]

Dönemde yatırım teşvik tedbirleri önemli bir politika aracı olarak kullanılmıştır. Çıkarılan 933 sayılı yasa ile 1968 yılında başlatılan Teşvik Belgesi uygulaması teşvik sisteminin kurumsallaşma çabasının sonucudur. Bu yeniliklere ek olarak, 1968 yılında, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi amacıyla, "Kalkınmada Öncelikli Yöre" uygulaması başlatılmıştır. (Şenses ve Taymaz, 2003: 3; Duran, 1998: 68-69).

Bakanlar Kurulu tarafından 933 sayılı kanuna göre, plan hedeflerine uygun olarak geliştirilmesi öngörülen sektörlere, planın bölgelerarası dengeli kalkınma ilkesi de göz önünde tutularak, genel ve katma bütçelerden fonlar tesis edilebileceği kabul edilmiştir. Buna göre karma girişimler yaratılması için genel bütçeden kaynak ayrılması söz konusu olmuştur. Yatırım mallarında ve ham maddelerde, Gümrük Vergi ve Resimleri ile ithalden alınan diğer vergi ve resimler toplamında iktisadi faaliyet sektörlerine göre kısmî veya tam muaflık sağlanması ile sanayi bölgelerinin düzenlenmesi, gerektiğinde arazilerin kamulaştırılması, standart ve kalite kontrolü konularında tedbirler alınması Bakanlar Kurulu'na verilen yetkiler arasındadır

---

[9] 933 sayılı Yasaya göre ödünç verilecek paralar bütçede yer alıyor ise, Sayıştay'ın denetimi dışında kalmaktadır. Anayasa Mahkemesi, düzenlenmiş bulunan ödünç verme kurallarını, Anayasa'nın 127. Maddesini gerekçe göstererek iptal emiştir. Ayrıca ödünç alacak kurumların, devlet parasını veya dış yardımları ne gibi koşullarla programda gösterilen nitelikteki kişilere veya kurumlara aktaracakları ve bunları ne gibi koşullarla geri alacakları, bu ödünç paraların yerli yerinde kullanılmış olup olmadığını nasıl denetleyecekleri, paraların ödenmesinde güvence alınıp alınmayacağı gibi hususlara açıklık getirilmemektedir. Ayrıca yürütme konumunda bulunan Bakanlar Kurulu'nun düzenleyici kurallar koyması Anayasa'ya uygun bulunmamıştır (Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, 1991: 40-44).

(Kalkınma Planının Uygulanması Esaslarına Dair Kanun, T.C. Resmi Gazete,11.08.1967, Sayı: 12671).

1968 programının kabul edilmesi ile birlikte, 933 sayılı yasa uygulanmaya başlanmıştır. 1968 programı ile fon dağıtımı, vergi ve gümrük muafiyetlerinin verilmesi ve bu konular ile ilgili yürütme ve denetleme görevi DPT'ye verilmiştir. DPT, bu düzenlemelerle ilgili yapılacak uygulamalarda denetleme görevini, Odalar Birliği, Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası ve esnaf teşekküllerine devretmiştir. Ayrıca 1968 programında gemi montajcılığı, inşaat müteahhitliği alanlarına daha fazla teşvik verileceği belirtilmiştir. Program ile yeni bir iş kolu olarak, özel proje, müşavirlik, mühendislik hizmetleri gören büroların teşkilatlanma ve gelişmelerinin teşvik edileceği de vurgulanmıştır (DPT, 1968b: 7-8).

Bu dönemde sanayi sermayesine kaynak sağlama konusunda başvurulan bir yöntem de, Merkez Bankası kredilerini artırmak ve bu kredilerin büyük bir kısmını özel kesime yönlendirmek olmuştur. Özellikle 1972 ve 1973 yıllarında özel kesime sağlanan kredi miktarında büyük bir sıçrama gerçekleşmiştir (TCMB, 1977: 43).

Dönemde gelir vergisinin uygulanış biçimi ile ilgili olarak iş adamlarından çeşitli eleştiriler gelmiştir. Kendilerini kapsamayacak bir vergi reformu talep etmişler, yeni gelişen sanayinin bu bağlamda teşvik edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir[10] (Türkiye İktisat Gazetesi, 11 Haziran 1970; Türkiye İktisat Gazetesi, 4 Mart 1971). 1970 yılında çıkarılan ve hükümete vergi oranlarını % 100 artırma yetkisi veren 1215 sayılı yasa bu eleştirilerin de etkisiyle Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından veto edilmiştir (Küçük, 1978: 356).

BBYKP dönemi ithal ikamesinin hız kazandığı, sınai malların yurtiçinde üretiminin sağlanması ile önemli ölçüde döviz tasarruflarının sağlandığı bir dönem olmuştur. İmalat sanayi hızla gelişmiş ve sanayileşmenin itici gücünü oluşturmuştur. Ayrıca üretim ölçeği ve kullanılan teknolojide de gelişme sağlanmıştır. Ara ve yatırım mallarının yerli üretimi amaçlandığından, bu plan döneminin sonuna gelindiğinde demir-çelik ve petro-kimya gibi ara malların üretimine geçilmiştir. Bu

[10] Dönemin Ege Bölgesi Sanayi Odası Başkanı Şinasi Ertan ile Adana Sanayi Odası Başkanı Sakıp Sabancı'nın konuşmalarından alınmıştır.

alt sektörlerden sonra petrol ürünleri, temel metaller, metal dışı mineraller, kauçuk ve taşıt araçları alt sektörlerinde de önemli ölçüde ithal ikamesi gerçekleştirilmiştir. İlk plan döneminde olduğu gibi İBYKP döneminde de kamu kesimi sınai yatırımları bu ürünlerin üretiminde büyük pay sahibi olmuştur. Ayrıca ithal ikameci rejimin ileriki aşamalarına geçiş için sermaye birikimi de bir ölçüde sağlanmıştır. 1960'larda başlayan dış krediler ve işçi dövizleri gibi dış kaynak aktarımları ile birlikte zaman içinde artan ithal bağımlılığına ve ihracatta yaşanan durgunluğa rağmen küçümsenmeyecek büyüme hızları yaşanmıştır (Eser, 1993: 65).

Sanayileşmenin sürdürülebilmesi, ithal ikameci rejimin ileri aşamalarından, sermaye malı üretimine geçişi gerektirmektedir. Bu ise ölçek ekonomisi ve ileri teknoloji kullanımı ile mümkündür. Ancak Türkiye de sanayinin verimlilik düzeyinin düşük olması rejimin tıkanıklıklar yaşamasına neden olmuştur. Daha çok iç pazar göz önüne alınarak kurulan ve dış rekabetten uzak kalan üretim yapısı, optimal üretim ölçeklerinden uzak olarak faaliyetini sürdürmektedir (Ertek, 1984: 83-84).

İmalat sanayi üretiminde verimliliğin düşük olmasının bir nedeni de yaşanan döviz darboğazı olmuştur. Döviz kıtlığı nedeniyle firmaların kapasite kullanımı düşmekte veya hammadde, ara malı ve makine ithalatında yaşanan gecikmelerden dolayı üretim durmaktadır. Verimliliğin düşük olması konusunda ortaya konulan bir başka gerekçe de dış ticaret politikaları ile sanayinin korunmasıdır (Kruger ve Tuncer, 1980: 34). Hızlı nüfusa artışı ve teknolojik sınırlılık altında yürüyen sanayileşme çabaları hızla artan ithalat talebini karşılamaya yetmemesi döviz darboğazını derinleştirmiştir.

İmalat sanayinin bütün alt kollarını kapsayan kapasite kullanım oranı 1970 yılına doğru sürekli olarak düşme göstermiştir. Ayrıca 1963-1973 yıllarını kapsayan stok rakamlarında da hızlı bir artış gözlenmiştir. 1970 yılında özel kesim, imalat sanayinde gerçekleşen stok artışı, 1969 yılında gerçekleşen stok artışının iki katı olmuştur (Küçük, 1978: 337-338). Kapasite kullanımının düşmesi ve stok artışı sorunu 1971 tarihli Merkez Bankası raporunda da yer almış, ekonomiyi hızlandırma politikası izleneceği vurgulanmıştır (TCMB,1971: 17-18). Bu konuda uygulanan iki temel politika ücretlerin artırılması ve devalüasyon olmuştur.

BBYKP döneminde önemli atılımlarda bulunan kamu sektörü, imalat sanayi alt sektörlerinin üretim değerlerine bakıldığında, özel kesime göre yalnızca ağaç ve taşıt araçları sektörlerinde geride kalmıştır. İBYKP döneminde ise özel kesimin kamu kesimine göre daha aktif olduğu ve kamu kesiminin yavaş yavaş öncü rolü kaybettiği söylenebilir. Artık yalnızca içki, tütün, kâğıt, petrol ürünleri ve demir çelik sektörlerinde üretim değerinin % 50'den fazlası kamu kesimine aittir (Korum, 1977: 50).

Planlı dönemde sübvansiyon niteliğindeki yatırım indirimleri, kredi kolaylıkları ve vergi bağışıklıkları yaygın olarak uygulanmıştır. 1963 yılında çıkarılan 261 sayılı kanun kapsamında ihracatta vergi iade sistemi bu plan döneminde de kullanılan özendirici önlemlerin başında gelmektedir. Tablo 3.9'da ihracata uygulanan vergi iade oranları gösterilmektedir.

Tablo 3.9: İhracatta Vergi İade Oranları

Yıllar	Gıda	Dokuma-Giyim	Deri	Kimya	Demir Dışı Metal	Madeni Eşya	Çimento	Tarım Ürünleri
1968	13,06	43,36	42,64	23,42	15,09	19,9	45,71	-
1969	6,73	33,84	16,68	24,59	20,2	34,21	45,56	10,17
1970	11,45	26,97	25,48	30,51	17,53	49,03	25,92	10,79
1971	21,37	21,46	26,44	31,76	20,75	22,49	34,3	10
1972	13,63	22,81	25,57	35,24	23,85	29,41	39,56	6,41

Kaynak: İncekara, 1995: 110

Yatırımları özendirme amacıyla alınan bir önlem de, bina inşaat vergisi istisnası olmuştur. 1970 yılında çıkarılan 1318 Sayılı Finansman Kanunu ile fabrika, ufak imalathane ve değirmen gibi işyerleri ile teşvike bağlanmış oteller bina yapım vergisinin kapsamı dışında bırakılmıştır (Seyidoğlu, 1982: 45).

Çıkarılan 474 sayılı kanun ile ilk kez gümrük bağışıklığı uygulaması başlatılmıştır. Kanuna göre ithali uzun vadeli plan hedeflerine uygun görülen mallarda tam ya da kısmi bağışıklık getirilmiş, ayrıca gümrük vergi ve resimlerinin beş yıla kadar taksitlendirilebilmesi ilkesi karara bağlanmıştır (DPT, 1985: 18).

İlk kez 1963 yılında çıkarılmış olan tam gümrük bağışıklığı Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. 1969 yılında yayınlanan kararname ile tam

bağışıklık önlemleri yeniden gündeme getirilmiştir. Gümrük bağışıklığı 1977 yılına kadar yalnızca yatırım malları ve hammaddelere uygulanmıştır (Seyidoğlu, 1982: 45).

Yatırım mallarının sıfır veya ertelenmiş gümrük vergisi ile ithalini öngören bu düzenleme, korunmasına en çok ihtiyaç duyulan genç endüstri niteliğindeki sınai alanları korumasız bırakmıştır. Bu durum yatırım teşvik sisteminin olumlu etkisini azaltıcı rol oynamıştır (Türel, 1981: 579-580).

İhracat garantisi veren yatırımcılar, 1970 yılında çıkarılan bir kararname ile bankalardan alacakları orta ve uzun vadeli kredilerde, banka muamele vergisi, ipotek harcı ve noter harcı gibi pek çok vergi ve harçtan muaf tutulmuştur. Söz konusu uygulama ile ihracatın özendirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca 1970 yılından itibaren selektif kredi uygulamasına başvurulmuştur. Planlarda öncelik tanınan yatırım alanlarında faiz farkı ödemesi yapılmıştır (Seyidoğlu, 1982: 46).

Bakanlar Kurulu gümrük oranlarında gerekli indirimleri yapmış, bazı vergileri beş yıla kadar taksitlendirmiştir. Bakanlar kurulu kararları dışında bazı uluslararası antlaşmalarla da gümrük vergi indirimleri söz konusu olmuştur. İlk olarak 1971 yılında Ortak Pazar ülkelerine karşı gümrük tarifelerinde indirime gidilmiştir.

1968 yılında çıkarılan 6/10649 sayılı ''İhracatın Teşviki ve Geliştirilmesi Esaslarına Dair Karar'' ile getirilen döviz tahsisi uygulaması ve selektif kredi uygulaması da dönemde kullanılan sübvansiyon araçlarından bazıları olmuştur. İmalat sanayi alanında ihracat yapan firmalara, ihracat karşılığı döviz tahsisi yapılarak üretim sürecindeki döviz ihtiyaçları karşılanmıştır. Aynı kararname ile ihracat kredilerinde vergi, resim ve harç istisnası sağlanmış, faiz oranı % 9 olarak belirlenerek bu oran üzerinden faiz farkı ödemesi yapılmıştır (İhracatın Teşviki ve Geliştirilmesi Esaslarına Dair Karar, Resmi Gazete, 16.0.1968, Sayı: 13002; T.C. Başbakanlık, 1969: 4). Bu karar ile getirilen tedbirlerin temel amacı kredi maliyetlerini düşürmek olmuştur (DPT, 1971: 133).

İBYKP'da ihracatın yapısının değiştirilmesi amacıyla ihracata dönük sanayiler özendirilmiştir. Kredi sisteminde ihracata dönük bir yapı geliştirilmesi, vergi iade sisteminin etkinleştirilmesi, ihracat sigortası konulması, bazı sınai ürünlerde döviz

tahsisi yapılması, imalat sektörünün düşük faizli kredi ile finansmanı, Merkez Bankası reeskont kredilerinin öngörülen sanayi dallarına selektif olarak dağıtılması hedeflenmiştir (DPT, 1968: 372-374) Ancak dönemde özendirici önlemlerin verileceğine ilişkin bilgi yeterince duyurulamamış, bürokratik zorlukların da varlığı nedeniyle parasal özendirme uygulamaları gerçekleştirilememiştir (Yiğit, 1996: 122) Vergi iadesine konu olan ihracatın toplam ihracat içindeki payı 1968 yılından sonra hızla artmış, bu uygulama 1984 yılına kadar sürdürülmüştür.

Yürürlükte bulunan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu hükümlerinden yararlanılarak, 1969 yılında Türk Mühendislik, Müşavirlik ve Müteahhitlik Anonim Şirketi (TÜMAŞ) kurulmuştur. Tümaş'ın yerli ortakları Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, Azot Sanayii Türk Anonim Şirketi, Türkiye Şeker Fabrikaları ve Şeker Sigorta Anonim Şirketi, %40 oranında paya sahip olan yabancı ortak Danimarka'da kurulu Haldor Topse firması olmuştur (TBMM, B:49, 15.2.1971, O: 3). Kurumun görevleri, her türlü mühendislik hizmetlerinin yerine getirilmesi, imalat sanayi alanında uzmanlığı olan uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapılarak bilgi birikiminin artırılması, teknoloji transferinin sağlanması, sınaî faaliyetlerin teknik ve ekonomik analizlerinin yapılması, daha rasyonel üretim metotlarının bulunması için çalışmalar yapılması, dolayısıyla rekabet düzeyinin artırılmasının sağlanması olarak belirlenmiştir (6/11165 Sayılı Kararname, T.C. Resmi Gazete, 17.01.1969, Sayı: 13103). TÜMAŞ'ın kurulması mühendislik ve danışmanlık hizmetlerinin örgütlenmesinde önemli bir gelişmedir (Türel, 1981: 579).

1968 yılında Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde yeniden ''Kit Yeniden Düzenleme Kurulu'' oluşturulmuştur. Sonradan şube olarak yapılandırılarak faaliyetlerinin sürekliliği sağlanmıştır. Kurul KİT'leri inceleyerek sorunları tespit etmiş ve sorunların çözümüne yönelik öneriler geliştirmiştir (Aksoy, 1994: 19). 1971 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile İktisadi Devlet Teşekkülleri Reform Komisyonu kurulmuştur. 1971-1980 dönemindeki reorganizasyon çalışmalarının önemli bir parçasını oluşturan Komisyon hazırladığı raporda, KİT'lerin tek bir holding sistemi ile "Devlet Teşebbüsler Birliği" adı altında toplanmasını önermiştir. Bu durumun yönetim bakımından kolaylık ve etkinlik sağlayacağı düşünülmüştür. 1972 yılında kabul edilen "KİT Reform Stratejisi" ile KİT'lerin, "Devlet Teşebbüsleri Genel İdaresi" ve "Devlet Teşebbüsleri Yüksek Kurulu" olmak üzere

iki organdan oluşan "Sektörel Devlet Holdingleri Sistemi" çerçevesinde yönetilmesi öngörülmüştür (Kamu İktisadî Teşebbüsleri Reformu Stratejisi, T.C. Resmi Gazete, 11.12.1972, Sayı: 14388).

KİT Reform Stratejisi'ne göre, KİT sisteminin işleyişi yeniden düzenlenmiştir. Buna göre ''Devlet Teşebbüsleri Yüksek Kurulu ve Devlet Teşebbüsleri Genel İdaresi'' holdingleri, holdingler ise sermayelerine sahip oldukları şirketleri yönetecek ve kontrol edecektir. Devlet holdingleri, işletme sorumluluğunu bütünü ile işletmeci şirketlere devredeceklerdir. Holdingler eğitim, araştırma, planlama, finansman, organizasyon - metot, personel ve işbirliği gibi ortak hizmet konularına göre örgütleneceklerdir. Devlet holdingleri yükümlü oldukları yatırım işleri, ana plan, projelendirme, ihale, mühendislik ve kontrol gibi işlerini kendi bünyelerinde yürüteceklerdir (Kamu İktisadî Teşebbüsleri Reformu Stratejisi, T.C. Resmi Gazete, 11.12.1972, Sayı: 14388).

Yeniden düzenleme çalışmaları bir defada yapılarak sonuçlandırılan tek bir operasyon olmayıp, devamlılık arz eden dinamik bir çaba biçimi olmuştur. İlk adım olarak «Devlet Teşebbüsleri Genel İdaresi» kurulması ve bu idarenin DPT ile yakın işbirliği içinde bir «Reform Uygulama Programı» geliştirmesi öngörülmüştür. Her kuruluş bu programa uygun olarak, kendi sorumluluğunda olan işleri için belli projeler hazırlayacaktır. Uygulama Programının gerçekleşmesi, genel idarenin sorumluluğunda bulunacak ve DPT tarafından izlenecektir (Kamu İktisadî Teşebbüsleri Reformu Stratejisi, T.C. Resmi Gazete, 11.12.1972, Sayı: 14388).

Kamu iktisadî teşebbüslerine verilen yatırım görevlerinin yoğunluk kazanması, bu faaliyetlerin yol açtığı borçlanmalar nedeniyle kamu iktisadî teşebbüslerinin sermaye borç dengesinin bozulması ve faiz yükümlülüklerinin artması sonucunu doğurmuştur. Fiyat, gelir, istihdam ve yurtiçi denge sorunlarına devletçe çözüm aranmasında, kamu iktisadî teşebbüslerinin birer aracı olarak kullanılması, bu kuruluşların verimli ve kârlı çalışmaları ilkesinin geri planda kalmasına neden olmuştur. Bu durum, kamu iktisadi teşebbüslerinin bütünü ile bir kere daha ele alınıp düzenlenmesi fikrini doğurmuştur. 1971 yılında kurulan Reform Komisyonu ve 1972 Programı ile Devlet Planlama Teşkilâtının sorumluluğunda kurulan ikinci bir

komisyon bu gereğin sonuçları olmuştur (Kamu İktisadî Teşebbüsleri Reformu Stratejisi, T.C. Resmi Gazete, 11.12.1972, Sayı: 14388).

İktisadi gelişmenin hızlandırılması ve sanayileşmenin sağlanmasında kamu kesimine verilen rolün artması, kamu iktisadi teşebbüslerinin verimli çalışma ilkelerinin öneminin artmasına sebep olmuştur. Bu noktadan hareketle, kamu iktisadî teşebbüslerinin teknik verimliliklerinin artırılması, üretim maliyetlerinin düşürülmesi ve uygulanacak fiyat politikası önemli bir iktisadi sorun olarak ortaya çıkmıştır (Kamu İktisadî Teşebbüsleri Reformu Stratejisi, Resmi Gazete, 11.12.1972, Sayı: 14388).

Kamu iktisadî teşebbüslerinin esas sorunları etkinlik ve verimlilik sağlanmasına ilişkin olarak ortaya çıkmaktadır. Sorunların niteliği ve kalkınma plancılığının gereklerinden hareketle kamu iktisadî teşebbüslerinin sahip olduğu çalışma sisteminin belirli ilkelere dayanması gerektiği düşünülmüş, bu ilkeler şu şekilde belirlenmiştir: Kamu İktisadî Teşebbüslerinin çalışmalarında üstün bir etkinlik ve verimlilik düzeyine varmaları; bunun sonucunda kamuya giderek artan oranda kaynak yaratmaları; teknoloji birikimini, adaptasyonunu ve üretimini yapabilecek bir yapı kazanmaları; kendilerini yenileyecek bir yapıya ve işleyişe kavuşturulmaları (Kamu İktisadî Teşebbüsleri Reformu Stratejisi, T.C. Resmi Gazete, 11.12.1972, Sayı: 14388).

İBYKP' da İmalat sanayiindeki örgütlenme sorunlarına değinilmiştir. İmalat sanayi alanında ortaya çıkan küçük ve orta ölçekli işletmelerin düzenlemenin sağlanması konusunda Milli Prodüktivite Merkezi yetkilendirilmiştir. Montaj sanayine önceki plan döneminde olduğu gibi özel önem verilmiştir. Aynı zamanda Bursa ve Gaziantep gibi küçük ve orta ölçekli sanayinin merkezi konumunda olan kentlerde yan sanayiyi geliştirmek amacıyla Milli Prodüktivite Merkezi öncülüğünde seminerler düzenlenmiştir. Üniversiteler, sanayi odaları ve DPT'nin katılımıyla sanayi kongreleri düzenlenmiş; montaj sanayinin gelişmesi için alınması gereken önlemler vurgulanmıştır (Özmen, 2012: 235).

AR-GE faaliyetlerinin etkin bir şekilde düzenlenmesi ve yeni teknolojik gelişmelerin izlenebilmesi amacıyla DPT bütçesi içinde kalkınma fonları ayrılması

öngörülmüştür. 1968 yılında uygulanmaya başlanan bu faaliyet ile seksen dört proje finanse edilebilmiştir. AR-GE harcamalarının kuruluşların bütçelerinde ayrı bir kalem olarak yer almaması BBYKP ile İBYKP'da kapsamlı bir şekilde ele alınmasını sınırlamıştır. Eldeki verilere dayalı olarak yapılan çalışmalar, kamu sektöründeki AR-GE harcamalarının GSMH'ya oranının 1964 yılında binde 4,1'den, 1969 yılında binde 3,6'ya düştüğünü göstermektedir.

Beşeri sermaye stokunun iyileştirilmesi yönünde, BBYKP ile İBYKP dönemlerinde öngörülen toplam 6 bin yükseköğrenim yapmış elemanın yurt dışına gönderilmesi hedefi ancak % 19,7 oranında gerçekleşmiştir. Bilimsel ve teknik araştırıcı insan gücünün yetiştirilmesine dönük gelişmeler sınırlı kalmıştır (DPT, 1973: 685-686). Teknoloji meselesine yaklaşımı gösteren önemli bir kurumsal değişim de, Sanayi Bakanlığı'nın 1971 yılı itibari ile 'Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı' olarak anılmaya başlanması olmuştur.[11]

Aynı yıl 1475 sayılı İş Kanunu çıkarılmıştır. Sanayi için başlıca düzenlemelerden biri olan kanunda, devlet ilk kez sanayinin tanımını yapmış, sınai faaliyetlerin kapsamını açıklamıştır. Ayrıca işçi, işyeri ve işveren gibi kavramlar da ayrıntılı biçimde tanımlanmıştır (İş Kanunu, Resmi Gazete, 1 Eylül 1971, Sayı: 13943).

29.05.1972 tarihinde sanayi sektöründe nitelikli çalışanlar yetiştirilmesi için ''Çıraklık-Kalfalık-Ustalık Yasası'' çıkarılmıştır. Kanunun amacı çırak usta ve kalfaların eğitimi ile okullarda ve işletmelerde yapılacak mesleki eğitime ilişkin esasları düzenlemektir. ''Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kurulu'' adıyla, Milli Eğitim, Sanayi ve Ticaret, Maliye, Çalışma Bakanlıkları, DPT, Türkiye Esnaf ve Küçük Sanatkârlar Konfederasyonu, TOBB ve işçi ve işveren örgütlerinin temsilcilerinden oluşan merkezi ve bölgesel birimler kurulmuştur. Sanayiinin geliştirilmesinde çıraklık müessesesinin tarihsel önemine vurgu yapılmıştır. Ehliyetli insan gücünün planlı ve maksatlı bir şekilde yetiştirilmesi amaçlanmıştır (1591 Sayılı Kanun, TBMM Kanunlar Dergisi, Cilt: 55, 29.05.1972: 8).

---

[11] Bu kurumsal değişimin uygulamaya yansıyan belirgin bir sonucu oluşmamıştır (Göker, 2002: 17).

Türkiye'nin sanayileşerek kalkınma sürecinde etkili bir araç olarak kullanılan Kamu İktisadî Teşebbüsleri, BBYKP ve İBYKP dönemlerinde de kendilerinden beklenen öncülük görevini yerine getirme çabasını sürdürmüşlerdir. Verimlilik konusunda ciddi sorunları olmasına ve yeniden düzenlenmeleri gerekmesine rağmen, Kamu İktisadî Teşebbüslerinin özellikle üretim, istihdam, ileri teknoloji kullanma ve fiyat istikrarını koruma konularındaki olumlu katkıları yanında, giderek sanayi toplumu olması amaçlanan Türkiye'de işgücüne beceri kazandırma yolunda da yararlı hizmetleri olmaktadır. Dönemde kamu yatırımlarının % 43,3'ü Kamu İktisadî Teşebbüsleri aracılığı ile gerçekleştirilmiştir (DPT, 1973: 48).

İBYKP'da sınai yatırım ve kredi bankalarının faaliyetlerinin beklenen yönde gelişmediğine vurgu yapılmıştır. Kredi verecek kurumların kar amacı gütmesi, yüksek oranlarda teminat istenmesi ve hizmet masraflarının yüksekliği nedeniyle belirli bir grup sanayicinin kredi olanaklarından yararlandığı vurgulanmıştır. Banka kaynaklarının yetersizliği konusuna da dikkat çekilmiş, bu yönde tedbir alınması gerekliliği üzerinde durulmuştur (DPT, 1968: 36).

İmalat sanayinin gelişiminde İBYKP boyunca TSKB' nin önemli payı olmuştur. Dünya Bankası Grubu'ndan kredi temin eden banka, ayrıca Almanya'dan alınan kredilerden 'özel girişim donatım kredisi' olarak kullanılmak üzere pay almıştır. İmalat sanayinde faaliyet gösteren pek çok firma TSKB' den kredi temin etmiştir. Özellikle otomotiv sanayi alanında pek çok firma kuruluş aşamasında ve üretim süreçlerinde TSKB'den kredi sağlamıştır (Özmen, 2012: 243).

İBYKP döneminden başlayarak sanayinin artan kaynak gereksinimleri için banka sisteminin kaynaklarını kullandırma konusunda çabalara girişilmiştir. 1970 yılında 1211 sayılı Yeni Merkez Bankası Kanunu ile Banka para politikasının temel araçlarının kullanımında göreli bir hareket özgürlüğüne kavuşturulmuştur. Sanayi sektörüne yöneltilecek orta vadeli banka kaynaklarının artırılması amaçlanmıştır. Toplam krediler içerisinde imalat sanayi ve madencilik sektörlerine yönelik krediler artırılmıştır (DPT, 1979: 110).

3.2.3. Gerçekleşmeler

İBYKP döneminde hedeflenen büyüme hızı % 7, gerçekleşme oranı ise % 6,9'dur. Sabit sermaye yatırımlarının GSMH' ya oranının %21,3 olması hedeflenmiş, gerçekleşme oranı % 19,3 olmuştur. Sabit sermaye yatırımlarında hedeflere yaklaşıldığı halde, özel kesim ve kamu kesimi paylarında BBYKP döneminden farklı bir durum ortaya çıkmıştır. Kamu kesiminde hedeflenen yatırım oranı % 52, 6 iken, gerçekleşme % 53,1'i bulmuştur. Özel kesim payı ise hedeflenen % 47,4'ün altında gerçekleşerek % 46,9 oranında kalmıştır. Yatırımlar içerisinde imalat sanayi yatırımlarının payı % 22,4 olarak hedeflenmiş gerçekleşme % 35,7 olmuştur. Tablo 3.10'da kamu kesinin sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 3.10: Sektörler İtibariyle Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (Cari Fiyatlarla, % Dağılım)

	1968	1969	1970	1971	1972
Tarım	17,7	15,2	13,5	11,4	9,6
Madencilik	4,5	4,2	5	5,2	5,4
İmalat	15,7	18,5	19,8	22,7	29,6
Enerji	13,8	15,2	17,2	13,9	12,8
Ulaştırma	21,1	20,6	21,1	23,4	24
Turizm	1,4	1,2	1,3	1,4	1
Konut	3,6	4,2	4,5	3,7	2,4
Eğitim	11,5	9,2	8,1	8,4	6,4
Sağlık	3	2,9	2,5	2,5	2,5
Diğer Hizmetler	7,8	8,6	6,8	7,4	6,4

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2015: 87

Dönemde imalat sanayi yatırımlarında öncelik kimya, suni gübre, metalürji, kağıt, petrol, çimento, lastik gibi genellikle ara malı niteliğinde mal üreten kesimlere tanınmıştır. Bu kesimlerde yoğunlaşan yatırımların ithal ikamesi sağlayacağı ve uzun dönemli sanayileşme hedeflerinin gerçekleşmesinde etkili olacağı düşünülmüştür (Desiyab, 1983: 48).

Yatırımların sektörel dağılımında ise imalat, enerji ve konut sektörlerinde hedef aşılmıştır. İmalat sanayinde hedefin aşılması, genel olarak da sanayinin GSMH içindeki payının beklenen % 20,5'in üzerinde %20, 9 olarak gerçekleşmesi genel sanayileşme hedeflerine uygundur. Aynı şekilde sanayi üretimi içerisinde ara ve

yatırım malları paylarının tüketim malları payına göre artmış olması da genel hedefler açısından anlamlıdır. İmalat sanayi için hedeflenen sabit sermaye yatırımlarının % 61,1'inin özel sektör tarafından yapılacağı öngörülmüştür. Dönemde sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı da % 18'den % 21,5'e yükselmiştir (Okay, 1984: 1612-1613). Sanayi sektörünün GSMH içindeki payı, 1967 yılındaki % 16,7'lik değerinden, 1972 yılında %17,1'e çıkmıştır. Sanayi sektörü içerisinde imalat sanayinin payı ise 1967 yılında % 93,3 iken 1972 yılında % 94,9'a yükselmiştir (DPT, 1973: 160).

Yıllık ortalama % 11, 1 oranında büyümesi hedeflenen imalat sanayinin dönem sonu gerçekleşmesi % 10,4 olmuştur. Tüketim malı üretimi hızı %7,7 ile hedefi aşarken, ara ve yatırım malları üretimleri belirlenen hedeflerin gerisinde kalmıştır (DPT: 1973: 287). Plan ile vurgulanan yapısal değişim gerçekleşmemiştir.

Tablo 3.11: İmalat Sanayi Üretim Artış Hızları (%)

	Hedef	Gerçekleşen
Tüketim Malları	6,9	7,7
Ara Malları	13,3	12,8
Yatırım Malları	15,9	11,6
İmalat Sanayi	11,1	10,4

Kaynak: DPT, 1973: 38

Tüketim malları üretiminde özellikle tütün sanayi ve dokuma-giyim sanayinde yakalanan büyüme oranları hedeflenen oranının aşılmasına neden olmuştur. Ara malları sanayiinde ise orman ürünleri, deri ve deri mamulleri sanayilerinde hedefin gerisinde kalınması öngörülen ara malı üretiminin gerçekleşmesine engellemiştir. Yatırım malları sanayinde ise madeni eşya, makine imalat, elektrikli makineler ile demiryolu taşıtları ve gemi inşa sanayi sektörleri üretim artış hızı hedeflenen değerlerin altında gerçekleşmiştir. Aynı sanayi dalında tarım alet ve makinaları elektronik ve karayolu taşıtları büyük artış hızları yakalamıştır. Yıllık ortalama % 20 oranında artan karayolu taşıtları imalat sanayi, toplam yatırım malı üretimi içindeki payını 1967-1972 yılları arasında %26,2'den % 32,9'a çıkarmıştır.

İmalat sanayi alt sektörlerinin üretim değerlerine bakıldığında İBYKP döneminde özel kesimin önceki döneme göre daha aktif olduğu ve kamu kesiminin

göreli üstünlüğünü kaybettiği görülmektedir. Artık yalnızca içki, tütün, kâğıt, petrol ürünleri ve demir çelik sektörlerinin üretim değerinin yarıdan fazlası kamu kesimi tarafından sağlanmıştır (Korum, 1977: 50).

Tablo 3.12: İmalat Sanayi Üretiminin Dağılımı (%)

	1967	1972
Tüketim Malları	52,9	53,2
Ara Malları	35,4	33,9
Yatırım Malları	11,7	12,9

Kaynak: DPT, 1973: 40

İmalat sanayi üretimi yıllık ortalama %10,4 olarak gerçekleşirken 1967-1972 yılları arasında üretim değeri 40 593 milyon TL'den, 110 844 milyon TL'ye çıkmıştır. Sanayinin yapısal değişiminin yorumlanması açısından imalat sanayi içinde tüketim-ara ve yatırım mallarının dağılımı önem taşımaktadır.

Tablo 3.12'ye göre tüketim malları ve yatırım malları üretiminde artış gerçekleşmiştir.

Dönemde ihracat açısından yaşanan önemli bir gelişme, sanayi ürünleri ihracatının önceki plan dönemine göre yükselmesi ve yeni sanayi ürünleri ihracının başlaması olmuştur. 1963 yılında 64,8 milyon dolar olan sanayi ihracatı, 1971 yılına gelindiğinde 148 milyon dolara ulaşmış ve toplam ihracat içerisinde imalat sanayinin payı % 17,6 iken, % 21,9'a yükselmiştir. İmalat sanayinin yarattığı katma değer, cari fiyatlarla 1963 yılından 1972 yılına kadar geçen 10 yıl içerisinde, 7260,7 milyon TL'den, 29104,8 milyar TL'ye yükselmiştir. İmalat sanayinin GSMH içindeki payı 1962'de %13,17 iken, 1971 yılında %16,23'e yükselerek 10 yıl içerisinde % 23,23 oranında büyüme göstermiştir (Özmen, 2012: 243-244). 1967-1972 yılları arasında toplam ihracat yıllık ortalama %11,1 oranında artarak 885 milyon dolar seviyesine ulaşırken, imalat sanayi ihracatı yıllık ortalama % 10,1 oranında artarak, 454,4 milyon dolardan 736,4 milyon dolara çıkmıştır. Bu devrede imalat sanayi ihracatının toplam imalat sanayi içindeki payı % 87'den % 83,2'ye gerilemiştir. Ara ve yatırım malı üreten sanayilerin toplam ihracat içindeki payı %6,8'den % 21,3'e yükselmiştir (DPT, 1973: 261).

İmalat sanayi üretim ölçeği hesaplanarak yıllık değişim oranları Tablo 3.13'te gösterilmiştir. Üretim ölçeğinin 1970 yılında küçüldüğü, İBYKP dönemi sonlarında ise ölçeğin arttığı gözlenmektedir.

Tablo 3.13: Üretim Ölçeği Değişim Oranları (%)

YIL	Değişim Oranı
1968	6
1969	2
1970	-17
1971	9
1972	5

Kaynak: TUİK verilerinden tarafımızca hesaplanmıştır.

İşgücü verimliliği, yıllık değişim oranları hesaplanarak Tablo 3.14'te gösterilmiştir. İBYKP dönemi boyunca işgücü verimliliğinde önemli bir artış gözlenmemekte, değişim trendi açısından özel sektörün kamu sektörüne göre daha istikrarlı olduğu görülmektedir.

Tablo 3.14: İşgücü Verimliliği Değişim Oranları %

YIL	DEĞİŞME ORANI % (KAMU SEKTÖRÜ)	DEĞİŞME ORANI %(ÖZEL SEKTÖR)
1968	9	3
1969	-0,9	2
1970	14	8
1971	8	7
1972	-2	9

Kaynak: TUİK verilerinden tarafımızca hesaplanmıştır.

Tablo 3.15 İBYKP boyunca imalat sanayinde kamu sektörü ve özel sektöre ait istihdam ve katkı payına olan katkılarını içermektedir. BBYKP'da olduğu gibi kamu kesiminin özel sektöre oranla istihdamdaki payı daha az olmasına rağmen, imalat sanayi katma değerine olan katkısı daha yüksek gerçekleşmiştir. Bu durum kamu kesimi işgücü verimliliğinin özel kesime oranla daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.15: Kamu ve Özel Sektör Ayrımında Üretim ve İstihdamın Yapısı

YIL	Kamu Sektörü		Özel Sektör	
	İSTİHDAM (%)	KATMA DEĞER (%)	İSTİHDAM (%)	KATMA DEĞER (%)
1968	41,3	58,8	58,6	41,2
1969	41,5	58,2	58,4	41,8
1970	36,3	54,2	63,6	45,8
1971	37,6	56	62,3	44
1972	36,5	51,8	63,4	48,2

Kaynak: TUİK verilerinden tarafımızca hesaplanmıştır.

İBYKP dönemi için alt sektörler itibari ile belirlenen büyüme hızları hedefleri ile büyüme hızı gerçekleşme oranları Tablo 3.16'da belirtilmiştir. Verilere göre sanayi sektöründe % 75'lik gerçekleşme oranına ulaşılmıştır.

Tablo 3.16: İBYKP Döneminde Hedeflenen ve Gerçekleşen Büyüme Hızları (Yıllık Ortalama % Değişme)

	HEDEF	GERÇEKLEŞME
Tarım	4,1	1,8
Sanayi	12	9,1
Hizmetler	6,3	6,6
GSMH	7	6,3

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2014: 12.

3.3. ÜÇÜNCÜ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1973-1977) DÖNEMİ

3.3.1. Hedefler

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı önceki iki planında dahil olduğu 15 yıllık bir perspektif içerisinde hazırlanmıştır. Bu sürecin son dilimini oluşturacak olan bu plan dönemi öncesinde yaşanan 10 yıllık süreçte ortaya çıkan etmenler önceliklerin yeni bir perspektife göre ele alınmasını gerektirmiştir. Bu perspektifte temel amaç daha hızlı bir kalkınmanın gerektirdiği dinamizmi kazandırarak gelişmişlik farkını daha kısa zamanda kapatmak ve sanayileşmeye dönük yapısal yenilikleri sağlamaktır. ÜBYKP'nının 1995'e kadar uzanan 22 yıllık yeni bir perspektif içinde hazırlanması ve bu perspektifte hedeflerin farklı bir yaklaşımla tespiti gerekmiştir (DPT, 1973: 123). İlk defa bu plan ile imalat sanayinde uzun vadeli gelişme hedefi uygulamaya konulmuştur.

Planlı dönemde ve özellikle İBYKP'da hızla sanayileşme, kalkınma çabalarının önemli bir yönü olmuştur. 1995 yılına kadar uzanan Yeni Stratejide, sanayileşme bir amaç olarak alınmıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkiler de dikkate alındığında, Türkiye'nin, ekonomide yapı değişikliğini sağlayacak temel sanayilerini kurmaya başlaması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır (DPT, 1973: 285).

İmalât sanayiinin gelişmesinde benimsenen ilke, içe değil dışa dönük bir sanayileşmeyi gerçekleştirmektedir. Bu nedenle imalat sanayinin uluslararası ve özellikle Avrupa Ekonomik Topluluğu şartlarına uymasını sağlayacak tedbirlerin alınması gerektiği belirtilmiştir. Planın önemli yeniliklerinden biri de uluslararası karşılaştırmalara yer verilmiş olmasıdır.

Yeni Stratejide 1995 yılı için öngörülen sanayi yapısına ulaşılması amacıyla imalât sanayiinde uzun dönemli perspektifin ilk dilimi olan Üçüncü Plan döneminde ara ve yatırım malı üreten sanayilere ağırlık verilmesi öngörülmüştür. Bu yapısal değişmeyi sağlamak için ileriyi ve geriyi besleme etkisi güçlü ara malları sanayii ile teknoloji üretiminde itici güce sahip, katma değeri yüksek, yabancı ekonomilere bağlılığı azaltacak ve uluslararası ticaret alanında Türkiye'yi güçlü bir ticaret ortağı haline getirecek yatırım malları sanayiinin toplam sanayi üretimi içindeki payının arttığı bir sınaî yapıya ulaşmak amaç edinilmiştir (DPT, 1973: 120).

Ara ve yatırım mallarının imalât sanayii içindeki payının 1972'de % 53,4'den, 1977'de % 61,7'ye yükselmesi, tüketim mallarının payının ise 1972'de % 46,6'dan, 1977'de % 38,3 e düşmesi beklenmektedir. İmalât sanayii üretiminin yılda ortalama % 11,7 hızla artması öngörülmektedir. Sektörün yapısında, amaçlanan yönde bir değişim sağlanması için, bu dönemde üretimin tüketim malları sanayiinde yılda ortalama % 7,4 hızla artması, buna karşılık, ara malları sanayiinin yılda ortalama % 14,3, yatırım malları sanayiinin ise % 16,8 gibi daha yüksek hızlarda gelişmesi öngörülmüştür. Yatırım malları sanayii içinde makina imalât, elektrik makinaları ve elektronik sanayileri üretimi daha hızlı gelişecektir. Tüketim malları sanayilerinden dokuma ve giyim ile içki sanayileri, ara malları sanayilerinde ise petrokimya ve gübre gibi kimya grubu ile metal sanayileri bu dönemde hızla gelişecek alt-sektörler olarak belirlenmiştir (DPT, 1973: 293-295).

Dayanıklı tüketim mallarının yerli üretiminin sağlanması, planlı dönem sanayileşmesinin en dinamik ve sürükleyici unsuru olmuştur. Hem kamu hem de özel sanayi bu dinamizme ayak uydurmak durumunda kalmıştır. Kalkınma Planlarının uygulanmaya konmasıyla başlayan İthal ikameci politikaların ikinci aşaması olan dayanıklı tüketim mallarının yerli üretimi, İBYKP'nın sona erdiği 1970'lerin başında sağlanmış bulunmaktadır. Bu nedenle ÜBYKP'da, ara malları ve yatırım malları üretimine öncelik verilmiştir. Ara ve yatırım mallarında büyük ölçüde ithal ikamesi sağlanması, ayrıca ihracatın bileşimindeki ara ve yatırım mallarının paylarının artması hedeflenmiştir (Derviş ve Robinson, 1978: 127-128).

Planda imalat sanayinin gelişimi ile ilgili alınan önlemler aşağıda belirtilmiştir (DPT, 1973: 296-297):

- Özellikle ileri teknoloji gerektiren ara ve yatırım malı sanayilerinin, belirli bir gelişme süresi boyunca ithal ürünlere karşı korunması ve teşvik edilmesi,
- Araştırma ve geliştirme çalışmalarına ağırlık verilmesi, ayrıca çalışmaların birbirini tamamlayıcı ve uygulamaya dönük olması,
- Transfer edilen teknolojilerin adaptasyonu, yeni teknolojilerin izlenmesi, bunların uygulanması ve geliştirilmesi için, merkezi araştırma ve geliştirme ünite ve laboratuvarları ile kurulu sanayiler arasında işbirliği sağlanması,
- İhracata konu olan ürünlerin kalite kontrolünün yapılmasında gerekli kurumların oluşturulması,

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın Yeni Stratejide amaçlanan hızlı sanayileşmenin gerektirdiği politika ve tedbirleri zamanında tespit edip uygulayabilmesi, teknolojideki gelişmelerin izlenip ilgili kuruluşlara bilgi aktarılması çalışmalarında koordinasyonu sağlaması ve verimliliği artırıcı önlemler alması için yeniden düzenlenmesi.

Dönemde sanayi yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Dünya pazarlarından rekabet olanaklarının ve verimliliğin artırılması için sanayi ürünleri ihracatında dış talebe uygun kalite ve maliyet kriterlerinin önemi üzerinde durulmuştur. Teknoloji

ithali özendirilmiş; Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üyelik için hazırlıklar tamamlanmaya çalışılmıştır. Dönemde ihracata yönelmiş sanayiler ile önceliğin yatırım ve ara mallarına verilmediği ithalatı ikame eden sanayiler arasında kesin bir ayrım yapmanın mümkün olmadığı gerekçesi ile her iki sanayinin de özendirme politikası kapsamında yer alacağı belirtilmiştir (DPT, 1973: 348).

1972 yılında yayınlanan ''Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu'', ÜBYKP'nın hazırlık sürecini etkilemiştir. Raporda, Japonya ve Kore planları örnek gösterilerek, beş yıllık bir plan ile sanayileşmenin sağlanmaya çalışılmasının büyük güçlükler içerdiği, yön çalışmalarının gündeme alınması gerekliliği vurgulanmıştır[12] (DPT, 1972: 4-5).

Teknoloji politikalarına ilk kez bu plan ile yer verilmiştir. Plan ile önceki dönemlere ait teknolojik gelişmelere ait eleştiriler yapılmıştır. Teknolojik gelişme ile kalkınma hedef ve amaçları arasında bütünleyici bir ilişki kurulamadığı, bu görevi üstlenmek durumunda olan Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın yeterince teşkilatlanmadığı vurgulanmıştır. Teknik enformasyon merkezlerinin daha etkin bir şekilde çalışmaları, araştırma ve geliştirme kuruluşlarının teknolojik gelişmeleri izleyip değerlendirmesi konusunda kurumsallaşma yoluna gidileceği belirtilmiştir (DPT, 1973: 683-684).

3.3.2. Uygulamalar

Türkiye'de planlama sürecine geçilmesiyle birlikte, ilk plan döneminden itibaren sanayileşmenin özünü oluşturan üretim teknolojisinin yerli üretimine özel önem atfedilmiştir. Bu doğrultudaki çabaların ÜBYKP döneminde arttığı gözlemlenmektedir. Geleneksel sanayileşme politikasına uygun olarak teknoloji üretimini kamu kesiminin üstlenmesi beklenilmiştir.

Ancak ilk üç plan dönemi sonunda sınai üretimde kullanılan teknolojinin büyük ölçüde dışarıdan sağlandığı görülmektedir. Türkiye'nin teknoloji transferi için ödediği bedel 1964-1975 dönemi için hesaplanmıştır. Bu bedel, 10 milyon dolar

---

[12] 1972 Sanayi politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nun oluşmasında, DPT tarafından yaptırılan ilk çeviri kitap olma özelliği taşıyan, Japon yazar S. Okita'ya ait, ''Japonya'nın Harp Sonrası Büyümesi ve Bunun Gelişmekte Olan Ülkelere Teşmili Hakkında Görüşler'' isimli kitap etkili olmuştur (Küçük, 1978: 362).

Ayrıca 1967 yılında çıkarılan Vakıflar Kanunu ile vakıfların anonim şirketlerde pay sahibi olabilmesi ve bazı vergilerden muaf tutulması sağlanmıştır (Kazgan, 1985: 2398; Tekeli, 1985: 2388;). Sermayedeki merkezileşme ve yoğunlaşma eğilimleri ile holdingleşme olgusu karşılıklı olarak birbirini etkileyerek gelişmiştir (Tekeli ve Menteş, 1977: 19).

Özel kesime sağlanan finansal destek ve kurumsal yapılanma süreci devlet ve özel kesim arasındaki uzlaşmacı ilişkinin devam ettiğini göstermektedir. Ancak özellikle İBYKP döneminden itibaren yaşanan gelişmeler bu ilişkinin farklı bir boyuta taşındığını göstermektedir. DPT'nin kurulmasıyla birlikte Bakanlar Kurulu ile toplantılar yapmaya başlayan TOBB, 1964 yılında yayınladıkları raporda arz ettikleri görüşlerin dikkate alınmadığını vurgulamışlardır (TTOSOTBB, 1964: 14). Ayrıca planların hazırlanma sürecinde yapılan komisyon çalışmalarına özel sektör temsilcilerinin katılımının sağlanmaması ve görüşlerinin alınmamasını eleştirmiş, sanayi teşviklerinin yetersizliğini ifade etmişlerdir (TTOSOTBB, 1967: 23). Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği tarafından yayınlanan süreli ve süresiz yayınlarda, BBYKP ile İBYKP'larına ilişkin çalışmalara rastlanmakta, ancak sonraki kalkınma planlarına ilişkin çalışma bulunmamaktadır. Ayrıca kuruluş, özellikle ÜBYKP döneminden itibaren plan ve projeksiyonları daha kapsamlı biçimde eleştirmeye başlamıştır[13] (Uygur, 1981: 444). TOBB ve Bakanlar Kurulu arasında yapılan toplantılar 1968 yılında son bulmuştur.

Bu dönemde, BBYKP döneminde desteklenen montaj sanayinin belirli bir birikim elde etmesi ile birlikte üretken sermaye güçlenmiştir (Aker, 1975: 8). Üretken sermayenin güçlenmesi ile ticari ve üretken sermaye arasındaki ilişkide kopukluk başlamış, üretken sermaye açısından ticari sermayeden ayrı biçimde örgütlenme talebi doğmuştur. 1969 yılında İstanbul, Ankara, Kayseri, Eskişehir, Adana, Ege Bölgesi Sanayi Odaları, bu örgütlenme isteğini, sanayinin kalkınma planlarının öncü sektörü olduğu vurgusu ile dile getirmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 6 Haziran 1969: 7). Bu kaygı ile 1971 yılında TÜSİAD kurulmuştur. Bu yeni süreç ile

[13] Özel kesimin planın uygulanması ile ilgili bazı kaygıları vardı. Bunlardan ilki, özel kesimin alanının net bir şekilde belirlenmesiydi (Buğra, 2007: 198). Ayrıca teşviklerin nasıl alınacağı, düşük faizli yatırım kredilerinden kimlerin faydalanabileceği çok açık değildi. Özel kesim bu konuda bilgi kaynaklarına ulaşma konusunda sıkıntı yaşamaktaydı (Aşıkoğlu, 1988: 70-72). İthalat rejimiyle ilgili belirsizlikler de özel kesimin eleştirdiği bir konuydu (Cumhuriyet Gazetesi, 24 Ağustos, 1967: 7). Tüm bu hususlar özel kesim için belirsizlik ortamı yaratmıştır.

birlikte büyük sanayi grubu, hükümetten kendi çıkarları ile uyumlu stratejik kararlar alınacağı beklentisine girmiştir.

TÜSİAD'ın kurulması, Türkiye'nin iktisadi ve politik sistemi içerisinde önemli bir dönüşümü temsil eder. Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren istikrarlı biçimde izlenen sermaye sınıfı yaratma politikaları ile ekonomik gücü yüksek bir sermaye sınıfı ortaya çıkmıştır. Bu sermaye grubu, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin yarı kamu kuruluşu statüsü nedeniyle etkin olmadığını, ayrıca farklı sektörler içerisinde farklı ölçekler ile üretim yapan çok sayıda firmayı temsil ettiğini vurgulayarak, örgütten ayrılmıştır. Böylelikle kamu politikalarını kendi kuracakları örgütleri aracılığı ile etkileme yolunu tercih etmişlerdir (Gülfidan, 1993, 108-110). Özel kesime sağlanan finansal desteklerdeki artış, holdingleşmenin hızlanması için yapılan yasal düzenlemeler ve TÜSİAD'ın oluşumu, planlama deneyiminin yönlendiricilik ve merkeziyetçilikten uzak yapısını koruduğunu, devlet ve sermaye arasındaki ilişkinin farklı bir boyuta taşınarak uzlaşmacı niteliğini devam ettirdiğini göstermektedir.

İktisadi model, özel sektör denetimindeki karma ekonomiye dönüşmüştür. İthal ikameci politikalar çerçevesinde İç Pazar uluslararası rekabetten önemli ölçüde korunmaya devam etmiştir. Döviz tahsisinde, ithalat kotalarının, lisans ve izinlerin, yatırım teşviklerinin ve vergi muafiyetlerinin dağıtımında büyük holdinglerin öncülüğündeki sanayi kesimine öncelik verilmiştir. Bu bağlamda holdingler, dönemde geçerli olan iktisadi model ve işleyiş kurallarını, DPT ile birlikte en iyi yansıtan örgütlenmelerdir (Pamuk, 2015: 250).

DPT, kuruluş aşamasında ilk planlamacı ve bazı siyasetçilerin desteği ile yönlendirici niteliği ağır basan, uzun vadeli stratejiler temelinde oluşturulan ve ileri teknoloji kullanan bir sanayileşme modelini hedeflerken, farklı bir biçimde kurumsallaşmıştır[14]. Özel kesimin, özellikle de holdinglerin kısa vadeli perspektifleri ile uyumlu bir çizgide faaliyetlerine devam etmiştir. Bu kesim ileri teknoloji içeren,

---

[14] DPT'nin kuruluşundan ÜBYKP sonuna kadar geçen sürede, sekiz Müsteşar, sekiz İktisadi Planlama Dairesi Başkanı, yedi Koordinasyon Dairesi Başkanı ve altı Genel Sekreter değiştirilmiştir. Bu durum politikacılar tarafından duyulan siyasal kaygılardan kaynaklanmış, kurumun etkin çalışmasını engelleyici etki yaratmıştır. (Altıntaş, 1978: 395). Tüm bu gelişmeler kurumun siyasetin etki alanına girdiğinin ve politika yapma mekanizmasının dışında tutulmaya çalışıldığının en önemli göstergelerini teşkil etmektedir.

rekabet gücü yüksek bir üretim yapısını değil, korunan ve desteklenen bir iç pazarda, kısa vadeli bir perspektif ile kar maksimizasyonu hedefi üzerinden hareket etmeyi tercih etmiştir. Üretim yapısı ağırlıklı olarak iç pazarın talep yapısına uygun olan, tüketim malları, dayanıklı tüketim malları ve otomotiv gibi yabancı sermaye ile ortaklık kurulabilecek sektörlerden oluşmuştur. Bu doğrultuda, 1970'li yıllarda ithal ikamesi stratejisinin etkinliği azalmıştır (Milor, 1990: 22-24).

Böyle bir politikanın izlenmesinde darbe ve koalisyon hükümetleri ile birlikte oluşan siyasal ortam ile 1970'lerin ortalarında etkisi güçlenen kriz ortamı etkili olmuştur. Bu iki önemli koşul politika yapıcıların günü kurtarma çabası içeren kısa vadeli hedeflere odaklanmasına neden olmuştur. DPT'nin kuruluş aşamasında vurgulanan uzun vadeli sanayileşme hedefi verimlilik ve rekabet gibi unsurlardan uzaklaşarak, özel kesimin kısa vadeli hedeflerine ve günlük iktisadi çözüm arayışlarına uygun bir yapıya dönüşmeye başlamıştır. Bu durum yatırımcı davranışını da etkileyen önemli bir unsur olmuştur. Sanayileşme sürecinde yapısal dönüşüm sağlayan stratejiler izlemek yerine, oluşan istikrarsız ortam içerisinde bürokrasi ile yakın ilişkiler kurmak ve devletin desteğini sağlamak temel kaygı haline gelmiştir (Pamuk, 20115: 251).

Sınai yatırımların finansmanı için SSCB ile 1967 yılında ''Kredi ve Teknik İşbirliği Antlaşması'' imzalanmıştır. Antlaşmaya göre SSCB'den alınan teknik ve mali yardımlar ile bazı sınai tesislerin kurulması kararlaştırılmıştır (6/8170 Sayılı Karar, T.C. Resmi Gazete, 2 Haziran 1967, Sayı: 12611). Bu antlaşmayı, 9 Temmuz 1975 tarihli ''Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Hükümeti Arasında Ekonomik ve Teknik İşbirliğinin Sürdürülmesine İlişkin Anlaşma''nın imzalanması izlemiştir. Antlaşmanın öngördüğü yatırımlar çerçevesinde 1975 yılında İskenderun Demir Çelik (İSDEMİR) faaliyete başlamıştır. Ayrıca sözleşme gereğince eğitim konusuna çözüm getirmek üzere İSDEMİR'e bağlı bir eğitim merkezinin kurulmasına ve SSCB'den 1119 kişilik endüstriyel ve teknik eğitim ekibinin Türkiye'ye getirilmesine karar verilmiştir (7/13888, T.C. Resmi Gazete, 22 Ekim 1977, Sayı: 16092).

23.10.1973 tarihinde bir işçi ve yatırım bankası kurulması amacıyla hazırlanan hükümet teklifi çerçevesinde, TBMM'nin Sanayi Teknoloji ve Ticaret Komisyonu

tarafından alınan bir kararla 1975 yılında ''Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası'' DESİYAB kurulmuştur. Banka'nın amacı sanayileşmenin yurtiçine yaygın bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamak, sanayide mülkiyetin geniş halk kitlelerine yayılmasına katkıda bulunmak, tasarrufları kalkınma plânlarının temel ilkelerine uygun sınai yatırımlara yöneltmek ve sermaye piyasasının gelişmesine yardımcı olmak olarak belirtilmiştir (KHK/13, Resmi Gazete, 27 Kasım 1975, Sayı: 15425)

DESİYAB himayesinde Bakanlar Kurulu kararı ile Türkiye Elektronik Sanayi TESTAŞ, Türkiye Elektro-Mekanik Sanayi (TEMSAN), Türk Motor Sanayi (TÜMSAN), Takım Tezgahları Sanayi ve Ticareti Anonim Şirketleri (TAKSAN) kurulmuştur. İmalat sanayi alanında faaliyet gösteren bu firmalar DESİYAB tarafından işletilen, kendi alanlarında yeni yatırım projeleri kurmaları beklenen kurumlardır. Bu yeni kuruluşlar dönemde imalat sanayinde kurulu bulunan işletmelerde atıl kapasiteler olmasına rağmen faaliyete geçmiştir (DPT, 1978: 11-12; DPT, 1982: 179). Ancak sermayenin orta ve uzun vadeli kredi gereksinimi için vazgeçilemeyecek bir etmen olan yatırım bankacılığı yeterince geliştirilememiş, DESİYAB etkin bir kredi kurumu durumuna gelememiştir (DPT, 1979: 113).

Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkiler, üçüncü planın hazırlanması sürecini önemli ölçüde etkilenmiştir (Seyidoğlu,1982: 26). Kamu iktisadî teşebbüslerinin, devletin iktisadî hayata müdahalesinin dolaysız bir aracı olarak kullanılmasının ortaya çıkardığı sorunlar yeni bir boyut kazanmıştır. Kalkınma planlarında kabul edilen amaç ve hedefler, tasarruf ve yatırımların arttırılmasını ve kaynakların belli bir model çerçevesinde dağıtılmasını ve belirli doğrultularda yönlendirilmesini gerektirmektedir. Yeni Stratejide, gümrük birliğinin gerçekleşeceği yıllarda, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ortaklıktan yararlar sağlayabilecek düzeye gelmek için kalkınmanın hızlandırılması ve 1973-1995 döneminde GSMH artışının yıllık ortalama % 9 çerçevesinde olması, sanayi sektörünün GSMH içindeki payının 1995' de % 40'a yaklaşması, ara malları ve yatırım malları üretiminin arttırılması ve bu amaçla, toplam yatırımların yaklaşık olarak yarısının sanayi kesimine yöneltilmesi gereği saptanmıştır. Söz konusu Stratejiye göre hazırlanan ÜBYKP'da bu amaçlara yaklaştırıcı sektörel gelişme hedef ve ilkeleri bulunmaktadır (DPT, 1973: 120).

Yapılması planlanan yatırımların gerektirdiği kaynakların sağlanmasında devlet katkısına ihtiyaç duyulmuştur. 1973-1977 döneminde iç tasarrufların % 13,6 oranında arttırılması ve GSMH içinde 1972'de % 19,6 olan iç tasarruf payının 1977'de % 25,5'e çıkarılması öngörülmüştür. Bu amacı gerçekleştirebilmek için kamu tasarruflarının yılda ortalama % 19 gibi yüksek bir oranda arttırılması gerektiği düşünülmüştür (Kamu İktisadî Teşebbüsleri Reformu Stratejisi, T.C.Resmi Gazete, 11.12.1972, Sayı: 14388).

İBYKP döneminde kamu iktisadî teşebbüslerinin üstlendikleri yatırım görevleri nedeniyle sermaye borç dengeleri bozulmuş ve faiz yükümlülükleri artmıştır. Fiyat, gelir, istihdam gibi temel iktisadi sorunlara çözüm aranmasında birer aracı olarak kullanılmaları, bu kuruluşların verimli ve kârlı çalışmalarını engellemiştir. 1971 ve 1972 yılında oluşturulan reform komisyonları ve bu komisyonlar tarafından hazırlanan raporlar ÜBYKP üzerinde önemli ölçüde etkili olmuştur. Bu doğrultuda ÜBYKP'da kamu iktisadi teşebbüsleri ile ilgili olarak, kalkınmaya daha çok katkıda bulunmaların sağlamak için verimlilik ve modern işletmecilik ilkelerine göre çalışmalarını gerçekleştirecek düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir (DPT, 1973: 122-124).

AET ile olan ilişkiler çerçevesinde gümrük bağışıklığı 1977 yılına kadar yalnızca yatırım malları ve hammaddelere uygulanmıştır. Bu yıldan sonra ise yalnızca yatırım malları bu kolaylıktan yararlandırılmıştır (Seyidoğlu, 1982: 45). Bakanlar kurulu kararları dışında, bazı uluslararası antlaşmalar ile de gümrük vergi indirimleri yapılmıştır. İlk olarak 1971 yılında Ortak Pazar ülkelerine karşı gümrük tarifelerinde indirime gidilmiş, ikinci indirim 1976 yılında gerçekleşmiştir (Seyidoğlu, 1982: 48). Sermaye malı ithalatında özel kesimin kullandığı kredilere 1976 yılında kur garantisi verilmiştir. Bu önemli teşvik, 1978 yılında kaldırılmıştır[15].

İhracatta vergi iadesi yöntemi, bu plan döneminde de başvurulan özendirici önlemlerden biri olmuştur. Devletin uyguladığı bu özendirme uygulaması, gıda, dokuma, deri eşya, kimya, makine ve petrol ürünleri gibi temel imalat sanayi alt dallarını uyarmış; bu sektörlere ait ihracat verilerinde belirgin artışlar gözlenmiştir.

---

[15] Bülent Ecevit Hükümeti döneminde yapılan ve geriye dönük olarak da işletilen bu düzenleme, iş çevreleri açısından belirsizlik kaynağı olmuştur.

İhracat vergi iade sisteminin uygulanmaya başladığı 1964 yılından itibaren geçen yaklaşık 10 yıllık süreçte, vergi iadesi alan sanayi dallarından gıda malları ihracatı 15 katına, dokuma ürünleri ihracatı 65 katına, deri eşya ürünleri 50 katına, demir dışı metal malları ihracatı 13 katına çıkmıştır (Özbey, 1999: 33).

Tablo 3.17'de imalat sanayi alt sektörleri ayrımında ihracatta uygulanan vergi iade oranları gösterilmiştir.

Tablo 3.17: İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde İhracatta Vergi İadesi Oranları

Yıllar	Gıda	Dokuma-Giyim	Deri	Kimya	Demir Dışı Metal	Madeni Eşya	Çimento	Tarım Ürünleri
1973	18,86	19,43	22,07	30,47	24,05	22,73	31,85	5,51
1974	13,75	14,45	13,26	19,99	22,36	22,65	29,19	5,95
1975	11,71	21,87	15,53	20,14	22,38	29,07	9,84	8,91
1976	12,58	24,89	17,5	28,72	22,8	29,24	23,66	10,8
1977	11,71	25,68	17,41	24,29	26,86	26,01	24,76	13,47

Kaynak: Şafak, 1984: 141

İhracatta vergi iade sisteminde karşılaşılan aksaklıklar, yeni düzenlemeler yapılmasını gündeme getirmiştir. 1975 yılında vergi iadelerine ilişkin esaslar yeniden belirlenmiştir. Bu düzenleme ile hem vergi oranları yeniden belirlenmiş, hem de yıllık ihracatları 1,8 milyon doları geçen ihracatçıların % 5 oranında ek bir vergi iadesi alması kararlaştırılmıştır (Çelebi, 1991: 21).

İmalat sanayinin yönlendirilmesi sürecinde, uygulanan döviz kuru politikası da önemli bir müdahale aracıdır. Nominal döviz kuru 1963 yılından 1969 yılına kadar sabit tutulmuş, yüksek oranlı enflasyon nedeni ile reel döviz kuru düşüş göstermiştir. Ulusal paradaki aşırı değerlenme oranı 1969 yılında % 53 seviyesine kadar yükselmiştir (Uludağ ve Serin, 1987: 64). Bunun sonucunda 1970 yılında yapılan % 66 oranındaki devalüasyon ile reel kur bir miktar yükselmiş, ancak sonraki yıllarda kayba uğramaya devam etmiştir. 1973 yılından itibaren uluslararası para sistemindeki dalgalanmalar nedeniyle aktif bir kur politikasına geçiş kararı alınmıştır. Maliye Bakanlığı 20 Haziran 1973 tarihinde izlenecek kur politikalarında Bakanlar Kurulu yerine yetkili kılınmıştır (Çarıkçı, 1983: 133).

1970'lerin ikinci yarısı boyunca aktif bir kur politikası izlenememesi sonucu kur ayarlamalarının sürekliliği ve istikrarı sağlanamamış, kur politikası sağlam bir para ve maliye politikası ile desteklenememiştir. Yapılan devalüasyonlara rağmen, yurtiçi fiyatlardaki artış oranı yüksek olduğundan ulusal paranın reel değeri düşmemiştir. Bu durum aşırı değerlenmiş kur politikası uygulamasının devam etmesine yol açmıştır. Politikanın ihracatı caydırıcı etkisi de sürmüştür. Ayrıca yapılan devalüasyonlar gerekli yapısal önlemlerle desteklenmediği için imalat sanayinin uluslararası rekabete açılması, dolayısıyla ihracata yönelmesi sağlanamamıştır (Çiller, 1983: 114). Tablo 3.18'de ÜBYKP döneminde reel kurdaki değişmeler verilmiştir. Tablo 3.19'da ise 1973=100 kabul edilerek hesaplanan Dolar'a göre döviz kuru endeksleri yer almaktadır.

Tablo 3.18: 1973-1977 Döneminde Döviz Kurları (TL/ Dolar)

Yıllar	Nominal Kur	Reel Kur
1973	13,42	6,73
1974	13,69	5,7
1975	13,84	4,44
1976	14,33	4,17
1977	15,7	3,96

Kaynak: Özbey, 1999: 39

Tablo 3.19: 1973-1977 Döneminde Döviz Kuru (TL/ Dolar) Endeksi

Yıllar	Nominal Endeks	Dolara Göre Döviz Kuru Endeksi
1973	100	100
1974	98	94
1975	107	93
1976	113	93
1977	127	87

Kaynak: Uludağ ve Serin, 1987: 65

Enflasyonun 1970'lerin ilk yarısında % 20'lere ulaşması ve 1974 Kıbrıs Harekâtının döviz harcamalarını artırması dış ödemeler dengesini bozmaya başlamıştır. Aynı zamanda dünya ekonomisinin yavaşlaması da ihracat gelirlerinin azalmasına yol açmıştır. Bu noktada çözüm olabilecek uzun dönemli yapısal önlemler üretilememiş, bunun yerine mali bir önlem olarak, ''Dövize Çevrilebilir Mevduat'' uygulaması başlatılmıştır. Uygulamada faiz oranlarının yüksek tutulması ve kur riskinin kamu kesimi tarafından üstlenilmesi nedeni ile kamu kesimi borç

yükü önemli ölçüde artmıştır. Böylelikle ithal ikamesi modeli ''seçici'' olarak idare edilmesi gereken bir model iken, ''rasgele ithal ikamesine'' dönüşmüştür (Pamuk, 2015: 244).

Teşvik uygulamamalarındaki kurumsallaşma çabalarına rağmen, 1970'li yılların ortalarına kadar, kamu girişimciliği, teşvik uygulamamalarına göre daha önemli bir rol oynamıştır. ÜBYKP teşvik uygulamalarında en belirgin artışın yaşandığı dönem olmuş, GSMH'nin %13,1' i oranında teşvik verilmiştir (Şenses ve Taymaz, 2003: 3).

Popülist olarak nitelenebilecek istihdam ve ücret politikaları bu dönemde de devam etmiş, hem sanayi kesimi hem de sübvansiyonel destek ve taban fiyat uygulamaları ile tarım kesimi reel ücret artışlarından yararlanmıştır. İthal ikameci rejimin devamlılığı açısından dinamik bir talep yapısını mümkün kılacak bu durum iç pazara dönük üretimin sürekliliğini sağlamıştır. Kamu kesiminde izlenen gevşek ücret politikası işgücü piyasasının tamamını etkilemiş, Türkiye, 1970'li yılların ortalarında gelişmekte olan ülkeler içerisinde en yüksek ücretli ülkelerden biri haline gelmiştir (Boratav, 2010: 389).

Finansman kaynaklarının 1973 krizinin etkileri ile sınırlandırılması, kamu yatırımları için hazırlanan program bütçelerini de etkilemiş, imalat sanayi alanındaki kamu işletmeleri zor durumda kalmıştır. KİT'ler yeni yatırımları ile modernize edilemediğinden verimlilikleri düşmeye başlamıştır (Bayülken ve Kütükoğlu, 2010: 19). İmalat sanayinde pazar koşulları, üretim sorunları, enerji darlığı ve dış kaynaklı girdi sorunu üretim faaliyetlerinin tam kapasite ile devam etmesini engellemiştir. Bu gelişmeler 1970'lerin sonlarına gelindiğinde sabit kur uygulaması ile desteklenen ithal ikameci sanayileşme stratejisinin tıkanmasına yol açmıştır (Derviş ve Robinson, 1978: 127). Başta Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve DPT olmak üzere, kamu kurumlarının yönetim biçimlerinde ihtiyaç duyulan reformalar yapılmamış, kamu kurumları arasında etkin bir koordinasyon kurulamamıştır (Altıntaş, 1978: 394-395).

BBYKP dönemi ile birlikte Avrupa'ya çalışmak üzere giden işçiler tarafından Türkiye'ye gönderilen dövizler, 1970'li yılların ortalarına gelindiğinde önemli bir meblağa ulaşmıştır. Bu durum ödemeler dengesi üzerindeki baskının hafiflemesini

sağlamış, aynı zamanda hem iç pazarı güçlendirmiş hem de sanayi sermayesinin kullanabileceği döviz miktarının artmasına ve dolayısıyla ithalatın kolaylaşmasına neden olmuştur. Bir takım ithalat kolaylıklarının da uygulandığı böyle bir ortamda, özel sermaye için üretmek yerine ithalat yapmak daha cazip hale gelmiştir. Bu durum 1970'li yıllarda ihracata açılması beklenen Türkiye'de, ihracat artışını engelleyen bir unsur olmuştur (Küçük, 1978: 25; Pamuk, 1984: 64; Pamuk, 2015: 238).

Sanayi yatırımlarının ülke içerisinde dengeli dağılımını hedefleyen "Kalkınmada Öncelikli Yöre'' uygulaması bu dönemde de devam etmiştir. DPT içerisinde kurulan ''Kalkınmada Öncelikli Yöreler Dairesi'' bu yatırımları saptama görevini üstlenmiştir. Kurum bu konuda ayrılan bütçe ve özel idarelerin ortaklığı ile yatırım projeleri hazırlamıştır. Ayrıca TSKB'nin tespit edilen bölgelerde yeni şube açması sağlanmıştır. TSKB, kurma ve geliştirme amacıyla pek çok sanayiyi teşvik etmiştir. Edirne, Bilecik, Kayseri ve Kütahya gibi pek çok il dahil olmak üzere yeni yatırımların kurulmasında destek sağlamıştır. DPT'nin kılavuzluğunda geri kalmış bölgelere yöresel olanaklara dayalı sanayiler kurulmasında icracı kuruluş TSKB olmuştur (Özmen, 2012: 297-298).

ÜBYKP çerçevesinde, 1965 yılında kurulan Petkim A.Ş.'nin üretim altyapısının geliştirilmesi öngörülmüştür. TÜMAŞ'ın ortaklarından Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı öncülüğünde, petrokimya alanında, Kocaeli ve İzmir'de yeni yatırımlar faaliyete geçirilmiştir (Petkim, 2014: 4). TÜMAŞ'ın cam sanayi ve gübre sanayi alanlarında da yatırımları olmuştur.

Yabancı sermaye yatırımlarına yönelik yasal düzenlemeler, 1960-1970 yılları arasında, yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye gelişi açısından sınırlayıcı bir etki yaratmıştır. Ayrıca Türkiye'de yabancı sermaye yatırımları, 1990'lı yılların ortalarına kadar ihmal edilmiştir (Eralp, 1981: 613; Aslanoğlu, 2000: 1116). 1971 Askeri müdahalesinin de etkisiyle 1973 yılında çıkarılan 1702 sayılı ''Petrol Reformu Kanunu'' ile madende ve petrolde öncelik kamu sektörüne verilmiş, özel yabancı petrol şirketlerinin yeni rafineri tesisi kurmaları veya mevcut rafineri tesislerini genişletmeleri yasaklanmıştır. 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ise imalat sanayine akan özel yabancı sermaye için çeşitli kontroller ve sınırlamalar getirmiştir. Bu sınırlamalar, özel yabancı sermayenin teşviki öngörülen

sektörlerde faaliyette bulunmaları, yeni teknoloji getirmeleri, büyük ölçekli tesis kurmaları, ihracata yönelmeleri, yabancı uzmanların çalışma süresini kısaltmaları gibi hususları etkilemiştir (Yaşa, 1980: 216). Bu yasa kapsamında ÜBYKP döneminde 18 milyon dolarlık teknoloji transferi yapılmıştır. Bu rakam uluslararası teknoloji ticareti içerisinde oldukça önemsiz bir rakam olarak görünmektedir (Alpar, 1980: 241).

3.3.3. Gerçekleşmeler

Sermayenin toplumsallaşması ve yoğunlaşması olgusu, ÜBYKP döneminde hızlanmıştır. Toplulaşma sürecinin göstergelerinden biri olan sermaye şirketleri, özellikle de anonim şirketler dönem içinde hızlı bir gelişme sergilemiştir. İBYKP dönemi boyunca 1.296 anonim şirket kurulmuşken, yalnızca 1977 yılında 1.584 anonim şirket kurulmuş olması bu hızlı gelişmeyi göstermektedir. Öte yandan, ÜBYKP dönemi içinde kurulan anonim şirketlerin yaklaşık % 60'ı imalat sanayiinde bulunmakla birlikte, hizmetler kesimine yönelen anonim şirket sayısında da belirgin bir gelişme izlenmektedir. Ayrıca bu dönem içinde hızlı bir holdingleşme olgusunun varlığı da gözlenmektedir. 1972 yılına kadar kurulan holding sayısı 34 iken, bu sayı 1977 yılında 150'ye yaklaşmıştır (DPT, 1979: 18-19).

Uygulanan bölüşüm politikası 1970'lerin sonuna gelindiğinde verimlilikten uzak bir sınai yapıya yol açmasına rağmen, ithal ikameci yatırımların GSMH'ya oranı 1974-77 döneminde %7,8 oranında artmış, kamu kesiminin öncülüğünde sabit sermaye yatırımlarının hızı, önceki yılların çok üzerinde, yıllık ortalama %15 olarak gerçekleşmiştir (Eser, 1993: 63).

Dönemde sanayinin verimlilik düzeyi düşük oranlarda seyretmiştir. Verimliliğin artırılamaması sorunu süreç içerisinde ithal ikameci rejimin tıkanıp krize girmesinde önemli rol oynamıştır (Arın, 1986: 111-112). Büyük ölçüde iç pazar gözetilerek kurulan işletmeler ölçek yararının söz konusu olacağı optimal büyüklüklerin altında ve düşük kapasitede çalışmaktadır. Bu durum üretim maliyetlerinin yüksek olmasına yol açmıştır. Verimlilik düzeyi düşük ve rekabet gücü zayıf sanayi yapısı ile ihracatı artırmak mümkün olmadığından sanayinin gereksinim duyduğu dövizi üretememiştir (Eser, 1993: 66).

1971-1974 arasında gelişmekte olan ülkeler lehine gerçekleşen uluslararası iktisadi gelişmelerden yararlanılamamış, bunu sağlayacak doğru döviz politikaları da uygulanamamıştır. Bu dönemin sonlarında ithalatın % 90'dan fazlası yerli üretime girdi niteliğindedir. Sanayide verimliliğin düşük olmasının ve ihracatın düşük olmasının temel sebeplerinden biri dönemde genel olarak korumacılığın yüksek olmasıdır(Eser, 1993: 66).

1973 krizi sonrasında yaşanan ihraç pazarlarındaki daralma ile birlikte dış ödemeler dengesi üzerindeki olumsuz etkiler izlenen ithal ikameci stratejinin tıkanmasında önemli ölçüde etkili olmuştur. Bu durumu, ekonominin ilave kaynak kullanımındaki etkinliğinin bir göstergesi olan sermaye/hasıla oranlarındaki artışlarda da izlemek mümkündür. Tablo 3.20'de marjinal sermaye/ hasıla oranı, hem ekonominin tümü için hem de imalat sanayi özelinde verilmiştir. ÜBYKP döneminde oranının yükselmiş olması verimliliğin düştüğünü ifade etmektedir. Verimliliğin düşmesi, izlenen ithal ikameci strateji ile birlikte koruma oranlarının yüksek olması ve Türkiye'de araştırma-geliştirme harcamalarının yetersiz olması ile açıklanabilir. Bu durum kaynak kullanımında etkinliği azaltarak ithal ikameci stratejinin tıkanmasına yol açmıştır (Balassa, 1980: 9; Çarıkçı, 1983: 114; Eser, 1993: 66; Ertüzün, 1976: 174).

Tablo 3.20: Yıllara Göre Marjinal Sermaye/Hasıla Oranındaki ve İmalat Sanayindeki Değişmeler

Yıllar	Marjinal Sermaye/ Hasıla Oranı	Marjinal Sermaye/ Hasıla Oranı (İmalat Sanayi)
1963-1967	2,3	1,6
1968-1972	2,6	2,4
1972-1977	3,8	4,7

Kaynak: Çarıkçı, 1983: 113-114

Tablo 3.21'de imalat sanayi üretim ölçeğinin önceki yıla göre değişim oranları verilmiştir. Sermaye/ Hasıla oranındaki yükselmeye rağmen, ÜBYKP döneminde, üretim ölçeğinin düşmediği, hatta BBYKP ve İBYKP dönemlerine göre hafif bir artış trendi izlediği gözlenmektedir.

Tablo 3.21: Üretim Ölçeği Değişim Oranları (%)

YIL	DEĞİŞİM ORANI
1973	-2
1974	11
1975	2
1976	10
1977	1

Kaynak: TUİK verilerinden tarafımızca hesaplanmıştır.

İşgücü verimliliği, yıllık değişim oranları hesaplanarak Tablo 3.22'de gösterilmiştir. ÜBYKP dönemi boyunca işgücü verimliliğinde belirli yıllarda azalma görülmekle birlikte özel sektörde artış eğilimi gözlenmektedir. Kamu sektöründe gerçekleşen azalma, kriz nedeniyle özel sektöre düşük fiyatlı girdi sağlamaya yönelik uygulamalar nedeniyle katma değerin düşmesi ile açıklanabilir. Üretim ve işgücü verimliliği açısından farklı ülkelerle karşılaştırma yapıldığında bu artış oranları oldukça yetersiz görünmektedir[16] (UNCTAD, 1992: 141).

Tablo 3.22: İşgücü Verimliliği (Önceki yıla göre değişim oranı)

YIL	DEĞİŞME ORANI % (KAMU SEKTÖRÜ)	DEĞİŞME ORANI %(ÖZEL SEKTÖR)
1973	-17	-12
1974	-7	-2
1975	7	3
1976	1	50
1977	-23	-5

Kaynak: TUİK verilerinden tarafımızca hesaplanmıştır.

Üretim ölçeğinin küçük, teknolojinin geri ve verimliliğin yetersiz olması nedeniyle imalat sanayinde karlılığın yüksek kalmasını sağlayacak mekanizma devlet tarafından işletilmiştir. Döviz kuru ve faiz oranlarının düşük tutulması, korumacı politikaların uygulanması, emek dışındaki girdilerin ucuza sağlanması, sermayenin maliyetinin azaltılmasını sağlayacak parasal teşvikler bu süreçte yaygın olarak kullanılmıştır. Bu mekanizma kendi içerisinde yarattığı tıkanıklıklar nedeniyle sürdürülemez hale gelmiştir (Eser, 1993: 105-106).

---

[16] Verimlilik analizi yapılan çalışmalarda, teknolojik gelişmenin ölçütü olarak kullanılan Toplam Faktör Verimliliği (TPV) yaygın olarak kullanılmaktadır. 1963-1976 dönemini ele alan bir çalışmada, imalat sanayi reel üretim artışı % 10,7 olarak ölçülmüş, TPV artışı se sadece % 1,3 olarak hesaplanmıştır ((Nishimizu ve Robinson, 1986: 294).

Tablo 3.23 kamu sektörü ve özel sektörün ÜBYKP boyunca imalat sanayinde istihdam ve katma değere olan katkılarını içermektedir. Kamu kesiminin özel sektöre oranla istihdamdaki payı daha az olmasına rağmen, imalat sanayi katma değerine olan katkısı daha yüksek gerçekleşmiştir. Bu durum kamu kesimi işgücü verimliliğinin özel kesime oranla daha yüksek olduğunu göstermektedir[17]. Dönemin sonlarından itibaren özel sektörün işgücü verimliliğinde gerçekleşen artışın, imalat sanayi katma değerine olan katkısını artırdığı göze çarpmaktadır.

Tablo 3.23: Kamu ve Özel Sektör Ayrımında Üretim ve İstihdamın Yapısı

	Kamu Sektörü		Özel Sektör	
YIL	İSTİHDAM (%)	KATMA DEĞER (%)	İSTİHDAM (%)	KATMA DEĞER (%)
1973	34,7	48,4	65,2	51,6
1974	34	50,2	65,9	49,8
1975	34,9	50,5	65	49,5
1976	36,3	35,5	63,6	64,5
1977	36,6	39,8	63,3	60,2

Kaynak: TUİK verilerinden tarafımızca hesaplanmıştır.

Kamu girişimlerinin ekonomi içindeki yeri ve önemi ÜBYKP döneminde giderek artmış ve planlı kalkınmanın temel araçlarından biri olma durumunu korumuştur. Sanayi sektöründe uğraş gösteren kırk adet Kamu İktisadi Teşebbüsünün bu sektörün katma değerine katkıları 1973 yılında % 26'dan, 1977 yılında % 29,7'ye yükselmiş, ÜBYKP dönemi ortalaması ise % 28,6 olmuştur. GSMH içindeki paylar 1973 yılında % 6,6'dan 1977 yılında % 7,8'e çıkmıştır (DPT, 1979: 124). Toplam kamu sanayi yatırımları içinde Kamu iktisadi Teşebbüslerinin payı BBYKP döneminde % 76,7, İBYKP döneminde % 79,2 iken, ÜBYKP döneminde % 83,6'ya yükselmiştir. BBYKP döneminde tüm KİT yatırımları içinde imalat sanayi yatırımlarının payı % 31,4 iken, bu pay İBYKP döneminde % 47,9'a yükselmiş ve ÜBYKP döneminde ise % 44,2 olarak gerçekleşmiştir (DPT, 1979: 125-126).

[17] Krueger ve Tuncer tarafından yapılan imalat sanayi ile ilgili bir çalışmada, girdi başına üretim olarak tanımlanan verimliliğin, 1963-1976 döneminde, kamu kesiminde yılda ortalama %%2,7, özel kesimde % 1,8 oranında arttığı hesaplanmıştır (Krueger ve Tuncer, 1982: 1147).

Tablo 3.24: Kamu Kesimi Üretiminin Sektörel Dağılımı

		Tarim	Madencilik	İmalat	Enerji	Hizmetler	Tolam
1963	KİT	1.9	17.1	27.2	17.5	36.3	100
	KAMU	16.2	6.6	10.2	8.9	58.2	100
1967	KİT	0.5	15.8	38.8	16.2	28.7	100
	KAMU	17.8	6.4	14.4	12.4	49.0	100
1968	KİT	0.9	10.0	41.2	18.8	29.1	100
	KAMU	17.7	4.5	15.6	13.8	48.4	100
1972	KİT	0.2	8.1	53.3	14.1	24.3	100
	KAMU	9.7	5.4	29.3	13.3	42.3	100
1973	KİT	0.4	9.4	44.4	14.4	31.4	100
	KAMU	9.3	6.3	23.8	13.1	47.5	100
1977	KİT	0.9	10.7	43.2	21.6	23.6	100
	KAMU	11.6	6.9	22.6	14.9	44.0	100

Kaynak: DPT, 1979: 126

Hedeflenen büyüme oranı % 7,4, gerçekleşme oranı ise % 6,5 olmuştur. Sabit sermaye yatırımlarının GSMH'ya oranı % 21,9 olarak öngörülmüş, dönem sonunda bu rakam % 20,2 olarak gerçekleşmiştir. Kamu kesiminin yatırımlardaki payı % 56,4 olarak hedeflenmiş, %51,1 olarak gerçekleşerek öngörülen rakamın gerisinde kalmıştır. Özel kesimin payı ise % 43,6 olarak hedeflenmiş, % 48,9 olarak gerçekleşmiştir. Kamu kesiminin hedeflenen yatırımları gerçekleştirememesinin en büyük nedeni KİT'leri ile ilgili yönetim sorunları, enerji ve döviz darboğazı olmuştur (Okay, 1984: 1613). Tablo 3.25'te kamu tarafından yapılan sabit sermaye yatırımları gösterilmektedir.

Tablo 3.25: Sektörler İtibariyle Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (Cari Fiyatlarla, % Dağılım)

	1973	1974	1975	1976	1977
Tarım	9,3	9,9	9,2	10,4	11,4
Madencilik	6,3	6,4	5,8	7,2	6,6
İmalat	23,8	21,8	27,2	23,3	21,6
Enerji	13,1	13,5	12,3	14,6	14,4
Ulaştırma	26,4	26,6	24,7	24,2	25,3
Turizm	1,4	0,9	0,6	0,7	0,8
Konut	1,6	1,6	2,6	2,2	2,4
Eğitim	7,2	7,2	6,5	6,3	4,9
Sağlık	2	2,3	2,1	2,3	1,8
Diğer Hizmetler	8,9	9,8	8,8	8,8	10,6

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2015: 87

ÜBYKP temel hedefi ekonomik yapıda sanayileşme yönünde değişiklik sağlamak olmuştur. 1977 yılında imalat sanayinin sınai üretim içindeki payı, öngörülen % 93,5'in üzerinde, % 94 olarak gerçekleşmiştir. GSMH içinde sanayinin payı 1973 yılındaki % 22,4'lük değerinden % %23,7' ye yükselmiştir. İmalat sanayi içinde ara ve yatırım malları üretiminin de arttığı gözlenmiştir. İlk defa ÜBYKP döneminde toplam sanayi sektörünün GSMH içindeki nispi payı, tarım sektörünün nispi payını aşmıştır (Şahin, 2016: 354). Bu durum sanayileşme hedefleri ile uyum göstermektedir. İmalat sanayinin bileşimi şu şekilde gerçekleşmiştir (Desiyab, 1983: 57):

Tablo 3.26: İmalat Sanayi Üretiminin Dağılımı (%)

	1972	1977
Tüketim Malları	53,2	49
Ara Malları	33,9	37,7
Yatırım Malları	12,9	13,3

Kaynak: DPT, 1979: 15

Ara ve yatırım mallarının payında artış olmasına rağmen sanayileşme hedeflerinin gerçekleştiğini söylemek zor olacaktır (Desiyab, 1983: 58). Bu veriler ÜBYKP döneminde sınai alanda gerçekleştirilmek istenen üretim hedeflerinin gerisinde kalındığını göstermektedir. Tüketim mallarının payının imalat sanayi içindeki payının % 42,6 olması hedeflenmiş, gerçekleşme % 49 olmuştur. Ara ve

yatırım mallarında da gerçekleştirilmek istenen üretim değerlerine ulaşılamamıştır. Öte yandan sınai işletmelerin küçük ölçekli, ithalata dayalı ve iç piyasaya dönük yapısının devam ettiği görülmektedir (DPT, 1979: 15). Tüketim malları sanayilerindeki yatırım ve üretim artışının daha fazla olması dengeli kalkınmayı engelleyen bir unsur olmuştur (Küçük, 1978: 364). Planın hazırlık aşamasında uygulanılması düşünülen yön gösterici politikalar uygulanamamıştır.

Ekonominin bu dönemde karşılaştığı sorunlar imalat sanayi kapasite kullanım oranlarını önemli ölçüde etkilemiştir (Desiyab, 1983: 58; Kepenek, 1984: 1784-1786). İhtiyaç duyulan enerji zamanında ve yeterli ölçüde karşılanamamıştır. Birincil enerji kaynaklarından su ve kömür kaynakları yeterince geliştirilememiş, planlanan yatırımlarda gecikmeler olmuştur. Yurtiçi üretimde yeni petrol sahaları açılamamış, mevcut olan sahalarda da verim düşüklüğü yaşanmıştır. Enerji darboğazı yaşanmasının en önemli nedeni hedeflenen enerji yatırımlarının gerçekleştirilememesi olmuştur (Okay, 1984: 1614). İmalat sanayinde kapasite kullanım oranlarındaki düşüş oranları dikkat çekicidir. 1974 yılında ortalama % 83 olan kapasite kullanım oranı, izleyen her yılda düşmüş, 1977 yılında %73, 1978 yılında % 68 olarak gerçekleşmiştir (Uygur, 1981: 459).

1973 yılında ithalatı kolaylaştırıcı önlemlerin getirilmesi, aynı dönemlerde dış konjonktürel gelişmeler neticesinde dış borç olanaklarının azalması, döviz rezervlerinde azalmaya yol açmıştır. Bu durum girdi açısından dışa bağımlı sanayilerde üretim düşüşlerine yol açmıştır. Kullanılabilen borçlanma olanaklarının da ihracat artışı sağlayabilecek yatırım alanlarına yöneltilememesi döviz rezervlerinin artırılamaması sonucunu doğurmuştur.

Dönemde ekonomi kendi teknolojisini üreten bir düzeye ulaşamamıştır. Sanayinin ihtiyacı olan teknoloji transfer yoluyla karşılanmaktadır. ÜBYKP'da belirlenen teknoloji politikasının yürütülmesi için Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı içerisinde ''Bilim ve Teknoloji Dairesi'' kurulmuşsa da, etkin bir çalışma içine girememiştir (Desiyab, 1983: 59). ÜBYKP'da belirlenen sanayileşme politikasına koşut bir teknoloji politikasının yürütülmesinden sorumlu kuruluşlar arasında yeterli eşgüdüm sağlanamamıştır. (DPT, 1979: 51). Patent haklarını düzenleyen yasa ülkede teknoloji üretimini geliştirmeyi değil, teknoloji üreticisi gelişmiş ülkelerin yararlarını

korumayı esas alan ilkelere göre düzenlenmiştir. Bu yapısı ile teknoloji üretimini hukuksal açıdan sınırlayıcı bir unsur olmuştur (DPT, 1979: 49).

Dönemde karşılaşılan iç ve dış kaynaklı gelişmeler planda öngörülen hedeflerde sapmalara yol açmış, bu durum yeni planın hedef ve stratejisini önemli ölçüde etkilemiştir.

ÜBYKP dönemi için alt sektörler itibari ile belirlenen büyüme hızları hedefleri ile büyüme hızı gerçekleşme oranları Tablo 3.27'de belirtilmiştir. Verilere göre sanayi sektöründe % 78'lik gerçekleşme oranına ulaşılmıştır.

Tablo 3.27: ÜBYKP Döneminde Hedeflenen ve Gerçekleşen Büyüme Hızları (Yıllık Ortalama % Değişme)

	HEDEF	GERÇEKLEŞME
Tarım	3,7	1,2
Sanayi	11,2	8,8
Hizmetler	7,7	7,3
GSMH	7,9	5,2

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2014: 12.

3.4. DÖRDÜNCÜ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1979-1983)

3.4.1. Hedefler

BBYKP uygulandığı süreçten 1970'lerin ortalarına kadar etkileyici bir ekonomik büyüme ve sanayileşme oranı yakalanmıştır (Morawetz, 1978; Patel, 1992: 772). Ancak uygulanan ithal ikameci strateji kendi içerisinde çelişkili bir tablo ortaya çıkarmıştır. Sanayileşme çabaları sonucu gıda, içki, tütün, dokuma, giyim, plastik ürünler, çimento gibi pek çok sektörde ithal ikamesi gerçekleşmiş, ancak sermaye yoğun ara ve yatırım mallarının üretildiği sektörlerde üretim ve yatırım büyük ölçüde ithalata bağımlı kılınmıştır (Havrylyshyn, 1987: 27; Başkaya, 1989: 26).

Faiz oranlarının yapay olarak düşürülmesi ve yerli paranın değerinin altında tutulması gibi para politikaları diğer ithal ikameci politikaların uygulandığı ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de sıklıkla uygulanmış, ödemeler dengesi ve genel fiyatlar düzeyi üzerinde baskı yaratmıştır (Buğra ve Savaşkan, 2015: 70). 1973 yılında yaşanan petrol krizi bu baskının artmasına neden olmuştur. Ekonomideki ve

ithalattaki hızlı büyüme nedeniyle cari işlemler açığı sürekli artmıştır. Tüm bu koşullar, Türkiye ekonomisinin 1978 yılında ekonomik krize girmesine neden olmuştur. İthalatın sınırlanması üretimin azalmasına sebep olmuş, bu durum yüksek oranlı bir enflasyona yol açmıştır. Hükümet 1978 yılında IMF destekli istikrar programını şiddetlenen krize başka bir çözüm alternatifi olmadığı için hayata geçirmiştir (Buğra ve Savaşkan, 2015: 70; Boratav, 2011: 139-144).

Enflasyonun denetim altına alınması, cari işlemler açığının kapatılması, dış kaynak gereksiniminin karşılanması ve uluslararası rekabete dayalı bir sınai yapının oluşturabilmesi için 1980 yılı itibariyle yeni bir strateji benimsenmiştir. İçe yönelik, ithal ikameci sanayileşme rejimi terk edilerek, dışa yönelik, ihracata dönük sanayileşme politikası uygulanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda liberal politikalar içselleştirilerek, devletin ekonomiye müdahale biçimleri yeniden düzenlenmiştir.

Hazırlanan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (DBYKP), 1977-1978 yıllarında meydana gelen siyasal istikrarsızlıklar nedeniyle zamanında uygulamaya konulamamıştır. 1978 yılı programlı ancak plan ilkelerinden yoksun olarak tamamlanmış, DBYKP 1979 yılında yürürlüğe girmiştir.

1979 - 1983 döneminde toplam sanayi üretiminin yılda ortalama % 11,7 oranında artması hedef alınmıştır. Madencilik üretiminin yılda ortalama % 16, imalat sanayii üretiminin % 11,4, enerji üretiminin % 13,9 oranında artması öngörülmüştür. Böylece sanayi sektörünün toplam üretim içindeki payı 1978'de % 41,2'den, 1983'de % 45,9'a yükselecektir. İmalat sanayii içinde tüketim malları üretiminin payının 1978 yılında % 42,1'den, 1983 yılında % 36,8'e, ara malları üretiminin payının aynı yıllar arasında % 41'den % 43,3'e düşmesi, yatırım malları üretiminin payının ise % 16,8' den % 19,9'a yükselmesi öngörülmüştür (DPT, 1979: 206).

Özel kesim sabit sermaye yatırımları 108,0 milyar liradan 163,0 milyar liraya, kamu kesimi yatırımları ise 117,0 milyar liradan 223,8 milyar liraya yükselecektir. Böylece, 1978 yılında 225 milyar lira olarak gerçekleşmesi beklenen sabit sermaye yatırımları, 1983 yılında 386,8 milyar liraya ulaşacaktır. Toplam sabit sermaye yatırımlarının sektörel paylarına bakıldığında, imalat sanayinin payının % 27,4 olması beklenmektedir (DPT, 1979: 212).

Diğer plan dönemlerinde olduğu gibi tüketim malı üreten sanayilerin yatırım payında önemli bir daralma olacağı öngörülmüştür. Özellikle gıda ve dokuma - giyim sanayilerinde yatırım hedefleri saptanırken, kapasite kullanımının verimli hale getirilmesi öngörülmüştür. İleri bir sınai yapının özünü oluşturan makine imalat, metalürji, elektronik ve kimya sanayilerinde elektrik enerjisi üretimine öncelik verileceği vurgulanmıştır. Sanayiye giderek kendi teknolojisini üreten ve dış pazarlarda rekabet edebilen bir kimlik kazandırılması amaçlanmıştır. Bu nedenle, imalat sanayiinde üretim birimleri ile teknolojinin iyileştirilmesi ve üretilmesine yönelik, sanayi ile organik bir ilişki içinde bulunan araştırma ve geliştirme birimlerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir (DPT, 1979: 236). Sanayiin ülke çapında yaygınlaştırılması için özendirme önlemlerinin alınacağı vurgulanmıştır: (DPT, 1979: 237) Özellikle tüketim malı üretiminde tarımsal üretim kooperatifleri ile koordinasyon sağlanması gerekliliği üzerinde durulmuştur (DPT, 1979: 239).

Dış ödeme gücünün artırılması için ihraç ürünlerinin çeşitlendirilerek sanayi ürünlerine kaydırılması, madenlerin işlenmesi, imalat sanayi ürünleri ile birlikte ihracata konu olan ara ve yatırım malları üretiminin artırılması hedeflenmiştir. Sanayide dışa bağlılığın azaltılması amacıyla, makine imalat, metalürji, elektrik ve elektronik, kimya sanayileri ile ihracata konu olan diğer sanayilere öncelik verileceği belirtilmiştir. Bu amacın gerçekleştirilebilmesi için vergi iadesi, uzun vadeli düşük faizli kredi uygulaması, ucuz girdi temini ve geçici ithal kolaylıkların sağlanması öngörülmüştür (DPT, 1979: 321-325).

Uygulanacak yatırım politikalarında yatırım mallarının giderek ağırlık kazandığı bir sınai yapı oluşturulması, enerji kaynaklarının geliştirilmesi, tarımda verimliliğin yükseltilmesi, ihracatta hızlı bir artış sağlanması öngörülmüştür. Kalkınmanın coğrafi olarak dengeli biçimde gerçekleştirilmesine önem verilmiştir. Başta enerji üretim ve iletim tesisleri olmak üzere altyapının geliştirilmesini amaçlayan yatırımlar ile sanayide kapasitenin tam kullanımına ve verim artışına dönük yatırımların hızlandırılması hedeflenmiştir (DPT, 1979: 273) Kamu kesiminin, özellikle Kamu İktisadi Teşebbüslerinin verimliliği ve plan hedeflerini gerçekleştirmedeki etkinliği artırılarak, bu kuruluşların yatırımlarının büyük ölçekli, tümleşik, çağdaş teknolojileri içeren sanayilere yöneltileceği öngörülmüştür. İmalat

sanayiinin DBYKP döneminde de toplam yatırımlar içinde en büyük payı almaya devam edeceği vurgulanmıştır. (DPT, 1979: 74).

İlk olarak İBYKP'da tasarlanan ''Sektörel Devlet Holdingleri Sistemi'', bu plan ile farklı bir biçimde vurgulanmıştır. Ekonominin bütünleşmesinin, sektörler arası ve bölgelerarası bağların güçlenmesi ile mal ve hizmet akımlarının yoğunlaşması ile mümkün olduğu belirtilmiştir. Mekânsal planlamanın gerçekleştirilmesi için gerekli kurumsal yapının oluşturulması kararlaştırılmıştır (Şener, 1971: 16-17; DPT, 2000: 63). 1979 yılı programında, kamu girişimciliğinin 'sektör kurumları' şeklinde yeniden örgütlenmesi için gerekli kurumsal taban hazırlanmıştır. Buna göre kamu girişimlerinin faaliyette bulunduğu sektörlerde, yatay ve dikey bütünleşme yolu ile kamu iktisadi teşebbüsleri ölçek ekonomisi sağlayacak şekilde bir araya gelecektir (Ekzen, 1981: 245-247).

ÜBYKP döneminde sanayileşmeye dönük sorunların çözümünde önemli bir formül olarak DESİYAB kurulmuş, Bakanlar Kurulu kararı ile imalat sanayi alanında yeni kuruluşlar faaliyete geçirilmiştir. Sanayileşme özleminin doğal uzantıları olan bu kuruluşlar ile hedeflenen sanayileşme stratejisi, kuruldukları dönemde içinde bulunan ekonomik bunalım nedeniyle kesintiye uğramıştır. DBYKP' nında DESİYAB için önemli öneriler verilmiştir. Kurumun örgütlenmesini yeterince tamamlayamadığı, ayrıca fonksiyonlarına göre kaynaklarının ve projelerinin yetersiz olması nedeniyle katkısının sınırlı kaldığı vurgulanmıştır. DBYKP ile kurum yeniden organize edilmiştir. Sanayinin çok ortaklı şirketler aracılığıyla yaygınlaştırılarak farklı bölgeler arasındaki dengesizliklerin giderilmesinde ve planlarda belirlenen hedeflere uygun yatırım alanlarının projelendirilmesinde kuruma belirgin görevler yüklenmiştir. Yönetici yetiştirmede gerekli hizmetleri yaparak çok ortaklı şirketlerle yurt dışında çalışan işçilere yol gösterici olması, bu şirketlerin finansman gereksinimlerine, sermayelerine katılma ya da kredilendirme yoluyla katkıda bulunacağı vurgulanmıştır (DPT, 1979: 263).

3.4.2. Uygulamalar

Dönemin en belirgin özelliği, 1980 öncesi döneme damgasını vuran ithal ikamesine dayalı içe dönük sanayileşme politikalarının yerini dünya ekonomisi ile

entegre olmayı hedefleyen dışa dönük politikalara bırakmasıdır. Bir diğer dönüşüm, devletin iktisadi alandaki rolünde gözlenen değişikliktir. 1980 yılı öncesinde devlet, imalat sanayi sektörünün gelişmesinde hem üretici kimliği ile hem de çeşitli müdahale araçları ile önemli bir rol üstlenmiştir. Kamu yatırımları aracılığı ile tüketim, ara ve yatırım malı üreten sanayi dallarının tümünde doğrudan üretici olmuş, ayrıca özel sektör yatırımlarını etkilemiştir. Sanayi alanında devlet müdahalesinin en belirgin araçları; dış ticaret ve kontrolleri, imalat sanayine kamu ve özel kesime ait bankalar tarafından sağlanan kredi kolaylıkları, döviz kuru ve faiz oranlarına yönelik müdahaleler, ihracat teşvikleri ve özel kesimin Kamu İktisadi Teşebbüsleri tarafından üretilen mal ve hizmetleri piyasa fiyatlarının altında temin edebilmeleri olmuştur. Yeni dönem devletin ilkesel olarak bu müdahale araçlarını daha seçici biçimde kullandığı bir süreç olmuştur (Şenses ve Taymaz, 2003: 2-3).

Türkiye'de 1980 sonrası yaşana politika değişikliğinde, ithal ikameci politikalara yapılan eleştirilerin önemli bir etkisi olmuştur. Dış ticaret politikalarının yüksek koruma oranlarına sebep olduğu, ayrıca koruma oranlarının imalat sanayi alt sektörlerinde büyük farklılıklar göstererek kaynak dağılımında bozulmaya yol açtığı vurgulanmıştır. Koruma politikalarına rağmen beklenen verimlilik artışlarının gerçekleşmemiş olması da önemli bir eleştiri noktası olmuştur (Krueger ve Tuncer, 1982: 1149). Uygulanan politikaların üretimin etkin ölçekte yapılmasını engellediği belirtilmiştir (Eser, 1993: 106; Şenses, 1989: 25). Devalüasyon uygulamalarının ihracat artışını engellediği, dış ödemeler dengesinde bozulmaya yol açtığı, bu durumun ithalat kapasitesinin daralmasına yol açarak, yatırım ve üretim hacmini azalttığı, farklı bir ifade ile kapasite kullanım oranlarının düşmesine sebep olduğu düşünülmüştür (Şenses, 1989: 27; Balassa,1981: 308)[18]. Bu bağlamda DBYKP daha gerçek anlamda bir ithal ikameye yönelmeyi sağlamıştır (Türkcan, 2010: 449).

24 Ocak 1980 tarihinde kabul edilen "24 Ocak Kararları", liberal bir iktisat sistemine geçiş yönünde önemli bir başlangıcı temsil etmektedir. Serbest piyasa sisteminin kurulması ve dışa dönük sanayileşmenin sağlanması hedeflenmiştir. Kamu kesiminin ekonomi içerisindeki rolünün azaltılması ve kamu iktisadi teşebbüslerinin

---

[18] İstanbul Sanayi Odası tarafından yapılan bir araştırmada, imalat sanayi kapasite kullanım oranlarının 1978 yılında % 55,8 oranına düştüğü; ithal girdi kullanımının yoğun olduğu sektörlerde kapasite kullanım oranının, bu oranının da altında seyrettiği vurgulanmaktadır (Balassa, 1981: 308).

serbest piyasa ilkelerine uygun biçimde çalışması öngörülmüştür. Özelleştirme ve serbest kur sistemine geçiş amacıyla düzenlemeler yapılmıştır. İhracatın artırılması ve yapısal yönde değişiklik sağlanması temel hedef haline gelmiştir.

Türkiye'de 24 Ocak Kararları ile ihracata dayalı sanayileşmeye yönelik önemli adımlar atılmıştır. 24 Ocak 1980 Kararları ile ithal ikamesi yerine ihracata dayalı sanayileşme modelinin benimsenmesi, ithalatın liberalizasyonun sağlanması, yerli paranın aşırı değerlenmesinin önlenmesi için günlük kur uygulamasına geçilmesi, faiz oranlarının serbestleştirilmesi, ihracat ve yabancı sermayenin teşvik edilmesi ve fiyat kontrollerinin azaltılarak fiyat mekanizmasının temel alınması gibi önlemlerin alınacağı vurgulanmıştır (Karluk, 1997: 401).

Bu dönemde devlet müdahaleciliği ve devletin rolü tartışılarak, idari anlamda köklü değişimler başlamıştır. 24 Ocak kararları sonrası liberalleşme girişimlerine KİT'ler de dahil edilmiştir. KİT'lerin özelleştirme gündemine oturtulması, aslında 1960'lardan beri izlenen sanayileşme politikasının bir uzantısıdır. 1960'larla birlikte sermaye birikim koşullarının devletin belirleyiciliğinden kurtulması gerektiğine yönelik özelleştirme yanlısı görüş gittikçe yaygınlaşmıştır. Ancak 1980'li yıllarla birlikte bu söylem etkinliğini artırmıştır. Bu doğrultuda serbest piyasa ekonomisine geçiş için kamu kesiminin faaliyet alanları daraltılmaya başlanmıştır. 60 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile KİT'lerde idari reformun son aşamalarından biri olan İDT ve KİK ayrımı iyice belirginleşmiştir. Buradaki amaç KİT'lerin şirketleşmesinin bir an önce hayata geçirilmesi ve özelleştirmelere hazır hale getirilmesidir (Ekiz, 2009: 9-11).

Dönemde ''Sektörel Devlet Holdingleri'' sisteminin işlerliğinin sağlanması için önemli adımlar atılmıştır. Gerekli yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması için DPT koordinasyonunda 'Kamu Girişimciliği Çalışma Grupları'' oluşturulmuştur. İmalat sanayi içerisinde farklı sektörlere ait yönetim birimlerinin oluşturulması hedeflenmiştir. Bu sektörlere yönelik olarak alınacak üretim ve yatırım kararlarında bu yönetim birimlerinin söz sahibi olması düşünülmüştür. Ayrıca bu amacın gerçekleştirilebilmesi için her bir sektöre yönelik finansal bir kurumun oluşturulması amaçlanmıştır. Plan ile atılan önemli adımlardan biri de kamu iktisadi teşebbüslerinin bu anlamda yetkili kılınarak, sektörde faaliyet gösteren firmaların,

yatırım kararlarının alınmasında ve fiyat düzeyini belirlemelerinde serbest olmaları, aynı zamanda çalışma ilişkilerini belirleyen işyeri sözleşmelerini düzenleyebilmeleri hususunda kontrol sahibi olmaları hedeflenmiştir. 2929 sayılı Kanun Hükmünde Kararname bu fikirlerin etkisi ile hazırlanmıştır (Aksoy, 1993: 42).

Bu KHK ile 1964 yılından beri uygulanan 440 sayılı kanun yürürlükten kaldırılmıştır. KHK ile Kamu İktisadi Teşebbüsleri, İktisadi Devlet Teşekkülü ve Kamu İktisadi Kuruluşu olarak ikiye ayrılmıştır. Kamu İktisadi teşebbüsleri için bir finans ve yönetim üst kuruluşu anlayışı benimsenmiştir. İmalat sanayiinde faaliyet gösteren bazı kamu firmaları ''Üst Kuruluş'' olarak tanımlanmıştır (TC Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi Başkanlığı, 18.06.1984, Sayı: 4484). Ancak kurumlar yeterli ölçüde teşkilatlanmamış, hatta yönetim kurulları hariç faaliyete geçirilememiştir. Bu durumun kamu iktisadi teşebbüslerinin kendilerine bağlı ortaklık ve iştirakleri arasında koordinasyon sorununa yol açtığı düşünülmüş, 2929 sayılı KHK 1984 yılında yürürlükten kaldırılmıştır (Waterburry, 1993: 149).

"Sektörel Devlet Holdingleri'' modeli, tutarlı ve rasyonel özelliklere sahip olmasına rağmen, üst yönetim ve icra kurulları arasındaki ilişkilerin belirgin koordine edilememesi sonucu etkili olamamıştır (Ekzen, 1981: 256). Türkiye'de sektör seçici politika uygulanmamasına rağmen, kamu kesimi kendi faaliyetleri içerisinde sektörel bir kurumsallaşma yoluna gitmiş, ancak bu kurumsallaşma çabası etkili olmamıştır.

Yeni ekonomik siyasa ile DPT'nin kurumsal yapısında da değişmeler görülmüştür. 1982 yılında ''8/3967 sayılı karar'' ile DPT içerisinde ''AET Dairesi'' kurulmuştur. Kurul uygulamaya konulacak planların AET ile uygunluğunun sağlanmasından sorumlu olacaktır. Ayrıca ''Teşvik ve Uygulama Dairesi'' ile ''Yabancı Sermaye Dairesi'' Başkanlıkları da Başbakanlıktan alınarak, DPT' ye bağlanmıştır. Tüm bu yapısal değişiklikler DPT'nin plan hazırlayıcılığı konumundan, uygulayıcı konuma geçtiğini göstermektedir (Aslan, 1998: 110).

Ülkeye giren yabancı sermaye miktarındaki artışa rağmen, gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırıldığında yetersizlik göze çarpmaktadır. Özellikle ihracata yönelik yabancı sermayenin nispi yetersizliği olgusunu açıklayan temel etkenlerden biri

uluslararası üretken sermaye ile olan ilişkilerde geç kalınması ve gerekli esnekliğin sağlanamamasıdır. Türkiye'de II. Dünya Savaşı'ndan sonra dış yardım şeklindeki kaynak transferlerine ağırlık verilmiş, yabancı sermaye ile olan ilişkiler ihmal edilmiştir (Eralp, 1981: 631). DBYKP ile birlikte yabancı sermaye teşvik edilmeye çalışılmıştır.

DESİYAB önderliğinde SAN'lı kuruluşlar tarafından oluşturulan projeler, 1980-1981 yılındaki çalışmalarla daha sağlam ve tutarlı bir görünüm almıştır[19] (Türel, 1981: 604). Ancak 1980 yılı sonrasında yatırımların kamu kesimi aracılığı ile gerçekleştirilmemesi yönündeki politika değişimi, SAN'lı kuruluşlar tarafından planlanan sınai projelerin tasfiye edilmesi yönünde bir eğilim ortaya çıkmıştır (Türel, 1981: 576). İBYKP döneminde kurulan ve çeşitli proje hizmetlerini yürüten TÜMAŞ'ın da, DBYKP ile birlikte aktif bir projede yer almadığı görülmektedir.

Planlar dahilinde tasarlanan projelerin uygulanışı konusunda belirgin bir kurumsal eksiklik göze çarpmaktadır. Bu durum hem kamu kesimi tarafından yapılan yatırımları hem de özel kesim tarafından alınacak yatırım kararlarını etkilemiştir. Yatırım kararlarının alınmasında, özel kesim ve kamu kesimi arasında bilgi aktarımı ve işbirliği sağlayacak kurumsal bir örgütlenme bulunmamaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de planların etki ve yönlendirme açısından katkıları tartışmalı bir konudur. Özel kesimin, plan öngörülerinden yararlanma oranını araştıran bir anket çalışmasına rastlanmamaktadır. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği tarafından yayınlanan süreli ve süresiz yayınlarda, ÜBYKP ve sonraki kalkınma planlarına ilişkin çalışma bulunmamaktadır (Uygur, 1981: 444). Hem TOBB hem de TÜSİAD, 1979 yılında plan ve projeksiyonları eleştirmiş, planlama uygulamasını istemediklerini

---

[19] ÜBYKP ile DBYKP'nda tasarlanan projelerin uygulanması için gerekli teknik ve mali politikalar konusunda belirgin bir metodolojik eksiklik göze çarpmaktadır. Planların metodolojik olarak sağlam bir temele oturtulamaması, yıllık programlardaki arayışların, somut proje ve eylem programlarına dönüşmeleri açısından önemli bir engel teşkil etmiştir (Günce, 1981: 125; Türel, 1981: 605-606; Sönmez, 2003:106; Pamuk, 2015:250-252). Mühendislik ve danışmanlık hizmetlerinin örgütlenmesine ve geliştirilmesine dönük politika tercihlerinin temenni düzeyini aşamadığı görülmektedir. Planlarda proje fikirlerinin geliştirilmesi için çaba harcansa da, projelerin uygulanması aşamasında başarılı olunamadığı, ayrıca uygulanacak projeler arasında bağınlaşma sorunu olduğu göze çarpmaktadır (Türel, 1981: 579). Bu sorunun aşılabilmesi için kurulan tek kurum niteliğindeki Tümaş'ın da etkin biçimde işletilemediği gözlenmektedir. Ayrıca proje fikirlerinin hangi kaynaklardan türetildiği belirtilmemektedir. Başarılı ülkelerin çok az uygulamada model olarak alındığı gözlenmektedir. DPT tarafından ilk çevirinin 1972 yılı gibi geç bir tarihte yapılması ve çeviri niteliğinde çok az yayın olması, başarılı ülke modellerinin planların hazırlık aşamasında sınırlı ölçüde kullanıldığını göstermektedir (Küçük, 1978: 362; Türel, 1981: 580; Sönmez, 2003: 186). Metodolojik eksikliğe yol açan önemli bir faktör de, imalat sanayilerine ilişkin özel ihtisas komisyonu çalışmalarının bir kısmının, rapora dönüştürülmeden plan metinlerine aktarılmış olmasıdır.

açıklamışlardır[20] (TOBB, 1979: 10; Sönmez, 2010: 393). Bu durum planlara karşı duyulan güvenin azaldığını göstermektedir (Uygur, 1981: 444).

Türkiye'nin ilk üç plan dönemindeki sosyo-ekonomik gelişmesi, hızla sanayileşmeyi öngören yoğun planlara dayandırılmıştır. Bu doğrultuda 1977 yılı hükümet bütçesinin 1/5'i Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na tahsis edilmiştir. Bu durum aynı zamanda, gerekli kurumlaşma ile beraber, İnsan gücü planlaması, eğitimi ve geliştirmesi için yoğun planların yapılmasını zorunlu kılmıştır (7/16728 Sayılı Karar, Resmi Gazete, 22 Ocak 1979 — Sayı: 16807). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ile 1965 yılında yapılan antlaşma kapsamında; 1979 yılında "Sınai Eğitim ve Geliştirme Merkez" (SEGEM) projesi faaliyete geçirilmiştir. Proje ile mevcut sanayilerdeki gelişmeyi hızlandırmak amacıyla sınai kuruluşlara yapılacak ilâveler için; teknik personelin ulusal seviyede hüner ve kabiliyetlerini geliştirmek, çalışma becerilerini artırmak amaçlanmıştır (7/16728 Sayılı Karar, Resmi Gazete, 22 Ocak 1979, Sayı: 16807).

Planlı dönemin başlangıcından itibaren, küçük ölçekli sınai kurumların üretim ve pazarlama faaliyetleri bakımından güçlendirilmesi için izlenen temel yol, yeni sanayi sitelerinin kurulması olmuştur. Birleşmiş Milletler ile imzalanan aynı antlaşma kapsamında, 1980 yılında ''Küçük Sanayi Yayım Hizmetlerinin Geliştirilmesi Projesi'' faaliyete geçirilmiştir. Projenin uygulayıcı kuruluşu Sanayi ve Ticaret Bakanlığı olup, amacı küçük ölçekli atölye ve fabrikalara teknik yardım ve diğer hizmetleri temin edip, onları modern küçük ölçekli fabrikalara dönüştürerek, imalat sanayi performansının artırılmasıdır. Küçük sanayinin geliştirilmesi için seçilecek sektörlerin kalkınma planlarında belirtilen öncelikli ihtiyaçları karşılayacak nitelikte olacağı kararlaştırılmıştır. (8/1633 Sayılı Karar, Resmi Gazete, 30 Aralık 1980 — Sayı: 17206).

Bu amaç doğrultusunda 1983 yılında Küçük Sanayi Geliştirme Teşkilâtı (KÜSGET) kurulmuştur. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı KÜSGET bünyesinde bölgesel geliştirme merkezleri kurmuştur. KÜSGET'in planlanan faaliyetleri, sınaî kooperatiflerin verimliliğini artırma yollarını araştırmak; uygun eğitim programları

---

[20] TÜSİAD'ın hükümet politikalarını eleştiren dört farklı ilanı, 13 Mayıs 1979-13 Haziran 1979 tarihleri arasında çeşitli gazete ve dergilerde toplam 24 kez yayımlanmıştır.

düzenlemek; yeni bir üretim dalına yatırım yapan veya mevcut üretimlerini genişleten küçük sanayicilere yol gösterecek üretim planları hazırlamaktır (83/8744 Sayılı Karar, Resmi Gazete, 6 Eylül 1983 — Sayı : 18157).

DBYKP'nin en önemli özelliklerinden biri, teknoloji politikalarından daha kapsamlı biçimde söz edilmiş olmasıdır. Dönemde ''1983-2003 Türk Bilim Politikası Belgesi'' yayımlanmıştır. Bu doküman sistemli bir şekilde işleme alınmamış olsa da[21], bu alandaki ilk yayın olması ve geleceğe dönük politikalara yol gösterici olması nedeniyle oldukça önemlidir. Türk Bilim Politikası 1983-2003'de; belirlenen asıl hedef kalkınmanın sağlanması, bu yolla toplumun sağlık ve refah düzeyinin yükselmesi olmuştur. Belgede bu hedefe öncülük etmesi gereken aracı kurumun devlet olması gerektiği vurgulanmıştır. Türk Bilim Politikası 1983-2003 Belgesinde, temel ilkelerden biri ülkenin kültürel gelişimine ve kalkınma politikalarına katkı sağlaması maksadıyla üretken sektörleri olumlu yönde etkilemek olmuştur. Ar-ge sisteminin güçlendirilmesi ve ileri teknolojiye dayalı bir sanayi sektörüne duyulan ihtiyaç vurgulanmıştır (Türk Bilim Politikası 1983-2003, 1983: 4-6).

Teknoloji politikalarının yönetiminde önemli bir gelişme de, 77 sayılı KHK ile 1983'de ''Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu''nun (BTYK) kurulmasıdır. Kurulun görevleri arasında; uzun vadeli bilim ve teknoloji politikalarının belirlenmesinde hükümete destek olunması, öncelikli sektörlerin belirlenmesi, plan ve programların hazırlanması, yardımcı olacak kamu kuruluşlarının görevlendirilmesi, özel kuruluşlarla işbirliği sağlanması bulunmaktadır (77 Sayılı KHK, T.C. Resmi Gazete, 4 Ekim 1983, Sayı: 18181). Yılda iki kez toplanması öngörülen kurulun ilk toplantısı, altı yıl gecikme ile gerçekleşmiştir. Kurul 1983-2004 yılları arasındaki yirmi yıllık süreçte sadece dokuz kez toplanmıştır. Bu durum teknoloji sorununun

---

[21] DPT, 1983 sonrasında ardı ardına yürürlüğe giren BşBYKP ve ABYKP'da, bu politika tasarımını dikkate almamıştır. Teknoloji politikası tasarımlarını ortaya koyan sınırlı kadro dışında, siyasetçiler, sanayiciler ve diğer toplumsal birimler teknoloji politikalarına sahip çıkmamış, politikalar uygulamaya geçirilememiştir. Türkiye'de ulusal bir bilim ve teknoloji politikası geliştirmeye yönelik çabaların sonuçsuz kalmasının temel nedeni budur (Göker, 2002: 12). Türkiye'nin ilk planlamacıları arasında yer alan Ergun Türkcan, BBYKP döneminden itibaren yapılan proje çalışmalarına ve ortaya atılan kuramsal modellemelere rağmen, teknoloji politikalarının tasarım aşamasından uygulama aşamasına geçirilememesi konusunu, sanayi kesiminin araştırma faaliyetlerini talep edecek düzeye gelmemesi ile açıklamaktadır (Türkcan, 1998: 31).

devlet politikası düzeyinde gereken ilgiyi görmediğini gözler önüne sermektedir (Sönmez, 2003: 188).

Kritik sektörlerde ileri teknolojilerin transferinde kamu girişimlerinin sahip olduğu ağırlık göz önünde tutulmuş ve etkin bir denetim düzeni oluşturulmaya çalışılmıştır. Teknolojilerin özümsenmesine olanak veren ''Sınai Fikri Mülkiyet Haklar'' yasası 2936 sayılı kanun ile tekrar düzenlenmiştir (Resmi Gazete, 2936 sayılı Kanun, 3 Kasım 1983, Sayı: 18210). Teknoloji transferinde paket transfer yerine «gereken bölümün transferi» yöntemine ağırlık verileceği vurgulanmıştır. 24 Ocak kararlarıyla birlikte teknoloji politikalarına önem verileceği belirtilmişse de, bu konuda etkin bir çaba içerisine girilememiştir. İmalat sanayiinde kaynakların teknolojik gelişmeyi destekleyecek, rekabet düzeyi ve katma değeri yüksek nitelikteki yatırım alanlarına yönelmemesi, teknolojik gelişme kapasitesini sınırlamıştır (Işık, 2000: 24). 1981 yılı itibariyle, yaratıcı girişimciliği teşvik etmek üzere kanunlaşan Risk Sermayesi Yatırım Ortaklıkları işlerlik kazanamamıştır (TÜBİTAK, 1997: 71). Teknoloji politikalarının sanayi ile organik bir ilişki kurularak geliştirilmesi öngörüldüyse de, karar düzeyinde olduğu kadar uygulama düzeyinde somut çalışmalar yapılamamıştır (Güleç, 1998: 18).

DPT, TÜBİTAK ve BTYK arasında, AR-GE faaliyetlerinin geliştirilmesi ve teknoloji politikası üretimine dönük koordineli bir çalışma yürütülememesi de, teknoloji sorununun çözümü için gereken çabanın sergilenmediğini göstermektedir (DPT, 1996: 156). Teknolojinin gelişimi ve yaygınlaşmasını sağlayacak kurumlar ağının gelişmemesi, ayrıca özel kesim ve devlet arasında teknolojik bilgi aktarımını sağlayacak bir kurumsal mekanizma olmaması, Türkiye için bir teknoloji politikası çerçevesi oluşumunu sınırlandırmıştır. Özel kesimin sektör seçici teşviklerle teknoloji üretimi konusunda desteklenmemesi bu sorunu pekiştirmiştir (Taymaz, 1993: 575-576; Yentürk, 1993: 599).

ÜBYKP döneminde, petrol krizi nedeniyle yavaşlama eğilimi görüldüğünden, büyüme hızının artırılabilmesi için genişletici politikalar uygulanmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2010: 352). Sanayi sektöründe faaliyet gösteren kamu iktisadi teşebbüslerinin bu sektörün katma değeri içindeki payı ÜBYKP döneminde ortalama % 24,7 olarak gerçekleşmişken, DBYKP dönemi ortalaması %21,7 olmuştur. 1983

yılında ise bu oran % 18,7 seviyesine düşmüştür. Kamu iktisadi teşebbüsleri sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımında da önemli değişiklik olmuş, imalat sanayi yatırımlarının payı azalmıştır. Aynı zamanda KİT'lere yönelik finansman politikaları da değişikliğe uğramıştır. Negatif faktör gelirine yol açan fiyat politikaları yeniden düzenlenmiştir (DPT, 1985: 107-108).

Yeni yapılanma ile birlikte özel kesim sanayi sektöründe önemli rol oynamaya başlamıştır. Önceki dönemde izlenen ithal ikameci sanayileşme modeli, özel kesimin güçlenen bir iktisadi aktör olarak faaliyetlerine devam etmesinde etkili olmuştur. Kamu altyapı ihaleleri ve tüketim malları imalatı sermaye birikimine katkı sağlamıştır. Ayrıca büyük şirketlerin holdingleşerek örgütsel olarak gösterdikleri dönüşüm, sermaye kıtlığı sorununun çözümünde etkili olmuştur (Buğra ve Savaşkan, 2015: 69).

Serbest faiz uygulamasına geçilmesi ve KİT'lerin fiyat belirlemesi konusunda serbest bırakılması ile yatırım teşvik uygulaması farklı bir boyut kazanmıştır. Finansal piyasalardaki serbestleşme ile birlikte, faiz oranlarının Merkez Bankası tarafından enflasyon oranının altında belirlendiği bir ortamdan, piyasa tarafından belirlendiği bir sürece geçilmiştir. Ayrıca devletin iç tasarrufları kullanmasını sağlayacak yeni bir yöntem uygulanmıştır. Hazine ihale yoluyla bankalara ve özel kişilere iç borçlanma senetleri satmaya başlamıştır. Bu durum faiz oranlarının artmasına yol açmıştır (Pamuk, 2015: 268). Faiz hadlerinin yükselmeye başladığı ekonomide, orta vadeli düşük faizli kredilerin ancak teşvik belgesine dayanılarak sağlanabilmesi, teşvik belgesi alınmasının önemini artırmıştır. 80/5 sayılı ''Yatırımların Teşviki ve Yönlendirilmesi Tebliği'' ile tedbirlerin uygulamasına açıklık getirilmiştir. Buna göre, teşvik belgesine dayalı uygulama kolaylaştırılmaya çalışılmıştır (Güvemli: 1988, s. 120-121).

Bu dönem yatırım teşvikleri uygulamasında ilk büyük atılımın gerçekleştiği dönem olmuş, teşvikten yararlanan yatırım tutarı GSMH'nın %13,1 ine ulaşmıştır (Duran, 1998: 135). Yatırım teşvik belgelerinin sektörel dağılımı bakımından DBYKP dönemi çerisinde önemli bir değişim gerçekleşmiştir. Dönem başlarında yatırım teşviklerinin yaklaşık % 80'i imalat sanayine verilirken, 1981 yılından itibaren hizmetler sektörünün teşviklerden aldığı pay hızla artmaya başlamıştır

(Duran, 1998: 212). ''Özel Önem Taşıyan Sektör" adı altında, giyim, tarımsal sanayi, otomotiv ve demir-çelik gibi imalat sanayi dalları, teşviklerden en fazla yararlanacak yatırım alanları arasında sayılmış olsa da, imalat sanayinin payı önemli ölçüde azalmıştır. Yatırım teşvikleri ile ilgili önemli bir sorun da, yüksek enflasyon nedeni ile teşviklerin reel değerinde gerçekleşen aşınma olmuştur (Duran, 1998: 211; Yavan, 2011: 118).

Dışa dönük sanayileşme modeline geçilmesiyle birlikte, yürürlükte bulunan ihracat teşvikleri, genel stratejiye ilişkin politikalarla birlikte ihracatın hızla artmasında büyük rol oynamıştır. 1976-1980 yılları arasında ihracat için çeşitli teşvik tedbirleri uygulanmış, ancak ihracat düzeyinin az bir artış ile 1976'da 1.960 milyon dolar iken, 1979'da 2.260 milyon dolara çıktığı görülmüştür. Bunun en büyük sebebi, teşvik araçlarının, sanayileşme stratejisinden kaynaklanan ihracatı engelleyici etkileri ortadan kaldırmakta yeterli olmayışıdır. Dışa açılma ile beraber uygulamadaki ihracat teşviklerinin etkisi artmıştır (Serin, 1981: 37; İncekara, 1995: 304). Ayrıca kuruluş yılları 1930'lu yıllara kadar uzanan dokuma, cam, demir-çelik gibi sektörlerde ulaşılan tecrübe bu atılımda rol oynamıştır. Bu durum ithal ikamesinin çeşitli sektörlerde ihracat atılımı için bir ön aşama oluşturduğu şeklinde yorumlanabilir (Chenery vd,1986: 186-187). İmalat sanayi ihracatında yaşanan en büyük artış, 1982 yılında %15,5'lik bir oran ile gerçekleşmiştir (Barlow ve Şenses, 1995: 128). İhracata sağlanan teşvikler, toplam ihracatın parasal değerinin % 20'sini aşmıştır. Bu güçlü destek politikası yasadışı hayali ihracatın da artmasına neden olmuştur (Barlow ve Şenses, 1995: 119). Tablo 3.38'de 1976 yılından itibaren verilen ihracat kredileri gösterilmektedir.

Tablo 3.28: İhracat Kredileri

Yıl	İhracat Kredileri (Bin TL)
1976	5.682.042,00
1977	5.601.626,00
1978	8.573.796,00
1979	25.938.938,00
1980	69.660.019,00
1981	154.170.371,00
1982	184.459.529,00
1983	282.299.000,00
1984	226.430.000,00

Kaynak: DPT, TUB 1984 Faaliyet Raporu

1976 yılından itibaren ihracat kredilerine bakıldığında 1984 yılına kadar önemli bir artış görülmektedir. Ancak bu yıllarda görülen ihracat artışı yalnızca ihracat kredilerinden kaynaklanmamıştır. Üretim artışı ile belli ölçülerde sınırlanmış olan yurtiçi tüketimin 1980'li yıllardan itibaren stok birikimine yol açmış olması da ihracat artışına katkıda bulunmuştur (DPT, 1982: 102). Genel olarak ihracat artarken, sanayi ürünleri ihracatı, genel ihracat artış hızını da geride bırakan bir gelişme göstermiştir. İhracat kredileri sektörel olarak bakıldığında da görüleceği üzere, 1980'den sonra kredi talebinin % 90' ın üzerindeki payı imalat kesimine ait bulunmaktadır (DPT, 1985: 58-59).

Vergi iadesine konu olan ihracatın toplam ihracat içindeki payı 1968 yılından sonra hızla artmış, 1976-77 yıllarında % 10 seviyesinin üzerine çıkarak yüksek bir düzeye ulaşmıştır (Özbey, 1999: 32). ÜBYKP döneminden sonra azalmaya başlayan ihracatta vergi iade uygulamasına, 1980 yılında dışa dönük stratejinin başlamasıyla birlikte tekrar ağırlık verilmeye başlanmıştır. Vergi iade oranları 1981 yılından itibaren artış göstermiştir. Tablo 3.29'da ihracatta vergi iade oranları gösterilmektedir.

Tablo 3.29: İhracatta Vergi İade Oranları

Yıllar	1980	1981	1982	1983
Gıda	6,9	13,5	19,8	8,5
Dokuma-Giyim	10,12	12,6	21,2	24
Deri	5,56	15,2	23,7	26,9
Orman	7,4	16,1	20,1	19,3
Kimya	4,8	11,5	16,1	17,9
Lastik-Plastik	6,4	13,2	19,3	21,2
Cam Seramik	6,2	12,1	21,9	18,9
Çimento	6,1	17,3	20	16,8
Demir Çelik	6,1	17,2	24,5	26,4
Demir Dışı Metal	7,7	11,2	16,5	20,8
Madeni Eşya	7	11,7	22,5	25,4
Makine İmalat	10,7	17,1	24,1	21,8
Elektrikli Cihazlar	7,5	13,2	20,8	22,4
Taşıt Araçları	19,2	23,9	25,6	25,7
Diğer İmalat Sanayi	2,5	15,7	16,66	16,66

Kaynak: Togan,1993: 12

Türkiye'de imalat sanayinin korunmasında kullanılan başlıca yöntemlerden biri de kota uygulaması olmuştur. İthalatta kısıtlayıcı uygulamalar aşamalı olarak 1980 sonrasında değiştirilmiştir. 1981 yılında kota uygulamasına tümüyle son verilmiştir (Özbey, 1999: 35-36). Liberalleşme kapsamına alınan mal gruplarının sıklıkla değiştirilmesi, hükümete yakın olan gruplara ayrıcalık sağlandığı fikrini güçlendirmiş, yeni politikaların belirsizliğine dönük bir algı yaratmıştır (Pamuk, 2015: 267).

Sanayileşme sürecinde kullanılan en önemli müdahale araçlarından biri döviz kuru politikasıdır. 1970'lerin ikinci yarısı boyunca aktif bir kur politikası izlenememiş, kur ayarlamalarının sürekliliği sağlanamamıştır. Belirli sektörlerde yerli sanayinin kurulması ve bu piyasaların korunması için döviz kuru 1963 yılından 1980 yılına kadar düşük tutulmuştur[22]. Aşırı değerlenmiş kur politikası, yeni kurulan yatırım mallarının ihtiyacı olan ithal girdi artışını sağlamış, ancak ithalata olan

[22] 1963-1969 yılları arasında sabit kur sistemi uygulanmış, nominal kurlara müdahale edilmemiştir. Reel döviz kurları yüksek enflasyon nedeni ile değer kaybına uğramıştır. 1970 sonrasında ise yapılan devalüasyonlara rağmen yüksek enflasyon nedeni ile döviz kurunun reel değeri düşük seyretmiştir (Çarıkçı, 1983: 136).

bağımlılığın da artmasına neden olmuştur (Alkın, 1981: 293). Ayrıca politikanın ihracatı caydırıcı etkisi de önemli bir kayıp olarak değerlendirilebilir.

24 Ocak kararları sonrasında gerçekçi ve esnek kur uygulamasına geçilerek Türk Lirası % 48,6 oranında devalüe edilmiştir. 1 Mayıs 1981 tarihine kadar günlük kur uygulamasına gidilmiş, % 5 oranını aşmayan devalüasyonlar yapılmıştır. 1 Mayıs 1981 tarihinden itibaren kur politikası uygulama yetkisi Maliye Bakanlığından Merkez Bankası'na verilmiştir (Parasız, 2001: 314; Çarıkçı, 1983: 136-137).

Para politikası bağlamında önemli bir değişiklik de, 1979 tarihinde kurulmuş olan ''Fiyat Saptama-Kontrol Koordinasyon Komitesi''nin kaldırılması olmuştur. Bu kurumsal düzenleme ile fiyatların, müdahale ile değil piyasa koşulları tarafından belirlenmesi öngörülmüştür. Ayrıca KİT'lerin ürettikleri mal ve hizmetlerin fiyatlarını serbestçe belirlemeleri ilkesi kabul edilerek, bazı mal ve hizmetlerin fiyatları önemli ölçüde artırılmıştır[23] (Parasız, 2001: 315).

1980 yılında 2362 sayılı karar ile kurumlar vergisine ihracat istisnası getirilmiştir. Buna göre imalatçı kurumların belirli bir tutarın üzerinde sağladıkları hasılatları kurumlar vergisinden düşürülmüştür. Teşvikten yararlanmak için sanayi ürünlerinde en az 250.000 dolarlık ihracat koşulu aranmıştır (2362 Sayılı Kanun, Resmi Gazete, 27 Aralık 1980, Sayı: 17203).

İhraç edilebilir ürünlerin maliyetini düşürmek için önemli bir uygulama da ihracatın finansmanı için kullanılan kredilerde düşük faiz uygulaması ve selektif kredi uygulaması doğrultusunda yapılan faiz farkı ödemeleri olmuştur. 1978 yılında nominal faiz oranları orta ve uzun vadeli kredilerde % 16, kısa vadeli kredilerde % 14 iken; ihracatla ilgili faiz farkı ödemeleri, ihracat garantili yatırım kredilerinde % 6, sınai ürün ihracatına yönelik kısa vadeli ihracat kredilerinde % 7 olarak belirlenmiştir. Bu durum faiz farkı ödemelerinin ihracatı özendirme yönünden oldukça etkin olarak kullanıldığını göstermektedir (Karluk, 1981: 360).

---

[23] 1970'li yılların sonlarına doğru yaşanan gelişmeler neticesinde fiyat müdahalesine ihtiyaç duyulmuştur. Kamu kesiminden ucuz girdi sağlayıp, nihai ürün piyasasında yüksek fiyat politikası izleyen sınai üreticilerin denetlenmesi gereği hissedilmiştir. Bu doğrultuda, belirli sınai ürünlerin dağıtımın gerçekleştirilmesi için 'İl Dağıtım Kurulları' oluşturulmuş, yürürlükte bulunan 3003 sayılı kanun gereğince piyasa fiyatlarına müdahale edilmiştir (7/14834 Sayılı Karar, T.C. Resmi Gazete, 13 Mart 1978, Sayı: 16227; DPT, 1979b: 36). Tüm bu uygulamamalar DPT tarafından koordine edilmiştir. Müdahaleler önem taşıyacak nitelikte olmamıştır (Türel, 2010: 419).

ÜBYKP döneminde başlayan iktisadi bunalım ile birlikte artan enflasyon oranı hem yurt içi tasarrufların, hem de tasarrufların yatırıma dönüşme oranının azalmasına neden olmuştur. 1978-1980 yılları arasında meydana gelen borç krizi sürecinde bu oranlarda önemli düşüşler meydana gelmiştir. 1977 yılında yurt içi tasarrufların GSYİH içindeki payı %21,3 iken, bu oran 1980 yılında %12,8'e düşmüştür (TCMB, 2015: 16).

3.4.3. Gerçekleşmeler

Sabit sermaye yatırımlarının GSMH' ye oranı %18,88 olmuştur. Sabit sermaye yatırımlarının %25,62'si imalat sanayine ayrılmıştır. Kamu sektörü imalat sanayine olan yatırımların % 55'ini gerçekleştirmiştir (DPT, 1984: 10). Toplam yatırımlar içerisinde en yüksek payı imalat sanayiinin alacağı vurgulanan DBYKP döneminde, imalat sanayi yatırımlarındaki azalış dikkat çekmektedir. İmalat sanayi yatırımları, ekonominin bunalıma girdiği 1978 yılı itibariyle azalmaya başlamıştır. Bu azalış 1980-1984 yılları arasında reel düzeyde yıllık ortalama %9,2 oranında gerçekleşmiştir[24] (Boratav ve Türkcan, 1994: 24). Tablo 3.30'da kamu sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımı gösterilmektedir.

[24] Boratav ve Türkcan, DPT'nın özel kesim imalat sanayi yatırım serilerini endeksledikleri çalışmalarında, temel yıl olarak aldıkları 1977 yılına göre, özel kesim imalat sanayi yatırımlarındaki en büyük gerilemenin DBYKP döneminde olduğunu tespit etmişlerdir. Çalışmaya göre bu gerilemenin temel nedeni, kamu kesimi imalat sanayi yatırımlarındaki gerilemedir(Boratav ve Türkcan, 1994: 24-25).

Tablo 3.30: Sektörler İtibariyle Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (Cari Fiyatlarla, % Dağılım)

	1979	1980	1981	1982	1983
Tarım	8,1	7,9	10,2	10,3	9,8
Madencilik	8,3	7,6	9,7	8,6	8,8
İmalat	24,1	26,3	21,9	18,9	15,8
Enerji	22,2	21,3	22,1	24,7	25,4
Ulaştırma	21,6	20,8	19,7	21,3	23,5
Turizm	0,8	0,5	0,5	0,5	0,6
Konut	3,1	2,4	2,4	1,4	1,8
Eğitim	3,6	4,1	4,2	4,5	4,5
Sağlık	1,7	1,8	2	2	1,6
Diğer Hizmetler	6,5	7,2	7,2	7,9	8,1

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2015: 87

Dönem sonu itibariyle imalat sanayi ürünlerinin toplam ihracat içerisindeki payı % 73,7 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranın % 60,17' si tüketim mallarından, % 31,2'si ara mallarından, %8,71'i yatırım mallarından oluşmaktadır (DPT, 1984: 15-16).

DBYKP döneminin en belirgin eksikliği sürdürülebilir bir sabit sermaye birikiminin sağlanamamış olmasıdır (Yeldan, 2012: 45). Birikimdeki gerileme en fazla imalat sanayi ve imalat sanayi içerisindeki yatırım malları sanayiinde gerçekleşmiştir. Finansal araçların getirilerinin yüksek seyretmesi, üretken sektörlere yapılan yatırımların azalmasına neden olmuştur.

Tablo 3.31'da imalat sanayi üretim ölçeğinin önceki yıla göre değişim oranları verilmiştir. DBYKP döneminde, önceki dönemlere göre üretim ölçeğinin yükseldiği görülmektedir. Bu artışın sebebi önceki dönemlerde yaşanan ithalat tıkanıklıklarından kaynaklanan üretim darboğazlarının giderilerek, atıl kapasitelerin kullanılabilmiş olmasıdır. Bu bağlamda 1980 sonrası uygulanan dışa açılma politikalarının ölçek ekonomileri üzerinde olumlu etki yarattığı söylenilebilir. Ayrıca 1971 yılından 1980 yılına kadar olan en yüksek şirketleşme 743'ten 1851'e ulaşarak imalat sanayi dalında gerçekleşmiştir. İmalat sanayi sermaye yoğunlaşması bakımından da diğer sektörlere oranla daha fazla gelişme göstermiştir (Yentürk, 2003: 40; Özmen, 2012: 287).

Tablo 3.31: Üretim Ölçeği Değişim Oranları (%)

YIL	DEĞİŞİM ORANI
1979	-13
1980	11
1981	7
1982	9
1983	12

Kaynak: TUİK verilerinden tarafımızca hesaplanmıştır.

İşgücü verimliliği, yıllık değişim oranları hesaplanarak Tablo 3.32 da gösterilmiştir. DBYKP dönemi boyunca işgücü verimliliğinde hem kamu sektörü hem de özel sektörde artış gözlenmektedir. Bu yüksek oranlı artış imalat sanayinde dışa açılma ile birlikte üretim ölçeğinin genişlemesi, ileri teknoloji kullanımının ve verimliliğin artması ile açıklanabilir.

Tablo 3.32: İşgücü Verimliliği Değişim Oranları %

YIL	DEĞİŞME ORANI % (KAMU SEKTÖRÜ)	DEĞİŞME ORANI %(ÖZEL SEKTÖR)
1979	-16	-14
1980	35	-3
1981	37	-0,7
1982	4	6
1983	-3	2

Kaynak: TUİK verilerinden tarafımızca hesaplanmıştır.

Tablo 3.33 kamu sektörü ve özel sektörün DBYKP boyunca imalat sanayinde istihdam ve katma değere olan katkılarını içermektedir. Önceki plan dönemlerine benzer şekilde, kamu kesiminin özel sektöre oranla istihdamdaki payı daha az olmasına rağmen, imalat sanayi katma değerine olan katkısı daha yüksek gerçekleşmiştir. Bu durum kamu kesimi işgücü verimliliğinin özel kesime oranla daha yüksek olduğunu göstermektedir[25].

[25] Yıldırım (1989) yılında yaptığı çalışmada, Türkiye'de 1963-1983 döneminde imalat sanayinde özel kesim ve kamu kesimlerine ait Toplam Faktör Verimliliği artışını analiz etmiştir. Toplam Faktör Verimliliği artışını, özel sektör için %0.003; kamu kesimi için de %1.33 olarak belirlemiştir. Kamu kesimindeki Toplam Faktör Verimliliği artışının özel kesimden yüksek olmasını, kamu kesiminin daha büyük ölçeğe sahip olmasına bağlamaktadır (Yıldırım, 1989).

Tablo 3.33: Kamu ve Özel Sektör Ayrımında Üretim ve İstihdamın Yapısı

	Kamu Sektörü		Özel Sektör	
YIL	İSTİHDAM (%)	KATMA DEĞER (%)	İSTİHDAM (%)	KATMA DEĞER (%)
1979	37,3	33,8	62,6	67,2
1980	36	40,4	63,9	59,6
1981	33,6	45,7	66,3	54,3
1982	31,7	43,1	68,2	56,9
1983	32	42,1	67,9	57,9

Kaynak: TUİK verilerinden tarafımızca hesaplanmıştır.

Dönemde gerçekleşen üretim değerlerine bakıldığında sanayi sektörü toplam üretimin %43,7'sine ulaşmıştır. Sanayi üretimi içerisinde imalat sanayi üretiminin payı % 91,4 olarak gerçekleşmiştir. İmalat sanayi üretimin kendi içerisindeki dağılımı ise Tablo 3.34'te gösterilmiştir.

Tablo 3.34: İmalat Sanayi Üretimi Dağılımı

	1978	1983
Tüketim Malları	47,51	46,97
Ara Malları	40,08	40,18
Yatırım Malları	12,41	12,85

Kaynak: (DPT, 1984: 69)

DBYKP dönemi için alt sektörler itibari ile belirlenen büyüme hızları hedefleri ile büyüme hızı gerçekleşme oranları Tablo 3.35'te belirtilmiştir. Verilere göre sanayi sektöründe % 24'lük gerçekleşme oranına ulaşılmıştır. Bu oran ile DBYKP, gerçekleşme oranı en düşük plan olmuştur.

Tablo 3.35: DBYKP Döneminde Hedeflenen ve Gerçekleşen Büyüme Hızları (Yıllık Ortalama % Değişme)

	HEDEF	GERÇEKLEŞME
Tarım	5,3	0,3
Sanayi	9,9	2,4
Hizmetler	8,5	2,6
GSMH	8	1,7

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2014: 12.

3.5. BEŞİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİ (1985-1989)

3.5.1. Hedefler

Plan ile dışa açılma sürecinin hızlanması ve sanayi ürünleri açısından uluslararası rekabet gücünün artırılması hedef alınmıştır. Yatırım politikasının, hedeflenen üretim yapısının gerçekleşmesini sağlaması, aynı zamanda iktisadi gelişmeyi hızlandıracak ve özel kesime bu anlamda destek sağlayacak altyapı tesislerinin kurulmasına öncelik tanıyacak biçimde oluşturulacağı öngörülmüştür. Dönem boyunca özel sektör yatırımlarının payının artırılmasının sağlanacağı, verimlilik ve ihracat artışının teşvik edileceği, sınai üretimin payının yükseltilmeye çalışılacağı, ekonomiye müdahalede kurumsal düzenlemelere ağırlık verileceği vurgulanmıştır (DPT, 1984: 1).

İmalat sanayi toplam üretimi yılda ortalama % 7,3 oranında artarak 9.505 milyar liradan 13.497.2 milyar liraya ulaşacaktır. 1984 yılı imalat sanayii üretiminin % 45,7'sini oluşturan tüketim malları sanayilerinin payı dönem sonunda % 44'e düşecek, ara mallarının % 40 dolayında olan payı değişmeyecek, yatırım mallarının payı ise 1984'de % 13,4'den 1989'da % 15'e çıkacağı öngörülmüştür. (DPT, 1984: 66-67).

DBYKP döneminde sınai yatırımların azalış eğiliminin, BşBYKP döneminde de sürmesi öngörülmüştür. Plan dönemi boyunca toplam sabit sermaye yatırımlarının bir önceki plan dönemine göre % 36, toplam sınai yatırımların ise yalnızca % 11,1 artırılması öngörülmüştür. İmalat sanayine ayrılan bu pay, en düşük oran olarak göze çarpmaktadır. Bu bağlamda beşinci plan döneminde sanayiye önceki plan dönemlerinde olduğu gibi önem verilmediği, hatta sanayinin en önemsiz sektör sayıldığı söylenilebilir (DPT, 1984, s. 8).

İmalat sanayii toplam ihracatı yılda ortalama % 11 dolayında artarak, 1.277,3 milyar liradan 2.150,9 milyar liraya ulaşacaktır. 1984 yılında imalat sanayii ihracatının % 58,8'ini oluşturan tüketim malları sanayilerinin payının dönem sonunda % 61,5'e yükselmesine karşılık, ara mallarının payı % 31'den % 26'ya gerileyecek, yatırım mallarının payı ise % 10,2' den % 12,5'e yükselecektir. İmalat

sanayii üretiminde ihracatın payı 1984 yılında % 13,4 iken, plan dönemi sonunda yüzde 15,9'a ulaşacaktır (DPT, 1984: 66).

Diğer planlara göre imalat sanayine yönelik politika önerilerinin daraltıldığı BşBYKP'da sektöre yönelik hedefler şunlardır:

Elektronik sanayiinde araştırma ve geliştirmeye önem verilmesi,

Teknoloji bağımlılığının azaltılması için üniversiteler, araştırma merkezleri ve sanayi arasında işbirliğinin artırılmasına çalışılması.

Kapasite kullanımının artırılmasına öncelik verilmesi,

Yatırım mallarının üretimini teşvik amacıyla uygun şartlı bir imalatçı kredisi sistemi geliştirilmesi,

İmalat sanayinin dış rekabete açık, dünyadaki gelişmelere uyum sağlayabilecek şekilde geliştirilmesi.

Dönemde Dünya Bankası'na verilen taahhüt mektubunda, orta vadede Türk ekonomisinde temel yapısal değişikliklere gidileceğini belirtilmiştir. Temel politika devletçilikten uzaklaşmaktır. Bu doğrultuda özelleştirme süreci hızlandırılacak, özel sektör teşvik edilecektir. Kalkınma planlarında mikro düzeydeki sektörel hedefler ile yapılması öngörülen kurumsal düzenlemelere yer verilmeyeceği açıkça belirtilmiştir (Sezen, 1999: 204). IMF ile beşinci yapısal uyum kredisi anlaşması, BşBYKP'nın yapısal uyum programına uygun olarak tamamlanması koşulunu öne sürmüştür (Sezen, 1999: 260). Planda özelleştirme, devletin sanayiden elini çekmesi ve alt yapı yatırımlarına yönelmesi amaçlanmış; sanayileşme hedefi son sırayı alırken, ihracat artışı ilk sıraya yerleştirilmiştir (Ertel, 1986: 158-159). Türkiye bu antlaşmaları imzalayan ülkeler arasında, antlaşma şartlarını en az sapma ile uygulayan ülkeler arasında yer almıştır (Şenses, 1993: 533).

Plan ile araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin belirli hedeflere yöneltilerek dinamik bir yapıya kavuşturulması hedeflenmiştir. Ayrıca imalat sanayinde karşılaşılan temel sorunların çözümünde araştırma ve geliştirme faaliyetlerine öncelik verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. «Türk Bilim Politikası 1983-2003»

hareket noktası kabul edilerek, ülkenin endüstriyel kalkınma amaçlarına uygun bir bilim ve teknoloji ana planı hazırlanacağı belirtilmiştir (DPT, 1984: 159).

3.5.2. Uygulamalar

Kamu kesiminin üretken yatırımlarını azaltması, imalat sanayine yapılan sabit sermaye yatırımları içerisindeki payının azalmasına sebep olmuştur. Kamu kesimi tarafından imalat sanayine yapılan sabit sermaye yatırımlarının, toplam kamu sabit sermaye yatırımları içerisindeki payı, 1980 yılında % 26,3 olarak gerçekleşmiş, 1989 yılında % 4,5'e düşmüştür. İmalat sanayine yapılan yatırımlardaki düşüş özel kesimde de görülmüş, ancak bu düşüş, kamu kesimine göre daha az oranda gerçekleşmiştir.

Tablo 3.36 da plan dönemleri itibari ile imalat sanayi, enerji ve ulaştırma sektörlerinde Marjinal sermaye/ Hasıla oranları gösterilmektedir. Söz konusu üç üretken sektörde yatırım ve birikim düzeylerinde gerçekleşen aşınmalar yatırımların verimlilik düzeyini de düşürmüş, Marjinal sermaye/ Hasıla katsayıları yükselmiştir. BşBYKP döneminde imalat sanayiinde 3,3 olan Marjinal sermaye/ hasıla katsayısı, ABYKP döneminde 6,2'ye yükselmiştir. Bir başka ifadeyle, imalat sanayiinde yatırımların verimliliği azalmıştır. Aynı dönemde ulaştırma ve enerji sektörlerinde yatırımların verimliliği yükselmiştir (Eşiyok, 2001: 11-12). Hem imalat sanayinde hem de toplam sabit sermaye yatırımlarında, verimliliğin, BBYKP döneminden BşBYKP dönemine kadar düştüğü, BşBYKP döneminde yükselerek, ABYKP döneminde tekrar düştüğü görülmektedir.

Tablo 3.36: Plan Dönemleri İtibariyle Marjinal Sermaye/ Hasıla Katsayıları

	BBYKP	İBYKP	ÜBYKP	DBYKP	BşYKP	ABYKP
İmalat	3,8	5,9	6,7	13,2	3,3	6,2
Enerji	8,6	10,5	12,1	11,7	12,3	7,2
Ulaştırma	3,7	4,4	3,6	8,4	11,6	8,1
Toplam SSY	2,7	3,5	5,2	11,6	5,1	7,5

Kaynak: Eşiyok, 2001: 12

BşBYKP'da ihracata dönük sanayileşme modelinin başarısının artırılması için Organize Sanayi Bölgelerinin (OSB) kurulması önem arz etmiştir. Bu bağlamda, yer seçimi, kuruluşu ve faaliyetleri konusunda çeşitli düzenlemeler yapılmıştır.

Kurulacak OSB ile küçük sanayi siteleri oluşturulması tasarlanmıştır (DPT, 1984: 163).

1980-1989 arasında ekonomiyi giderek serbestleşmeye iten politikalar istikrarlı biçimde değil, deneme yanılma yöntemine göre uygulanmıştır. Devlet müdahalesi kimi zaman kademeli biçimde azaltılmış, kimi zaman da mikro düzeyde serbestleşme gerçekleştirilmiştir. Dönem boyunca uygulanan politikalar arasında, dış ticaretin, döviz piyasasının ve sermaye girişlerinin geliştirilmesi ve serbestleştirilmesi amacı öne çıkmaktadır. İç fiyatların piyasa denge fiyatını yansıtması hedeflenmiş, bu doğrultuda KİT'lere yapılan mali destek yerine, KİT fiyatlarına zam yapılmaya başlanmıştır. Sermaye üzerindeki vergilerin hafifletilmesi, devlet kesiminin küçülmesi, KİT'lerin özelleştirilmesi öngörülmüştür. Serbest piyasa mekanizmasının işlerliğinin sağlanması, devlet işletmeciliği modelinin sonlanması ve özel kesim faaliyetlerinin artması temel vurgu haline gelmiştir (Kazgan, 2009: 128-130).

Dönemin ortak politikası; faiz hadlerinin reel pozitif düzeylere yükseltilmesi, mali desteklerle ihracat karlarının artırılması, sermaye üzerindeki vergilerin azaltılması ve çeşitli teşvikler yoluyla sermaye kesimine çalışan kesimden gelir aktarılması olmuştur. Öte yandan çalışan kesimin doğrudan etkili yöntemlerle gelir payının daraltılarak, tasarruf ve ihracatın artırılması hedeflenmiştir (Kazgan, 2009: 131).

Gümrük Birliği Antlaşması öncesinde sanayiin en önemli sorunlarından birisi bazı sektörlerde rekabet güçlüğü çekilmesidir. Sanayiin rekabet gücünü olumsuz etkileyen temel faktörler; makroekonomik istikrarın sağlanamaması ve bu çerçevede kronikleşen yüksek enflasyon, sermaye birikiminin yetersiz olması, sermaye maliyetinin ve sanayiin temel girdi fiyatlarının yüksek olması, teknoloji üreten bir düzeye ulaşılamaması, ölçek sorunları ile uluslararası standartlarda ürün kalitesine ve pazarlama organizasyonunda yeterli düzeye ulaşılamamasıdır. Sanayiin teşviki için ayrılan kaynakların, kontrol mekanizmasının etkin olamaması nedeniyle amacına uygun kullanılamadığı, bunun sonucunda kaynak dağılımında etkinliğin sağlanamadığı gözlenmiştir (DPT, 1995: 65). İmalat sanayiinin ithalatta haksız rekabete karşı korunması amacıyla 1989 yılında gerekli yasal düzenlemeler yapılmış ve uygulamada başarılı sonuçlar geç kalınmış olsa da alınmıştır (DPT, 1995: 65).

24 Ocak kararlarının odak noktasını sanayi ürünlerin ağırlıklı olduğu bir ihracat oluşturmuştur. Programın temel felsefesi ekonomide devlet müdahalesini en aza indirerek piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmaktır. Özel sektörün öncülüğünde Türk ekonomisinin uluslararası rekabet ortamına uygun bir yapısal değişikliğe kavuşması için çeşitli müdahalelerde bulunulmuştur. Bu müdahaleler çerçevesinde ihracatın ve iç tasarrufların artmasına, sübvansiyonların kaldırılmasına, kaynak kullanımında etkinliğe ağırlık verilmiş, büyümenin ihracatın öncülük ettiği bir sanayileşme yaklaşımına göre gerçekleştirilmesi tercih edilmiştir. Bu bağlamda kambiyo rejimini ve ithalatı serbestleştiren, yabancı sermayeyi teşvik eden ve ihracatı destekleyen müdahaleler uygulanmaya başlanmıştır (Çelebi, 1991: 62). İhracatı özendirmek amacıyla ihracat kredileri, vergi iade sistemi, çeşitli fonlar ile yapılan parasal özendirmeler, vergi, resim ve harç istisnaları, döviz kuru sistemi gibi pek çok araç kullanılmıştır (DPT, 1990: 11).

İmalat sanayi sektörü ve bu sektöre verilen destekler, teşvik sistemi içinde en önemli yere sahiptir. Teşvik belgesi sayısı ve tutarları ilk plan döneminden itibaren sürekli artmıştır. En önemli artış oranı 1983-1987 döneminde gerçekleşmiş; bu dönemde teşvik tutarlarının GSMH'deki payı %16,7'yi bulmuştur (Duran, 1998: 135). Türkiye'de 1980-2008 arasındaki 29 yıllık dönemde verilen teşvikli yatırımların % 50'si sadece imalat sanayine aittir. 1968- 1979 arasında, imalat sanayi toplam teşvikli yatırımların %77'sini oluşturmuştur (Yavan, 2011: 144).

1980 yılında yaşanan politika değişikliği teşvik sistemine tümüyle yansımıştır. Bu değişikliğin ilk yansıması, yatırım teşviklerinin sektörel dağılımında olmuştur. İmalat sanayi, planda açık olarak ifade edilmemesine rağmen önceliğini yitirmiştir. Hizmet sektörü, özellikle ulaştırma ve 1982 yılında çıkartılan ''Turizm Teşvik Kanunu'' ile birlikte turizm sektörleri öne çıkarılmıştır. 1980-89 döneminde verilen yatırım teşvik belgeleri içerisinde imalat sanayiin payı, % 75'den % 6'ya kadar inmiştir (Şenses ve Taymaz, 2003: 3).

BşBYKP ile birlikte teşvik sisteminde önemli değişiklikler yapılmıştır. İlk olarak bütçe açığı göz önüne alınarak, doğrudan parasal teşviklerin kaldırılmıştır. Bu bağlamda vergisel teşviklerin kullanımı yaygınlaştırılmıştır. Bir diğer değişiklik, devlet desteğinin GSMH'ya olan oranının azalması olmuştur. Parasal ve vergisel

teşviklerin GSMH'ya olan oranı 1985-89 döneminde % 1,8 olarak gerçekleşmiş, 1990-97 yılları arasında ise % 0,9'a kadar inmiştir (Şenses ve Taymaz, 2003: 3).

Planlı dönem boyunca uygulanan ihracatta vergi iadesi sistemi devletin uygulamış olduğu en önemli özendirme politikasıdır. Uygulama bu dönem boyunca başvurulan özendirici müdahalelerin başında gelmektedir. Bu politika ile gıda, dokuma, deri eşya, kimya, makine ve petrol ürünleri gibi temel imalat sanayi sektörleri uyarılmış, bu sektörlere ait ihracat verilerinde belirgin artışlar gözlenmiştir. Yapılan çalışmalar vergi iadesine konu olan malların ihracatının, Türkiye toplam ihracatından daha hızlı arttığı ortaya koymuştur (Özbey, 1999: 33). Ayrıca toplam ihracat içinde sanayi mallarının payı 1980'de % 36 iken, 1989 yılında % 80'lere yükselmiştir. Bu artışta vergi iadesi uygulamasının önemli rolü olduğu görülmektedir (Çarıkçı, 1992: 102).

Tablo 3.37: İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde İhracatta Vergi İadesi Oranları

Yıllar	1985	1986	1987	1988	1989
Gıda	11,1	10,9	9	7,1	3,9
Dokuma-Giyim	12,4	8,9	5,3	5,2	2,3
Deri	10,8	8,9	9,7	8,5	3,7
Orman	13,1	11,4	10,7	10,5	8,6
Kimya	11,9	11,6	10,8	10,8	9
Lastik-Plastik	4,9	12	10,1	10,9	8,9
Cam Seramik	13,5	12,1	10,7	10,2	6,7
Çimento	11,9	12	9,3	9,3	8,3
Demir Çelik	16,3	14,8	13,2	14,2	15,7
Demir Dışı Metal	12,2	11,2	9,9	8,2	11,1
Madeni Eşya	14	12,4	10,3	10,1	6,9
Makine İmalat	16	13,6	11,7	11,6	8
Elektrikli Cihazlar	15,1	13,4	12,9	10	7,2
Taşıt Araçları	15,4	13,4	11,2	11,9	5,8
Diğer İmalat Sanayi	11,6	11,6	8,6	7,1	8,4

Kaynak: Togan,1993: 12

Vergi iade oranları 1980 yılına kadar her yıl değişmekte iken, 1980'den sonra genellikle yükselme göstermiştir. Vergi iadesine konu olan ihracatın toplam ihracat içindeki payı 1968 yılından sonra hızla artmış, 1984 yılında en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 1984 yılından sonra ise oranlar azaltılmış; 1987'de listede bulunan İhraç

malı sayısı 107'den 5'e indirilmiştir. Vergi iadesi uygulamasına 1.1.1989 tarihinde son verilmiştir. Bu gelişmeler Türkiye'nin G.A.T.T. Sübvansiyon Kodu'nu kabul etmesinin bir sonucudur (Karluk, 1997: 436). Vergi iade oranlarının 1984 yılından sonra indirilmesi ve 1989 yılında uygulamanın kaldırılması sonrasında, hayali ihracat miktarı da azalmaya başlamıştır (Barlow ve Şenses, 1995: 119).

İhracata uygulanan vergi iadelerinin toplam imalat sanayi ihracatı içindeki payı 1980 yılında % 6 oranından, 1984 yılında %19,3 oranına yükselmiştir. İhracata verilen doğrudan teşviklerin tüm ihracat gelirleri içerisindeki payı 1981-1987 yılları arasında % 25 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu rakam bütçe gelirlerinin yaklaşık olarak % 22'sine denk gelmekte, aynı zamanda kurumlar vergisinin kamu bütçesine olan katkısından daha fazlasını temsil etmektedir. Bu oran Türkiye'de vergi gelirlerinin kamu harcamalarını karşılama konusundaki yetersizliğinin en önemli sebebidir. OECD ülkelerinin vergi gelirlerinin GSMH'ye oranı 1989 yılında % 37,1 iken, Türkiye'de %14,2 olarak gerçekleşmiştir (Saybaşılı, 1986: 65; Köse ve Yeldan, 1998: 50).

İthalatta kısıtlayıcı uygulamalar aşamalı olarak 1980 sonrasında değiştirilmiştir. Kota uygulamasına 1981 yılında tümüyle son verilmiştir. İthalata konu olan mallar 1983 yılında üç kategoride sınıflanmıştır: İthali yasak mallar, izne tabi ve serbest mallar, fon ödeme yoluyla ithal edilebilecek mallar. İthalattan alınan vergi oranları 1984 yılında düşürülmüş, 1986 yılında ithal edilecek mallar; izne tabi ve serbest mallar olarak iki kategoride gruplanmıştır. 1990 yılında, özel kanunlar ile yasaklanmış mallar dışında ithali izne bağlı hiçbir mal kalmamıştır (Özbey, 1999: 38).

1980 yılında getirilen kurumlar vergisine ihracat istisnası 1985-1989 arasında düzenli olarak artış göstermiştir. Sanayi ürünleri ihracatından kaynaklanan istisna toplam istisnanın yaklaşık % 90'ını teşkil etmiştir (Çelebi, 1991: 89).

1980 yılında dış ticaretin ekonomik şartlara uygun olarak yürütülmesini sağlamak amacıyla teşkil edilen, TCMB "Destekleme ve Fiyat istikrar Fonu" kapsamında, 1987 yılına kadar yapılan ödemeler oldukça sınırlı kalmıştır. Vergi iade oranlarının 1985 yılından itibaren azaltılmasının yol açtığı olumsuz etkileri kısmen

giderebilen bu fon, 1988 yılında kapsamı genişletilerek yeniden düzenlenmiştir. (88/13384, Resmi Gazete, 14 Ekim 1988, Sayı: 19959). Fon kapsamında ihracatçılara belirli oranlarda ödemeler yapılmıştır.

İhracatı özendirmek için verilen teşviklerden biri de döviz tahsisi uygulamasıdır. Sanayicilerin ihtiyaç duydukları ithal girdiyi temin edebilmesi ve sınai tesislerin geliştirilmesi için taahhüt edilen ihracatın belirli bir oranında verilmiştir. 1980 yılında % 60 olarak belirlenen bu oran, 1983 yılında % 40'a düşürülmüştür. İmalat sanayi alt sektörleri için de bu oran değişme göstermiştir. 1980-1989 döneminde döviz tahsislerinin alt sektörler arasındaki dağılımında tüketim ve yatırım mallarının payı giderek azalmış, ara malların payı ise artmıştır (Çelebi, 1991: 93).

Teşviklerin yaygınlaşması, verilen teşvik belgelerinde sayısal artışı da beraberinde getirmiştir. Nitekim 1968-1980 döneminde sadece 4802 belge düzenlenirken, 1981-1990 döneminde bu sayı 25.800 olmuştur. Bu belgelerin de büyük bir bölümü imalat sanayii ile ilgili olmasına rağmen, imalat sanayii, 1970-80 döneminde, 1981-90 dönemine göre daha fazla gelişmiştir (Güvemli, 1993: 125-138). 1980'lerle birlikte hizmetler kesimi yatırım teşviklerinden aldığı pay artmış; 1986'dan itibaren de, hizmetler kesimi yatırımları, toplam içinde önemli oranlara yükselmiştir. Bu yükselme, turizm ve konut yatırımlarının ağırlığından kaynaklanmaktadır.

1980'lerin ortalarına kadar parasal ihracat teşviklerine ağırlık verilmiş, ekonominin dışa döndürülmesinde büyük parasal maliyetlere katlanılmıştır (Akat, 1983: 113). Tablo 3.38'de görülebileceği üzere, ihracatçılara doğrudan yapılan ödemeler, 1984 yılında en yüksek değerine ulaşmıştır. Parasal ihracat teşviklerinin daha sonraki yıllarda belli bir azalma trendi gösterdiği ifade edilebilir.

Tablo 3.38: Toplam Parasal İhracat Teşvikleri (1982-1989)

Yıllar	Vergi İadesi (Milyon TL)	DFIF (Milyon TL)	KKDP (Milyon TL)	Toplam Teşvikler (Milyon TL)	Toplam Teşvikler (Bin Dolar)
1982	86716	-	-	86.716,00	538.809,00
1983	148990	-	-	148.990,00	665.045,00
1984	329060	-	-	322.060,00	901.905,00
1985	287378	-	45.530,00	332.908,00	642.258,00
1986	281602	8102	146.209,00	435.913,00	651.209,00
1987	437207	145500	78.220,00	660.927,00	772.391,00
1988	674802	330347	11.546,00	1.016.695,00	715.599,00
1989	389517	733975	3.724,00	1.127.216,00	531.510,00

Kaynak: İncekara, 1995: 117

İhracatın özendirilmesi için kullanılan başka bir yöntem de Türk lirasının reel kurunun değer kaybına uğratılmasıdır (Aktan, 1992: 9). Aşırı değerlenmiş Türk lirasının gerçek değerini sağlamak amacıyla, 1981 yılında başlayan kurların günlük olarak belirlenmesi uygulaması dönem boyunca devam etmiştir. 1995 yılında yapılan bir çalışmada bu uygulamayı destekleyen sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışmaya göre Türkiye ve Şili'de 1980'lerde görülen ılımlı ihracat artışları, %100'e varan devalüasyon sonucu sağlanmıştır. Kore ve Tayvan'ın 1960'larda başlayan ihracat patlaması ise, büyük boyutlara varan bir yatırım artışıyla birlikte gerçekleşmiştir (Rodrik, 1995). Reel döviz kuru ile ihracat hacmi arasındaki ilişkinin ölçüldüğü başka bir çalışmada, Türkiye'de 1980-1988 yılları arasında reel kurdaki azalışın ihracat artışına katkısı % 30 olarak hesaplanmıştır (Celasun ve Rodrik, 1998: 89).

Tablo 3.39'de reel efektif kurdaki değişmeler, 1982 yılı temel yıl alınarak hesaplanmıştır. İhracata dayalı sanayileşme stratejisinin bir gereği olarak uygulanan döviz kuru politikaları ile 1989 yılına kadar TL'nin reel değerinin düşük tutulduğu, dolayısıyla uygulamanın ihracatı özendirme yönünde etkili olduğu görülmektedir. 1990 yılı sonrasında ise döviz kuru avantajının kalmadığı söylenilebilir (Temel vd., 1995: 4).

Tablo 3.39: İmalat Sanayi Reel Efektif Kur Endeksindeki Gelişmeler

Yıl	Genel	İmalat Sanayi
1982	100	100
1982	97,44	97,53
1983	92,52	93,13
1984	87,61	86,08
1985	89,18	86,58
1986	80,31	79,85
1987	78,12	78,59
1988	77,1	81,93
1989	84,43	87,24
1990	100,23	99,37

Kaynak: Temel vd., 1995: 4

BşBYKP'da yer alan en önemli konulardan biri, KİT'lerin özelleştirilmesidir. Sanayileşmenin özel kesim tarafından serbest piyasa koşulları içerisinde sağlanması öngörülmüştür (Arıcanlı ve Rodrik, 1990: 1343-1344). BşBYKP döneminde özelleştirme sürecinde önemli adımlar atılmıştır. Plan dönemi boyunca ekonominin özelleştirme sürecine hazırlanmaya çalışıldığı ve özelleştirme ile ilgili çeşitli yasal düzenlemelerin yapıldığı gözlenmektedir.

DPT özelleştirme konusunun araştırılmasında ve özelleştirme sürecinde ilk adımların atılmasında görevlendirilen kurum olmuştur. ABD Morgan Guaranty Trust Bankası ile özelleştirme sürecinin planlanması ile ilgili bir antlaşma yapmıştır (Kjellstrom, 1990: 27). ABD Morgan Guaranty Trust Bankası 1986 yılında tamamladığı raporu DPT'ye sunmuştur. Raporda Kamu İktisadi Teşebbüsleri sınıflandırılarak; 32 adet KİT'in özelleştirilebileceği ve özelleştirmenin yöntemleri belirtilmiştir (The Morgan Guaranty Bank, 1986: 29).

29.02.1984'de 2983 sayılı ''Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması'' yasası çıkarılmıştır. Bu yasanın amacı, tasarrufların teşvik edilmesi yoluyla yaratılacak ek finansman kaynakları ile kamu yatırımlarının hızlandırılmasıdır. Kamu İktisadi Kuruluşları ve İktisadi Devlet Teşekküllerine ait tesisler için Gelir Ortaklığı Senedi; Kamu İktisadî Kuruluşları ve İktisadi Devlet Teşekkülleri için Hisse Senedi çıkarılması ve işletme hakkı verilmesine dair

hükümleri kapsamıştır[26] (2983 Sayılı Kanun, T.C. Resmi Gazete, 17 Mart 1984, Sayı: 18344). Kanun özelleştirme teriminin ilk defa kullanıldığı kanun maddelerinden biridir. Ayrıca özelleştirme konusunda genel bir kanun olmamakla birlikte, "gelir ortaklığı modeli" ile "işletme hakkı verilmesi" gibi özelleştirme yöntemlerinin görüldüğü bir düzenlemedir.

20.04.1984 tarihinde 3082 sayılı ''Kamu Yararının Zorunlu Kıldığı Hallerde Kamu Hizmeti Niteliği Taşıyan Özel Teşebbüslerin Devletleştirilebilmesi Usul ve Esasları Hakkında Kanun'' kabul edilmiştir. Bu kanun kamu yararının zorunlu kıldığı hallerde, kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüslerin devletleştirilmesi esaslarını, devletleştirme karşılığının hesaplanma tarz ve usullerini düzenlemiştir. (3082 Sayılı Kanun, Resmi Gazete, 1 Aralık 1984, Sayı: 18592). Kanun özelleştirmenin uygulanması sürecinde, özelleştirmelerin hukuksal uygunluklarının denetlenmesi konusunda da yol gösterici olmuştur (Atiyas ve Oder, 2008: 11).

2929 saylı Kanun Hükmünde Kararname 1984 yılında kaldırılarak, 233 Sayılı ''Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'' kabul edilmiştir. Kanun ile İktisadi Devlet Teşekkülleri ile Kamu İktisadi Kuruluşlarının ve bunların müesseselerine bağlı ortaklıkların kurulmasını, özerk bir tarzda ve ekonominin kurallarına uygun olarak yönetilmeleri amaçlanmıştır. İktisadi Devlet Teşekküllerinin verimlilik ve kârlılık ilkeleri doğrultusunda kendi aralarında ve milli ekonomi ile uyum içinde çalışarak sermaye birikimine katkıda bulunmaları, daha fazla yatırım kaynağı yaratmaları, amaçlarına ulaşabilmelerini sağlamak için denetlenmeleri öngörülmüştür. Kanun ile açıkça belirtilmese de kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesine ilişkin olarak hükümler getirilmiştir. Tasfiye, devir, satış ve işletme haklarının verilmesine karar verme yetkisi Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu'na verilmiş ve kararın yürütülmesi konusunda ise Kamu

---

[26] Müdahale araçlarının iş çevreleri açısından sebep olduğu bazı belirsizlikler, bu dönemle birlikte belirginleşmiştir (Buğra, 2007: 208). Devletin para piyasasındaki ağırlığı, 1980'li yıllar boyunca artmıştır. Dönemin sonlarına doğru İMKB'deki işlem hacminin %90'ı devlet kâğıtlarından oluşmuştur (TÜSİAD, 1991: 80). Ayrıca toplam Merkez Bankası kredileri içerisinde kamu sektörünün payı 1989 yılında % 58'e ulaşmıştır (TÜSİAD, 1991: 65). Devletin finans sistemindeki ağırlığı, özel kesimin bürokrasi ile iyi ilişkiler kurabilme konusundaki kaygılarının artmasına sebep olmuştur (Buğra, 2007: 219).

Ortaklığı Kurulu yetkili kılınmıştır[27] (233 Sayılı KHK, Resmi Gazete, 18 Haziran 1984, Sayı: 18435).

Özelleştirme teriminin kullanıldığı ilk hukuksal metin[28], 28 Mayıs 1986 tarihli 3291 sayılı kanundur. Bu Kanunun "Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi İle İlgili Hükümler" başlıklı bölümünde, teşebbüslerin hangi yöntemle özelleştirileceği düzenlenmiştir (Atiyas ve Oder, 2008: 5). 3291 sayılı özelleştirme yasası TBMM'de tartışmasız bir şekilde kabul edilmiştir (Özmen, 2002: 347).

Özelleştirmeye ilişkin denetlemeler KİT'lerin kendi müfettişleri, ilgili bakanlıklar ve yüksek denetleme kurulu tarafından yapılmıştır. TBMM denetimi, oluşturulan KİT komisyonu tarafından BYDK raporlarına dayanılarak yapılmıştır.

Özelleştirme sürecine dönük uygulamalar yasal zemin hazırlanmaya çalışılmasına rağmen hızlı bir şekilde gerçekleştirilmemiştir. Özelleştirme uygulamamalarının ihtiyaç duyduğu sağlam bir hukuki altyapı oluşturulamamıştır. 1989 yılı sonu itibariyle, KİT ve bağlı ortaklıklardaki toplam ödenmiş kamu sermayesinin % 9,2'si, 1990 sonu itibariyle özelleştirme kapsamına alınmış ve bu oranın % 32,6'sı gerçek ve tüzel kişilere satılmıştır (BBYDK, 1991: 224). Başka bir ifade ile 1990 sonu itibariyle KİT ve bağlı ortaklıkların ödenmiş kamu sermayesinin yalnızca yaklaşık % 3'ü özelleştirilmiştir. 1980'ler boyunca toplam sabit sermaye yatırımlarının yaklaşık %50'si KİT'ler tarafından gerçekleştirilmiş, ayrıca toplam imalat sanayi katma değerinin yaklaşık % 40'ı KİT'ler tarafından yaratılmıştır (Öniş, 1991: 164; Yüksek Denetleme Kurulu, 1992: 64).

1980 yılı ile beraber yatırım profili içerisinde hizmet sektörünün payı artmıştır. Üretken sektörlerde yaşanan aşınmanın en temel nedeni, piyasanın işleyişine dönük literatür değişiminde aranmalıdır. Keynesyen İktisat, piyasanın işleyişine ilişkin

---

[27] Bu dönemde ANAP iktidarı tarafından oluşturulan 'bütçe dışı fonlar' tartışma konusu olmuştur. Bu fonların büyük kısmı, kuruluş amaçlarından biri özelleştirme uygulamalarının yürütülmesi olan ''Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi'' bünyesine aktarılmıştır. Üzerinde meclis denetimi olmayan, doğrudan Başbakan'a bağlı olan bu fon, iktisadi karar alma mekanizmasında Başbakan'ın gücünü artırmıştır (Buğra, 2007: 210).

[28] Özelleştirme konusundaki ilk genel kanun ise 4046 sayılı ve 24 Kasım 1994 tarihli "Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" dur.

devlet müdahalelerini, statik ve dinamik etkinlik olarak iki farklı kategoride ele almıştır. Buna göre, piyasa mekanizmasının kaynak tahsisini etkin gerçekleştiremediği ''piyasa başarısızlıkları'' durumunda statik etkinliği sağlamak için müdahaleyi öngörmüştür. Dinamik etkinlik ise, sanayileşme ve teknolojik gelişimi kapsayan yapısal değişmeyi sağlayacak müdahaleleri içermiştir. Türkiye ekonomisinde 1980 öncesi dönemde dinamik etkinliğin öne çıktığı görülmektedir (Türel, 1998: 149).

Keynesyen İktisadın yerini Neoklasik İktisadın almasıyla; piyasa mekanizmasına ilişkin modeller de dönüşüme uğramıştır. Neoklasik kurama göre, piyasa başarısızlıklarından ziyade, siyasi başarısızlıklar ekonomi üzerinde daha etkili olmaktadır. Bu sebeple kaynak tahsisinin piyasa güçlerine bırakılması önerilmektedir. Türkiye'de 1980'li yıllar ile birlikte yaşanan iktisadi değişimler, iktisat literatüründeki değişimler paralelinde anlam kazanmaktadır (Türel, 1998: 149-150).

24 Ocak kararlarının sanayileşme yaklaşımı da bu yönelimi destekleyecek şekilde karşılaştırmalı üstünlüklere kuramına dayanmaktadır. Bu kurama göre Türkiye üretim maliyeti açısından avantajlı olduğu sınai ürünlerin üretimine yönelmelidir. Türkiye'de 24 Ocak programının uygulanması sürecinde ve bu sürecin bir uzantısı olarak uygulamaya konulan Bşbykp'da ağır sanayi olarak ifade edilebilecek makine ve motor imalatının bir kenara bırakılması önerisi kurama uygunluk bağlamında dikkat çekmektedir (Celasun, 1994: 467-468).

DBYKP döneminde sınai yatırımlarda görülen azalış eğiliminin, BşBYKP döneminde de sürmesi öngörülmüştür. Plan dönemi boyunca toplam sabit sermaye yatırımlarının bir önceki plan dönemine göre %36 oranında artırılması öngörülürken, toplam sınai yatırımların yalnızca %11,1 artırılması öngörülmüştür. Bu oran diğer sektörlere göre en düşük oran olarak göze çarpmaktadır. Bu bağlamda beşinci plan döneminde sanayiye önceki plan dönemlerinde olduğu gibi önem verilmediği, hatta sanayinin en önemsiz sektör sayıldığı söylenilebilir (DPT, 1984: 8).

Plan dönemi boyunca kamu sınai yatırımları mutlak olarak da azaltılmıştır. İktisadi olarak olağanüstü koşulları içeren DBYKP döneminde bile 1983 yılı

fiyatlarıyla, 1.489.8 milyar TL olarak gerçekleşen kamu sınai yatırımları, BşBYKP dönemi boyunca, 1.289.9 milyar TL olarak öngörülmüştür. Kamu sınai yatırımlarının azaltılmasını öngören beşinci planda, özel sınai yatırımların artırılması hususunda da herhangi bir adım atılmamıştır. Planda yılda ortalama % 6.77 artacağı öngörülen özel sabit sermaye yatırımlarının, sanayi dışı alanlara yapılması öngörülmektedir. BşBYKP'da sınai üretimin yılda % 7,3 artışı öngörülmektedir. Bu oran ile birlikte önceki planlarda amaçlanan oranlara göre çok düşük bir üretim düzeyi beklenmektedir. Tüm bu gelişmeler sanayileşme hedefinden uzaklaşıldığı algısını kuvvetlendirmektedir (Kepenek, 1984: 1794).

BşBYKP döneminde sanayileşme konusunda değinilen hususlara bakıldığında, sanayileşme sürecinin, piyasanın sahip olduğu kaynakların yetersizliği sorunu bilinmesine rağmen, piyasa mekanizmasına bırakıldığı anlaşılmaktadır. İhracata yönelik olarak sınai üretim artışı beklenmekte, bu hedefi gerçekleştirmek için de dokuma, giyim, gıda ve orman ürünleri gibi temel tüketim malları üretimine öncelik verilmesi beklenmektedir. Bu yaklaşım, sanayileşme sürecinde plan dönemi öncesine dönüşü ifade etmektedir.

Sanayi müdahaleciliği bakımından önemli bir gelişme de 08.01.1985 tarihinde 3143 sayılı ''Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun''un kabul edilmesidir. Kanun ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığı birleştirilmiş, yeni Bakanlığın görev ve yetkileri kapsamlı biçimde açıklanmıştır. Sanayileşmenin ve ticaretin gerektirdiği politikaları ve tedbirleri zamanında belirlemek, uygulamak ve teşvik etmek, sınai gelişmeyi takip etmek ve yönlendirmek, sanayi ve ticaretle ilgili kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak için bu düzenleme gerekli görülmüştür. Bu bakımdan sanayi ve ticaret hizmetlerini bünyesinde toplayan Bakanlığın görev, yetki ve sorumluluklarının yeniden belirlenmesi ve görevleri etkin bir şekilde yerine getirecek şekilde teşkilatlanması zarurî görülmüştür. Böylece birbirinin tamamlayıcısı olan sanayi ve ticaret hizmetleri aynı bakanlık bünyesinde birleştirilmiş ve bu alandaki faaliyetlerin daha koordineli bir şekilde yürütülmesi amaçlamıştır (TBMM 165 Numaralı Komisyon Raporu, 14. 12. 1983: 1).

Bakanlığın görevleri; sanayi politikasının belirlenmesine yardımcı olunması, bu politikalarını kalkınma plan ve programlarında yer alan hedeflere uygun şekilde

tanzim edilmesi, teknolojinin geliştirilmesi, tasarrufların sanayi yatırımlarına yönlendirilmesi, sanayi bölge ve sitelerinin kurulması, sınaî mamullerin tanıtılması, standartların hazırlanması ve kalite kontrolü merkez ve laboratuvarlarının kurulması gibi esaslar alınarak açıklanmıştır (Resmi Gazete, 3143 Sayılı Kanun, 18 Ocak 1985, sayı: 18639: 1-2). Bakanlığın yeniden düzenlendiği bu yeni yasa ile teknolojik gelişimin önemi vurgulanmış ve bu alanda kuruma çeşitli görevler yüklenmiştir.

Yasa ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı bir ana hizmet birimi olarak ''Sanayi Müdürlüğü'' ve ''Sanayi Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü'' oluşturulmuştur. Sanayi Müdürlüğü'nün görevleri; dış ticaret rejimlerini belirlemek, sektörel problemleri takip etmek, sınai ürünlerin rekabet gücünün artırılmasını sağlamak ve diğer ülkelerle sınai ve teknik konularda işbirliği yapmak olarak belirlenmiştir (3143 Sayılı Kanun, T.C. Resmi Gazete, 18 Ocak 1985, sayı: 18639: 4-5).

''Sanayi Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü''nün görevleri ise; sorumluluğunda bulunan yatırım alanlarına ait sektörel araştırmayı yaparak yatırım projelerinin oluşturulmasını sağlamak ve kurumlar arasında teknolojik bütünleşme sağlamak olarak belirlenmiştir (3143 Sayılı Kanun, T.C. Resmi Gazete, 18 Ocak 1985, sayı: 18639: 4-5).

Bakanlık bünyesinde oluşturulan uzmanlar komisyonu imalat sanayi alanında belirli sektörlerde yönlendirme planları hazırlamıştır. Planlar özellikle yatırım malları sanayiinin sorunlarının tespit edilmesi ve bu sorunlar çerçevesindeki çözüm önerilerini içermiştir. Bu planlar kitap haline getirilmiş ve düzenlenen Birinci Sanayi Şurası'nda üyeler tarafından tartışılmıştır (T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 1987). Ancak özel kesimi yönlendirme konusunda etkili olabilecek bürokratik kanallar; DPT, Maliye Bakanlığı ve Sanayi Bakanlığı arasında etkin bir işbirliği içine girilememiş, ilgili kurumların sorumluluk alanları net olarak çizilememiştir (Buğra, 2007: 200).

Küçük işletmelerin daha elverişli bir altyapıya kavuşturulmalarına paralel olarak teknolojik düzeylerinin iyileştirilmesi yönünde yapılan çalışmalar çok yetersiz kalmıştır. 1989 yılında DPT tarafından küçük sanayilerin sorunlarını ele alan

''Küçük Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu hazırlanmıştır. Raporda küçük sanayi işletmelerinin know-how, patent, lisans elde etmelerini, modern teknolojinin olanaklarını tanımalarını sağlayacak desteğe ve örgütlere ihtiyaçları olduğu belirtilmiştir (DPT, 1989: 177).

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin iktisadi etkinliklerini ve rekabet güçlerini artırmak amacıyla, ''Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı'' (KOSGEB) kurulmuştur. Kurumun temel görevi, sanayide araştırma faaliyetlerinin geliştirilmesi için Teknoloji Merkezleri ve Teknoparklar gibi örgütleri kurmak olmuştur[29] (3624 Sayılı Kanun, T.C. Resmi Gazete, 20.4.1990, Sayı: 20498).

KÜSGET tarafından farklı bölgelerde kurulan ''Küçük Sanayi Geliştirme Merkezleri'' nin yeni teknolojilerin uygulanması konusundaki katkıları sınırlı olmuştur. Daha çok ortak kullanım atölyelerinin kurulması ve kalite kontrol yönetiminin yapılmasına katkı sağlamışlardır. Teknoparklar konusu ilk kez ayrıntılı biçimde DPT tarafından yürütülen ''Üniversite-Sanayi ilişkilerini Geliştirme Projesi''nin faaliyet raporunda tartışılmıştır. Rapor, teknoparkların kuruluş ve işleyişi ile ilgili öneriler sunmaktadır (DPT, 1989, 66). Tüm bu önerilere rağmen, AR-GE faaliyetlerinin plan ve programlara uygun olarak yürütülmesini sağlayacak, teknoloji üretme konusunda sorumluluğu bulanan; DPT, TÜBİTAK ve KOSGEB gibi kurumlar arasında eşgüdüm sağlayacak kurumsallaşma sağlanamamıştır. Böyle bir yapının yokluğu, özel kesim ve kamu kesimi arasında, teknoloji politikalarının belirlenmesine dönük oluşturulacak koordinasyonu engellemiştir (DPT, 1996: 152).

BşBYKP döneminde ihracat gelirlerinin artırılması için ihracat teşviklerine önem verilmiştir. Ancak ihracat gelirlerinin imalat sanayi ve araştırma faaliyetlerine yönlendirilmesi sağlanamamıştır. Bu durum teknolojinin gelişim kapasitesini sınırlandırmıştır. Ayrıca bu yıllarda görülen ihracat artışları, daha çok düşük teknoloji içeren doğal kaynak ve emek yoğun sektörler temelinde gerçekleşmiştir

---

[29] KOSGEB'in kuruluşunda Japonya'daki benzer bir kurumdan esinlenilmiştir. Kamu kesiminin harcanabilir kaynaklarının azalması ve devletin imalat sanayinden çekilme politikası, KOSGEB'in sermaye ve iyi eğitimli işgücü temini konusunda çeşitli sıkıntılar yaşamasına sebep olmuştur. Bu durum kurumun etkinliğini azaltmıştır (Sönmez, 2003: 186). KOSGEB in etkinliğinin yetersizliği ve faaliyetlerini güçlendirecek yasal düzenlemelere olan ihtiyaç, 1996 yılında DPT tarafından yayınlanan bir raporda belirtilmiştir (DPT, 1996: 155).

(Eğe, 2002: 162-163). Tüketim malı ve kısmen de ara malı üretiminde teknoloji özümseme potansiyeline erişen Türkiye, yatırım malı üretiminde ise teknoloji satın alma durumuna düşmüştür (Türk Bilim Politikası 1983-2003, 1983: 85-87).

İhracata konu olan malların teknolojik açıdan içeriği Tablo 3.40'ta yer almaktadır. Buna göre 1980 yılında %73,6 olan doğal kaynak yoğun malların payında gerçekleşen gerileme göze çarpmaktadır. İhracatın % 50'den fazlasını düşük teknoloji yoğun mallar oluşturmaktadır. En düşük paya sahip ürünleri ise yüksek teknoloji yoğun ürünler oluşturmaktadır[30].

Tablo 3.40: İhracatın Teknolojik Yapısı (%)

Dünya İhracatı	1980	1985	1990
Doğal Kaynak Yoğun	19,5	19,3	15,6
Düşük Teknoloji Yoğun	25,3	23,4	23,7
Orta Teknoloji Yoğun	38,16	37,2	38,5
İleri Teknoloji Yoğun	16,6	20,1	22,2
Türkiye'nin İhracatı	1980	1985	1990
Doğal Kaynak Yoğun	73,6	37,7	30,4
Düşük Teknoloji Yoğun	20,9	48,1	55,2
Orta Teknoloji Yoğun	4,7	12,1	10
İleri Teknoloji Yoğun	0,8	2,1	4,3

Kaynak: Lall, 2000: 10

İhracata dayalı büyüme modelinin uygulamaya sokulması ile birlikte, ihracat performansında artış gözlenmiştir. Özellikle 1980-1989 döneminde, bir yandan ithal ikameci dönemde yaratılan ve çoğu kez döviz kısıtı nedeniyle kullanılamayan atıl kapasitelerin devreye sokulması, diğer taraftan paranın reel değerinin düşürülmesi ile sağlanan nispi fiyat avantajı ile önemli artışlar gerçekleştirilmiştir. Ancak ihracatta sağlanan bu gelişme, yatırımlar ya da teknolojik gelişmeler ile yaratılacak olan bir yapısal değişim ile sağlanmamıştır. Dolayısıyla ihracata dayalı büyüme modeli etkin ve sürdürülebilir bir stratejiye dönüştürülememiştir (Eşiyok, 2001: 30; Yentürk, 2003: 38; DTM, 2002: 77). İmalat sanayiinde ihracatta sağlanan kısmi başarıya karşın, geleneksel ürünler ihracat içerisinde ağırlığını korumuş, sektörel düzeyde yapısal bir dönüşüm gerçekleştirilememiştir.

---

[30] Sanjaya Lall gelişmekte olan ülkeler arasında,1985 ve 1996 yılları için, ihracatın teknolojik içeriğini gösteren karşılaştırmalı bir çalışma yapmıştır. Çalışmada, Türkiye, doğal kaynak ve düşük teknoloji içerikli ihracatın toplam ihracat içerisindeki yerinin en yüksek olduğu ülke olarak görülmektedir (Lall, 1998).

Türkiye'de kalkınma planları ile belirlenen hedeflerin gerçekleştirilmesi sürecinde yaşanan sıkıntılar, teknolojik gelişmenin yeterli düzeye ulaşmadığını göstermektedir. Bu durum liberal ülkelerde bile devletin kamu kaynaklarını ayırdığı bir alan olan AR-GE harcamalarına, kamu kesimi tarafından yeterli kaynağın ayrılmamasından kaynaklanmaktadır. Bu konuda özel kesim de aynı tutumu sergilemektedir. AR-GE harcamalarının GSYİH'ye oranı 1990'ların başında %0,24 olarak gerçekleşmiş, 2013'de bu oran %0,95'e ulaşmıştır. Ancak bu artış, bilim ve teknoloji politikaları ile belirlenen hedeflerin oldukça altında kalmıştır. İBYKP ile öngörülen %0,6'lık hedefe ulaşılması ancak 2007 yılında mümkün olmuştur (Bayraktutan ve Bıdırdı, 2015: 18). DPT tarafından 1996 yılında yayınlanan 'Sanayileşme Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu', Türkiye'de teknoloji politikası geliştirilmesi konusunda önemli tespitler yapmaktadır. Raporda, bilim ve sanayi işbirliğini sağlayacak kurumlar oluşturulamadığı, bu anlamda başarılı ülke modellerinin örnek alınamadığı belirtilmektedir (DPT, 1996: 152).

1980'li yılların başında enflasyon rakamlarının % 107'ye çıkması reel ücretlerin düşmesine neden olmuştur. Ayrıca 12 Eylül sonrasında 274 ve 275 sayılı toplu sözleşme ve sendikalar yasalarının askıya alınması ile enflasyon oranının yüksek oluşu, reel ücretlerdeki düşüşün 1988 yılına kadar sürmesine yol açmıştır[31]. Bu politika ile ihracata yönelik sanayinin dış rekabet gücünün artırılması amaçlanmıştır. Yürürlüğe konulan istikrar programına ve yapılan reformlara rağmen enflasyon sorununa öncelik verilmemiştir (Parasız, 2001: 316; Pamuk, 2013: 312).

BşBYKP döneminde tartışılan konularından başında faiz düzenlemeleri gelmektedir. Uygulanan yüksek faiz politikası, iç talebin azaltılması, tasarrufların artırılması ve döviz piyasalarındaki ani hareketlerin önlenmesi için kullanılmıştır (TCMB, 2002: 9; Ercan, 2000: 43).

---

[31] TÜSİAD tarafından yapılan bir çalışma, reel ücretler endeksinin (1979=100), 1982 yılında 71'e ve 1985 yılında 68'e düştüğünü göstermektedir (TÜSİAD, 1987: 52). Boratav 2005 yılında yaptığı, Türkiye'de bölüşüm ilişkilerini incelediği çalışmasında imalat sanayinde reel ücret ve kar oranlarının değişimini hesaplamıştır. 1978-1988 yılları arasında reel ücretlerde % 1,1 oranında gerileme, kar oranlarında ise % 33,9 oranında artış olduğunu saptamıştır. Çalışmasında verileri, uygulanan farklı dış ticaret politikaları açısından yeni bir dönemlendirme yaparak da değerlendirmiş, buna göre; özel imalat sanayinde kar oranları ortalamasının, korumacı ithal ikameci 1963-1979 döneminde % 26,5, ihracata dönük sanayileşme modelinin uygulandığı liberal 1980-1988 döneminde % 34,3 arttığını ortaya koymuştur. İthalatta serbestleşmenin daha hızlı bir şekilde gerçekleştiği 1984-1988 alt dönemi için kar oranları artışı %35,6 olarak hesaplanmıştır (Boratav, 2005: 40-41).

İktisadi büyüme 1983-1987 döneminde önemli ölçüde kamu altyapı yatırımları ile sağlanmaya çalışılmıştır. Bu durum bütçe açıkları ve enflasyonun artmasına yol açmıştır. Ayrıca iç ve dış borç ödemeleri için gereken kaynak talebi de faiz oranı ve enflasyonun aşağı çekilememesinde önemli rol oynamıştır (Çiller ve Kaytaz, 1989: 3-4). Enflasyon iş çevreleri için belirsizlik yaratan önemli bir faktördür. Bu dönemde devlet enflasyon ile mücadele konusunda kararlılık sergileyememiş, faiz oranlarında ve vergi sisteminde sıklıkla değişikliğe gitmiştir. Dış ticaret rejimi ile ilgili olarak; ihracat teşviklerinden yararlanan mallar listesi, ihracat kredilerinin geri ödenme koşulları ve vergi iade oranlarında çok sık düzenleme yapılmıştır. Ayrıca ithalatın liberalizasyonu konusu da sürecin zamanlaması bakımından karışıklık yaratmıştır. Türkiye'de devletçi gelenekle mücadele etme konusunda kararlılığını dile getiren hükümet, özel kesimi destekleyici tavrını baltalayacak bir belirsizlik ortamının doğmasına sebep olmuştur[32] (Buğra, 2007: 211).

Uygulanan yüksek faiz politikası, imalat sanayine yapılan sabit sermaye yatırımlarının hafif sanayiye yönelik ve küçük ölçekli yatırımlar şeklinde olmasına sebep olmuştur. Ayrıca hizmet sektörüne verilen teşviklerin de artmasıyla yatırımlar bu alana yönelmeye başlamıştır (Eser, 1993: 84). Yüksek faiz ve devalüasyon uygulamaları sebebiyle yatırımların maliyetinin artması, ayrıca enflasyon ortamının yol açtığı belirsizlik, sanayi sermayesinin yatırım eğiliminin azalmasına yol açmıştır (Boratav ve Yeldan, 2001: 5-6).

3.5.3. Gerçekleşmeler

Dışa açılma programının uygulandığı 1980'li yıllarda en olumsuz gelişme sanayi yatırımlarında gözlenmektedir. 1980 sonrası dönemin ilk yarısını teşkil eden DBYKP döneminde toplam sabit sermaye yatırımlarının GSMH ya oranı % 18,8 olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam 1970'li yılların sonlarında (1977-1979) gerçekleşen % 21,8'lik ortalamanın altındadır. Yatırımların GSMH' ya oranı, 1980 sonrası dönemin ikinci yarısı olan BşBYKP döneminde nispi bir artış göstermiştir. Ancak bu artışta daha çok altyapı ve hizmetler sektörüne yapılan yatırımlar etkili olmuştur.

---

[32] Belirsizlik oluşturan müdahaleler, TÜSİAD tarafından sıklıkla eleştirilmiştir. Hatta dönemin TÜSİAD Başkanı Cem Boyner, "Hükümet, Türk sanayiinin cellatlığını yapıyor" ifadesini kullanmıştır (Milliyet Gazetesi, 15 Ağustos 1989: 5).

Dönemde yatırımların GSMH'ya oranı % 23,7 olarak gerçekleşmiştir (DPT, 1989: 12).

Sabit sermaye yatırımları açısından asıl önemli gelişme imalat sanayi alanında gözlenmektedir. İmalat sanayi yatırımlarının payı 1980-1989 döneminde sürekli olarak gerilemiş, 1977-1979 döneminde % 34,8'den, 1980-1984 döneminde % 28,9'a ve 1985-1990 döneminde % 17,2'ye düşmüştür. 1991 yılında sabit fiyatlarla imalat sanayi yatırımlarının hacmi 1977-1979 yılları ortalamasının % 33'ü düzeyindedir (Eser, 1993: 82). Daha dikkat çekici bir gelişme, yatırımlara özel sektör ve kamu sektörü ayrımı ile bakıldığında fark edilmektedir. 1979 yılında toplam kamu yatırımları içerisinde % 31,8'lik bir paya sahip olan imalat sanayinin 1991 yılındaki payı % 5,1'e gerilemiştir. Aynı yıl kamu kesimi yatırımlarının % 53,4'ü enerji ve ulaştırma sektörlerine yapılmıştır (DPT, 1992: 23). Bu durum devletin yatırım profili ve sektör tercihlerini açıkça ortaya koymaktadır.

Yüksek tutulan faiz oranları özellikle imalat sanayindeki girişimcileri, kapasitelerini yeni yatırımlarla genişletmek yerine, kurulu kapasitelerden azami ölçüde yararlanmaya zorlamıştır (Kırım, 1990: 42). Sanayide atıl kapasitelerin kullanılmasıyla birlikte 1980 sonrası dönemde sanayinin GSMH içindeki payında sürekli artış gözlenmiştir. 1983-1988 arasında sürekli büyüme sağlanmış, 1988'de %3,6 olan büyüme hızı 1989 yılında % 1,6'ya düşmüştür. Madencilik sektöründen kaynaklanan bu yavaşlama dışında 1981-1990 yılları arasında sanayi sektörü büyümenin motoru olmuştur. Sanayi sektöründeki büyüme hızı diğer sektörlerin üzerinde gerçekleşerek 1981-1990 yılları arasında yıllık ortalama % 7 olarak gerçekleşmiştir (Özbey, 1999: 74).

Tablo 3.41'ta imalat sanayi üretim ölçeğinin önceki yıla göre değişim oranları verilmiştir. Türkiye'de imalat sanayi üretim yapısının temel özelliklerinden biri işletmelerin küçüklüğü olmuştur. BşBYKP döneminde, önceki dönemlere göre üretim ölçeğinin önemli ölçüde yükseldiği, üretim ölçeğindeki artış oranının en yüksek olduğu dönem olduğu görülmektedir. Bu yükseliş uygulanan dışa açılma politikaları ile açıklanabilir. İthalat tıkanıklıklarının giderilmesi ile bir önceki dönemde olduğu gibi verimlilik artışı yaşanmıştır.

Tablo 3.41: Üretim Ölçeği Değişim Oranları (%)

YIL	DEĞİŞİM ORANI
1985	-16
1986	17
1987	22
1988	6
1989	-4

Kaynak: TUİK verilerinden tarafımızca hesaplanmıştır.

İşgücü verimliliği, yıllık değişim oranları hesaplanarak Tablo 3.42'de gösterilmiştir. BşBYKP dönemi boyunca işgücü verimliliğinde hem kamu sektörü hem de özel sektörde artış gözlenmektedir. Bu artış, önceki plan döneminde olduğu gibi imalat sanayindeki dışa açılma ile birlikte gerçekleşen üretim ölçeğindeki genişlemenin verimliliğe etkisi ile açıklanabilir33. Aynı zamanda 1980 sonrasında ithalat tıkanıklıklarının giderilmesi ve 1970'li yıllarda oluşan sermaye birikiminin üretime yönelmesi sonucu kapasite kullanım oranlarının artması da verimliliği etkileyen unsurlar olmuştur. Dış rekabete açılan firmaların üretim maliyetlerini düşürme çabası da verimlilik artışına katkı sağlamıştır (Kırım, 1990: 145).

Tablo 3.42: İşgücü Verimliliği Değişim Oranları %

YIL	DEĞİŞME ORANI % (KAMU SEKTÖRÜ)	DEĞİŞME ORANI %(ÖZEL SEKTÖR)
1985	6	-3
1986	37	21
1987	-15	16
1988	24	2
1989	2	-7

Kaynak: TUİK verilerinden tarafımızca hesaplanmıştır.

Tablo 3.43 kamu sektörü ve özel sektörün BşBYKP boyunca imalat sanayinde istihdam ve katma değere olan katkılarını içermektedir. Önceki plan dönemlerine benzer şekilde, kamu kesiminin özel sektöre oranla istihdamdaki payı daha az

---

[33] Bülent Pirler tarafından 1991 yılında yapılan çalışmada, İmalat sanayinde işçi başına katma değer olarak tanımlanan işgücü verimliliğindeki artış oranı % 7,4 olarak hesaplanmıştır. DBYKP VE BşBYKP dönemlerinde gerçekleşen bu artış oranı önceki dönemlere göre önemli bir artış oranını yansıtmaktadır. Bu dönemdeki verimlilik artışı, Doğu Asya ekonomilerinin altında kalmış, Latin Amerika ülkelerinden ise yüksek seyretmiştir. İşgücü verimliliği 1975-1989 yılları arasında Avrupa Topluluğu ülkelerinin ¼'ü düzeyinde kalmıştır. Topluluk mensubu birçok ülkede işgücü verimliliği 1975—1989 döneminde % 50-100 düzeyinde artış gösterirken, Türkiye'de artış oranı % 10-20 dolaylarında kalmıştır (Pirler, 1991: 484-485). Ayrıca Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma raporuna göre, Türkiye imalat sanayinde işgücü verimliliği 1970-1980 döneminde % 0,9, 1980-1987 döneminde % 5,8 artış göstermiştir. Aynı dönemlerde Güney Kore, sırasıyla, %5,8 ve % 6,9, Meksika %3,6 ve %2,3, Hindistan %0,1 ve % 7,6'lık verimlilik artışı sağlamıştır (UNCTAD, 1992: 141).

olmasına rağmen, imalat sanayi katma değerine olan katkısı daha yüksek gerçekleşmiştir. Bu durum kamu kesimi işgücü verimliliğinin özel kesime oranla daha yüksek olduğunu göstermektedir. Özel sektör imalat sanayinde istihdam edilen kişi sayısının ve özel sektörün toplam katma değere olan katkısının arttığı görülmektedir. Özel sektörün istihdam ve katma değere olan katkısındaki bu artış eğilimi BBYKP döneminden itibaren istikrar göstermektedir (Şenses, 1989: 43).

Tablo 3.43: Kamu ve Özel Sektör Ayrımında Üretim ve İstihdamın Yapısı

	Kamu Sektörü		Özel Sektör	
YIL	İSTİHDAM (%)	KATMA DEĞER (%)	İSTİHDAM (%)	KATMA DEĞER (%)
1985	29,5	38	70,4	62
1986	28,4	39,7	71,5	60,3
1987	27,3	31,3	72,6	88,7
1988	25,8	34	74,1	66
1989	24,7	35	72,2	65

Kaynak: TUİK verilerinden tarafımızca hesaplanmıştır.

Dönemde gerçekleşen üretim değerlerine bakıldığında sanayi sektörü toplam üretimin % 46,7'sine ulaşmıştır. Sanayi üretimi içerisinde imalat sanayi üretiminin payı % 91 olarak gerçekleşmiştir. İmalat sanayi üretimin kendi içerisindeki dağılımı ise Tablo 3.44 gibi gerçekleşmiştir. BBYKP'dan bu döneme kadar, imalat sanayinin en önemli niteliklerinden biri, tüketim malları sanayinin payının giderek azalmasının yanı sıra, işyeri ve istihdam verileri açısından nispi önemini korumuş olmasıdır. Tüketim malları sanayi incelediğimiz dönemin sonu itibari ile işyeri sayısının %41,3'ünü, istihdamın % 45,4'ünü oluşturmaktadır. İmalat sanayinin bir diğer belirgin özelliği ise küçük ölçekli bir örgütlenme yapısına sahip olmasıdır (Boratav, 1993: 20-22).

Tablo 3.44: İmalat Sanayi Üretimi Dağılımı (DPT, 1989: 5)

	1983	1989
Tüketim Malları	46,97	38,4
Ara Malları	40,18	45,2
Yatırım Malları	12,85	16,4

Kaynak: DPT, 1989: 5

Dönemde sabit sermaye yatırımlarının GSMH' ye oranı % 23,7 olmuştur. Sabit sermaye yatırımlarının % 17,5'i imalat sanayine ayrılmıştır. Kamu sektörünün

sabit sermaye yatırımlarının % 9,05'i imalat sanayine yapılmıştır. Özel sektörün ise yatırımlarının % 26,99 'u imalat sanayine yönelmiştir (DPT, 1989: 6- 12). Bu plan döneminde kamu kesimi tarafından imalat sanayi sabit sermaye yatırımlarına ayrılan pay belirgin biçimde azalma göstermiştir. Tablo 3.45'te yıllar itibariyle kamu sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 3.45: Sektörler İtibariyle Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (Cari Fiyatlarla, % Dağılım)

	1985	1986	1987	1988	1989
Tarım	7	6,8	8,7	9,1	10,3
Madencilik	9,8	6,7	4,1	4,5	3,2
İmalat	12,6	9,8	6,5	5,9	4,5
Enerji	22	24,3	22,9	26,9	29,8
Ulaştırma	28	29,3	33,9	29,7	30,1
Turizm	0,9	1,8	1,7	1,5	1,1
Konut	2,6	2	1,6	1,8	1,8
Eğitim	4,2	3,7	4,8	5,6	6,2
Sağlık	1,2	1,2	1,6	1,8	2,2
Diğer Hizmetler	11,6	14,2	14,3	13,2	10,8

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2015: 87

Dönem sonu itibari ile toplam ihracatın % 87,54'ü imalat sanayi ürünlerinden oluşmaktadır. Bu oranın % 53,84'ü tüketim mallarından, % 36,8'i ara mallardan, % 9,47'si yatırım mallarından meydana gelmiştir (DPT, 1989: 19-20).

BşBYKP dönemi için alt sektörler itibari ile belirlenen büyüme hızları hedefleri ile büyüme hızı gerçekleşme oranları Tablo 3.46'da belirtilmiştir. Verilere göre sanayi sektöründe % 86'lık gerçekleşme oranına ulaşılmıştır.

Tablo 3.46: BşBYKP Döneminde Hedeflenen ve Gerçekleşen Büyüme Hızları (Yıllık Ortalama % Değişme)

	HEDEF	GERÇEKLEŞME
Tarım	3,6	0,8
Sanayi	7,5	6,5
Hizmetler	6,5	5
GSMH	6,3	4,7

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2014: 12.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
EKONOMETRİK ANALİZ

Bu bölümde 1963-1989 yılları arasında devlet müdahaleciliğinin imalat sanayi sektörü üzerindeki etkinliği ölçülecektir. Bölümde konu ile ilgili literatür araştırması sonucunda incelenen çalışmalar özetlenmiş, çalışmada izlenecek metodoloji, test edilecek hipotezler, kullanılan veri seti ve modeller ile bu modellere ilişkin tahmin sonuçları tablolarla sunulmuştur.

Literatür araştırmasında öncelikle devlet müdahaleciliği ölçütlerinin belirlenmesine yönelik yapılan çalışmalar ele alınmış, sonrasında Türkiye'de seçili dönemde başvurulan müdahale araçlarına ait değişkenlerin kullanıldığı ampirik çalışmalara yer verilmiştir.

4.1. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Yerli ve yabancı literatürde devlet müdahaleciliğinin belirli bir sektör üzerindeki etkinliğini ampirik düzeyde ölçen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak devlet müdahaleciliğinin iktisadi büyüme ile olan ilişkisini ölçen çalışmalar bulunmaktadır. Ayrıca uygulanan politikaların ya da belirli müdahale araçlarının iktisadi büyüme ve mikro düzeyde belirli sektörler üzerindeki etkisini teorik ve ampirik düzeyde ölçen çalışmalar bulunmaktadır.

Nishimizu ve Robinson, gelişmekte olan ülkelerde, 1950-1980 yılları arasında devlet müdahaleciliğinin imalat sanayinin verimliliği üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmada, Japonya, Güney Kore, Türkiye ve Yugoslavya'da uygulanan dış ticaret stratejilerinin toplam faktör verimliliği üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Seçili imalat sanayi alt sektörlerine ait verileri kullanarak Girdi-Çıktı Analizi yaptıkları çalışmada, bu ülkelerde ihracata dönük sanayileşmenin, ithal ikameci sanayileşmeye oranla daha yüksek oranda toplam faktör verimliliği artışı sağladığını tespit etmişlerdir. Ayrıca ithal ikamesinin artmasının toplam faktör verimliliğini azalttığını ortaya koymuşlardır. Çalışmada ticari açıklığın en düşük olduğu ülkenin Türkiye

olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca Türkiye verimlilik artışı konusunda en başarısız ülke olarak gösterilmiş, ihracatı artıracak müdahaleler önerilmiştir (Nishimizu ve Robinson, 1983).

Ostry tarafından yapılan çalışmada, 1980-1992 yılları arasında Doğu Asya ekonomileri ile Yeni Zelanda'daki devlet müdahaleciliğinin etkinliği araştırılmış, devlet müdahaleciliğini temsilen kamu yatırımları kullanılmıştır. Kamu kesimi tarafından yapılan yatırımların iktisadi büyüme ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki içinde olmadığı, özel kesim yatırımlarının ise pozitif yönde etkili olduğu ortaya konulmuştur (Ostry, 1993).

Easterly and Rebelo, 28 ülke için 1970-1988 yıllarını kapsayan panel veri analizi yaptıkları çalışmada, devlet müdahaleciliğini temsilen kamu harcamalarının GSYİH içindeki oranını ve vergi oranlarının ortalamasını kullanmışlardır. Ekonomik büyüme ve müdahale araçları arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir (Easterly ve Rebelo, 1993).

Page, Doğu Asya ülkelerinde devlet müdahaleciliğinin etkinliği üzerine yaptığı çalışmada, 1965-1990 dönemi için imalat sanayinde toplam faktör verimliliğini incelemiştir. İhracat teşvikleri ile müdahale edilen sektörlerde toplam faktör verimliliği artışının daha düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu ülkelerin başarısını dış ticaret politikalarına değil, izlenen sanayi politikasına bağlamaktadır. Düşük teknolojili üretim ile sanayileşme sürecine başlayan bu ekonomiler, ileri teknoloji içeren üretim sürecinin ihtiyacı olan sermaye ve tecrübeyi sağlamıştır[34] (Page, 1994).

Thomas ve Wang, müdahalecilik ölçütü olarak iki farklı indeks oluşturmuştur. İlk indeksi finansal piyasaların dengesini temsilen reel döviz kuru, enflasyon oranı ve faiz oranlarındaki sapma oranı üzerinden hesaplamışlar, bu oranı 'sapma indeksi' olarak ifade etmişlerdir. İkinci indeksi ise kamu harcamalarının GSYİH içindeki oranı ile ifade etmişlerdir. Zaman serisi analizi sonucu her iki indeksin 1960-1987

[34] Page devlet müdahaleciliğinin analizini bu ülkelerde çok kullanılan bir müdahale aracı üzerinden yaparak müdahalenin etkili olmadığını ortaya koymaktadır. Ancak sanayideki sıralama politikasının etkili olduğunu vurgulayarak, bu ülkelerin başarılarını yine müdahaleciliğe bağlamaktadır.

dönemi için ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatif yönde tespit edilmiştir (Thomas ve Wang, 1996).

Knight, Loayza ve Villanueva, 98 ülke için 1960-1985 dönemini kapsayan çalışmalarında, müdahale ölçütü olarak dışa açıklık derecesini öne çıkarmışlardır. Panel veri analizi yöntemi kullandıkları çalışmada, dışa açıklık arttıkça iktisadi büyümenin arttığı sonucuna ulaşmışlardır (Knight, Loayza ve Villanueva, 1993).

Lee, Güney Kore üzerine yaptığı çalışmada, 1963-1983 yılları için, panel veri analizi uygulaması ile devlet müdahaleciliği ve imalat sanayi üretim faktör verimliliği ilişkisini analiz etmiştir. Devlet müdahaleciliğini temsilen imalat sanayi vergi teşvik oranları, tarife oranları, ithalat kısıtlamaları, kredi sübvansiyonları kullanılmıştır. Devlet müdahaleciliği ile faktör verimliliği üzerinde negatif yönlü ilişki tespit etmiştir (Lee, 1996).

Kneller, Bleaney and Gemmell, devlet müdahaleciliği ve büyüme arasındaki ilişkiyi ölçtükleri çalışmalarında, kamu harcamalarının GSYİH içindeki oranı ile ortalama vergi oranları ve vergi gelirlerinin GSYİH içindeki payını kullanmışlardır. Yazarlar 1970-1995 dönemi için 22 ülke verilerini kullanarak panel veri analizi uygulaması yapmış, üretken kamu harcamaları ve büyüme arasında pozitif, vergi gelirleri ile büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir (Kneller, Bleaney ve Gemmell, 1999).

Folster ve Henrekson müdahalecilik ve büyüme arasındaki ilişkiyi analiz ettikleri çalışmalarında, kamu harcamalarının GSYİH içindeki oranını ve ortalama vergi oranlarını kullanarak, 1970-1995 döneminde 22 ülke için panel veri analizi uygulamış, seçili müdahale araçları ve iktisadi büyüme arasında negatif yönlü ilişki tespit etmişlerdir (Fölster ve Henrekson, 2001).

Tsai, az gelişmiş ülkelerde devlet müdahaleciliğini, devletin iktisadi kaynaklar üzerindeki kontrolü üzerinden ölçmüş, vergi gelirlerinin GSYİH içindeki oranını kullanmıştır. 1975-1990 yıllarını kapsayan çalışmada, vergi gelirlerinin GSYİH içindeki payı ile iktisadi büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki tespit etmiştir.

Knowles ve Garces 2000 yılında yayınladıkları çalışmada, devlet müdahaleciliğinin ölçüm yöntemlerini tartışmış, 1960-1985 yılları için, bazı Doğu Asya ülkelerinde, müdahaleciliğin ekonomik performans üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Yazarlar müdahaleciliği temsilen, kamu harcamalarının GSYİH içindeki oranını, devletin sanayi alanında sahip olduğu üretim birimleri ile piyasada uygulanan fiyat kontrollerinin kullanılmasını önermiştir. Çalışmada seçili değişkenler ile işçi başına düşen üretim değeri ilişkisi en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilmeye çalışılmıştır. Kullanılan bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde negatif yönde anlamlı düzeyde ilişkisi olduğu tespit edilmiştir (Knowles ve Garces, 2000).

Svallfor, devlet müdahaleciliğinin sosyolojik etkileri üzerine Batı ve Doğu Almanya arasında karşılaştırma yaptığı çalışmasında, müdahalecilik endeksi oluşturmuş, burada kamu harcamalarının GSYİH içindeki oranını kullanmıştır. Çalışma ekonometrik bir analiz içermemektedir (Svallfor, 2010).

Kalyuzhnova ve Nygaard, 2011 yılında Rusya ve Kazakistan üzerine yaptıkları çalışmalarında, devlet müdahaleciliğinin belirleyicileri olarak, iktisadi kaynakların kullanımı ve para piyasalarının yönetimi konularından hareketle, devletin üretim araçları sahipliği, vergi oranları ve kullanılan para piyasası müdahale araçlarını göstermişlerdir. Ekonometrik bir analiz içermeyen çalışmada, müdahale araçlarının doğru yönetiminin devlete duyulan saygınlığı artırdığı tespit edilmiştir (Kalyuzhnova ve Nygaard, 2011).

Yıllık olarak 'Economic Freedom of the World' adında bir akademik dergi yayınlayan Fraser Enstitüsü, devlet müdahaleciliği endeksi oluşturulan çalışmalar için devletin sanayi alanındaki üretim araçları sahipliği oranı ile dış ticaretin serbestlik derecesini gösteren ticari açıklık oranının kullanılmasının önermektedir (Gwartney, Lawson and Block, 1996: 21-26).

Uluslararası Sosyal International Social Survey Programme (ISSP), sosyal bilimler alanındaki araştırmalar için, devlet müdahaleciliğinin ölçülmesinde kamu harcamalarının GSYİH içindeki payını önermektedir.

Cline tarafından yapılan çalışmada, devlet müdahaleciliğinin vekil değişkeni olarak reel döviz kurundaki bozulmalar kullanılmıştır. Çalışmada reel döviz kurlarına ait sapma oranları, Taylor kuralından hareketle hesaplanmış, müdahale olmaksızın gerçekleşecek döviz kuru fiyatları yayınlanmıştır (Cline, 2015).

Devlet müdahaleciliğinin belirleyicileri olarak, devletin üretim araçları sahipliği, kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı, fiyat kontrolleri, vergi düzenlemeleri, dış ticaret liberalizasyonunu ifade eden ticari dışa açıklık oranı gibi değişkenler öne çıkmaktadır.

İktisat literatüründe müdahalecilik üzerine yapılan çalışmalara en yakın çalışmalar, kamu faaliyetlerinin büyüklüğü ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi ölçen çalışmalardır. Kamu faaliyetlerinin büyüklüğünü ölçmek için en yaygın olarak kullanılan yöntem, GSYİH içerisinde kamu harcamalarının payıdır. Bu oranın, iç kaynakların ne ölçüde kamu sektörü tarafından kullanıldığının bir göstergesi olacağı varsayılmaktadır.

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların tutarlı sonuçlar ortaya koyamadıkları görülmektedir. Bu çalışmalardın bir kısmı toplam kamu harcamaları ile iktisadi büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır (Landau 1986; Levine and Renelt 1992; Folster v.d. 2001; Schaltegger ve Torgler 2004).

Barro, 98 farklı ülkenin 1960-1985 dönemlerini kapsayan çalışmasında, kişi başına milli gelir büyüme oranları ile kamuya ait tüketim harcamalarının GSYİH içindeki payı arasında negatif yönlü kuvvetli bir ilişki bulunduğunu ortaya konmuştur (Barro, 1991).

Strauss, 64 ülke için 1970-1993 dönemine ait verileri kullanarak yaptığı çalışmada, kamu kesiminin iktisadi büyüme üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığını ortaya koymuştur. Ayrıca, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarındaki artışın, bütçe açıkları ve borçlanmayı artırarak iktisadi büyümeyi negatif yönde etkilediğini ortaya koymuştur (Strauss, 1998).

Bose vd., 1970-1980 dönemini kapsayacak şekilde, 30 farklı ülke üzerinde, panel veri analizi ile kullandıkları çalışmada, kamu kesimi tarafından yapılan yatırım harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönde etkiye sahip olduğunu, cari harcamalar ile büyüme arasındaki ilişkinin ise istatistiki olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşmıştır (Bose vd, 2007).

Uzay, Türkiye'de kamu büyüklüğü ile büyüme arasındaki ilişkiyi, 1971-1999 yılları için, iki sektörlü üretim fonksiyonu oluşturarak analiz etmeye çalışmıştır. Çalışmada incelenen dönemde, çok kuvvetli olmamakla birlikte kamu büyüklüğü yani kamu harcamalarının GSYİH içindeki oranı ile büyüme arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu gözlenmiştir. Bunun en temel sebeplerinden biri, kamu harcamalarındaki artışın yozlaşmaya yol açması, dolayısıyla kaynakların etkin ve verimli kullanımını engellemesidir. Ayrıca kamu büyüklüğündeki artış, özel yatırımları dışlama etkisi yaratarak da büyümeyi geciktirebilir (Uzay, 2002: 169).

Artan ve Berber, Türkiye'de kamu kesimi büyüklüğü ile ekonomik büyüme arasındaki etkileşimi çoklu ko-entegrasyon tekniği ile 1987-2003 dönemi için üç aylık veriler kullanarak araştırdıkları çalışmalarında, uzun dönemde kamu kesimi büyüklüğünün ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur (Artan ve Berber, 2004).

Arısoy yaptığı çalışmada, 1950-2003 dönemine ilişkin verilerle Türkiye'de toplam kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini test etmiştir. Toplam kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında nedensellik analizine göre anlamlı ve beklenen yönde ilişkiler tespit edilememiştir(Arısoy, 2005: 76).

Altunç, Türkiye ekonomisinin 1960-2009 dönemini incelediği çalışmasında, VAR analizi kullanarak, kamu yatırım harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönde anlamlı etkisinin olduğu sonucuna ulaşmıştır (Altunç, 2010).

Dış ticaret politikaları ve kalkınma arasındaki ilişki, 20. yüzyıl kalkınma iktisadı literatürünün temel tartışma konularından biri olmuştur. Hem ithal ikameci dönem hem de ihracata dönük sanayileşme modelleri ile ortaya konulan dış ticaret politikalarının iktisadi büyüme ve sanayileşmeye olan etkileri pek çok araştırmacı tarafından tartışılmıştır (Greenaway vd, 2002: 229-230). Dönem itibari ile ithal

ikameci sanayileşme ve ihracat dönük sanayileşme olarak iki farklı dış ticaret stratejisi uygulanan Türkiye'de, dış ticaret politikalarının sanayileşme üzerinde etkisinin araştırılması önem taşımaktadır.

Edwards yaptığı çalışmada, dış ticaret hacmi ile dışa açıklık derecesi arasında oldukça güçlü ve pozitif etkili bir ilişkinin varlığına işaret etmekte, dış ticaret politikasının ya da dış ticaret liberalizasyonunun ölçütü olarak dış ticaret hacmi üzerinden hesaplanan ticari açıklık endeksini önermektedir (Edwards, 1993). Benzer şekilde Milner, ülkelerin ticari açıklık oranının, dış ticaret politikalarının bir özeti niteliğinde olduğunu ifade etmektedir (Milner, 1999: 105).

Kueh, Puah ve Wong kamu kesimi tarafından yapılan müdahaleler ile dışa açıklık oranı arasında güçlü bir ilişkinin varlığına dikkat çekmekte, dışa açıklık oranı üzerindeki en belirleyici unsurun devlet müdahaleciliği olduğunu ileri sürmektelerdir (Kueh, Puah ve Wong: 2008:4). Dışa açıklık oranı ülkenin dış ticaret politikasını temsilen kullanılan değişkenlerden biridir.

Edwards, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 93 ülke için açıklık ve toplam faktör verimliliği artışı değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma bulguları, dışa daha açık olan ülkelerde toplam faktör verimliliğinin daha hızlı arttığı yönündedir (Edwards, 1998) .

Bahmani-Oskooee ve Niroomand 1999 yılında, Türkiye'nin de içinde bulunduğu 59 ülkede, 1960-92 dönemi için Johansen eşbütünleşme yöntemini kullanarak dışa açıklık ve çıktı arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemiştir. Eşbütünleşme testi sadece yirmi iki ülkeye uygulanabilmiştir. Bunlar arasında on dokuz ülkede açıklık ve büyüme arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Jin, yaptığı çalışmada, Kuzey Kore'de 1953-99 dönemini için, GSMH ve açıklık değişkenleri arasındaki ilişkiyi Granger testini kullanarak test etmiştir. Dışa açıklık ile iktisadi büyüme arasında pozitif yönlü ilişki tespit etmiştir. (Jin, 2003)

Utkulu ve Özdemir'in çalışmalarında, Türkiye'nin dış ticaret politikaları ile uzun dönemli büyüme arasındaki ilişkiyi 1950-2000 yılları için test edilmiştir. Dış ticaret politikalarının ölçülmesinde kullandıkları değişkenlerden biri de dış ticaret

hacmi üzerinden hesaplanan dışa açıklık oranı olmuştur. Çalışmada ticari dışa açıklığın iktisadi büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Utkulu ve Özdemir, 2004).

Saçık tarafından yapılan çalışmada, Türkiye'de 1980-2006 dönemi için, Granger nedensellik testi sonucunda ticari açıklıktan ekonomik büyümeye pozitif ve tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur (Saçık, 2008).

Çakmak tarafından imalat sanayi üzerine yapılan çalışmada, 1998-2004 yılları arasında Türkiye'de dışa açılma politikaları ile birlikte sermayenin marjinal verimliliğinde bir artış yaşanmadığı tespit edilmiştir. Çalışmada dışa açılma politikalarını temsilen dışa açıklık endeksi kullanılmıştır. (Çakmak, 2004).

Tonus tarafından yapılan çalışmada, 1996–2006 dönemine ait üç aylık veriler kullanılarak, Türkiye'de Gümrük Birliği sonrası ticaretin serbestleşmesi ile imalat sanayinin ekonomi içindeki nispi ağırlığı arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmada Gümrük Birliği sonrası serbest ticaret ortamının ticaret hacminin artmasına neden olduğu, ancak imalat sanayinin GSYİH içindeki büyüklüğünü artırmasına bir başka ifadeyle sanayileşmesine neden olmadığı sonucuna ulaşılmıştır(Tonus, 2007: 18).

Literatürde sabit sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ölçen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. De Long ve Summers tarafından 1960-1985 yılları için sanayileşmiş ülkeler üzerinde yapılan çalışmada, sabit sermaye yatırımları ve iktisadi büyüme arasında, pozitif yönlü güçlü bir ilişki olduğunu ortaya konulmaktadır (De Long ve Summers, 1991).

Bayraktutan ve Arslan tarafından yapılan çalışmada, Türkiye'de 1980-2006 dönemi için sabit sermaye yatırımlarının payı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Sabit sermayenin gelişiminin uzun dönemde iktisadi büyümeyi artırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Bayraktutan ve Arslan, 2008).

Kalem tarafından 1976-2012 dönemi için yapılan regresyon analizinde, Türkiye'de kamu kesiminin yatırımlar aracılığıyla ekonomiye müdahalesinin kısa ve uzun dönemde etkisiz olduğu görülmüştür (Kalem, 1995).

Altunç ve Şentürk yaptıkları çalışmada, Blejer ve Khan modeli yardımıyla Türkiye'de 1980-2009 döneminde, kamu yatırımlarının özel sektör yatırımlarına etkilerini incelemiştir. Çalışmada zaman serisi analizi yapılarak, kamu yatırımları ile özel sektör yatırımları arasında tamamlama ilişkisi olduğu saptanmıştır (Altunç ve Şentürk, 2010).

Günaydın, Türkiye için 1987-2004 dönemini ele alarak yaptığı çalışmasında, kamu yatırımları ile özel sektör yatırımları arasındaki ilişkiyi saptamak için VAR yöntemini kullanmıştır. Türkiye'de kamu yatırımlarının özel sektör yatırımlarını pozitif yönde etkilediği bulgularına ulaşılmıştır (Günaydın, 2006).

Cural vd., Türkiye'de kamu yatırımlarının özel sektör yatırımlarını tamamlama etkisini araştırmak için 1970-2009 yıllık sabit sermaye yatırımları verilerini kullanarak çalışma yapmışlardır. Kamu yatırımlarının özel sektör yatırımlarını pozitif yönde etkilediği, aralarında tamamlama ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Cural vd, 2012).

Yavan tarafından yapılan çalışmada, Türkiye 'de verilen yatırım teşviklerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini iller düzeyinde ampirik olarak analiz etmektir. Yapılan regresyon analizi, teşvikle yapılan yatırımların GSYİH ve kişi başına GSYİH üzerinde pozitif yönlü etkisi olduğunu ortaya koymuştur (Yavan, 2011).

Yavuz tarafından yapılan çalışmada, Türkiye'de 1980-2008 döneminde yatırım teşviklerinin yatırım ve istihdam düzeyi üzerindeki etkisi zaman serisi analizi yöntemi ile test edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda yatırım teşviklerinin yatırım ve istihdam düzeyini olumlu yönde etkilediği görülmüştür (Yavuz, 2010).

Devletlerin uyguladığı dış ticaret stratejilerinin etkinliğinin değerlendirildiği farklı bir çalışma, James ve Fujita tarafından yapılmıştır. Çalışmada girdi-çıktı analizi yöntemi ile Endonezya imalat sanayine ait 1960-1980 arası dönem analiz edilmekte, ihracata dönük modelin daha verimli olduğu ortaya konulmaktadır (James ve Fujita, 1989). Ayrıca bu konuda aynı sonuca ulaşan farklı çalışmalar da bulunmaktadır (Nishimizu ve Robinson, 1983).

Tuncer çalışmasında, Türkiye özel imalat sanayinde 1975–1998 dönemi için TFV'yi incelemiştir. Toplam faktör verimliliğinin, 1980 sonrası süreçte giderek yükseldiğini, 1994 sonrasında ise bir azalma eğilimine girdiği sonucuna ulaşmıştır. Bu durum ihracata dönük stratejinin başarısı olarak yorumlanmaktadır (Tuncer, 2004).

Yıldırım Türkiye özel ve kamu imalat sanayi üzerine 1963–1983 dönemi için yaptığı çalışmada, Toplam Faktör Verimliliğinin, kamu kesiminde, özel kesime oranla yüksek olduğunu ortaya koymuştur. (Yıldırım, 1989).

Terzi ve Oltulular tarafından yapılan çalışmada, Türkiye'de 1987-2001 döneminde iktisadi büyüme ve sanayi üretim endeksi arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. GSMH ve Sanayi Üretim Endeksi değişkenlerinin kullanıldığı çalışmada, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin pozitif ve çift yönlü olduğu saptanmıştır (Terzi ve Oltulular, 2004).

Literatürde ihracat, ihracat teşvikleri, ekonomik büyüme ve sanayileşme arasındaki ilişkiyi ölçen çok sayıda ampirik çalışma bulunmaktadır. Bu araştırmalarda genel olarak ihracat ile ihracata verilen teşvikler arasında, ayrıca ihracat hacmi ile iktisadi büyüme ve sanayileşme arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmektedir (Michalopoulos v.d., 1973; Tubingen, 1976; Balassa, 1977; Michaely, 1977; Balassa, 1978; Tylor, 1981).

4.2. MODEL

Devlet müdahaleciliğinin imalat sanayi sektörü üzerindeki etkinliğinin ölçülmesinde Tablo 4.1'de verilen 5 farklı model En Küçük Kareler (EKK) yöntemiyle tahmin edilmiştir. Modeller tahmin edildikten sonra, değişen varyans, otokorelasyon ve yapısal kırılma testleri yapılmıştır. Ampirik analiz veri ve yöntem kısmında ele alınmıştır.

Tablo 4.1: Ekonometrik Modeller

	Modeller
1	$GSMH_t = \beta_1 + \beta_2 KSY_t + \beta_3 OSSY_t + \beta_4 KKAT_t + \beta_5 OKAT_t + \varepsilon_t$
2	$GSMH_t = \beta_1 + \beta_2 KAMU_t + \beta_3 KKAT_t + \beta_4 OKAT_t + \beta_5 OSSY_t + \beta_6 KSY_t + \varepsilon_t$
3	$MAN_t = \beta_1 + \beta_2 VIO_t + \beta_3 YTB_t + \beta_4 TREND_t + \beta_5 DA_t + \beta_6 KSSY_t + \varepsilon_t$
4	$OSSY_t = \beta_1 + \beta_2 VIO_t + \beta_3 YTB_t + \beta_4 KSSY_t + \varepsilon_t$
5	$MAN_t = \beta_1 + \beta_2 OSSY_t + \beta_3 MAN_{t-1} + \varepsilon_t$

Not: Denklemlerde yer alan; β_1 sabit terimi, $\beta_{2,\ldots,6}$ değişkenlere ait parametreleri, ε_t hata terimini, t zamanı ifade etmektedir.

Burada GSMH, gayri safi yurt içi hasıladaki değişim oranını; KAMU, kamu sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayinin payını; KKAT, kamu imalat sanayi katma değerinin yıllık değişim oranını; OKAT, özel sektör imalat sanayi katma değerinin yıllık değişim oranını; OSSY, özel sektör sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayinin payını; KSY, kamu sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayinin payını; MAN, imalat sanayi katma değerinin gayri safi yurt içi hasıladaki payını; VIO, imalat sanayi sektöründe ihracat vergi iade oranlarını (vergisel teşvik); YTB, yatırım teşvik belgeleri içerisinde imalat sanayinin payını; TREND, seride var olduğu düşünülen deterministik trendi; DA, dışa açıklık oranını; KSSY, kamu sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayinin payını; OSSY, özel sektör sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayinin payını ifade etmektedir.

Modelleri sırasıyla ele aldığımızda;

(1) Türkiye'de ''devlet işletmeciliği modelinin'' etkinliğini incelemek için kurulan modelde iktisadi büyümeyi etkileyen faktörler olarak kamu sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayinin payı, özel sektör sabit sermaye yatırımları

içerisinde imalat sanayinin payı, kamu imalat sanayinin katma değeri, özel sektör imalat sanayi katma değeri ele alınmıştır. Bu modelde sisteme dışardan müdahale etmeyen, bizzat sistem içerisinde bulunarak imalat sanayinde yatırım ve üretim yapan devletin iktisadi büyüme oranları üzerindeki etkisi incelenmektedir. Ayrıca karşılaştırma yapılmasını sağlamak amacıyla özel sektöre ait değişkenler de modele eklenmiştir.

(2) Bu modelde imalat sanayinin devlet işletmeciliği modelinin test edilmesine ek olarak, kamu büyüklüğünün iktisadi büyüme üzerinde etkisine bakılmıştır. Bunun için müdahalecilik endeksi oluşturulmasında ve kamu büyüklüğünün ölçülmesinde temel değişkenlerden kabul edilen kamu harcamalarının gayri safi yurt içi hasıladaki payını ifade eden değişken modele eklenmiştir. Bu bağlamda devlet müdahaleciliği daha geniş bir perspektifte alınmış olmaktadır. Modelde iktisadi büyümeyi etkileyen faktörler olarak kamu harcamalarının gayri safi yurt içi hasıladaki oranı, kamu imalat sanayinin katma değeri, özel sektör imalat sanayi katma değeri, özel sektör sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayinin payı ve kamu sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayinin payı ele alınmıştır.

(3) Model 1963-1989 yılları arasında uygulanan beş kalkınma planı döneminde, imalat sanayi sektörü üzerinde sıklıkla kullanılan müdahale araçlarının etkisini incelemek amacıyla oluşturulmuştur. İmalat sanayi katma değerini etkileyen faktörler olarak imalat sanayi sektöründe ihracat vergi iade oranları, yatırım teşvik belgeleri içerisinde imalat sanayinin payı, dışa açıklık endeksi ve kamu sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayinin payı kullanılmıştır.

(4) Modelde incelenen dönemde devlet müdahaleciliğinin özel sermayeyi imalat sanayi sektörüne yönlendirmesi konusundaki etkisi analiz edilmektedir. Özel sektör sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayinin payını etkilediği düşünülen faktörler olarak, imalat sanayi sektöründe ihracat vergi iade oranları, yatırım teşvik belgeleri içerisinde imalat sanayinin payı ve kamu sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayinin payı ele alınmıştır.

(5) Bu modelde özel sermayenin sanayileşme üzerindeki etkisi incelenmektedir. İmalat sanayi katma değerinin gayri safi yurt içi hasıladaki payını

etkileyen faktörler olarak özel sektör sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayinin payı ve bir önceki dönem imalat sanayi katma değerinin gayri safi yurt içi hasıladaki payı ele alınmıştır.

4.3. VERİ VE METODOLOJİ

Bu çalışmada 1963-1989 döneminde devlet müdahaleciliğinin imalat sanayi üzerindeki etkinliği yıllık verilerle ampirik olarak incelenmiştir. Kullanılan veriler Türkiye İstatistik Kurumu, T.C. Kalkınma Bakanlığı, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Dünya Bankası istatistiklerinden temin edilmiştir.

Sözü edilen modeller En Küçük Kareler yöntemiyle tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçlarının güvenilir ve etkin olduğundan emin olmak için çeşitli testler uygulanmıştır. Değişen varyans problemi için White testi, otokorelasyon problemi için ise Breusch-Godfrey LM testi kullanılmıştır. Birinci dereceden Otokorelasyon olduğu saptanan 4 nolu model, Cohcrane-Orcutt yöntemiyle tahmin edilerek problem giderilmeye çalışılmıştır. Ayrıca modelde yapısal bir değişim olduğu düşünülen tarihler için yapısal kırılma testi (Chow) uygulanmış ve kırılma yıllarını temsil eden kukla değişken eklenerek model yeniden tahmin edilmiştir.

Çalışmada devlet müdahaleciliğinin imalat sanayi üzerindeki etkinliği çoklu doğrusal regresyon modeli ile En Küçük Kareler (EKK) yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Çoklu doğrusal regresyon, birden çok bağımsız değişkenin bir bağımlı değişkeni açıkladığı ve değişkenler arasındaki ilişkilerin doğrusal olduğu varsayımına dayanan modellerdir. Çoklu doğrusal regresyon modeli; sabit varyans, hata terimlerinin otokorelasyonsuz olması gibi bir takım temel varsayımlara dayanmaktadır. Bu varsayımlardan sapmalar tahmincilerin etkinliğini azaltmaktadır. Aşağıda iki temel varsayım ana hatları ile ele alınacaktır.

4.3.1. Değişen Varyans (Heteroscedasticity)

Doğrusal regresyon modelinin önemli varsayımlarından biri, sabit varyans (homoscedasticity) varsayımıdır. Bu varsayıma göre, hata terimi varyansı, bağımsız

değişkendeki değişmelere bağlı olarak değişmeyip sabit kalmaktadır. (Tarı, 2012: 169). Bu varsayımdan sapmaya değişen varyans (heteroscedasticity) adı verilmektedir. Değişen varyans olması durumunda parametre tahmincileri sapmasız ve tutarlı olmasına karşın etkinlik özelliğini kaybetmektedir. Aynı zamanda tahmincilerin *t* ve *F* testlerine güvenilmemektedir. Dolayısıyla modelde değişen varyans durumu araştırmalı ve değişen varyans varsa düzeltilmelidir.

Değişen varyansı araştırmak için White testi en yaygın olarak kullanılan testlerden biridir. Bu testte öncelikle kullanılan model tahmin edilir ve artıklar (e_i) belirlenir. Daha sonra artıkların kareleri (e_i^2) hesaplanarak yardımcı regresyon oluşturulur. İki açıklayıcı değişkenli model üzerinde durumu göstermeye çalışalım:

$$y_t = \beta_1 + \beta_2 x_{2t} + \beta_3 x_{3t} + v_t \qquad (1)$$

biçiminde olsun. Burada $v_t \sim N(0, \sigma^2)$ beyaz gürültü sürecidir. Bu modelden elde edilen artıklar ile oluşturulacak yardımcı regresyon modeli şu şekildedir:

$$e_t^2 = \alpha_1 + \alpha_2 x_{2t} + \alpha_3 x_{3t} + \alpha_4 x_{2t}^2 + \alpha_5 x_{3t}^2 + \alpha_{6t} x_{2t} x_{3t} + v_t \qquad (2)$$

Tahmin edilen bu modelin belirlilik katsayısıyla (R^2) gözlem sayısı (n) çarpımından elde edilen test istatistiği 'α' (yardımcı modeldeki açıklayıcı değişken sayısı) serbestlik derecesiyle χ^2 (ki kare) dağılımına uyar. Eğer hesaplanan değer tablo kritik değerinin üzerinde ise, değişen varyansın olmadığını ifade eden hipotez kabul edilmez. Dolayısıyla değişen varyans problemi olduğu sonucuna varılır (Gujarati, 2004: 270).

4.3.2. Otokorelasyon

Doğrusal regresyon modelinde hata terimlerinin ardışık ilişkisiz yani otokorelasyonsuz olduğu varsayılmaktadır. Otokorelasyon daha çok zaman serilerinde görülmektedir. Otokorelasyon olması durumunda parametre tahmincileri sapmasız ve tutarlı olmalarına karşın etkin değildirler. Bu durumda varyans büyür güven aralıkları ve *t* testleri geçerliliğini kaybeder. Dolayısıyla modelde otokorelasyonun varlığı araştırılmalı, var ise düzeltilmelidir (Asteriou ve Hall, 2016: 157). Otokorelasyonu saptamada kullanılan en önemli testlerden biri Breush-Godfrey

LM testidir. Bu test birinci sıra otokorelasyonun yanı sıra yüksek sıra otokorelasyonların saptanmasında da kullanılmaktadır. Testin aşamaları şu şekildedir:

k bağımsız değişkenli regresyon modelini ele alalım:

$$y_t = \beta_1 + \beta_2 x_{2t} + \beta_3 x_{3t} + ... + \beta_k x_{kt} + e_t \qquad (3)$$

Bu modelden elde edilen hata terimiyle aşağıdaki yardımcı regresyon modeli oluşturulur:

$$e_t = \beta_1 + \beta_2 x_{2t} + \beta_3 x_{3t} + ... + \beta_k x_{kt} + \rho_1 e_{t-1} + \rho_2 e_{t-2} + ... + \rho_p e_{t-p} + v_t \qquad (4)$$

Yardımcı regresyon tahmin edildikten sonra modelde yer alan gecikmeli hata terimlerinin katsayılarının tümünün birlikte anlamlılığı F testi ile test edilir. F test istatistiği yerine büyük örnekler için kullanılan LM test istatistiği de kullanılabilir:

LM= nR^2 'dir. Hesaplanan test istatistiği p serbestlik dereceli χ^2 dağılımına uyar. Burada 'ρ_1' 1. derece otokorelasyonu 'ρ_p' p. dereceden otokorelasyonu ifade etmektedir. Bu korelasyonlar sıfır olduğunda hata terimi 'v_t' ye eşit olacaktır. Temel hipotez korelasyonlarının tümünün sıfıra eşit olduğunu ifade eder. Hesaplanan test istatistiği, tablo kritik değerini aşarsa hipotez reddedilir ve otokorelasyon olduğuna karar verilir.

4.3.3. Cochrane-Orcutt Yöntemi

Modelde otokorelasyonun tespit edilmesi ve otokorelasyonun giderilmesinde kullanılan yöntemlerden biri Cochrane-Orcutt yöntemidir. Bu yöntemde otokorelasyon katsayısı, ρ iterasyonla tahmin edilmektedir. Regresyon modeli,

$$y_t = \beta_1 + \beta_2 x_{2t} + \beta_3 x_{3t} + ... + \beta_k x_{kt} + u_t \qquad (5)$$

ise ilk olarak modelin artıkları $\hat{u}_t$ elde edilerek

$$\hat{u}_t = \rho \hat{u}_{t-1} + e_t \qquad (6)$$

ilişkisinden,

$$\hat{\rho} = \frac{\sum u_t u_{t-1}}{\sum u_t^2} \qquad (7)$$

olarak $\hat{\rho}$ tahmin edilir. Tahmin edilen bu $\hat{\rho}$ değeri genelleştirilmiş farklar denkleminde yerine konularak genelleştirilmiş farklar tahmin edilerek otokorelasyonun varlığı araştırılır. Buraya kadar yapılan işlemlerin geçerli olduğu düşünülürse yapılan bu işleme İki Aşamalı Cochrane-Orcutt yöntemi adı verilir.

İşleme devam edilecekse genelleştirilmiş farklar denklemi,

$$y_t^{**} = \beta_1^{**} + \beta_2^{**} x_{2t}^{**} + \beta_3^{**} x_{3t}^{**} + \ldots + \beta_k^{**} x_{kt}^{**} + u_t^{**} \qquad (8)$$

tahmin edilerek $\hat{u}_t^{**}$ belirlenir. Bu artıklarla,

$$\hat{u}_t^{**} = \rho \hat{u}_{t-1}^{**} + w_t \qquad (9)$$

ilişkisinden,

$$\hat{\hat{\rho}} = \frac{\sum \hat{u}_t^{**} \hat{u}_{t-1}^{**}}{\hat{u}_t^{**2}} \qquad (10)$$

olarak $\hat{\hat{\rho}}$ tahmin edilir ve genelleştirilmiş farklar denkleminde yerine konularak işleme bu şekilde devam edilir. İterasyonlar ard arda gelen ρ'lar arasındaki fark çok küçülünceye kadar devam edilebilir (Güriş, 2010: 529).

4.3.3. Chow Testi

Zaman serisi verileri içeren regresyon modeli kullanıldığında bağımlı değişken Y ile açıklayıcı değişkenler arasındaki ilişkide bir yapısal değişme ortaya çıkabilir (Gujarati, 2004: 273). Yapısal değişmeyi ölçen temel etkenlerden biri Chow testidir. Test, iki varsayıma dayandırılır: İlk olarak kırılma öncesi ve sonrası için tahmin edilen regresyonların hata terimlerinin sıfır ortalama ve σ^2 aynı varyansla normal dağıldığı, ikinci olarak da her iki regresyonun hata terimlerinin bağımsız oldukları varsayılır. Bu varsayımların sağlanması durumunda Chow testinin uygulanışı şu şekildedir:

Kitle için regresyon modeli:

$$y_i = \beta_1 + \beta_2 x_i + u_i \qquad (11)$$

ve örneklem için regresyon modeli de:

$$y_i = \hat{\beta}_1 + \hat{\beta}_2 x_i + e_i \qquad (12)$$

ile ifade edilir. Buradaki u_t hata terimini e_t ise artıkları ifade etmektedir.

Model dönemi kırılma öncesi ve sonrası olarak 2'ye ayrıldığında;

n_1 birimlik bir örneklem için elde edilen regresyon denklemi, kırılma öncesi döneme ilişkin

$$\hat{y}_{1i} = \hat{b}_1 + \hat{b}_2 x_i \qquad (13)$$

olmak üzere, modelin artık kareler toplamı

$$\sum e_{1i}^2 = \sum y_{1i}^2 - \sum \hat{y}_{1i}^2 \qquad (14)$$

olacaktır. Aynı şekilde kırılma sonrası döneme ilişkin n_2 birimlik örneklem için de regresyon denklemi,

$$\hat{y}_{2i} = \hat{\beta}_1 + \hat{\beta}_2 x_i \qquad (15)$$

ve artık kareler toplamı,

$$\sum e_{2i}^2 = \sum y_{2i}^2 - \sum \hat{y}_{2i}^2 \qquad (16)$$

şeklinde belirlenecektir.

İki örneklem bir araya getirilerek oluşturulan (n_1+n_2) gözlemli regresyon denklemi:

$$y_{pi} = \hat{a}_1 + \hat{a}_2 x_i \qquad (17)$$

olmak üzere, birleştirilmiş bu model için artık kareler toplamı

$$\sum e_{pi}^2 = \sum y_{pi}^2 - \sum \hat{y}_{pi}^2 \qquad (18)$$

olarak elde edilir. Daha sonra hipotezler,

$$H_0 : b_i = \beta_i \qquad (19)$$
$$H_1 : b_i \neq \beta_i$$

olmak üzere Chow Testi için kullanılacak F_h değeri ise şu şekilde bulunur:

$$F_h = \frac{[\sum e_{pi}^2 - (\sum e_{1i}^2 + \sum e_{2i}^2)]/k}{(\sum e_{1i}^2 + \sum e_{2i}^2)]/(n_1 + n_2 - 2k)} \qquad (20)$$

Buradaki k ise tahmin edilen edilen parametre sayısıdır.

Hesaplanan F_h değeri, $v_1=k$ ve $v_2=(n_1+n_2-2k)$ serbestlik derecelerinde $F_{\alpha;\, v1,\, v2}$ tablo değeriyle karşılaştırılır ve $F_h > F_{\alpha;\, v1,\, v2}$ ise H_0 reddedilir. Kırılma öncesi ve sonrası dönemlerin anlamlı bir şekilde farklılaştığı, katsayılar arasında fark olduğu kabul edilir (Aktaş, 2000: 14-15).

4.4. AMPİRİK BULGULAR

Çalışmada devlet müdahaleciliğinin imalat sanayi üzerindeki etkinliğini analiz edebilmek için beş farklı model oluşturulmuştur. Modellerde bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir ilişkinin olup olmadığı, bu ilişkinin yönü ve etki derecesi ekonometrik yöntemlerle test edilmiştir. Seçili dönemin tarihsel bir nitelik taşıması ve tarihsel çözümlemenin ekonometrik model kullanılarak yapılmış olması nedeni ile çalışmanın metodolojisi kliometri olarak adlandırılabilir. Elde edilen tahmin sonuçları şu şekildedir:

(1)

$$GSMH_t = \beta_1 + \beta_2 KSY_t + \beta_3 OSSY_t + \beta_4 KKAT_t + \beta_5 OKAT_t + \varepsilon_t$$

Analizin 1. Modeline ilişkin araştırma hipotezleri şunlardır:

H_1: İktisadi büyüme kamu sektörünün imalat sanayine yaptığı sabit sermaye yatırımlarının kamu sektörünün toplam sabit sermaye yatırımlarına oranından etkilenmektedir

H_2: İktisadi büyüme özel sektörün imalat sanayine yaptığı sabit sermaye yatırımlarının özel sektörün toplam sabit sermaye yatırımlarına oranından etkilenmektedir.

H_3: İktisadi büyüme kamu kesimine ait imalat sanayi katma değeri değişimi oranından etkilenmektedir.

H_4: İktisadi büyüme özel kesime ait imalat sanayi katma değeri değişimi oranından etkilenmektedir.

Tablo 4.2: Model 1'e İlişkin EKK tahmini

Bağımlı Değişken: GSMH				
Değişken	Katsayılar	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık Değeri
Sabit Terim	-1.813134	2.589152	-0.700281	0.4911
KSSY	-0.197144	0.080969	-2.434807	0.0235**
OSSY	0.269504	0.081533	3.305461	0.0032*
KKAT	-0.047613	0.028671	-1.660671	0.1110
OKAT	0.086444	0.036474	2.370032	0.0270**
Özet İstatistikler				
R^2	0.5056	White Testi	0.2859	0.9857
Adj. R^2	0.4157	Breusch-Godfrey LM Test	0.0026	0.9599
DW	1.9933	Chow Testi[1]	0.7506	0.5669
F istatistiği	5.6257	F-Olasılık Değeri	0.0028*	

Burada sırasıyla (*), (**), (***), %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. 1.Yapısal kırılma testi 1980 yılı için uygulanmıştır

Modelde değişen varyans problemini araştırmak için White testi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre değişen varyansın olmadığını ifade eden hipotez reddedilemez. Dolayısıyla modelde değişen varyans problemi yoktur. Otokorelasyon probleminin incelenmesi için kullanılan Breusch-Godfrey LM testi sonuçlarına göre otokorelasyon olmadığını ifade eden hipotez reddedilememiştir. Bu durum modelde otokorelasyon probleminin olmadığına işaret etmektedir. Ayrıca Durbin-Watson (DW) istatistiğinin 2 (iki)'ye çok yakın bir değer olması da bu durumu desteklemektedir. Modelde 1980 yılında bir yapısal değişim olduğu düşünülmüş ve bunu saptamak için Chow testi kullanılmıştır. Chow testinin sonucuna göre yapısal

kırılmanın olmadığını ifade eden hipotez reddedilememiştir. Tahmin edilen modelin açıklama gücü %50.56'dır. F testine bakıldığında modelin katsayılarının bir bütün halde anlamlı olduğu görülmektedir.

Bu modelde 1963-1989 döneminde Türkiye'de 'devlet işletmeciliği modelinin' etkinliği incelenmiştir. Sisteme dışardan müdahale etmeyen, bizzat sistemin içerisinde bulunarak; imalat sanayinde yatırım ve üretim yapan devletin, büyüme oranları üzerindeki etkisine bakılmıştır. Yukarıdaki tahmin sonuçlarına göre ele alınan hipotezlerin geçerli olup olmadığına karar verilecektir.

Sabit sermaye yatırımları sermaye stokuna yapılan ilaveler olarak tanımlanmaktadır. Sabit yatırım teçhizatındaki artışlar büyümenin temel kaynaklarından birisini teşkil etmektedir. Kamu sektörünün imalat sanayine yaptığı sabit sermaye yatırımlarının kamu sektörünün toplam sabit sermaye oranı (KSSY)'ndaki artışın gayri safi yurt içi hasıla (GSMH)'yı artırması beklenmektedir. Ancak beklenenin aksine KSSY'deki bir birimlik artış istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde GSMH'yi 0.1971 birim azaltmaktadır.

Özel sektörün sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayine yaptığı sabit sermaye yatırımlarının özel sektörün toplam sabit sermaye yatırımlarına oranı (OSSY) arttıkça iktisadi büyümenin artması beklenmektedir. Burada OSSY'deki bir birimlik artış istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde GSMH'yi 0.2695 birim artırmaktadır. Bu durum beklentilerle uyumludur.

Katma değer, üretim sürecinde, üretilen mal ve hizmet birimlerinin çıktı fiyatı ile girdi fiyatı arasındaki fark olup, üretimin her aşamasında mal ve hizmet birimlerinin değerine yapılan ilaveyi göstermektedir. Kamu kesiminin ürettiği katma değer arttıkça iktisadi büyümenin artması beklenmektedir. Kamu kesimine ait imalat sanayi katma değeri değişimi oranı (KKAT)'ndaki bir birimlik artış gayri safi yurtiçi hasıla (GSMH)'yi 0.047 birim azaltmaktadır. Bu durum beklentilerle uyum sağlamamaktadır. Ancak tahmin edilen katsayı istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Özel kesimin ürettiği katma değer arttıkça iktisadi büyümenin artması beklenir. Özel kesime ait imalat sanayi katma değeri değişim oranı (OKAT)'ndaki bir birimlik

artış GSMH'yi 0.086 birim artırmaktadır. Bu sonuç beklentilerle uyumludur ve katsayı istatistiksel olarak da anlamlıdır.

Modele genel olarak bakıldığında, kamu kesimini temsil eden değişkenlere ait katsayıların negatif, özel kesimi temsil eden değişkenlere ait katsayıların pozitif olduğu gözlenmektedir. Özellikle kamu sektörünün imalat sanayine yaptığı sabit sermaye yatırımlarının kamu sektörünün toplam sabit sermaye yatırımlarına oranındaki artış iktisadi büyümeyi oldukça olumsuz etkilemektedir. Bu sonuçlara dayanarak devlet işletmeciliği modelinin etkin olmadığını, özel sektörün imalat sanayine yaptığı katkının, iktisadi büyümeyi desteklediği söylenebilir.

(2)

$$GSMH_t = \beta_1 + \beta_2 KAMU_t + \beta_3 KKAT_t + \beta_4 OKAT_t + \beta_5 OSSY_t + \beta_6 KSSY_t + \varepsilon_t$$

Bu model birinci modele GSYİH içindeki kamu nihai tüketim harcamaları oranının eklenmesiyle tahmin edilmiştir. Bu durumda ilk modelde incelenen hipotezlere ek olarak aşağıdaki araştırma hipotezi de incelenmiş olacaktır.

H_1: İktisadi büyüme, kamu nihai tüketim harcamalarının gayri safi yurtiçi hasıladaki payından etkilenmektedir.

Tablo 4.3: Model 2'ye İlişkin EKK Tahmini

Bağımlı Değişken: GSMH				
Değişken	Katsayılar	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık Değeri
Sabit Terim	6.621274	4.090751	1.618596	0.1205
KAMU	-1.229023	0.490436	-2.505981	0.0205**
KKAT	-0.047812	0.025748	-1.856955	0.0006*
OKAT	0.082059	0.032801	2.501714	0.0207**
OSSY	0.296764	0.074022	4.009109	0.0774***
KSSY	-0.022471	0.100725	-0.223092	0.8256
Özet İstatistikler				
R^2	0.6194	White Testi	0.4335	0.9257
Adj. R^2	0.5288	Breusch-Godfrey LM Test	0.0846	0.7741
DW	2.1260	Chow Testi[2]	0.2452	0.9538
F istatistiği	6.8367	F-Olasılık Değeri	0.0006*	

Burada sırasıyla (*), (**), (***), %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. 2.Yapısal kırılma testi 1980 yılı için uygulanmıştır.

Tahmin sonuçlarına göre, KSSY dışında modelde kullanılan değişkenler istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Modelde, White testi sonuçlarına göre değişen varyans, Breusch-Godfrey LM testi sonuçlarına göre otokorelasyon problemi yoktur. Chow testi sonuçlarına göre 1980 yılı için yapısal kırılma bulunamamıştır. Modelin açıklama gücü % 61.94'tür. F testi sonucuna göre de modelin katsayıları bir bütün olarak anlamlıdır.

Bu modele müdahalecilik endekslerinin oluşturulmasında ve kamu büyüklüğünün ölçülmesinde kullanılan temel değişkenlerden biri olan ''kamu harcamalarının gayri safi yurtiçi hasıladaki payını'' ifade eden 'KAMU' değişkeni dahil edilmiştir. Değişkenin eklenmesiyle birlikte imalat sanayinde devlet işletmeciliği modelinin test edilmesine ek olarak, kamu büyüklüğünün iktisadi büyüme üzerindeki etkisine de bakılmıştır. Bu bağlamda devlet müdahaleciliği daha geniş bir perspektifle ele alınarak incelenmiş olmaktadır.

Kamu harcamalarının gayri safi yurtiçi hasıladaki payı (KAMU)'ndaki artışın iktisadi büyümeyi artırması beklenmektedir. Bu beklentinin temelini 'Keynes Hipotezi' oluşturur. Ancak tahmin sonuçlarına göre, KAMU'daki bir birimlik artış iktisadi büyümeyi 1.229 birim azaltmaktadır. Kamu büyüklüğünün artışı beklenenin aksine iktisadi büyümeyi olumsuz etkilemektedir. KKAT değişkenindeki bir birimlik artış iktisadi büyümeyi 0.047 birim azaltmaktadır. OKAT'daki bir birimlik bir artış iktisadi büyümeyi 0.082 birim artırmaktadır. OSSY'deki bir birimlik artış iktisadi büyümeyi 0.297 birim artırmaktadır. KSSY'deki bir birimlik artış iktisadi büyümeyi 0.022 birim azaltmaktadır. Katsayılar, KSSY hariç, istatistiksel olarak anlamlıdır. Tahmin edilen bulgular, 1. Modelin sonuçlarına ek olarak, kamu büyüklüğünün artmasının iktisadi büyümeyi negatif etkilediği göstermektedir.

(3) $MAN_t = \beta_1 + \beta_2 VIO_t + \beta_3 YTB_t + \beta_4 TREND + \beta_5 DA_t + \beta_6 KSSY_t + \varepsilon_t$

Modelde ele alınan araştırma hipotezleri şu şekildedir:

H_1: Üretilen toplam imalat sanayi katma değerinin GSYİH içindeki payı ihracat vergi iade oranlarının yıllık ortalama değerinden etkilenmektedir.

H_2: Üretilen toplam imalat sanayi katma değerinin GSYİH içindeki payı verilen yatırım teşvik belgeleri içerisinde imalat sanayinin payından etkilenmektedir.

H_3: Üretilen toplam imalat sanayi katma değerinin GSYİH içindeki payı ülkedeki dışa açıklıktan etkilenmektedir.

H_4: Üretilen toplam imalat sanayi katma değerinin GSYİH içindeki payı toplam kamu sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayinin payından etkilenmektedir.

Tablo 4.4: Model 3 için EKK tahmini

Bağımlı Değişken: MAN				
Değişken	Katsayılar	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık Değeri
Sabit Terim	19.41296	3.124444	6.213251	0.0000*
VIO	0.033606	0.040607	0.827585	0.4177
YTB	-0.024820	0.024323	-1.020412	0.3197
TREND	0.415526	0.052304	7.944370	0.0000*
DA	-0.165268	0.080995	-2.040479	0.0547***
KSSY	-0.145346	0.049793	-2.919005	0.0085*
DUM	-0.819948	1.251230	-0.0655313	0.5197
Özet İstatistikler				
R^2	0.895360	White Testi	2.278466	0.1312
Adj. R^2	0.863968	Breusch-Godfrey LM Test	1.413709	0.2581
DW	1.157406	Chow Testi[3]	4.656714	0.0073*
F istatistiği	28.52203	F-Olasılık Değeri	0.000*	

Burada sırasıyla (*), (**), (***), %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. 3.Yapısal kırılma testi 1980 yılı için uygulanmıştır.

Yukarıda verilen tahmin sonuçlarına göre; VIO, YTB katsayıları istatistiksel olarak anlamlı olmayıp, DA ve KSSY katsayıları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ayrıca modele bir deterministik bir trend eklenmiş ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Modelin açıklama gücü % 89,31'dir. Modeldeki katsayıların bir bütün olarak anlamlılığı test eden F istatistiğinin olasılık değerine bakıldığında katsayıların birlikte anlamlı olduğu görülmektedir. Yapılan testlerde

görüldüğü üzere modelde değişen varyans, otokorelasyon problemi görülmemektedir. 1980 yılı için uygulanan Chow testine bakıldığında anlamlı bir yapısal kırılma bulunduğundan modele bir kukla değişken (DU) eklenmiştir. Ancak kukla değişken istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır. 1980 döneminde Türkiye'de yaşanılan yapısal dönüşümün, toplam imalat sanayi katma değerinin GSYİH içindeki payını ifade eden MAN değişkenini etkilemediği gözükmektedir.

Üçüncü modelde, Tablo 4.4'ten izlenebileceği gibi, 1963-1989 yılları arasında uygulanan beş kalkınma planı döneminde, imalat sanayi sektörü üzerinde sıklıkla kullanılan müdahale araçlarının etkisi test edilmiştir.

İhracatta vergi iadesi uygulaması, hem ihracatı artırmak hem de ihracata konu olan mallarda sanayi lehine yapısal bir değişim sağlamak için uygulanan önemli bir müdahale aracıdır (Kazgan, Tunger ve Kirmanoğlu: 1991: 3-28; İncekara, 1995: 56). Türkiye'de planlı dönemin başlangıcından itibaren imalat sanayi sektöründe başvurulan bir yöntem olmuştur. İmalat sanayi ihracatına uygulanan vergi iade oranları arttıkça üretilen toplam imalat sanayi katma değerinin GSYİH içindeki payının artması beklenmektedir. İhracata konu olan vergi iade oranları (VIO)'nda bir birimlik artış imalat sanayinde üretilen toplam katma değerin GSYİH içerisindeki payı (MAN)'nda 0.033 birim artışa neden olmakla birlikte, katsayı istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu sonuç beklentilere uymamaktadır.

Yatırım teşvikleri, ekonomik süreç ve yapının arzulanan sonuçlara ulaşması için başvurulan belirli ekonomi politikası önlemleridir. Yatırım oranlarının artırılması ve sanayileşmenin sağlanması konularında ekonomik birimler üzerinde yönlendirme sağlamak amacıyla uygulanan müdahale araçlarıdır (Duran, 1998: 11). Yatırım teşvikleri içerisinde imalat sanayine ayrılan pay arttıkça üretilen toplam imalat sanayi katma değerinin GSYİH içindeki payının artması beklenmektedir. Yatırım teşvik belgeleri içerisinde imalat sanayinin payı (YTB)'nda meydana gelen bir birimlik artış üretilen toplam imalat sanayi katma değerinin GSYİH içindeki payı (MAN)'nda 0.024 birim azalışa neden olmakla birlikte, katsayı istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu sonuç beklentilere uymamaktadır.

İçsel büyüme teorilerine göre dışa açıklığın artması ile birlikte ülke teknolojik gelişmelere daha çabuk adaptasyon sağlayabilmekte, üretim ve verimliliği artabilmektedir. İçsel büyüme teorileri, ticari açıklığın ve yatırımların yeni teknoloji girişi sağlayacağını, etkinliği ve yeni teknoloji girişlerini arttıracağını varsayar. Yerli firmaların rekabet nedeni ile yenilikleri takip etmesi ve maliyetlerini düşüren bir üretim yapısını ortaya çıkarmaları beklenmektedir. Dışa açılma ile birlikte ülkeler arasında gerçekleşecek olan teknoloji transferi sanayi üretimini artıracaktır. (Nishimizu ve Robinson, 1984: 180; Grossman ve Helpman, 1991; Rivera ve Batiz, 1995; Tybout, 1999: 190). Literatürdeki bu teorik bilgiler doğrultusunda dışa açıklık arttıkça üretilen toplam imalat sanayi katma değerinin GSYİH içindeki payının artması beklenmektedir. Buna göre dışa açıklık endeksi (DA)'ndeki bir birimlik artış üretilen toplam imalat sanayi katma değerinin GSYİH içerisindeki payı(MAN)'nda 0.165 birim azalmaya yol açarak beklentilere ters bir sonuç ortaya çıkmıştır. Bu durum Türkiye gibi ihracatı ithalatına bağlı gelişmekte olan ülkelerde dışa açıklığın toplam imalat sanayi katma değerinin gayri safi yurtiçi hasıladaki oranı üzerinde negatif bir etki yapmasına gerekçe gösterilebilir.

Bir sektöre yapılan sabit sermaye yatırımları arttıkça, bu sektöre ait üretim düzeyinin net parasal değerini gösteren katma değerin artması beklenmektedir. Buna göre kamu sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayinin payı (KSSY)'nda bir birimlik artış üretilen toplam imalat sanayi katma değerinin GSYİH içindeki payında 0.145 birimlik azalmaya neden olmaktadır. Sonuç beklentilere uymamaktadır.

(4) $OSSY_t = \beta_1 + \beta_2 VIO_t + \beta_3 YTB_t + \beta_4 KSSY_t + \varepsilon_t$

Bu modelde incelenen dönem içerisinde, devlet müdahaleciliğinin, 'özel sermayenin' imalat sanayi sektörüne yönlendirilmesi konusunda etkisi incelenmiştir. Modelde ele alınan araştırma hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H_1: Özel sektör sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayinin payı yıllık ortalama ihracat vergi iade oranlarından etkilenmektedir.

H_2: Özel sektör sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayinin payı verilen yatırım teşvik belgeleri içerisinde imalat sanayinin payından etkilenmektedir.

H_3: Özel sektör sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayinin payı toplam kamu sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayinin payından etkilenmektedir.

Tablo 4.5: Model 4 için Cochrane-Orcutt ile Tahmini

Bağımlı Değişken: OSSY				
Değişken	Katsayılar	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık Değeri
Sabit Terim	17.93464	3.949246	4.54	0.000*
VIO	0.327620	0.140185	2.34	0.029**
YTB	0.048367	0.045959	1.05	0.304
KSSY	0.434108	0.148715	2.92	0.008*
Özet İstatistikler				
R^2	0.5318	F istatistiği	8.33	
Adj. R^2	0.4680	F-Olasılık Değeri	0.0007*	
DW(original)	0.750475	DW(transformed)	1.633684	

Burada sırasıyla (*), (**), (***), %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Birinci dereceden otokorelasyon problemi olduğu saptanan model Cochrane-Orcutt yöntemi kullanarak tahmin edilmiştir. Bu sayede otokorelasyon problemi giderilmiştir. Modelin açıklama gücü % 53.18'dir. F testine göre katsayıların bir bütün olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bireysel katsayılar incelendiğinde YTB hariç tüm değişkenler istatistiksel olarak anlamlıdır.

İmalat sanayi ihracatına uygulanan vergi iade oranları (VIO) arttıkça özel sektör sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayinin payı(OSSY)'nın artması beklenmektedir. Beklentiye uygun olarak VIO'daki bir birimlik artış OSSY'i 0.327 birim artmaktadır.

Yatırım teşvikleri içerisinde imalat sanayine ayrılan pay arttıkça özel sektör sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayinin payının artması beklenmektedir. Beklentiye uygun olarak, YTB'deki bir birimlik artışın OSSY'i 0.048 birim artırdığı, ancak bu katsayının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı gözlenmektedir.

Yatırım eğilimleri incelendiğinde, özel yatırımların kamu yatırımları tarafından uyarıldığı ya da kamu yatırımlarının özel yatırımları belirleyen önemli faktörlerden biri olduğu görülmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2000). Toplam kamu sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayinin payı (KSSY) arttıkça özel sektör sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayinin payı (OSSY)'nın da artması beklenmektedir. KSSY'deki bir birimlik artış OSSY'de 0.434 birim artışa neden olmaktadır. Bu durum beklentiyle uygun ve katsayı istatistiksel olarak anlamlıdır.

(5) $MAN_t = \beta_1 + \beta_2 OSSY_t + \beta_3 MAN_{t-1} + \varepsilon_t$

Bu modelde özel sermayenin sanayileşme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Modelde ele alınan araştırma hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H_1: Üretilen toplam imalat sanayi katma değerinin gayri safi yurtiçi hasıla içindeki payı özel sektör sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayinin payından etkilenmektedir.

H_2: Üretilen toplam imalat sanayi katma değerinin gayri safi yurtiçi hasıla içindeki payı bir önceki dönem üretilen toplam imalat sanayi katma değerinin gayri safi yurtiçi hasıla içindeki payından etkilenmektedir.

Tablo 4.6: Model 5 için EKK Tahmini

Bağımlı Değişken: MAN				
Değişken	Katsayılar	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık Değeri
Sabit Terim	8.744971	4.076953	2.144977	0.0427**
OSSY	-0.100962	0.055892	-1.806374	0.0840***
MAN(-1)	0.731804	0.134573	5.437962	0.0000*
Özet İstatistikler				
R^2	0.818217	White Testi	1.068634	0.4069
Adj. R^2	0.802410	Breusch-Godfrey LM Test	1.652822	0.2119
DW	2.446035	Chow Testi[4]	1.015421	0.4067
F istatistiği	51.76219	F-Olasılık Değeri	0.000*	

Burada sırasıyla (*), (**), (***), %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. 4. Yapısal kırılma testi 1980 yılı için uygulanmıştır.

Modelde tahmin edilen katsayılar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Modelin açıklama gücü % 81,82'dir. Aynı zamanda modelde otokorelasyon, değişen varyans problemi görülmemektedir. Uygulanan Chow testine göre de belirtilen yılda bir yapısal değişim yoktur.

Bir sektöre yapılan sabit sermaye yatırımları arttıkça, bu sektöre ait üretim düzeyinin net parasal değerini gösteren katma değerin artması beklenmektedir. Tahmin sonuçlarına bakıldığında OSSY'deki bir birimlik artış beklenenin aksine MAN'de 0.101 birim azalmaya neden olmaktadır. Katsayı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Bir dönem önceki üretilen toplam imalat sanayi katma değerinin GSYİH içindeki payı {MAN(-1)}'ndaki bir birimlik artış bu dönemde üretilen toplam imalat sanayi katma değerinin GSYİH içindeki payında 0.732 birim artışa neden olmaktadır. Güçlü anlamlılığı göz önüne alındığında MAN üzerinde etkili faktörün, bir dönem önceki üretilen toplam imalat sanayi katma değerinin GSYİH içindeki payı {MAN(-1)} olduğu görülmektedir.

4.5. AMPİRİK SONUÇLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde analizden elde edilen bulgular bir bütün olarak değerlendirilecektir. Modellerde kullanılan değişkenlere dönük elde edilen bulgular ile genel olarak modellere ilişkin sonuçlar iktisadi gerekçeleri ile ortaya konmaya çalışılacaktır.

Birinci modelde, KSSY değişkeninin GSMH değişkeni üzerinde negatif etkiye sahip olduğu, KKAT değişkeninin ise istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu sonuçlar, cumhuriyetin kurulması ile birlikte başlayan ve müdahaleciliğin planlama ile somutlaştığı döneme de yansıyarak sürekliliği sağlanan sermaye sınıfı yaratma çabalarının bir sonucudur. Türkiye'de devlet, özel kesim için kar olanakları bakımından rasyonel olmayan alanlarda yatırım yapmıştır. Sanayileşme sürecini başlatmak için kar maksimizasyonu amacı gütmeden kritik sektörlerde yatırım yapan devlet, kamu iktisadi teşebbüsleri aracılığı ile ürettiği ürünlerde uyguladığı fiyat politikasını özel kesime destek unsuru olarak kullanmıştır. Devletin alt yapı yatırımlarını yapması, ara malı üreterek özel kesime ucuz sınai girdi

sağlaması gibi uygulamalar sermaye birikimine katkı sağlamıştır (Boratav, 2007: 155). KİT'lerin verimliliğini artıracak teknoloji yatırımlarının yapılmaması da zaman içerisinde katma değer üretimine olan katkılarının azalmasına neden olmuştur. KİT ürünleri için düşük fiyat politikası, anti-enflasyonist bir politika aracı olarak da kullanılmış, özel kesime verilen en büyük teşviklerden biri olmuştur (Çarıkçı, 1983: 111).

KİT'lerde plan hedefleri belli olmasına ve zaman içerisinde revizyona ihtiyaç duymasına rağmen, popülist politikaların etkisi ile istihdam sorununu merkeze alan bir yaklaşım sergilenmiştir (Desiyab, 1983: 42). KİT'lerin fiyat, gelir, istihdam gibi temel iktisadi sorunların çözümünde aracı olarak kullanılmaları, bu kuruluşların verimli ve kârlı çalışmalarını engellemiştir. Bu konuya 1971 ve 1972 yılında yapılan reform komisyonlarında kapsamlı biçimde değinilmiştir. KİT'lerin kalkınmaya daha çok katkıda bulunmalarını sağlamak için verimlilik ve modern işletmecilik ilkelerine göre çalışmalarını gerçekleştirecek düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir (Kamu İktisadî Teşebbüsleri Reformu Stratejisi, T.C. Resmi Gazete, 11.12.1972, Sayı: 14388).

Modelde özel kesime ait değişkenlerin, büyüme oranı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, özel kesim sabit sermaye yatırımlarının imalat sanayi alanında kar maksimizasyonu hedefi ile yapılması ve fiyat politikalarının yine bu hedef doğrultusunda piyasa koşulları içerisinde belirlenmesi nedeni ile beklenen bir durumdur. Ulaşılan sonuçlar aynı zamanda, devletin özel kesime sağladığı sermaye birikimi desteğini de kanıtlar niteliktedir. Türkiye'de devletçilik politikaları kapsamında uygulanan devlet işletmeciliği modeli, pragmatik bir düşüncenin ürünü olmuştur. Devlet tarafından kurulan sınai teşebbüslerin, beklenen karlılık düzeyi üzerine çıktığında, özel kesime devri temel hedef olarak belirtilmiştir[35]. Türkiye'de ortaya çıkan devlet işletmeciliği modelinin oluşumunda, iktisadi meselelere pratik çözüm arayışı, farklı bir deyişle pragmatizm ile sermaye birikimine katkı sağlama düşüncesi etkili olmuştur (Boratav ve Türkcan, 1993: 186).

---

[35] Bu hedef 1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi'nde belirtilmiş, Cumhuriyet sonrası kurulan devlet işletmelerinin kuruluş kanunlarında ve plan belgelerinde açıkça yer almıştır.

Analizden elde edilen sonuçlar tüm değişkenler açısından değerlendirildiğinde, devlet müdahaleciliğini temsilen kullanılan değişkenlere ait katsayıların negatif, özel kesimi temsilen kullanılan değişkenlerin katsayılarının istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olduğu görülmektedir. Bu bulgular, devlet işletmeciliği modelinin etkin olmadığını, kamu kesiminin imalat sanayine yaptığı katkının iktisadi büyümeyi desteklemediğini göstermektedir.

İkinci modelde, kamu kesiminin ekonomideki yerini temsilen analize dahil edilen KAMU değişkeninin büyüme oranı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif etkili olduğu görülmektedir. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri, kamu harcamalarının artmasıyla birlikte, kaynakların etkin ve verimli kullanım eğiliminin azalmasıdır. Kamu sektörünün ekonomideki payının büyümesi, harcamaların giderek daha az verimli alanlara kanalize olmasına yol açmaktadır. Bu nedenle iktisadi büyüme oranı yavaşlamakta, hatta düşmektedir. Ayrıca kamu büyüklüğündeki artış, özel yatırımları dışlama etkisi yaratarak, büyümeyi geciktirebilmektedir (Uzay, 2002: 169; Gwartney vd., 1998b: 5).

Kamu harcamalarının önemli bir bölümünün üretken alanlar dışında kalan, faiz ve borç ödemelerine ayrılması, ayrıca verimlilik düzeyi yüksek eğitim, sağlık, alt yapı gibi harcamalarının ekonomi üzerindeki etkilerinin belirli bir gecikme ile ortaya çıkması, harcamaların etkisinin büyüme oranı üzerine yansımamasına sebep olmaktadır (Arısoy, 2005: 76).

Türkiye'de artan kamu harcamaları Merkez Bankası kaynakları ile finanse edilmiştir. Kamu kesimi borçlanma gereği 1972 yılında, GSMH'nin % 2'sinden %' 10'una çıkmıştır. 1980'li yıllarda düşüşe geçse de, 1989 yılına gelindiğinde tekrar GSMH'nın % 10'u seviyelerine çıkmıştır (Celasun ve Rodrik, 1989: 637). İç borçlanma gereğinin artışının başka bir göstergesi, devlet iç borç stoğu/ GSMH oranı 1980-1983 arası % 15 iken, 1984-1989 arasından % 21' e çıkmıştır (Kazgan, 2009: 142). Kamu borçlanma gereğindeki artış, faizlerin ve enflasyonun artmasına yol açmıştır (Çiller ve Kaytaz, 1989: 3-4). Faizlerin artması, sermayenin üretken alanlardan spekülatif alanlara kaymasına neden olmuştur. Yatırım kararlarının alınmasında en önemli etkenlerden biri olan faiz oranları, karar alma sürecinde önemli bir belirsizlik unsuru haline gelmiştir (Şenses, 1989: 58; Kırım, 1990: 42;

Parasız, 2001: 312; Boratav ve Yeldan, 2001: 5-6; TCMB, 2002: 9; Boratav, 2007: 154; Pamuk, 2015: 244). Bu durum Türkiye'de para politikaları ve kamu maliyesinin, disiplinsiz ve kısa vadeli amaçlar gözetilerek yürütüldüğünü göstermektedir (Sönmez, 2003: 121). Yaşanılan kamu finansman krizi sadece idari anlamda karşılaşılan bir başarısızlık olarak algılanmamalıdır. Aynı zamanda tarihsel olarak, sermaye birikiminin sürdürülebilir kılınması için gerekli sosyo-ekonomik politikaları da yansıtmaktadır (Yeldan, 2012: 27).

Üçüncü model ile ele alınan dönemde imalat sanayi sektörü üzerinde sıklıkla kullanılan müdahale araçlarının etkisi test edilmiştir. YTB değişkeni bağımlı değişken MAN üzerinde negatif katsayılı olmakla birlikte, istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Yatırım teşvikleri sanayi yatırımlarının artması amacı ile uygulanan en önemli yönlendirme politikalarından birini teşkil etmektedir. Elde edilen sonucun beklentiler ile uyumlu olmamasındaki en önemli nedenlerden biri Türkiye'de verilen yatırım teşviklerinin reel değerlerinin aşınması olmuştur. Bu durum teşviklerin beklenen düzeyde etki yapmasını engellemiştir (İncekara, 1995: 102; Duran, 1998: 211). Ayrıca özellikle kriz dönemlerinde yaşanan kaynak yetersizliği, verilen yatırım teşviklerinin toplam parasal değerinde azalmaya yol açmıştır (Yavan, 2011: 118). Olması gerekenin aksine teşviklerin az olduğu dönemlerde bürokratik işlemlerin fazlalığı söz konusu olmuştur (Duran, 1998: 208). Parasal ve vergisel teşviklerin GSMH'ya olan oranının süreç içerisinde giderek azalması, ayrıca 1981 yılından itibaren hizmetler sektörünün teşviklerden aldığı payın hızla artması, yatırım teşviklerinin imalat sanayi üzerindeki etkilerini sınırlandırıcı etki yapmıştır (Duran, 1998: 208-212; Yavan, 2011: 144; Şenses ve Taymaz, 2003: 3; Eser, 1993: 84; Güvemli, 1993: 125-138).

Türkiye'de yatırım teşvik sisteminin pek çok kurumsal ve yasal düzenlemeye rağmen istikrarlı bir yapıya kavuşturulamadığı görülmektedir. Bu yöndeki kaygıların artması ile özellikle İBYKP ile birlikte görülen yasal düzenlemeler, teşvik sisteminin kurumsallaştırılma çabalarını barındırsa da mevzuatın yalınlaştırılması mümkün olamamıştır. Hukuksal mevzuatın karmaşası ve teşvik sistemi ile ilgili bürokratik mekanizmanın işleyişindeki zorluk, yatırımcıların uygulamaları algılamalarını zorlaştırmış, teşviklerden beklenen yararın alınmasını engellemiştir. Sistem üzerinde sıklıkla değişiklik yapılması, yatırımcıların uzun vadeli yatırım kararı almasını

olumsuz yönde etkilemektedir (Duran, 1998: 208). Popülist kaygıların teşvik sistemini etkilemesi, ayrıca teşviklerin dağıtım sürecine ait işleyiş kurallarının açık olarak belirtilmemesi sistemin etkinliğini azaltmıştır (Pamuk, 2015: 250). Bir başka önemli etken, özendirici önlemlerin verileceğine ilişkin bilgilerin yeterince duyurulamamış olmasıdır (Yiğit, 1996: 122).

Yatırım mallarının sıfır veya ertelenmiş gümrük vergisi ile ithalini öngören gümrük bağışıklığı uygulaması 1963 yılında başlatılmış, korunmaya ihtiyaç duyan genç endüstri niteliğindeki alanları korumasız bırakmıştır. Bu durum yatırım teşvik sisteminin olumlu etkisini azaltıcı rol oynamıştır (Türel, 1981: 579-580). Ayrıca yatırım teşviklerinde ''sektör seçici politikaların'' ve 'köklü şartlılık ilkesi''nin uygulanmaması nedeni ile yatırımların katma değeri yüksek teknoloji yoğun alanlara yönlendirilmesi mümkün olmamıştır. Verilen teşviklerin ne ölçüde yatırıma dönüştüğünü saptamak istatistiksel olarak büyük zorluklar içermektedir (Duran, 1998: 188). Bu durum Türkiye'de müdahaleciliğin denetim zafiyeti taşıdığını göstermektedir (DPT, 1995: 65).

VİO değişkeninin bağımlı değişken MAN üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Planlama döneminin başlangıcı itibari ile ihracatı arttırarak sanayileşmenin sağlanması yönünde sıklıkla kullanılan bu değişkenin MAN üzerinde etkili olmaması beklenmeyen bir durumdur. Vergi iade uygulaması sektörel olarak değişiklik arz etse de, belirgin bir sektör seçici politikanın olmaması, bu değişkenin olası olumlu etkilerini sınırlandırıcı etki yaratmıştır. Vergi teşviki alan sermaye gruplarının denetim faaliyeti dışında tutulması da vergisel teşviklerin sanayileşme üzerindeki etkilerini azaltmıştır. Denetim mekanizmasından yoksun bu güçlü destek politikası, yasadışı hayali ihracatın artmasına neden olmuştur. 1984 yılından sonra vergi iade oranlarında indirime gidilmesi ve 1989 yılında uygulamanın sona erdirilmesi ile birlikte hayali ihracat azalmaya başlamıştır (Barlow ve Şenses, 1995: 119).

Vergi iadesi uygulamasında başlıca sorunlardan biri de, iade kapsamına alınan mal çeşitliliğinin sınırlı olması ve iade oranlarındaki yetersizliktir (Alkın, 1975: 21). İhracatın artmasında karşılaşılan en büyük engel, ihraç mallarının yurtiçi fiyatlarının dış fiyatlardan yüksek olması olmuştur. Özellikle uygulandığı ilk dönemlerde vergi

iade sistemin etkili olamamasının en önemli nedeni bu teorik şartın yerine getirilememesidir (DPT, 1971: 139). Türkiye'de döviz kuru politikalarından kaynaklanan ihracatı engelleyici unsurlar, teşvik araçlarının etkilerinin azalmasına yol açmıştır. Teşvikler sanayileşme stratejisinin diğer araçları ile koordineli biçimde kullanılamamıştır (İncekara, 1995: 304).

1980'lerin ortalarına kadar ihracat teşviklerine ağırlık verilmiş, ekonominin dışa döndürülmesi sürecinde büyük parasal maliyetlere katlanılmıştır (Akat, 1983: 113). İhracata verilen teşvikler, 1984 yılında en yüksek değerine ulaşmıştır. İhracat teşviklerinin sonraki yıllarda belirgin bir azalma trendi gösterdiği görülmektedir (İncekara, 1995: 117). Türkiye'de dış ticaret müdahaleciliği, ithalat üzerinde, ihracata oranla daha fazla etki edecek düzeyde seyretmiştir. 1981 yılının ikinci yarısı itibari ile sınai ithalat üzerine % 44 oranında tarife uygulanırken, ortalama ihracat sübvansiyonları % 8 civarında seyretmiştir (Çarıkçı, 1983: 111-118). Tüm bu etkenler VİO değişkeninin MAN üzerindeki etkilerini sınırlandırıcı yönde etki yaratmıştır.

KSSY değişkeninin MAN üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif etkiye sahip olduğu görülmektedir. Kamu kesimi sabit sermaye yatırımları, yüksek sermaye gerektiren ve kar beklentisi düşük olan alanlarda yoğunlaşmıştır. Bu anlamda özel sektörün rasyonel bulmadığı alanlarda gerçekleşen imalat sanayi yatırımlarının temel amacı sanayileşmenin itici gücünü oluşturabilmek olmuştur. Devlet bu alanda yaptığı yatırımlar ile sermaye birikimine katkı sağlamayı hedeflemiştir (Boratav, 2007: 155).

Sabit sermaye yatırımları açısından önemli bir gelişme, imalat sanayine ayrılan payın hızlı biçimde azalması olmuştur. 1979 yılında toplam kamu yatırımları içerisinde % 31,8'lik bir paya sahip olan imalat sanayinin 1991 yılındaki payı % 5,1'e gerilemiştir (DPT, 1992: 23; Eser, 1993: 82). Özellikle BşBYKP döneminde sanayiye önceki plan dönemlerinde olduğu gibi önem verilmeyeceği, imalat sanayine yapılan sabit sermaye yatırımlarının azaltılacağı bir hedef niteliğinde belirtilmektedir (DPT, 1984: 8). Bu veriler devletin yatırım eğiliminin imalat sanayinden çekilme yönünde olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca yapılan sabit sermaye yatırımları teknoloji düzeyi yüksek yatırım malı üretimine yöneltilmemiştir. Bu koşulun sağlanması için gerekli olan Ar-Ge harcamaları ve beşeri sermaye

politikaları yetersiz kalmıştır. Hizmet sektörüne verilen ağırlığın artması ve yatırım malı üretimine yönelik yatırım olmaması, diğer gelişmekte olan ülkeler ile benzerlik taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde, sanayileşmiş ülkelere göre en belirgin fark, şişkin bir hizmet sektörünün varlığı ve sermaye malı üretilememesi sorunudur. Bu sorun sistemin tıkanmasına neden olmakta, dolayısıyla sanayileşme aşamasına geçiş açısından engel teşkil etmektedir (Amin, 1974: 21-24; Başkaya, 1994: 94).

Devlet eli ile yapılacak yatırımlarda temel ilke, uzun vadeli kalkınma perspektifine dönük yatırım alanları ile özel kesimin gerçekleştiremediği yatırım alanlarında faaliyette bulunmak olmuştur. Kamu sektörü yatırımlarının öngörülen hedeflere ulaşmamasında, yeterli sayıda proje hazırlanamamış olması, yatırım yapacak kuruluşların tecrübe eksikliği ve finansman problemleri etkili olmuştur. Ayrıca yatırım harcamalarını zorlaştıran mevzuatın değiştirilememesi de yatırım artışını olumsuz yönde etkilemiştir (Önder, 1967: 17; DESİYAB, 1983: 36-37).

Yeniden yapılanma süreci ile birlikte, kamu yatırımlarında gerçekleşen aşınma özel sektör yatırımlarını da etkilemiş, özel sektör imalat sanayi yatırımlarında zamanla düşüşler gerçekleşmiştir. Bu durum Türkiye'de yapılan yatırımlar ile ilgili en belirgin eğilim olarak göze çarpmaktadır (Şenses, 1993: 534). Yatırımlardaki düşüş, sanayileşme oranı üzerinde olumsuz etki yaratmıştır (Boratav ve Türkcan, 1994: 48; Sönmez, 2003: 179). Bu gelişme Hükümet tarafından izlenen özelleştirme politikasının bir sonucu olarak da değerlendirilebilir. Özelleştirme süreci sağlam bir hukuki zemine oturtulamamıştır. Özelleştirme bekleyişi içerisinde olunması, imalat sanayinde düşük verimlilik düzeyinde çalışılmasına sebep olmuştur. Bu durum ekonominin tüm sektörleri açısından gelişimin yavaşlamasına yol açmıştır. Yerli teknoloji üretmek ve uzun süreli bir perspektif içinde karşılaştırmalı üstünlük geliştirmek, KİT'ler aracığı ile izlenebilecek politika seçenekleri arasında yer almamıştır (Sönmez, 2003: 182).

Dış ticaret politikalarını temsilen kullanılan dışa açıklık değişkeni, MAN üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif düzeyde etkilidir. Türkiye'de incelenen dönemde dış ticaret politikaları, iki temel sanayileşme stratejisi üzerinden yürütülmüştür. İthal ikameci sanayileşme modelinin etkili olamamasında, öncelikle modelin içsel özelliklerinden kaynaklanan sorunlar etkili olmuştur. Model

çerçevesinde uygulanan politikaların iktisadi anlamda en önemli etkilerinden biri ithalat bağımlılığına yol açmasıdır. İthalat bağımlılığı teknolojik bağımlılığa neden olmuş, teknoloji üretiminde bir atılıma izin vermemiştir (Frank, 1966: 28-30; Amin, 1974: 21-24). Birbirine sıkı sıkıya bağlı farklı evrelerden oluşan İthal ikameci model, teknolojik gelişme açısından fazla bir seçenek sunmamakta, değişikliğe imkan tanımamakta (Hirschman, 1968: 31), kendi içerisinde finansal ve teknolojik bağımlılık yaratarak ilerlemektedir (Dos Santos, 1970: 232-233). Paradoksal olarak sistemin başarısı ihracattan sağlanan dövize bağlı olduğundan, modelin sebep olduğu çözümsüzlük derinleşmektedir (Başkaya, 1994: 94). 1970'li yıllarda yurtdışından sağlanan işçi dövizleri ile yaşanan sermaye bolluğu ve dışa açılma sürecinde yapılan yasal düzenlemeler, ithalat yapmayı kolaylaştırmıştır. Bu durum ileri teknolojiyi üretmek yerine ithal etme yönünde bir eğilimin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Pamuk, 1984: 64; Pamuk, 2015: 252). İthalat eğilimindeki artış, ihracat artışını sınırlandırarak, modelin içsel çelişkilerine ek olumsuz etkiler yaratmıştır.

İthal ikameci sistemin uygulandığı Türkiye'de, politikanın uygulandığı ilk yıllar itibari ile belirgin bir teknoloji sorununun varlığı dikkat çekmemiştir. Sanayi, gelişmiş ülkelerden olduğu gibi ithal edilmiş bir tüketim kalıbına uygun biçimde şekillenmiş, dolayısıyla yurtiçinde üretilmesi gereken ürünler üretim süreçleri denenmiş ve onaylanmış ürünlerden oluşmuştur. Bu üretim sürecinin aynen gerçekleştirilmesi durumu, teknolojinin yurtiçinde üretilmesi yerine yabancı sermaye ya da patent antlaşmaları yoluyla transferi ile yeterli olmuştur. Dolayısıyla ithal ikameci sistemde üretimi sürdürebilmek açısından teknoloji, bir sorun olarak hissedilmemiştir. Bunun yerine dövizin sağlanması, üretim faaliyetinin sürekliliği açısından ilk koşul haline gelmiştir (Keyder, 1993: 211-212). Sahip olunan döviz miktarı ve yol açtığı ithalat kısıtı, sanayileşme hızının belirleyici unsuru olmuştur (Keyder, 1993: 225).

İthal ikameci sanayileşme kapsamında izlenen döviz kuru politikası da ihracat artışını engelleyecek düzeyde seyretmiştir. Kur rejimi, üretimin iç kaynak maliyetlerinin artmasına sebep olmuş, girişimciler zor durumda kalmıştır. İş olanaklarını genişletmek yerine, bürokrasinin çeşitli tabakaları ile sorunlarını aşmaya çalışmışlardır. Döviz tahsisinin kurulu kapasite üzerinden yapılması da, yatırımcıların yeni kapasite yaratma çabasını engellemiştir (Kruger, 1974, 130;

Sönmez, 2003: 108). Bu durum sistemli bir ithal ikame stratejisinin izlenemediğini göstermektedir. Ayrıca aşırı değerli yerli para döviz kıtlığına ve ithalat kısıtına sebep olmuş, bu durum ekonomide verimliliğin düşmesine yol açmıştır (Lewis ve Urata, 1983: 7-8).

Benzer şekilde ihracata dönük sanayileşme stratejisinin de sistemli biçimde uygulandığını söylemek zordur. Model ile yatırımlar rekabet düzeyi yüksek alanlara yönlendirilememiştir (Özbey, 1999: 33; Lall, 2000: 10; Yeldan, 2012: 71-72). Tüketim malları, ihracat içerisinde göreli önemini korumuş, bu yapıyı değiştirecek sektör seçici politikalar uygulanamamıştır (Pamuk, 2015: 251-252). Sanayi ve ihracatı geliştirme politikaları, Doğu Asya modeline benzer şekilde istikrarlı olarak uygulanamamıştır.[36]

Neoliberal tezler teorik olarak ticari açıklığın büyümeye neden olacağını söylese de, bu önermenin aksini iddia eden çalışmalara da rastlanmaktadır. Bunlardan biri dış rekabete açılmanın, gelişmekte olan ülkelerdeki genç endüstrilerin gelişmesini engellediği tezidir (Weiss, 2014: 160-161). Türkiye'de hem yatırım mallarının ithalini kolaylaştıran düzenlemeler hem de dışa açılma politikaları, korunması gereken genç endüstri niteliğindeki alanları korumasız bırakmıştır (Türel, 1981: 579-580). Benzer şekilde Ha Joon Chang, yaptığı kapsamlı tarihsel analiz ile ''ticari açıklık her zaman büyümeye neden olur'' önermesine karşı çıkmıştır. Sanayileşmiş ülkelerin başarısının serbest ticarete değil müdahaleci ticarete bağlı olduğunu göstermiştir. Bu ülkelerin dış ticarete müdahale biçimleri ile sanayileşme sürecine etki ettiklerini belirtmiştir. Sanayileşmiş ülkelerin milli sanayilerini koruyucu bir politika izlediklerini, sürdürülebilir bir liderlik kazandıktan sonra serbest ticaret politikalarını uluslararası platformda teşvik ettiklerini vurgulamıştır (Chang, 2004: 33-34). Chang bu durumu ''merdiveni itme ilkesi'' ile açıklamaktadır.

---

[36] Doğu Asya ülkelerinde ihracat politikalarının eşgüdümünü sağlayacak kamu kurumları oluşturulmuş, ihracata dönük sanayileşme modelini uygulayan diğer ülkelerle ortak teknolojik araştırma konsorsiyumları kurulmuştur (Noble, 1998: 26-28). Özellikle Japonya'da ihracata konu olan ürün kalitesinin yüksek olmasına özel önem atfedilmiş, ihracatın geliştirilmesi ve denetlenmesi için pek çok kamu kurumu faaliyete geçirilmiştir (Noriyuki ve Hiroshi, 1992: 21-22). Modeli uygulayan en başarılı ülkelerden Güney Kore'de, devletin sanayiyi yönlendirmek ve ihracatı artırmak için sağladığı en önemli destek, 1971 yılında başlattığı Ağır ve Kimya Sanayi kampanyası ile seçili sektörlerde düşük maliyetli kredi vermesi olmuştur (Kim ve Dahlman, 1992: 450). Güney Kore'nin sanayileşme denetiminde uygulanan köklü şartlılık ilkesi gereği, sağlanan teşviklerin karşılığı olarak, ileri teknoloji kullanmaları ve belirlenen ihracat hedeflerini tutturmaları beklenmiştir (Amsden, 1989). Devlet eğitim ve AR-GE harcamalarının artması için hem kaynak aktarmış, hem de firmaların toplam bütçelerinin en az % 5-6'sını eğitim ve AR-GE harcamalarına ayırmalarını beklemiştir (Leipziger, 1988: 127).

Sanayileşmiş ülkeler merdiveni itmeye çalışarak, gelişmekte olan ülkelerin rekabeti ile karşılaşmaktan kaçınmaktadır (Chang, 2004: 211). Türkiye'de dışa açıklığın artmasının sanayileşme oranı üzerinde yarattığı negatif etki, 'merdiveni itme ilkesi'' ile açıklanabilir.

Dışa açıklık ve sanayileşme arasındaki ilişkinin açık olmadığını vurgulayan çalışmalar da bulunmaktadır (WB, 1993: 292; UNCTAD,2003: 63; Yeldan, 2010: 63). Bu bağlamda dış ticaret stratejisinin planlanmasının ve sektör seçimi yapılmasının sanayileşme açısından daha yerinde bir müdahale olacağı ifade edilmektedir[37]. Ayrıca kalkınmakta olan ülkelerin kendi dış ticaret politikalarını belirlemelerinin ve ileri teknoloji ediniminin teşvik edilmesinin sanayileşme üzerinde daha fazla etkili olacağı belirtilmektedir (Amsden, 1989: 14; Stiglitz, 1996: 155-157; Chang, 2004: 105; Chang, 2004: 228; Yeldan, 2010: 63). Farklı bir ifade ile gelişmekte olan ülkelerin, dış ticaretin liberalizasyonunu sağlamaya çalışmak yerine, kendi dış ticaret politikalarını oluşturarak, dış ticarete müdahale biçimlerini planlanmaları gerektiği vurgulanmaktadır.

İkinci modelde devlet müdahaleciliğinin sanayileşme üzerinde etkili olmadığı görünmektedir. UNCTAD tarafından 2003 yılında yayınlanan '' Ticaret ve Gelişme Raporu''nda, Türkiye'nin hem hızlı sanayileşen hem de sanayisizleşen ülkelerin özelliklerini taşıdığı vurgulanmıştır. Türkiye, imalat sanayi üretiminin artması, sınai istihdamın artması, doğal kaynak- emek yoğun üretimden orta teknolojili ürünlere kayması ve ihracatını artırması bakımından hızlı sanayileşen bir ülke görünümü sergilemektedir. Ancak dinamik bir yapısal değişim sürecine giremediğinden bu durumun sürdürülebilirliği açısından belirli riskler taşımaktadır. Bu özelliği ile Türkiye'nin sanayisizleşen ülkelerin özelliklerini de taşıdığı görülmektedir (UNCTAD, 2003: 8).

Türkiye'de 1980 sonrasında dış ticarete katılımın arttığı ve ihracatın yapısında sanayi ürünlerine doğru yapısal bir değişim yaşandığı görülmektedir. Ancak

---

[37] Bu çalışmalarda hızlı sanayileşen Doğu Asya ülkelerine dikkat çekilmektedir. Bu ülkelerin hem emek ve sermaye piyasaları hem de ortaya çıkan ürünler bakımından sanayileşmiş ülkelerin rekabetinden uzak oldukları, ancak optimal ölçüde rekabet ve işbirliği içinde olmayı başarmak için çabaladıkları vurgulanmaktadır. Özellikle de Japonya ve Güney Kore'nin, seçici ihracat kontrolleri uygulayarak ve devlet-sermaye arasında yakın bir ilişki kurulmasını sağlayarak başarılı oldukları ifade edilmektedir. (UNCTAD, 2003: 63; Amsden, 1989: 14).

verimlilik açısından istikrarlı bir gelişme gösterilememiştir (Şenses ve Taymaz, 2003: 9). İncelenen dönemde Türkiye'nin sınai üretimi ve ihracatının büyük bölümü düşük teknolojili ürünlere dayanmaktadır. İmalat sanayi katma değeri içinde orta ve yüksek teknolojili ürünlerin payı da düşük seyretmektedir. 1989 yılı sonu itibari ile bu pay yaklaşık % 14 olarak gerçekleşmiştir (Tanyılmaz, 2006: 293; Lall, 2000: 10). İhracattan sağlanan gelirin, imalat sanayi ve AR-GE yatırımlarına yönelmemesi teknolojik gelişme kapasitesini kısıtlayıcı bir etki yapmıştır. Ayrıca 1980'lerin başında gerçekleşen ihracat artışı büyük ölçüde yüksek teknoloji içermeyen doğal kaynak ve emek yoğun ürünler ile gerçekleşmiştir (Eğe, 2002: 162-163). Türkiye'de imalat sanayinde verimlilik düzeyinin düşük olması, uygulanan rejimin tıkanıklıklar yaşamasına neden olmuştur. Üretim yapısının iç pazar göz önüne alınarak kurulması ve dış rekabetten uzak kalması, optimal üretim ölçeklerine erişilememesine sebep olmuştur (Ertek, 1984: 83-84).

Müdahaleciliğin sanayileşme üzerinde etkili görülmemesinin temel nedenlerinden biri, devlet müdahaleciliğinin, yapısal dönüşümü sağlayacak reformlar yerine genel olarak parasal önlemler niteliğinde olmasıdır. Bu önlemler daha çok kısa vadeli çözüm yolları sunmakta, yeterli reel etkileri göstermekten uzak kalmaktadır (Pamuk, 2015: 251). Türkiye'de müdahale araçları imalat sanayi üzerinde makro iktisadi bir anlayış ile uygulanmıştır. Sektörel proje uygulaması yerine makro dengelerin sağlanması anlayışı temel hedef haline gelmiştir (Günce, 1981: 125; Şenses, 1993: 542; Gönel, 1997: 7). Bu politikalar kapsamında sıklıkla kullanılan sanayiye müdahale araçlarından biri de devalüasyon uygulamaları olmuştur. Devalüasyonun teorik olarak yerli paranın değerini düşürerek ihracatı artırması beklenirken, Türkiye'de beklenen başarıya ulaşmadığı görülmektedir. Bu durum, ihraç mallarının talep elastikiyetinin yüksek olmaması ve yüksek enflasyon ortamının yerli paranın değerinin reel olarak istenen düzeye düşürülmesini engellemesi ile açıklanabilir. Devalüasyon politikalarının beklenilen başarıyı sağlayamaması beklenen ihracat artışının ve dolayısıyla döviz gelirinin sağlanamamasına neden olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde 1980-1989 arası devalüasyon politikaları benzeri sonuçlara yol açmıştır (UNCTAD, 1990: 10-13).

Bu konuda DPT'nin yaptığı değerlendirme, seçili dönemin özeti niteliğindedir. 1995 yılında kabul edilen ''Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı''nda, Türkiye'de

makroekonomik istikrarın sağlanamaması, sermaye birikiminin yetersizliği, finansal olanakların darlığı, sermaye maliyetinin yüksek oluşu ve teknoloji üretilememesi gibi temel sorunların, sanayinin rekabet düzeyini olumsuz etkilediği belirtilmiştir. Ayrıca sanayinin teşvik edilmesi için ayrılan kaynakların, denetim mekanizmasının etkin işletilmemesi sebebiyle amacına uygun kullanılamadığı, dolayısıyla kaynak dağılımında etkinliğin sağlanamadığı vurgulanmıştır (DPT, 1995: 65). 1983 yılında yayınlanan Türk Bilim Politikası belgesinde, Türkiye'nin, tüketim malı ve kısmen de ara malı üretiminde teknoloji özümseme potansiyeline eriştiği, ancak yatırım malı üretiminde ihtiyaç duyduğu teknolojiyi satın almak zorunda kaldığı yönünde bir tespit yapılmıştır (Türk Bilim Politikası 1983-2003, 1983: 87). Plan dokümanlarında belirlenen AR-GE harcamalarına dönük hedeflere ulaşılamaması, ayrıca AR-GE harcamalarının 1990 yılında bile % 0,24 gibi oldukça düşük bir düzeyde kalması, teknolojik gelişime yeterli önemin verilmediğini göstermektedir.

İmalat sanayiinde kaynakların teknolojik gelişmeyi destekleyecek, rekabet düzeyi ve katma değeri yüksek nitelikteki yatırım alanlarına yönelmemesi, teknolojik gelişme kapasitesini sınırlamıştır (Işık, 2000: 24). Sistemli bir ulusal teknoloji politikası geliştirilememiştir. Böyle bir politikanın geliştirilmesi fikri BBYKP'da yer almış, bu düşünce ile TÜBİTAK kurulmuş, ancak bu konudaki girişim büyük ölçüde burada duraklamıştır (Sönmez,2003: 203). TÜBİTAK akademik yapıya sahip bir kurum görünümünde olup, endüstri ile organik bağlar kurumadığı gerekçesi ile eleştirilmektedir (Türkcan, 1981: 224; Güleç, 1998: 18). Teknoloji üretimi ile ilgili olarak belirgin bir sorun da, teknoloji politikası geliştirilmesinden sorumlu kamu kuruluşları arasında yeterli eşgüdümün sağlanamaması olmuştur (DPT, 1996: 152).

Teknoloji üretme aşaması aynı zamanda teknoloji transferi de gerektirmektedir (Türkcan, 1980: 237). Bu bağlamda Türkiye'de içerilmiş ve içerilmemiş teknoloji transferi yapılmıştır. Ancak teknoloji transferi için ayrılan kaynak, uluslararası teknoloji ticareti içerisinde oldukça önemsiz bir rakam olarak görünmektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında, teknoloji transferine ayrılan kaynakların çok düşük kaldığı söylenilebilir (Alpar, 1980: 241). Dolayısıyla dünya ölçüsünde bir teknik ve bilimsel birikim sağlanması mümkün olmamış, gittikçe derinleşen bir teknolojik bağımlılık görüntüsü oluşmuştur (Pak ve Türkcan, 2000).

Dördüncü modelde, beklentilerle uyumlu bir şekilde, VİO değişkeni özel kesim sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayinin payında artışa yol açmaktadır. İhracatta vergi iadesi uygulaması, imalat sanayinde planlı dönemin başlangıcından incelenen dönemin sonu olan 1989 yılı sonuna kadar uygulanan önemli bir teşvik aracı olmuştur. Özellikle 1980 sonrası ihracata dönük sanayileşme modeline geçilmesi ile birlikte önemi artmış, vergi iade oranları yükseltilmiştir. İmalat sanayinde uygulanması, özel kesimin bu alana yönlenmesinde etkili olmuştur (İncekara, 1995: 117; Özbey, 1999: 33-35).

YTB değişkeni beklentilerle uyumlu bir şekilde OSSY üzerinde pozitif etkiye sahip olmakla birlikte, katsayı istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Yatırım teşvikleri planlı dönemin başından itibaren uygulanan önemli müdahale araçlarından biridir. 1968 yılında kurumsallaşma yoluna gidilen teşvik uygulamasında, ithal ikameci süreç boyunca imalat sanayi en yüksek payı almıştır. Ancak bu payın, 1980 yılı sonrası hizmetler sektörü lehine değiştiği görülmektedir. Ayrıca yatırım teşvikleri uygulamasında uygulanan dönem boyunca hukuksal açıdan görülen mevzuat kargaşası ve verilen teşviklerin reel değerindeki aşınma özel kesim yatırımlarının imalat sanayine yönelmesini sınırlayıcı etki yaratmıştır (Duran, 1998: 208-212; Yavan, 2011: 202-205).

KSSY değişkeni arttıkça OSSY değişkeninin de beklentilerle uyumlu biçimde arttığı görülmektedir. Türkiye'de kamu kesimi tarafından yapılan yatırımlar, özel kesimin başlangıç sermayesi yetersizliği ya da kar beklentilerine uygun olmaması nedeni ile tercih etmedikleri alanlarda yoğunlaşmıştır. Bu tür yatırımların kamu kesimince yapılması, özel kesim yatırımları için uygun koşulları sağladığından tamamlayıcı nitelikte olmaktadır. Kamu sabit sermaye yatırımlarının sosyal kârlılığı olan alanlara yönelmesi, özel kesimin gelişimini sağlayacak zemini oluşturmaktadır. Bu anlamda kamu yatırımları sermaye birikimine önemli bir katkı aracı olmuştur. Kamu sabit sermaye yatırımlarından imalat sanayine ayrılan pay arttıkça, özel sermayenin bu alandaki yatırımları da uyarılarak, imalat sanayine yönlenmesi sağlanmıştır. Bu bağlamda kamu kesiminin imalat sanayine ayrılan sabit sermaye yatırımlarının, özel kesim sabit sermaye yatırımlarının imalat sanayine ayrılan payı

üzerinde "içleme etkisi" [38]ne sahip olduğu söylenebilir (Günaydın, 2006: 192; Cural vd.,2012: 75).

Beşinci modelde OSSY değişkeninin MAN üzerinde negatif yönde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu durum beklentilerle uyum göstermemektedir. Bunun temel nedeni, Türkiye'de özel kesim sabit sermaye yatırımlarının, teknoloji düzeyi ve verimliliği yüksek yatırım malı üretimine kaymamış olmasıdır. Devletin koruyucu ve teşvik edici mekanizmasının da etkisi ile risk içermeyen, kar beklentisi yüksek imalat sanayi alanlarına yapılan yatırımlar, sanayileşme oranı üzerinde beklenen etkiye yol açamamıştır. Dayanıklı tüketim malları ve ara malları üretiminde hedeflenen artış gerçekleşmesine rağmen, yatırım malları açısından belirlenen hedeflere ulaşılması mümkün olmamıştır (Boratav ve Türkcan, 1994: 17-24; Şenses: 1989: 56; Başkaya, 1994: 132; Pamuk, 2015: 252). Tüketim malları sanayi imalat sanayi açısından göreli önemini korumuştur (Boratav ve Türkcan, 1994: 20-22). Tüketim malları sanayilerindeki yatırım ve üretim artışının daha fazla olması dengeli kalkınmayı engelleyen bir unsur olmuştur (Küçük, 1978: 364). İmalat sanayi içerisinde tüketim mallarının göreli önemini koruması ve oluşan dışa bağımlı yapı sermaye malı üretiminin yetersizliğini göstermektedir. Ölçek altı kapasite ile üretim yapılması ve müdahalecilik ile oluşan koruyucu yapı, teknoloji üretimine olan ihtiyacın, dolayısıyla bu doğrultuda oluşacak toplumsal talebin sınırlanmasına yol açmıştır (Günce, 1981: 129; Göker, 2002: 12).

Özel kesimin imalat sanayine yaptığı yatırımlardaki yavaşlamanın en önemli nedenlerinden biri, ithal ikamesi sürecinde yaratılan kapasitenin, 1980 sonrasında daha yüksek bir kullanım düzeyinde çalıştırılmasıdır. Ayrıca reel faiz oranlarındaki yükseklik, özel sermayeyi yatırım konusunda temkinli olmaya yöneltmiştir. Yatırım çekingenliğinin bir nedeni de süregelen makroekonomik koşullardır. İstihdamı ve ihracatı artırmak, teknolojiyi yenilemek ve uygun ölçekte kapasite yaratmak sabit sermaye yatırımı gerektirdiğinden, yatırımların düşmesi sanayileşme üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır (Sönmez, 2003: 179-180).

---

[38] Çekme, artırma ya da tamamlama etkisi olarak da ifade edilmektedir.

Türkiye'de iktisat politikası süreçlerinde, tutarlılık ve süreklilikten uzak bir yapılanmanın oluştuğu görülmektedir. Bu durum özel kesim üzerinde önemli bir belirsizlik unsuru yaratmıştır. Devletin müdahale mekanizması, özel sektörün spekülatif faaliyetlere yönlenmesinde etkili olmuş, bu durum sanayi bilincinin gelişmesinde engel teşkil etmiştir (Buğra, 1990: 58; Aktan, 2000: 25; Buğra, 2007: 160-161). Sonuç olarak, Türk girişimcilerin, teknolojik ürün yeniliği yaparak ve verimliliği yükselterek rekabet üstünlüğü sağlamaya çalışan Schumpeteryan anlamda girişimci olmadıkları ileri sürülebilir (Buğra, 2007: 299). Daha çok devletle doğru ilişkiler kurarak belirsizlikler karşısında tedbirli olmak, aynı zamanda devletin sağladığı fırsatları değerlendirerek, kısa dönemli spekülatif kazanca odaklanmak ve ticareti sanayiye öncelemek ya da risk içermeyen sınai alanlara yönelmek, tipik bir girişimci davranışı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum Türkiye'de sanayileşme sorunsalının çözümü için gerekli en mühim unsurun, sanayi kültürünün içselleştirilmesi meselesinin aşılamadığını göstermektedir (Üşür, 2003: 36). Devletin, sanayileşme hedeflerini benimseme ve özel kesime benimsetebilme potansiyelinin düşük olması, sanayileşme önündeki en büyük engeli teşkil etmiştir[39] (Şenses, 1993: 538).

Devlet müdahaleciliğinin bu davranış biçimini destekleyici etkileri olmuştur. Küreselleşme süreci ile birlikte dış dünyadan yansıyan rizikoların artmasıyla Türkiye'de girişimcilerin ve sermayenin devlet tarafından korunması gerekliliği hissedilmiş, karşılaşacakları risklerin azaltılması gerektiği düşünülmüştür. Bu çerçevede zarar eden bazı büyük kuruluşların Hazine ya da belirli kamu teşebbüslerine devredilmesi, finansal risklerin devlet tarafından üstlenilmesi, vergi erteleme, düşük faizli kredi tahsisi gibi uygulamalar gözlenmiştir (Kazgan, 2009: 226-229).

1980 yılı programının sektör önceliklerinin bir yansıması olarak kamu yatırımları, ulaştırma, haberleşme ve enerji sektörlerinde yoğunlaşmıştır. Özel kesim

---

[39] Doğu Asya ülkelerinin sanayileşme konusundaki başarıları, devletin sanayileşme stratejisini uzun vadeli bir perspektif ile sürdürme konusundaki kararlığı ve bu süreçte oynadığı belirsizliği azaltıcı rolü üzerinden açıklanmaktadır (Johnson, 1987: 17; Öniş, 1991:111-112; Yeh, 2008: 35). Doğu Asya ülkelerinde devlet müdahalesinin oynadığı bu rolün aksine, Türkiye'de devlet müdahalesi, belirsizlik unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Bu belirsizliklerden biri, devlet müdahalesinin meşru sınırları ile ilgili, diğeri ise temel makroekonomik değişkenlerin değerleri konusunda sağlıklı bir bilgiye ulaşılmasındaki zorluklardan kaynaklanmıştır (Buğra, 2007: 45).

yatırımları ise konut sektörü üzerinde yoğunlaşmış, özellikle ihracata yönelik sektörlerde yapılan yatırımlar beklenen gelişmeyi göstermemiştir (Şenses, 1989: 56; Rittenberg, 1991: 155; Boratav ve Türkcan, 1993, 24-26; Yentürk, 2003: 40-41; Kazgan, 2009: 143)[40]. Özel kesim imalat sanayi alt sektörleri yatırımları serisi endekslendiğinde, 1989 yılı sonu itibariyle, 1977 yılı yatırımlarının altında kaldığı gözlenmektedir. İmalat sanayi yatırımlarında gözlenen düşme eğilimi, özellikle kamu kesiminin bu sektörden çekilmesinden kaynaklanmıştır. Kamu kesiminin bu sektörden çekilmesi çekme etkisinin ortadan kalkmasına yol açmıştır. İmalat sanayi yatırımlarının düşüş eğilimi, ihracat dönük rekabet gücü yüksek alanlarda daha fazla olmuştur (Boratav ve Türkcan 1993: 12). Yükselen faiz oranları özellikle imalat sanayindeki girişimcileri, kapasitelerini yeni yatırımlarla genişletmek yerine, kurulu kapasitelerden azami ölçüde yararlanmaya zorlamıştır (Kırım, 1990: 42).

1980'li yıllarda gerçekleşen üretim artışı, yoğun teşvikler, düşük reel ücret politikası, önceki yıllarda yapılan yatırımların üretim kapasitesini artırıcı etkileri ile gerçekleşmiştir. Ancak tüm bu uygulamalar, sabit sermaye yatırımlarının, yapısal dönüşümü sağlayacak nitelikteki kritik sektörlerde yoğunlaşmaması sebebi ile sürdürülebilir kılınamamıştır (Yeldan, 2012: 71). Yüksek reel faiz ve devalüasyon uygulamaları nedeniyle sermaye yatırımlarının maliyetinin artması, ayrıca enflasyon ortamının yol açtığı belirsizlik, sanayi sermayesinin yatırım eğilimini olumsuz yönde etkilemiştir (Boratav ve Yeldan, 2001: 5-6). Hatta imalat sanayindeki atıl kapasite 1988 yılına gelindiğinde tükenmiş olmasına rağmen, sabit sermaye yatırımları ihracat artışına temel oluşturacak imalat sanayi kesimlerine yönelmemiştir (Yentürk, 2003: 40; Kazgan, 2009: 143). Bu durum imalat sanayinde sürdürülebilir bir sabit sermaye birikiminin sağlanmasını engellemiştir. (Yeldan, 2012: 45). Dönemin hemen sonunda kabul edilen ABYKP bu yönde önemli bir tespiti içermektedir. Planda kamu sektörünün imalat sanayinden çekilmeye devam edeceği, dolayısıyla özellikle ihracata dönük sektörlerde, özel kesimin daha fazla özendirilerek sanayileşmedeki rolünün artırılması gerektiği vurgulanmaktadır (DPT, 1989: 2-3).

---

[40] İhracatçılar arasında yapılan bir anket ile ihracatçıların yaklaşık yarısının ihracata yönelik yatırım yaptığı, yapılmış olan yatırımların ise yaklaşık % 78'inin mevcut yatırımları yenileme amacı taşıdığı ortaya konulmuştur (İSO, 1988)..

Özel kesimin yatırım kararlarında önemli faktörlerden biri de finansal olanaklar olmuştur. Türkiye'de 1962-1982 dönemi için yapılan bir yatırım fonksiyonu tahmini, kredi olanaklarını, yatırımlar için en önemli belirleyici unsur olarak göstermektedir. Türkiye'de hem kredi olanaklarının zayıflığı, hem de 1980 sonrası uygulanan yüksek faiz politikasının kredi maliyetlerini artırması, finansal olanakları sınırlandırmıştır. İmalat sanayine ayrılan orta ve uzun vadeli kredi hacmi artırılamamıştır (Caprio ve Kunt, 1997: 176). Ayrıca kredi ve teşvik belgelerinin dağılımında sektör öncelikleri değişmiş, ağırlık merkezi ticaret ve hizmet sektörü olmuştur. Planlı dönemin başlarında, yatırım teşviklerinden yaklaşık % 90 oranında pay alan imalat sanayi, 1989 yılı itibariyle % 48,4 oranında pay alabilmiştir. Yatırım teşviklerinden hiç pay alamayan hizmetler kesiminin payı ise 1989 yılı itibariyle % 33,4 olmuştur (Duran, 1998: 212). Kamu kesiminin artan bütçe açıklarını finanse etmek amacı ile finansal piyasalara girerek, yüksek oranlarda borçlanması da, özel kesimin fon kısıtlaması ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Süregelen yüksek enflasyon önemli bir belirsizlik unsuru olmuş, üretken yatırımları engellemiştir. TÜSİAD'ın 1986 yılında üyeleri arasında yaptığı ankette, sabit sermaye yatırımlarını en olumsuz etkileyen faktörün yüksek faiz oranları olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Faiz oranlarını, ekonomik-politik istikrarsızlık ile kredi olanaklarının yetersizliği izlemektedir (TÜSİAD, 1987: 121).

Türkiye'de teşvik-koruma sistemi sektör öncelikli bir biçimde işlerlik kazanamamış, ithalata ve iç piyasaya bağımlı bir sınai yapının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kısa vadeli hedeflere dönük popülist ve sübvansiyonist politikalar, verimi düşük kesimler ile dinamik kesimler arasında olması gereken hassas dengelerin kurulmasını engellemiştir (TÜSİAD, 1992: 79). Uygulanan ekonomik model, mevcut sınai yapıyı dış pazara yöneltmekte başarılı olmuş, ancak bu atılımı sürekli kılacak yatırım dinamizmini sağlayamamıştır. Bu durum ekonominin ve sanayinin uzun vadeli büyüme performansı açısından belirli sakıncalar içermektedir. Uzun vadeli hedeflere işlerlik kazandırılması için devlet ve özel kesim arasında örgütlenmiş bir işbirliği gerekli görülmektedir. Bu durum geleceğe dönük belirsizliği azaltacak bir unsurdur.

SONUÇ

İktisat literatüründe müdahaleciliğin temel gerekçelerinin ortaya konulması, devlet müdahaleciliğinin meşruiyetinin artmasını sağlamıştır. Tarihsel nedenlerle kapitalist gelişme sürecine geç giren Türkiye ve benzeri ülkelerde, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında müdahaleci uygulamalar sıklıkla görülmeye başlanmıştır.

Türkiye'de devletçilik-liberalizm ekseninde uygulanan iktisat politikası seçenekleri, devletin iktisadi bir aktör olarak ön planda olduğunu gözler önüne sermektedir. Devlet, Cumhuriyetin ilk zamanlarından itibaren kapitalist gelişim sürecinin en temel öğesi olmuştur. Üstlendiği bu konumu, tarihsel süreçte farklı işlevler yüklenerek, özel kesimin gelişimi için kullanmıştır. Farklı bir ifade ile Türkiye'de devlet müdahaleciliğinin, özel kesimi güçlendirecek şekilde yapılandırıldığı görülmektedir.

Türkiye'de 1960'lı yıllarda devlet müdahaleciliğinin somutlaşma biçimi planlama olmuştur. Planlama, toplumu, sanayileşmiş bir toplum olarak yeniden yapılandırmayı hedefleyen bir uygulama olmuştur. Planlama uygulamasındaki temel amacın sanayileşme olduğu, uygulamaya konulan ilk dört planda açıkça belirtilmiştir. İncelenen plan dokümanlarının tümünde sıklıkla vurgulanan bir diğer hedef ise, özel kesimin güçlendirilmesi olmuştur.

Planlama uygulamasının kurumsallaşma süreci, DPT'nin kurulması ile başlamıştır. DPT'nin kuruluşu ve BBYKP'nının hazırlanış sürecinde görev alan ilk plancılar, planlama anlayışında devletin 'yönlendirici' niteliğinin öne çıkmasını savunmuştur. Böyle bir anlayış ile hazırlanan BBYKP devlet merkezli bir bakış açısı taşıdığı yönünde eleştirilmiştir. Planlama uygulaması, siyasi iradenin etki alanına girmiş, özel kesim için ''yol gösterici'' niteliği vurgulanarak devam ettirilmiştir. Bu açıdan Türkiye'de uygulanan planlama modeli, devlet merkezli bir yapılanmayı barındırmamaktadır.

"İthal İkameci sanayileşme stratejisi'' planlama modelinin kurumsallaşmasından, 1980 yılına kadar geçen sürede, iktisat politikalarının temel

omurgasını teşkil etmiştir. İthal ikamesine dayanan sanayileşme politikası ile planlamanın temel mantığına uygun olarak, özel kesim gelişim göstermiştir. Ayrıca bu gelişim süreci Holding yapılanması ile kurumsallaşarak sürekliliğini sağlamıştır. Özel kesime sağlanan finansal desteklerdeki artış, holdingleşmenin hızlanması için yapılan yasal düzenlemeler ve TÜSİAD'ın oluşumu, planlama deneyiminin merkeziyetçilikten ve katı bir yönlendiricilikten uzak nitelikler taşıdığını, devlet ve özel kesim arasındaki ilişkinin uzlaşmacı bir çerçevede devam ettiğini göstermiştir. 1980 sonrası uygulanan ihracata dönük sanayileşme modelinde ise özel kesimin ekonominin en temel öğesi olduğu açıkça belirtilmiştir. DBYKP ile imalat sanayi alanında belirlenen hedef ve düzenlemeler çoğunlukla uygulanmamış, DBYKP gerçekleşme değeri en düşük plan olmuştur. BşBYKP ile sanayileşme hedefi birincil önceliğini kaybetmiş; bir diğer hedef, sınai teşebbüs ve uygulamaların özel kesime devri hedefi ilk sıraya taşınmıştır..

Türkiye'de devlet müdahaleciliğinin imalat sanayi üzerinde etkinliğinin araştırıldığı bu çalışmada, beş farklı model kurulmuştur. Kliometri yöntemi ile elde edilen bulgular devlet müdahaleciliğinin imalat sanayi üzerinde etkili olmadığını göstermiştir. Modele ilişkin bulgular tarihsel çıkarımlar ile de desteklenmiştir.

Birinci modelde, devlet müdahaleciliğini temsilen kullanılan kamu sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayinin payı ile kamu imalat sanayi katma değeri yıllık değişim değerinin büyüme üzerinde olumlu bir etki yaratmadıkları gözlenmiştir. Bu durum, devlet işletmeciliği modelinin iktisadi büyümeyi desteklemediğini göstermektedir. Bu sonuca yol açan temel sebep, devlet işletmelerinin pragmatik bir düşüncenin ürünü olarak, piyasada faaliyet gösteren özel kesime ait firmalara destek sağlama amacını taşımalarıdır. Devletin büyük başlangıç sermayesi gerektiren alanlarda yatırım yapması ve ara malı üreterek özel kesime ucuz girdi temin etmesi, sermaye birikimine katkı sağlayıcı yönlerini oluşturmaktadır.

İkinci modelde, kamu kesiminin ekonomideki payı arttıkça, iktisadi büyüme üzerinde negatif bir etki yarattığı gözlenmektedir. Bu durumun temel sebeplerinden biri, kamu harcamalarının artmasıyla birlikte, kaynakların etkin ve verimli kullanım eğiliminin azalmış olmasıdır. Türkiye'de kamu harcamalarının artması ile birlikte

gerçekleşen kamu borçlanma gereğindeki artış, faizlerin ve enflasyon oranının artmasına yol açmıştır. Bu durum yatırımcılar açısından belirsizlik unsuru yaratarak, yatırım kararlarını olumsuz etkilemiştir.

Üçüncü modelde, 1963-1989 dönemi boyunca, imalat sanayi üzerinde sıklıkla kullanılan müdahale araçlarının imalat sanayi üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Kamu sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayinin payı, ihracata uygulanan vergi iade oranları, yatırım teşvik belgeleri içerisinde imalat sanayinin payı ve dışa açıklık oranının sanayileşme üzerinde olumlu bir etkiye yol açmadıkları gözlenmiştir. Türkiye'de müdahale araçları genel olarak, yapısal dönüşümü sağlayacak reformlar yerine parasal önlemlere dayanmaktadır. Bu önlemler sanayileşmeye dönük sorunların kısa vadede çözülmesini sağlamakta, sanayileşmeyi sağlayacak yapısal dönüşümü gerçekleştirmekten uzak kalmaktadır.

Dördüncü modelde, devlet müdahaleciliğinin özel sermayeyi imalat sanayine yönlendirme konusundaki etkinliği analiz edilmiştir. Kamu sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayinin payı ile ihracata uygulanan vergi iade oranlarının özel kesim tarafından yapılan sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayine ayrılan payı artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Beşinci modelde, imalat sanayine ayrılan özel kesim sabit sermaye yatırımlarının, imalat sanayi üzerindeki etkinliği araştırılmıştır. Özel kesim tarafından yapılan yatırımlarda, imalat sanayine ayrılan payın artmasının sanayileşme üzerinde olumlu bir etki yaratmadığı tespit edilmiştir. Bu beklenmeyen sonuç, imalat sanayine yapılan yatırımların niteliği ile ilgilidir. Özel kesim tarafından yatırımlar, ileri teknoloji içeren, rekabet gücü yüksek yatırım malı üretimine kaymamıştır. Bu durum devlet ve özel kesim arasında süregelen uzlaşmacı ilişkiden kaynaklanmaktadır. Özel sermaye kesimi, devletin sunduğu koruma ortamının etkisiyle risk almaktan kaçınmış, sürdürülebilir bir sanayileşme modeli oluşturulması yönündeki katkısı sınırlı kalmıştır.

Uygulanan model, devlet müdahaleciliğinin sanayileşme üzerinde etkili olmadığını göstermektedir. Bu sonuca yol açan temel nedenlerden biri, yapısal dönüşümü sağlayacak reform önerilerinin uygulanamamış olmasıdır. Müdahale

araçları kısa vadeli hedeflere dönük parasal tedbirlere yönelmiştir. İmalat sanayinin geliştirilmesine dönük olarak uygulanan parasal tedbirler arasında, yatırım teşvikleri, döviz kuru politikaları, faiz düzenlemeleri, selektif kredi uygulamaları, döviz kıtlığının çözümünde kullanılan döviz tahsisi uygulaması ve çeşitli finansal ürünler bulunmaktadır. Yüksek enflasyon ortamında kullanılan bu müdahale araçlarının reel anlamda etkilerinin zayıf kaldığı görülmüştür. Ayrıca içinde bulunulan siyasi istikrarsızlık ortamında, gerektiği şekilde uzun vadeli uygulanamamaları da reel etkilerinin yetersiz olmasına yol açmıştır. Bu durum yapısal bir dönüşümün sağlanamamasına sebep olmuştur. Türkiye'de sanayi müdahaleciliği selektif bir zemine oturtulamamıştır. Sektörel proje uygulaması yerine, makro dengelerin sağlanması anlayışı temel hedef haline gelmiştir.

Türkiye'de devletin yarattığı aşırı koruma mekanizması ve denetim zafiyeti, müdahaleciliğin zayıf noktalarını oluşturmaktadır. Devletin sanayileşme sürecinde sermayeye karşı üstlendiği koruyucu ve destekleyici nitelik, sermaye gruplarının sanayileşme sürecindeki davranışlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Sermaye açısından, devletin sunduğu imkânlardan en iyi şekilde yararlanma, dolayısıyla bürokrasi ile iyi ilişkiler kurma çabası ağır basmıştır. Bu çaba rekabetçi ve teknoloji düzeyi yüksek bir üretim yapısı kurma kaygısının üzerine çıkmıştır. Dolayısıyla Türkiye'de devlet müdahalesi ile etkin bir sanayileşme bilinci yaratılamamış, üreticileri uluslararası alanda rekabete zorlayacak bir politika çizgisi takip edilememiştir. Kısa dönemli kar maksimizasyonuna yönelik sınai ve ticari faaliyetler, sanayileşmede sürekliliği sağlayacak rekabet ve verimlilik hedeflerinin önüne geçmiştir. Bu durum sanayileşmenin uzun vadeli bir perspektifle ele alınmadığını göstermektedir.

Türkiye ekonomisinde devlet toplum ilişkileri bağlamında süreklilik gösteren belirgin unsurlar bulunmaktadır. Bunların başında, devletin özel kesim ile olan kurumsal ilişkisinden kaynaklanan özellikler gelmektedir. Ayrıca devletin kendi müdahale sınırlarını ele alış biçimi ve tarihsel olarak bu müdahaleyi azaltma çabası yine süreklilik taşıyan unsurlar arasında gösterilebilir. Bu çaba, yasal ve kurumsal düzenlemelerin tümünde belirgin biçimde yansımıştır. Cumhuriyet sonrasında, en katı devletçiliğin uygulandığı 1930'lu yıllarda bile gerçekleştirilmek istenilen kalıcı yapısal dönüşümün 'piyasa ağırlıklı bir ekonomi' olduğu düşüncesi pek çok

kurumsal metinde açıkça dile getirilmiştir. Özel sermaye sınıfı, böyle bir iktisadi ortamın oluşturulmasında en önemli aktör konumunda bulunmaktadır. Bu sınıfı yaratma çabası, Cumhuriyet dönemi ile belirgin bir süreklilik içinde, planlı dönemin de en önemli amacını teşkil etmiştir. Planlama ile birlikte öne çıkarılan temel amaç sanayileşme olmasına rağmen, sermaye sınıfı yaratma kaygısı, sanayileşme kaygısının önüne geçmiştir.

İncelenen beş kalkınma planında, planların hazırlık aşamalarında başvurulan kaynakların neler olduğu konusunda bilgi eksikliği olduğu anlaşılmaktadır. Bu hususta özellikle sanayileşmiş ülkelerin model olarak alınması ve bu ülkelerin uyguladıkları politikaların belirtilmesi yol gösterici olabilirdi. Aynı zamanda önemli bir metodolojik eksiklik olarak, planlarda, tasarlanan projelerin hayata geçirilmesi konusunda detaylı bir yol haritasına rastlanmamaktadır. Bir diğer önemli konu ise plan ve öngörülerden özel kesimin bilgi sahibi olması durumudur. Özel kesim ve devlet arasında bilgi alışverişi sağlayacak ve özel kesimi yönlendirecek kurumsal bir yapılanma bulunmamaktadır. Özellikle ÜBYKP döneminden itibaren kalkınma planlarına olan güvenin azaldığı söylenilebilir. Planların hazırlık aşamasında yapılan, özel kesimin de katılımının sağlanarak görüşlerinin alındığı toplantıların sona ermesi, ayrıca özel kesime ait kurumsal örgütlerin planlara karşı olan yaklaşımları bu durumun en güçlü kanıtlarını teşkil etmektedir. Güvenin azalması konusu siyasi istikrarsızlıkların da bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. İmalat sanayinde küçük ölçekli bir üretim yapısı hâkim iken, devletin büyük sermayeyi destekleyici uygulamaları da bu güven ilişkisinin zedeleyici unsurlarından birini oluşturmaktadır.

Planlama döneminde hedefler ve uygulama sonuçları, belirgin bir kurumsallaşma çabasının varlığına işaret etmektedir. Gelişmekte olan ülkeler arasında planlamayı ilk uygulayan ve bu anlamda önemli bir model olan Türkiye'de imalat sanayinin geliştirilmesine dönük pek çok düzenleme göze çarpmaktadır. Uygulama sonuçlarına göre, hem beş yıllık kalkınma planlarında hem de yıllık icra planlarında, bu düzenlemelere dönük eleştirilere ve yapılandırma çabalarına rastlanmaktadır. Ancak bu konuda daha başarılı ülke modellerine bakıldığında, planlamanın uygulanış sürecinde kullanılan müdahale araçlarındaki bazı eksikler göze çarpmaktadır. Eğitim ve teknoloji politikalarının yetersizliği, etkin bir denetim

mekanizmasının yokluğu, sektör seçici politikalar ve köklü şartlılık ilkesinin uygulanmaması bu eksiklerin başında gelmektedir.

Bu çerçevede devlete düşen önemli rol, geleneksel müdahale araçları yanında, planlı sistem içerisinde köklü değişimler yaratabilecek farklı müdahale araçlarını uygulamaya koyabilmektir. Devletin imalat sanayi üzerindeki müdahaleleri açısından en büyük istikrarsızlıklarından biri, teknolojik gelişimin öneminin sürekli vurgulanmasına rağmen, teknoloji geliştirme dinamizminin zayıf kalmış olmasıdır. Uygulanan politikalar incelendiğinde, teknoloji ve eğitim alanlarına dönük, köklü değişimi sağlayabilecek nitelikte uygulamaların yetersizliği dikkat çekmektedir. Müdahale kapsamında, bilim ve teknoloji planlaması açısından etkin bir uygulama geliştirilememiş, önemli ipuçları verecek bir yönlendirme yapılamamıştır. Bu hedefe dönük yapılandırılan bazı kurumlarda, sürecin devamlılığını sağlayacak olan denetim ve koordinasyon mekanizması sağlanamamıştır. Ayrıca sanayi ve kurumlar arasında organik bir bağ kurulamamıştır. Dolayısıyla yapılan yasal ve kurumsal düzenlemelerin uygulamaya yansıyan belirgin bir sonucu olmamıştır. Türkiye'de bilim ve teknoloji konusu siyasî gündemde gerektiği kadar yer almamıştır. Bu durumun temel sebebi, teknoloji yaratılması hususunda güçlü bir toplumsal talebin ortaya çıkmamasıdır. Hem siyasi otorite hem sanayi kesimi bu sorunu sahiplenmemiştir.

Makroekonomik politikalar açısından istikrar sağlayamayan bir ülke olarak Türkiye'de, sağlıklı bir mali kesimin oluşması da mümkün olmamıştır. Devletin mali sektöre müdahalesinin sanayileşme hedefini gerçekleştirmekten uzak kaldığı görülmektedir. Planların esnek ve sağlam bir finansman kaynağı bulunmamaktadır. Projelerin, mali yönleri hakkında yeterli niceliksel ve niteliksel bilgi olmadan tasarlandığı görülmektedir. Mali kesimle ilgili yapısal sorunlar, kamu kurumları arasında gerçekleştirilecek bir işbirliği ile ele alınmamıştır. Yapılan mali reformlar, kamu kesimi açıklarının kapatılması hedefini taşımıştır. İmalat sanayine ayrılan orta ve uzun vadeli finansman olanakları artırılamamıştır.

Planlı dönem, sanayileşmeye ilişkin yapısal dönüşümün belirli bir süre içinde gerçekleştirilmesi temel amacını taşımıştır. İktisadi gelişmeler ve iktisat disiplini içerisinde belirginleşen ayrımlar çerçevesinde, bu hedefin önceliğini yitirdiği

gözlenmektedir. Planlama uygulaması, kurumsallaşma aşamasında, yönlendirici niteliği ağır basan, uzun vadeli stratejiler temelinde oluşturulan ve ileri teknoloji kullanan bir sanayileşme modelini hedeflemiştir. Planlamanın siyasetin etki alanına girmesi, diğer bir ifade ile politik yetki odaklarından bağımsız tasarlanamaması, etkinliğinin azalmasına sebep olmuştur. İktisat politikalarını sanayileşme hedefi doğrultusunda bütünleştirip tutarlı hale getiren, sanayileşme sorununu uzun vadeli bir perspektif üzerinden ele alan bir yapı kurulamamıştır. Buna karşın, döneme göre değişen amaçlar doğrultusunda, kısa vadeli hedefler üzerine odaklanan bir politika çizgisi takip edilmiştir.

Devlet önderliğinde gerçekleştirilecek aktif bir sanayileşme stratejisinin en önemli unsuru, rekabet gücü yüksek bir üretim yapısının oluşturulmasıdır. Böyle bir üretim yapısını mümkün kılacak temel faktör ise modern teknoloji oluşumuna ait dinamiklerin sistemli biçimde izlenmesidir. Türkiye'de devlet müdahaleciliğinin 1963-1989 döneminde bıraktığı tarihsel izler, ulusal teknolojik yeteneklerin geliştirilmesi yönündeki çabaların yetersizliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu döneme ait gelişmeler, sanayileşme ve teknoloji atılımını gerçekleştirme sürecinde, benzeri politik hataların izlenmemesi gerektiği yönünde günümüze ışık tutmaktadır.

KAYNAKÇA

Acınöroğlu, Serkan, (2009). "Genel Olarak Vergi Teşviklerinin Ekonomi Üzerine Etkinliği". **International Journal of Economic and Administrative Studies,** Year:1 Volume:1 Number:2: 147-168.

Adelman, Irma, (1999), The Role of Government in Economic Development, Working Paper, No. 890

Ağaoğlu, Ahmet, (1933). **Serbest İnsanlar Ülkesinde.** İstanbul: Sanayi Nefise Matbaası.

Ahmad, Feroz, (1980). Vanguard of a Nascent Bourgeoisie: The Social and Economic Policy of the Young Turks 1908-1918, **Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1071-1920.** (ed), Osman Okyar ve Halil İnalcık, Ankara: Meteksan Limited Şirketi

Ahmad, Feroz, (1999). **İttihatçılıktan Kemalizme.** çev. Fatmagül Berktay, 4.Basım, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Ahmet, Midhat, (1879). **Ekonomi Politik**. İstanbul: Kırkanbar Matbaası.

Akat, Asaf Savaş, (1993). **Alternatif Büyüme Stratejisi, İktisat Politikası Yazıları.** İstanbul: İletişim Yayınları.

Akbay, Muvaffak, (1943). ''İktisat ilminde Kanunlar ve Müdahalecilik''. **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 3, ss.379-392

Akçura, Yusuf, (1917). ''İktisadi Siyaset Hakkında''. **Türk Yurdu**, Cilt 12, Sayı: 12.

Akçura, Yusuf, (1981). **Yeni Türk Devleti'nin Öncüleri.** Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Aker, A., (1975). **12 Mart Döneminde Dışa Bağımlı Tekelleşme.** İstanbul: Sander Yayınları.

Akkuş, Turgay, (2008). **ÇTTAD**, VII/16-17, s.s. 119-141.

Aksoy, Şinasi (1993). "Turkish Experience with Privatisation: An Overview and Evulation". **Turkish Public Administration Annual,** 17-19: 39-54.

Aksoy, Şinasi, (1994). "Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri: Genel Bir Bakış". **Amme İdaresi Dergisi,** Cilt 27, Sayı 2.

Aksoy, Şinasi, (1998). "Yeni Sağ, Kamu Yönetimi ve Yerel Yönetim: Eleştirel Bir Yaklaşım". **Çağdaş Yerel Yönetimler,** Cilt: 7, Sayı: 1.

Aktan, Coşkun Can, (2003). **Değişim Çağında Devlet**. 1.Basım, Konya: Çizgi Kitabevi.

Aktan, Coşkun Can, (1996). "21. Yüzyıl, Türkiye ve Sivil Toplum". **Liberal Düşünce,** Sayı: 2.

Aktan, Oğuz, (2000). **Türk İşadamı ve İşletmesi**. Ankara: Gündoğan Yayınları.

Aktan, Oktan, "GATT ve AT Mevzuat Karşısında Türkiye'nin İhracatı Özendirme Politikası". **Sektörel Gelişmeler, III. İktisat Kongresi**, DPT, 192.

Aktaş, Cengiz, (2000). ''5 Nisan 1994 Ekonomik İstikrar Programı Öncesi ve Sonrası İthalat Fonksiyonu Katsayılarının Değişip Değişmediğinin Belirlenmesi''. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 5(2):13-20.

Akyıldız, H., (Mayıs 2006). "Freudçu, Liberal ve Marksist Kişilik Kuramlarının Türevi Olarak Toplum, İktisat ve Siyaset Teorileri". **Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Cilt:6, Sayı:11, S:1-23.

Amin, Samir, (1974). "Accumulation on a World Scale: A Critique of the Theory of Underdevelopment". **Montly Review Press,** 2 vols.

Amin, Samir, (1991). Eşitsiz Gelişme. (Çev.: A. Kotil), İstanbul: Arba Yayınlar.

Alanso, William, (2013). *''Urban and Regional Imbalances* in Economic Development''. Economic Development and Cultural Change, The University of Chicago Press, (http://www.jstor.org/stable/1152580).

Albayrak, M. (2007). "Demokrat Parti Döneminde Milli Korunma Kanunu Uygulamaları (1955-1960)". **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 67-68-69, Cilt: XXIII, ss.1-20.

Âli İktisat Meclisi, (Ankara 1933). **Türkiye'de Sanayi Nasıl Teessüs ve İnkişaf Edebilir? No:12**. Başvekâlet Müdevvenat Matbaası.

Alkan, H., Atilla Doğan (İstanbul 2010). **Osmanlı Liberal Düşüncesi, Ulum-i İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası.** Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Alkın, Erdoğan, (İstanbul 1975). "Türkiye'de İhracatın Gelişmesine ve Özendirme Tedbirlerine Genel Bir Bakış''. **Türkiye İhracatında Gerileme Sebepleri ve Buna Karşı Alınacak Tedbirler Panel Serisi, İktisadi Araştırmalar Vakfı**.

Alkın, Erdoğan, (Ankara 1981). ''Kur Politikası''. **Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri, II. İktisat Kongresi,** D.P.T. Yayın No: 1783.

Alpar, Cem, (1980). **Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**. Ankara: Turhan Kitabevi.

Alp, Tekin, (1936). **Kemalizm**. *İstanbul*: Cumhuriyet Gazetesi Matbaası.

Altıntaş, Mustafa, (1978). "Türkiye'de Planlı Kalkınma ve Uygulama Sonuçları". **Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Muğla İşletmecilik Yüksek Okulu Yayını,** No: 2.

Altunç, Ö., F., (2010). "Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisine Bir Bakış: Türkiye, 1979-2003". **Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF Dergisi,** 25, 1, 25-39.

Altunç, Ö., F., Bilge Şentürk (2010). "Türkiye'de Özel Yatırımlar ve Kamu Yatırımları Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi: Sınır Testi Yaklaşımı". **Muğla Üniversitesi Maliye Dergisi**, Sayı. 158, ss. 531-546.

Amsden, A., (1989). ***Asia's Next Giant*: South Korea and Late Industrialization**. Newyork: Oxford University Press.

Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, (1991). Ankara Üniversitesi Basımevi, Sayı 8.

Apak, Kemalettin, (1952). **Türkiye'de Devlet Sanayi ve Maadin İşletmeleri.** İzmit: Selüloz Basımevi.

Arıcanlı, T., Dani Rodrik (1990). "An Overview of Turkey's Experience with Economic Liberalisation and Structural Adjustment". **World Development**, Vol.18, No.10, ss 1343-1350.

Arın, T., "Kapitalist Düzenleme, Birikim Rejimi ve Kriz (II): Azgelişmiş Kapitalizm Ve Türkiye" . **11. Tez Kitap Dizisi 3**, İstanbul: Uluslararası Yayıncılık.

Arısoy, İbrahim, (2005). "Türkiye'de Sanayileşme ve Temel Göstergeler Açısından Sanayinin Gelişimi". **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi**, CİLT: 14 / SAYI: 1.

Arısoy, İbrahim, (2005). "Wagner Ve Keynes Hipotezleri Çerçevesinde Türkiye'de Kamu Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi". **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 14, Sayı 2, s.63-80.

Arrighi, G., Jessica Drangel (1986). "The Stratification of the World-Economy: An Exploration of the Semiperipheral Zone". **Review,** X: 9–74.

Arslan, N., T., (2010). "Klasik-Neo Klasik Dönüşüm Süreci: "Yeni Kamu Yönetimi". **C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,** 11(2): 21-38.

Artan, S., Metin Berber (2004). "Kamu Kesimi Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Çoklu Ko-Entegrasyon Analizi". **Cumhuriyet Üni. İİBF Dergisi,** Cilt:5, Sayı: 2, ss. 13-29.

Arın, Tülay, (1987). "Genel Teori"nin 50. Yılı Dolayısıyla Keynes ve Keynesçilik". **İktisat Dergisi,** Sayı: 268.

Aslanoğlu, Erhan, (2000). "*Spillover* Effects Of Foreign Direct Investments On Turkish Manufacturing Industry". **Journal of International Development,** Volume 12, Issue 8, pages 1111–1130.

Aslan, Onur Ender, (1998). "Devlet Planlama Teşkilatı: *1980 Sonrası* Dönüşüm". **Amme İdaresi Dergisi,** Ankara, Cilt 31, Sayı 1, 103-123.

Asteriou, D., S., G., Hall (2016). **Applied Econometrics**. Palgrave MacMillan.

Aşıkoğlu, Rıza, (1988). **Türkiye'de Yatırım Teşvik Tedbirleri.** Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 278.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. (1959). Cilt.2, Ankara: Türk İnkilap Tarihi Enstitüsü Yayınları.

Atiyas, İzak, Burak Oder (2008). **Türkiye'de Özelleştirmenin Hukuk ve Ekonomisi**. Ankara: Tepav Yayınları.

Aysan, M., A., (1980). **100. Doğum Yıldönümünde Atatürk'ün Ekonomi Politikası.** İstanbul Üniversitesi Yayınları, Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü Yayın No: 8.

Balassa, B., (1980). "The Process Of Industrıal Development And Alternatıve Development Strategıes". **Essays In Internatıonal Fınance,** No. 141, Prınceton Unıversıty, Princeton.

Barker, J.,M., (1951). **Türkiye Ekonomisi Kalkınma Programı İçin Tahlil ve Tavsiyeler. Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasının Türkiye Hükûmeti ile Biliştirak Finanse Ettiği Heyetin Raporu.** Ankara: Akın Matbaası.

Barlow, Robin, Fikret Şenses (1995). "The Turkish Export Boom: Just reward or just lucky?". **Journal of Development Economics,** Vol. 48: 111-133.

Barro, R.,J., (1991). "Economic Growth in a Cross Section of Countries". **Quarterly Journal of Economics,** 106, pp. 407-444.

Başar, Ahmet Hamdi, (1932). "İnkılâp ve Kadro Ş.S.Beyin Eseri Münasebetile". **Kooperatif Dergisi** (iç.), 6. Sayı.

Başar, Ahmet Hamdi, (Ekim 1933). "Türk Devletçiliği ve Himayeci Ferdiyetçilik". **Kadro Dergisi,** 22. Sayı, s. 46.

Başar, Ahmet Hamdi, (1943). **Davalarımız.** İstanbul: Arkadaş Basımevi.

Başar, Ahmet Hamdi, (1946). "Hürriyet Buhranı". **İstanbul: Biz ve Dünya Serisi Yayınları,** İstihlak Kooperatifi.

Başar, Ahmet Hamdi, (1955). **Demokrasi Yolunda Nereye Gidiyoruz?.** İstanbul: Ekicigil Matbaası.

Başar, Ahmet Hamdi, (1960). **Yaşadığımız Devrin İç Yüzü.** Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Başar, Ahmet Hamdi, (1 Ocak 1963). **"Türkiye'nin Kalkınmasında Rota Tayini Meselesi".** Barış Dünyası

Başbakanlık Umumi Murakabe Heyeti, (1940). **Etibank 1939 Yılı Umumi Murakabe Heyeti Raporu**, Ankara.

Başbakanlık Umumi Murakabe Heyeti, (1942). **Etibank 1941 Yılı Umumi Murakabe Heyeti Raporu**, Ankara.

Başbakanlık Umumi Murakabe Heyeti, (1944). **Etibank 1943 Yılı Umumi Murakabe Heyeti Raporu**, Ankara.

Başbakanlık Umumi Murakabe Heyeti, (1945). **Etibank 1944 Yılı Umumi Murakabe Heyeti Raporu**, Ankara.

Başbakanlık Umumi Murakabe Heyeti, (1948). **Etibank 1947 Yılı Umumi Murakabe Heyeti Raporu**, Ankara.

Başbakanlık Umumi Murakabe Heyeti, (1949). **Etibank 1948 Yılı Umumi Murakabe Heyeti Raporu**, Ankara.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1942). **İstatistik Yıllığı (1940-1941).** Cilt 12, Ankara.

Bayraktutan, Y., İbrahim Arslan (2008). "Türkiye'de Sabit Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ko-Entegrasyon Analizi (1980-2006)". **KMU İİBF Dergisi,** 14, 1-12.

Bayülken, Yavuz, Cavit Kütükoğlu (2010). **Türkiye'de Kalkınma ve İstihdam Odaklı Sanayileşme İçin Planlama Önerileri.** TMMOB Makina Mühendisleri Odası, Yayın No: MMO / 534, Ankara.

Biber, Ahmet Emre, (2008). "Degişen Devlet Anlayışı, Müdahalecilik ve Piyasa Ekonomisi". **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** Cilt:1, Yıl:9, Sayı:16, ss.56-69.

Barber, William, (2009). **A History of Economic Thought.** Wesleyan University Pres.

Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi Başkanlığı, 18.06.1984, Sayı: 4484.

Bayraktar, Bayram, (1996)."Günümüzde Yeniden Degerlendirilmesi Gereken Bir Düşünür: Prens Sabahattin Bey". **Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 18, Sayı 29, ss.51-61.

Beaud, Michel, (2015). **Kapitalizmin Tarihi 1500-2010**. İstanbul: Yordam Kitap.

Berkes, Niyazi, (1972). ''Türkiye'de Üniversitelerde Okutulan İktisat Üzerine''. der. Fikret Görün, **Ekonomik Tarih ile Teori İlişkileri Açısından Türkiye'de Ekonomik Düşünün Evrimi**, Ankara: ODTÜ Yayınları.

Bleaney, M., Norman Gemmell, Richard Kneller (2000). "Testing The Endogenous Growth Model: Public Expenditures, Taxation And Growth Over The Long-Run". **Canadian Journal of Economics**, Volume 34, No: 1, 36-57.

Boratav, Korkut, (1974). **100 Soruda Türkiye'de Devletçilik**. İstanbul: Gerçek Yayınları.

Boratav, Korkut, (1983). "Türkiye'de Devletçilik". **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, cilt 2, İletişim Yayınları.

Boratav, Korkut, Ergun Türkcan (1994). **Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve Kit'ler.** Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Boratav, Korkut, (2003). **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002.** Ankara: İmge Kitabevi.

Boratav, K., Erinç Yeldan (2001-2002). **"Turkey,1980-2000: Financial Liberalization, Macroeconomic (In)-Stability and Patterns of Distribution".** http://yeldane.bilkent.edu.tr/B&YCEPA , PDF.

Boratav, Korkut, (2005). **1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**. Ankara: İmge Yayınları.

Boratav, Korkut, (2010). **Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye.** İstanbul: Yordam Kitap.

Bose, N., M., E., Haque, D., R., Osborn (2007). "Public Expenditure and Economic Growth: A Disaggregated Analysis for Developing Countries". **The Manchester School,** 75, 533- 556.

Bahmani-Oskooee, M., F., Niroomand (1999). "Openness and Economic Growth: An Empirical Investigation". **Applied Economics Letters,** 557-561.

Braudel, F., (2006). **Uygarlıkların Grameri.** (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: İmge Yayıncılık.

Buğra, Ayşe, (1990). "İş Yaşamındaki Belirsizliğin Siyasal Kaynakları". **Toplum ve Bilim**, Sayı,48- 49, s. 58.

Buğra, Ayşe, (2005). **İktisatçılar ve İnsanlar**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Buğra, Ayşe, (2007). **Devlet ve İşadamları**. (Çev. Fikret Adaman), 5.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Buğra, Ayşe, Osman Savaşkan (2015). **Türkiye'de Yeni Kapitalizm; Siyaset, Din ve İş Dünyası.** (Çev. Bülent Doğan), 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bunchanan, J., M., (1984). Politics without Romance: A Sketch of Positive Public Choice Theory and Its Normative Implications. Ed: J.M. Bunchanan, R. D. Tollison. **The Theory of Public Choice II.** United States of America: TheUniversity of Michigan Press.

Cafoğlu, Ahmet, (1986). **Sanayi Politikaları ve Planlı Dönemde İmalat Sanayine Etkileri**. Basılmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, FBE.

Caprio, Gerard, Aslı Demirgüç Kunt (August 1998). ''The Role of Long-Term Finance: Theory and Evidence''. **The World Bank Research Observer,** vol. 13, no. 2 ss.171–189.

Celasun, Merih, Dani Rodrik (1989). "Debt, Adjustment, and Growth: Turkey," Book IV of J. Sachs and S. Collins (eds.), **Developing Country Debt and Economic Performance: vol. 3, Country Studies Indonesia, Korea, Philippines, Turkey, Chicago and London,** University of Chicago Press.

Celasun, M., (1994). ''Trade And Industrialisation in Turkey: Initial Conditions, Policy And Performance in the 1980s''. Trade Policy and Industrialization in Turbulent Times. edited by Gerry Helleiner, Routledge, London.

Cem, İsmail, (1970). **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi.** İstanbul.

Chang, Haa Joon, (2004). **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü.** (Çev. T.A.Onmuş), İstanbul: İletişim Yayınları.

Chenery, Hollis B., (1955). "The Role of Industrialization in Development Programmes", **The Economics of Underdevelopment**, Ed: A. N. Agarwala and S. P. Sing, New York: Oxford University Press.

Chenery, H., S. Robinson, M. Syrquin (1986). **Industrialization and Growth: A Comparative Study**. New York: Oxford University Press

Chung Young-lob, (2007). **South Korea In The Fast Lane: Economic Development And Capital Formation**, New York: Oxford University Press.

Cline, W., (2015). **Estimates of Fundamental Equilibrium Exchange Rates,** Washington: Peterson Institute for International Economics.

Coats, A.,W., (2005). **On The History Of Economic Thought**, Taylor& Francis e-library.

Colclugh, C., Manor J. (1993). **States or Markets? Neoliberalism and the Development Policy Debate,** Oxford: Clarendon Pres.

Cumhuriyet Gazetesi, 24 Ağustos, 1967.

Cumhuriyet Gazetesi, 6 Haziran 1969.

Çakmak, Hatice Karaçay, (2004). "Dış Ticaret Politikalarının Yatırım Harcamaları Üzerine Etkisi: Türkiye İmalat Sanayi Örneği". **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 31: 113-131.

Çavdar, Tevfik, (1983). ''Devralınan İktisadi Miras''. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 4.cilt, İstanbul: İletişim Yayınları.

Çavdar, Tevfik, (1983). "Cumhuriyet Döneminde Türk İktisat Düşüncesi". **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 4.cilt, İstanbul: İletişim Yayınları.

Çavdar, Tevfik, (2003). **Türkiye Ekonomisinin Tarihi**. İmge Kitabevi, Ankara.

Çevikbaş, R., (2006). "Yönetimde Etik ve Yozlaşma". **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 20 (1), 265-289.

Çelebi, Işın, (1991). **Dışa Açık Büyüme ve Türkiye**, İstanbul: E Yayınları.

Çiller, Tansu, (1983). **Dünyada ve Türkiye'de Kur Politikaları ve Sorunları**. İstanbul: İSO Yayınları, No: 3.

Çiller, Tansu, Mehmet Kaytaz (1989). **Kamu Kesimi Açıkları ve Enflasyon**. İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 11.

CHP Yedinci Kurultay Tutanağı. (1948). Ankara: Ulus Basımevi.

Cural, M., E., Eriçok, V., Yılancı (2012). "Türkiye'de Kamu Yatırımlarının Özel Sektör Yatırımları Üzerindeki Etkisi: 1970-2009". **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt. 12, Sayı. 1, ss. 73-88.

Dardot, Pierre, Laval Christian (2012). ***Dünyanın Yeni Aklı*** **Neoliberal Toplum Üzerine Deneme**. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Dav'er, Abidin. (18 Mayıs 1946). "Yeni Sanayi Hamlemize Dair", **Cumhuriyet Gazetesi.**

De Long, J.,B., L., Summers (1991). "Equipment Investment and Economic Growth". **Quarterly Journal of Economics**, 106 (2): 445-502.

Devrim, Fevzi, (1996). **Kamu Maliyesine Giriş**. İzmir: Anadolu Matbaacılık Limited Şirketi.

Demir, Ömer, (1996). **Kurumcu İktisat**. İstanbul: Vadi Yayınları.

Demirci, Fatih, (2006). "Kadro Hareketi ve Kadrocular". **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 15, 35-54.

Derin, Haldun, (1940). **Türkiye'de Devletçilik**. İstanbul: Çituri Biraderler Basımevi.

Derviş K., Robinson S., (1978). "The Foreign Exchange Gap, Growth and Industrial Strategy in Turkey: 1973-1983". **World Bank Staff Working Paper,** No. 306.

DESİYAB, (1983). **Türk Sanayinin Dünü, Bugünü ve Yarını.** Ankara.

Dos Santos,T., (1970). "The Structure Of Dependence". **American Economic Association**, 231-236.

Devlet Planlama Teşkilatı, (1963). **1. Beş Yıllık Kalkınma Planı.** Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı, (1968). **2. Beş Yıllık Kalkınma Planı.** Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı, (1968b). **Genel ve Katma Butce, Döner Sermaye ve İktisadi Devlet Teşekkülleri Yatırımları,** T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Ankara, Yayın No: 545.

Devlet Planlama Teşkilatı, (1973). **3. Beş Yıllık Kalkınma Planı.** Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı, (1973). **Yeni Strateji ve Kalkınma Planı, Üçüncü Beş Yıl.** Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı, (1978). **Tümosan, Taksan, Temsan, Testaş ve Gerkonsan Özel İhtisas Komisyonu Raporu.** Ankara: DPT Yayınları.

Devlet Planlama Teşkilatı, (1979). **4. Beş Yıllık Kalkınma Planı.** Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı, **4. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979 Yılı Programı.** Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı, (1982). **"Yatırımların ve İhracatın Teşviki Özel İhtisas Komisyonu Raporu"**. DPT Yayın, No: 1872, Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı, (1982). "1982 Yılı Yatırım Projeleri". **DPT Yayın,** No: 1807.

Devlet Planlama Teşkilatı, (1984). **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.** Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı, (1984). **Teşvik Uygulama Başkanlığı Faaliyet Raporları.** Ankara: DPT Yayınları.

Devlet Planlama Teşkilatı, (1985). "DPT V. Beş Yıllık Plan Destek Çalışmaları:1, V. Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Gelişmeler 1972-1983". **DPT Yayın**, No: 1975, Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı, (1989). **Küçük Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu.** Ankara: DPT Yayınları.

Devlet Planlama Teşkilatı, (1990). **Döviz Kazandırıcı Faaliyetlerin Teşviki Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu.** Ankara: DPT Yayınları

Devlet Planlama Teşkilatı, (1991).**Türkiye'de Planlama ve Serbest Piyasa Ekonomisi.** Ankara: DPT Yayınları.

Devlet Planlama Teşkilatı, (1995).**Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.** Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı, (1996). **Sanayileşme Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu.** Ankara: DPT Yayınları.

Devlet Planlama Teşkilatı, (2000). **Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu.** Ankara: DPT Yayınları.

DTM, (2002). **Türkiye'nin İhracat Stratejisi.** Ankara.

Duran, M., Sungur, (1998). "Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998)". **Hazine Müsteşarlığı, Araştırma ve İnceleme Dizisi**, Ankara.

G., S., Drori, J., W., Meyer, H. Hwang (2006). **Globalization and Organization: World Society and Organizational Change.** Oxford: Oxford University Press.

Dugger, W., (1987). "An Institutionalist Theory of Economic Planning", **Journal of Economic Issues.**

Easterly, W., S., Rebelo, (1993). "Fiscal Policy And Economic Growth: An Empirical İnvestigation". **Journal Of Monetary Economics,** vol.32, pp.417-58.

Ebner, Alexander, (2006). "Institutions, Entrepreneurship, And The Rationale Of Government: An outline of the Schumpeterian Theory Of The State". **Journal of Economic Behavior & Organization,** Vol. 59 497–515.

Ecevit, Bülent, (1964). "Sosyal Politika'', **İktisadi Kalkınmanın Sosyal Meseleleri,** İstanbul, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti.

Edwards, Sebastian, (1993). "Openness, Trade Liberalization and Growth in Developing Countries". **Journal of Economic Literature,** vol. 31 (3), pp. 1358-93.

Eğe, Ahmet, A., (2002). **OECD Ülkelerinde Yenilik Sistemleri ve Türkiye İçin Durum Değerlendirmesi**. Ankara, DPT-Uzmanlık Tezleri.

Eğilmez, Mahfi, (2008). **Küresel Finans Krizi.** İstanbul: Remzi Kitabevi.

Eker, Aytaç, (1994). **Maliye Politikası (Teori, İlkeler ve Yöntemler).** Ankara: Takav Matbaacılık Yayıncılık.

Ekiz, Cengiz, (2009). Türkiye'de Kamu Girişimciliğinin Ve İdari Reformun Kökenleri, Akyıldız, Necat; Aydın, Saadet; Erençin, Arif; Güzelsarı, Selime; Sağıroğlu, Aytemur Nuran (der.) **18. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Kamu Yönetiminde Reform**, Ankara: TODAİE, s.87-102

Ekzen, Aykut, (1981). "Kamu İktisadi Kuruluşlarının Yeniden Düzenlenmesi Yaklaşımları ve Dördüncü Beş Yıllık Plan'ın Politikaları". **ODTÜ Gelişme Dergisi,** Özel Sayısı.

Eralp, Atila, (1981). "Türkiye'de İzlenen İthal İkameci Kalkınma Stratejisi ve Yabancı Sermaye". **Odtü Gelişme Dergisi,** Özel Sayısı, 613-633.

Ercan, Fuat, (1995). **Gelişme Yazını: Eleştiriler ve Yeni Perspektifler, Gelişme İktisadı: Kuram, Eleştiri, Yorum.** İstanbul: Beta Yayınları.

Ercan, Hakan, (2000). **Açık Ekonomi, İstikrar Tedbirleri ve Sıcak Para**. No:642 Ankara: Türkiye MPM Yayınları.

Erder, Necat, (2010). Türkiye'nin İlk Planlama Deneyimi, **''Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980''** içinde, (ed.) Ergun Türkcan, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 229-243.

Eroğlu, Nazmi, (2008). **İttihatçıların Ünlü Maliye Nazırı Cavid Bey.** İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Erol, İbrahim, (1992). "Ekonomi Açısından Devlet ve Piyasa". **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,** Cilt: 47, Sayı: 3, ss.145-155.

Ertek, T., (1984). **Sanayileşmede Ölçek Sorunu ve Türkiye.** İstanbul: ISO Yayını.

Ertel, N., (1986). "Beş Yıllık Kalkınma Planlarının Amaçları ve Araçları: Karşılaştırmalı İnceleme". **Türkiye Ekonomisi ve Türk Ekonomi İlmi,** M.Ü Yayınları. ss, 155-163.

Escobar, A., (1992). 'Planning', in W. Sachs (ed.), **The Development Dictionary**. London: Zed Books, pp. 132–45.

Eser, Uğur, (1993). **Türkiye'de Sanayileşme.** Ankara: İmge Kitabevi.

Eşiyok, B.A., (2001). **Türkiye Ekonomisinde Sabit Sermaye Yatırımlarının Gelişimi Ve İhracatın Yapısı**, Ankara.

Ertüzün, Tevfik, (1976). ''*İthal İkamesi* Ve Sınırları''. **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 36, Sayı: 1-4, 153-181.

Evans, P. B. & Sewell, W. H. (2013). Neoliberalism: Policy regimes, international regimes, and social effects. Hall, Peter A. & Lamont, Michèl. **Social**

Resilience in the Neo-Liberal Era. Cambridge: Cambridge University Press. pp. 35-68.

Filho, Fernando, Paula Luiz Fernando, (2003). ''The Legacy of the Real Plan and an Alternative Agenda for the Brazilian Economy''. **Investigación Económica**, Vol. LXII, n. 244, abril-junio, pp. 57-92.

Fölster, Stefan and Magnus Henrekson (2001), "Growth effects of government expenditure and taxation in rich countries". **European Economic Review** 45(8), 1501- 1520

Frank, Andre Gunder, (1966). ''The Underdevelopment Of Development''. **Montly Review**, XVII (September), 17-31.

Friedman, M. (1953). **Essays in Positive Economics**. University of Chicago Press, Chicago & London

Friedman, M. (1975). Unemployment versus Inflation? An Evolution of Phillips Curve, **IEA,** Lecture, No.2

Friedman, M., R. Friedman (1988). **Kapitalizm ve Özgürlük**, (Çev: D.Erberk ve N. Himmetolu), İstanbul: Altın Kitaplar.

Fukuyama, Francis, (2005). **Devletin İnşası**, (Çev. Devrim Çetinkasap), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Galbraith, J.K., (2004) **İktisat Tarihi**, (Çev.: Müfit Günay), İstanbul: Dost Yayınları

Gevgilili, Ali, (1987). **Yükseliş ve Düşüş**. Istanbul: Baglam Yayinevi.

Gevgilili, Ali, (1989). **Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar**, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Gilpin, Robert, (2001). **Global Political Economy**. Prınceton Unıversıty Press.

Goldin, Claudia, (1995). ''Cliometrics and the Nobel''. **The Journal of Economic Perspectives**, Vol. 9, No. 2, ss. 191-208.

Gönel, Feride Doğaner, (1997). ''Sanayileşmede Planlamanın Rolü: Güney Kore-Türkiye Deneyimine Genel Bakış''. **İktisat İşletme ve Finans**, Haziran 1997, 5-18

Göze, A., (1986). **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**. İstanbul: Beta Yayınları.

Gözler, Kemal, (2001). **Anayasa Hukukuna Giriş.** Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

Gözler, Kemal, (2007). **Devletin Genel Teorisi**. Bursa: Ekin Yayınları.

David Greenaway, Wyn Morgan, Peter Wright, (2002). ''Trade liberalisation and growth in developing countries''. **Journal of Development Economics** Vol. 67 229–244

Gujarati, Damodar N, (2004). **Basic Econometrics**. Mc Graw-Hill, Fourth Editions.

Gül, Songül Sallan, (2004). **Sosyal Devlet Bitti, Yasasın Piyasa**. İstanbul

Güleç, Kemal, (1994). **Türkiye'de ve Dünya'da Teknolojik Gelişmeler.** Ankara: DPT.

Gülfidan, Ş., *(1993). **Big Business** and* **The** *State* in ***Turkey: The Case of TUSIAD**, İstanbul: Boğaziçi University Press*

Günaydın, İ. (2006). Türkiye'de Kamu ve Özel Yatırımlar Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Analiz. **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 20(1): 177-195

Güriş, Selahattin, (2010). **Ekonometri-Temel Kavramlar**, İstanbul: Der Yayınları

Gürkan Aydın, (1979). **Ekonomik Gelişme ve Sorunları**. Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, No: 129.
Güvemli, O., (1981). Türkiye'de Sanayi Özendirme ve Yönlendirme Politikaları. **İkinci İktisat Kongresi Bildiriler Kitabı,** Cilt 1, İzmir, 445-464.

Güvemli, Oktay, (1993). **Yatırım Projelerinin Düzenlenmesi ve Değerlendirilmesi.** İstanbul: Proje Danış Yayınları No: 1.

Gwartney, James, Bloc k Walter ve Lawson Robert, (1996). **Economic Freedom of the World: 1975-1995**. Vancouver: Fraser Institute.

Gwartney, J., Holcombe, R. and R. Lawson. (1998), "The Size and Functions of Government and Economic Growth", **Joint Economic Committee Study**, April.

Hansen, Bent, (1991). **The Political Economy of Poverty, Equity, and Growth:** ***Egypt and Turkey***. Oxford: Oxford University Press for the World Bank.

Hall P., (1989). **The Political Power of Economic Ideas**. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Hall, John Ikenberry, (2000). **Devlet**, Ankara: Doruk Yayınları

Hayek, F.A.,(1978). ***New Studies in Philosophy*, Politics, Economics and the History of Ideas.** Chicago: The University of Chicago Press,

Hayek,F.A., (2012). **Hukuk Yasama ve Özgürlük**, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları

Hayek,F.A., (1999). **Kölelik Yolu**, Ankara: Liberte Yayınları.

Hepaksaz, E., (2007). ''Kamu Tercihi Ve Anayasal İktisat Teorisi Perspektifinden Anayasal Mali Reform''. **Finans Politik&Ekonomik Yorumlar**, 44 (514), 89-109.

Hirschman A.O., (1959). **The Strategy of Economic Development**. New Haven.

Hirschman A.O., (1968). "The Political Economy of Import-Substituting Industrialization in Latin America." **The Quarterly Journal of Economics,** 82, no. 1, 1–32.

Havrylyshyn, Oli (1987). "Evidence of Differences Between *South-South and South*-North Trade," Oli *Havrylyshyn* (der.) Exports Of Developing Countries : How Direction Affects Performance. World Bank Symposium, 23-41

İktisat Vekâleti Sanayi Tetkik Heyeti, (1936). **İBYSPİ**. Ankara: Başvekalet Matbaası.

İnan Afet, (1973). **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı**. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

İncekara Ahmet, (1986). ''1980'den Sonra İhracatın Artımına İhracat Taahhütlü Krediler ve İhracatta Vergi İadesi Araçlarının Rolü''. İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt 44, Sayı 1-4, 303-313.

İncekara, Ahmet, (1995). **Türkiye'de Teşvik Sistemi**. İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 1995-10.

İnönü, İ. (1933). "Fırkamızın Devletçilik Vasfı". **Kadro Aylık Fikir Mecmuası** (Tıpkı Basım 19- 36. Sayıları 1933- 1934).(Kasım 2011), Cilt 2, Sayı 22. İstanbul: İleri Yayınları.

İktisadi Devlet Teşekkülleriyle müesseseleri ve iştirakler hakkında Kanun, (1964). TC Resmi Gazete, 11662, 21.3.1964

İstanbul Sanayi Odası, (1988). **"1988 Yılı İhracat Durumu ve Anket Sonuçları"**. İstanbul.

Han, Ergül, (1978). **Türkiye'de Sanayileşme Süreci ve Stratejisi**. Eskişehir: İ.T.T. Akademisi Yayını.

Hayami, Yujiro, (2003). 'From Washington Consensus to the *Post-Washington*Consensus: Retrospect and Prospect'. **Asian Development Review**, Vol.20, No.2.

Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2003), **1923-2003 Türkiye Ekonomisi, Cumhuriyetin 80.Yılı Özel Sayısı.** Ankara.

J.Hobson ve L.Weiss, (1995). **Devletler ve Ekonomik Kalkınma**. Ankara: Dost Yayınları.

Herslag, Z.Y., (1995). "Atatürk'ün Devletçiliği", **Türkiye'de Devletçilik** (İç.), Nevin Coşar (Der.), İstanbul: Bağlam Yayınları, s. 207-218

Hiç, Mükerrem, (1972). ''Montaj Sanayiinde İstihdam ve Ücretler''. **Sosyal-Siyaset-Konferanslari-Dergisi,** , cilt 24 sayı:1, 19-44.

Hutchison, Terence Wilmot, (1966). **A Review Of Economic Doctrines 1870-1929**. Clarendon Press, Oxford.

Hunt, E.K., (2002). **İktisadi Düşünce Tarihi**, Ankara: Dost Kitapevi.

Jacobson Robert, (1992). ''The Austrian School of Strategy''. **Academy Of Management Review**, Vol.17, No:4, 782-807.

James, William E. ve Fujita, (1989). ''Natsuki Import Substitution and Export Promotion in the Growth of the Indonesian Industrial Sector''. ***ASEAN Economic Bulletin,*** Vol. 6, No. 1 (JULY 1989), pp. 59-70

Jenkins, R., (1991). ''The Political Economy of Industrialization: A Comparison of Latin American and East Asian Newly Industrializing Countries''. Development and Change, Volume 22, Issue 2, ss. 197–231.

Jessop, Bob, (1993). ''*Towards a Schumpeterian workfare State*?'' **Studies in Political Economy,** 40, Spring.

Jessop, B. (2001) "State Theory, Regulation and Autopoiesis: Debates and Controversies", Capital and Class, **Autumn 2001** vol. 25, no. 3, 83-92.

Jin, Jang C. (2003) "Openness And Growth In North Korea: Evidence From Time-Series Data". **Review Of International Economics**, 11(1), Ss. 18- 27

Johnson, Chalmers, (1987). ''Political Institutions and Economic Performance: The Government-Business Relationship in Japan, South Korea, and Taiwan'' , **The Political Economy Of The New Asian Industrialism** içinde, (ed.) Frederic C. Deyo ., 136-164, New York: Cornell University Press.

Kalem, Ali, (1995). **Türkiye'deki Kamu Yatırımlarının Özel Sektör Yatırımlarına Etkisinin İncelenmesi.** T.C. Kalkınma Bakanlığı, Yayın No: 2922, Ankara.

Kalkınma Bakanlığı, (2015). **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2014)**, Ankara.

Kalyuzhnova, Yelena ve A Nygaard, Christian, (2011). ''Special Vehicles of State Intervention in Russia and Kazakhstan''. **Comparative Economic Studies**, Volume 53, Issue 1, pp 57–77.

Kapp, K. William, (1976). ''The Nature and Significance of Institutional Economics'', **Ktklos**, Vol. 29, Fasc. 2, 209-232.

Karabıçak, Mevlüt, (2013). ''Türkiye'de Uygulanan Ekonomik Teşvik Politikalarının Boyutu, Ulusal, Bölgesel ve Yerel Kalkınma Üzerine Olası Etkileri''. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.18, S.3, s.263-280.

Karaman, Deniz, (2001). **Cavid Bey ve Ulum-i İktisaddiye ve İçtimaiye Mecmuası**. Ankara: Liberte Yayınları.

Karaoğlu, Ömer, (2013). ''İktisadi Düşünce Tarihimizde Bir Sayfa: Mecmua-i Fünun''. **Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries),** Cilt/Volume: 8, Sayı/Number:1.

Karaosmanoğlu, Atila, (2010). ''DPT'nin Kuruluşu ve 21. Yüzyılda Planlama''. **Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980** içinde, (ed.) Ergun Türkcan, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 189-244.

Karluk, Rıdvan, (1997). **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Beta Yayınları.

Karluk, Rıdvan, (1981). **Türkiye'de İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası ve İhracatın Yapısal Analizi.** Eskişehir: EİTİA Yayın No: 237/158,

Kazgan, Gülten, (1978). "Türk Ekonomisinde 1927–1935 Depresyonu, Kapital Birikimi ve Örgütleşmeler". **Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunlar Sempozyumu 14–16 Ocak 1977**, İstanbul: İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Derneği Yayınları.

Kazgan Gülten, (1985). **Büyük Sermaye Gruplarının Türkiye Ekonomisindeki Yeri, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** İletişim Yayınları, Cilt:9,

KAZGAN Gülten, Yeni ekonomik Düzen'de Türkiyenin Yeri, Altın Kitaplar Yayınevi, 1994

Kazgan, Gülten, İktisâdi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2006

Kazgan, Gülten, (2009). **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi.** İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4.Baskı.

Kepenek, Yakup, (1990). **Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomimisi**. Ankara: Verso Yayınları.

Yakut, Kepenek, Nurhan Yentürk, (2005). **Türkiye Ekonomisi.** İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kepkep, Naci, (1983). "Kadro Hareketi Açısından Kemalist Ekonomi". **Prof. İbrahim Yasa'ya Armağan**, Ankara, 43–56.

Keskinkılıç, Erdoğan, (1998)."Kadrocularda Devletçilik". **Toplumsal Tarih**, 58: 34–37.

Kessler, Gernard, (1949). ''Zonguldak ve Karabükteki Çalışma Şartları''. **İçtimaî Siyaset Konferansları**, İstanbul, Kitap : II.

Keyder, Çağlar, (1984). "İktisadi Gelişimin Evreleri". **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** 4. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları.

Keyder, Çağlar, (1990). "Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politiği". (çev. Nail Satlıgan), **Geçiş Sürecinde Türkiye**, der. Irvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak, İstanbul: Belge Yayınları

Keyder, Çağlar, (1995). **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar.** 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları

Keynes, J. Maynard, (1926). "The End of Laissez Faire''. **In J.M. Keynes, Essays in Persuasions**, New York: Harcourt, Brace, & Go.

Keynes, J. Maynard, (1967). **The General Theory of Employment, Interest and Money.** 7. Edition, London: Macmillan.

Keynes, J. Maynard, (1980). **İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi**, (çev. Asım Baltacıgil), İstanbul: Minnetoğlu Yayınları.

Kim Linsu, Dahlman Carl, (1992). ''Technology Policy for Industrialization: An integrative framework and Korea's Experience'', **Research Policy** 21(1992), s.437-452.

Kindleberger, C. P. (1967). **French Planning**, in M. F. Millikan (ed.): National Economic Planning. National Bureau of Economic Research, Columbia University Press.

Kırım A., (1990). **Türkiye İmalat Sanayinde Teknolojik Değişim**, Ankara: TOBB.

Kjellstrom, Sven B., (1990). ''Privatization in Turkey''. **Policy, Research, and External Affairs working papers**, no. WPS 532. Country Operations. Washington, DC: World Bank.

Kneller, R., M.F. Bleaney, N. Gemmell (1998). ''Growth, public policy and the government budget constraint: evidence from OECD countries''. **School of Economics University of Nottingham Discussion Paper**, no98/14.

Kneller, R., M.F. Bleaney, N. Gemmell, (1999). ''Fiscal Policy And Growth: Evidence From Oecd Countries''. **Journal Of Public Economics**, vol.74, 171-90.

Knight,M., N. Loayza, D. Villanueva, (1993). ''Testing the Neoclassical Theory of Economic Growth: A Panel Data Approach Malcolm''. *Staff Papers (International Monetary Fund)* Vol. 40, No. 3, pp. 512-541.

Knowles, Stephen, Garces Arlene, (2000). ''Measuring Government Intervention and Estimating its Effect on Output: With Reference to the High Performing Asian Economies''. **CREDIT Research Paper**, No: 00/14.

Korum Uğur, (1977). **Türk İmalat Sanayi ve İthal İkamesi: Bir Değerlendirme**. Ankara: Üniversitesi SBF Yayın No: 408.

Kök, R., (2000). **İktisadi Düşünce Kavramlarının Analitik Evrimi.** İzmir: Anadolu Matbaacılık.

Köker, Levent, (2000). **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**. İstanbul: İletişim Yayınları

Köse, A., Erinç Yeldan, (1998) "Dışa Açılma Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dinamikleri: 1980-1997". ***Toplum ve Bilim,*** Yaz, s. 45-67.

Krueger, Anne O. , (1974). ***Foreign Trade Regimes*** **and Economic Development: Turkey**. NBER, Columbia University Press, New York

Krueger, A., Tuncer, B. (1980). ''Estimating Total Factor Productivity Growth in a Developing Country''. **World Bank Staff Working Paper**, No. 242, Washington, D. C.

Krueger A.O., and Tuncer B., (1982). "An Empirical Test of the Infant Industry Argument". **American Economic Review**, 72, 1142-52.

Kubo, Y., De Melo, J., Robinson. S. & Syrquin, M., *(1986).* ''*Interdependence* and Industrial Structure''. **Industrialization and Growth, A Comperative Study.** Ed. Chenery, H., *Robinson*, S. Syrquin, M., Oxford University Press.

Kueh, Jerome Swee-Hui and Puah, Chin-Hong and Wong, Chiew Meu, (2008). ''*Bounds Estimation for Trade Openness and Government Expenditure Nexus of ASEAN-4 Countries''*. **Munich Personal RePEc Archive**.

Kuhn, Thomas, (1991). **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**. (çev. Nilüfer Kuyaş), İstanbul: Alan Yayıncılık.

Kuruç, Bilsay, (1988). **Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1929–1932).** Ankara: AÜSBF Yayınları.

Kutlu, Erol, (2009). **İktisadi Büyüme ve Kalkınma.** Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kutlu, Erol, (1990). ''Devletçilikten Liberal Oluşuma Yönelen Türkiye Ekonomisi''. **Eskişehir Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C.VIII, S.1-2.

Kuyucuklu, Nazif, (1986). **Türkiye İktisadı**. İstanbul: Beta Basım Yayım.

Lall, Sanjaya, (1998). ''Technology and Trade by Developing Countries: Recent Trends and Implications for Turkey''. **ERC/METU International Conference on Ecenomics II**, Ankara.

Lall, Sanjaya (2000), "Turkish Performance in Exporting Manufactures: A Comparative Structural Analysis" . **QEH Working Paper:47**, London.

Laufenburger, H., (1941). **İktisadi Sahada Devletin Müdahalesi.** (Çev: Zekai Apaydın), İstanbul: Ahmed İhsan Matbaası.

Lee, Jong-Wha, (1996). ''Government Interventions and Productivity Growth''. **Journal of Economic Growth,** Vol. 1, No. 3, pp. 391-414.

Leipziger, Danny M., (1988). ''Industrial restructuring in Korea''. ***World Development,*** Volume 16, Issue 1, Pages 121-135.

Levy, Jonah, (2006). **The State After Statism: New State Activities In The Age Of Liberalisation**, Massachusetts: Harward University Press.

Lewis, Jeffrey D., Urata, Shujiro, (1983). Turkey, Recent Economic Performance And Medium-Term Prospects, 1978-1990, **World Bank Staff Workıng Papers**, Number 602, Washington, D.C., U.S.A.

Maliye Bakanlığı, (1962). **Türkiye Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Birleştirilmiş Rapor**, Ankara.

Mardin, Şerif, (1990). "Türkiye'de İktisadî Düşüncenin Gelişmesi". **Siyasal ve Sosyal**
Bilimler- Makaleler II, İletişim Yayınları.

Marx K., F. Engels F, (1983). **Selected Works in Three Volumes**. Moscow: Progress Publishers.

Marx K., F. Engels, (2003). **Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi**, Eriş Yayınları.

Mehmed Cavid Bey, (2001). **İktisat İlmi** (Çeviren: Sema Alpun Çakmak), Ankara: Liberte Yayınları.

Mehmet Cavid (1325), "Neşriyat ve Vekayi-i İktisadiye-5", **Ulûm-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası**, C.2, No.6, s.258-272

Meiners, R. E., C. Nardinelli, (1986). "What Has Happened to the New Economic History?" **Journal of Institutional and Theoretical Economics,** 14(2/3), 510–527.

Merrick, Thomas, (2004). ''Population, Development, and Planning in Brazil''. Population and Development Rewiev, vol: 2, No: 2, 1976, 181-189

Mill, J., (2004). ***Principles of Political Economy,*** *Indianapolis: Hackett Publishing.*

Milliyet Gazetesi, 16 Haziran 1930.

Milliyet Gazetesi, 15 Ağustos 1989.

Milner, H., (1999). ''The Polıtıcal Economy Of Internatıonal Trade'', **Annu. Rev. Polit. Sci.,** 2: 91–114.

Milor, Vedat, (1990). "The Genesis of Planning in Turkey". **New Perspectives on Turkey**, No:4, 1-30.

Ludwig von Mises, (2007). ''Economic Freedom and Interventionism'', **An Anthology of Articles and Essays**, liberty fund, Indianapolis.

Mokyr J., (2003). ''Mercantilism, the Enlightenment, and the Industrial Revolution''. http://faculty.wcas.northwestern.edu/~jmokyr/stockholm.PDF.

Morawetz, D., *(1978)*. ***Twenty*-five Years of Economic Development, 1950 to 1975.** Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.

Moreira, Adriano. (1959). ''Five-Year Development Plan for the Portuguese Territories''. **Civilisations Vol. 9, No. 2, pp. 223-228**.

Mutluer K., E. Öner, A. Kesik, (2009). **Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Mieko, Nishimizu, Sherman Robinson, (1983). **Trade Policies And Productivity Change In Semi-Industrialized Countries**. Development Research Department The World Bank.

Nishimuzu, M., Robinson, S., (1986). ''Productivity Growth in Manufacturing''. H.Chenery, vd.(der.), **Industrialization and Growth** içinde, s. 283-308, Oxford University Press.

Noble, G., (1998). ''Collective Action in East Asia: How Ruling Parties Shape Industrial Policy'', Cornell Studies in Political Economy. Ithaca: Cornell University Press.

Noriyuki, Yonemura, Hiroshi Tsukamoto (1992). ''Japan's Postwar Experience: Its Meaning and Implication for the Economic Transformation of the Former Soviet Republics''. Research Institute of International Trade and Industry (MITI/RI).

Dougles, North, (1994). ''Economic Performance Through Time''. **American Economic Review,** Vol. 84, No. 3. , pp. 359-368.

Nurkse, R., (1966). "Azgelişmiş Ekonomilerde Büyüme". (Çev: Tunca Toskay), **İktisadi Büyüme ve Gelişme: Seçme Yazılar**, No: 1193, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

O'Brien, Dennis P., (2003). "Classical Economics". **A Companion to the History of Economic Thought**. Warren J. Samuels, Jeff E. Biddle ve John B. Davis (Ed.), Madlen MA: Blackwell Publishing Limited.

O'Neill, John, (2001). **Piyasa: Etik Bilgi ve Politika**. (çeviri: Şen Süer Kaya), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Okay, Bilge, (1984). ''Beş Yıllık Kalkınma Planları''. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** İstanbul: İletişim Yayınları.

Okyar, Osman, (1995). "Devletçilik Kavramı". **Türkiye'de Devletçilik** (iç.), Nevin Coşar (Der.), s.189-206, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Orhan, Ayhan, (2009). ''Tek Partili Yılların Ekonomi-Politiği ve Kadro Hareketi''. **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** (17) 2009 / 1: 120 – 147.

Ölmezoğulları, Nalân, (2003). Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Öney, Erden, (1980). İktisadi Planlama. Ankara: Sevinç Matbaası.

Öniş, Ziya,. (1991). ''The Logic of the Developmental State''. Jouranl of Compapative Politics, 24(1), 109-126.

Öniş, Ziya, (1999), State and Market. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Öniş, Ziya, Fikret, Şenses, (2003). ''Rethinking the Emerging *Post-Washington. Consensus*: A Critical Appraisal''. ERC Working Paper in Economic, 03/09 November.

Ostry, Jonathan D., (1993). ''Selective Goverment Interventions and Economic Growth: ASurvey of The Asian Experience and its Applicability to New Zealand''. IMF Paper on Policy Analysis and Assesments, No: 93/17.

Özbey, Funda Rana, (1999). Bütünleştirilmiş Sanayileşme Stratejisi Çerçevesinde Türkiye'de Sanayileşmenin Değerlendirilmesi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1162.

Öztürk, İhsan, (1995). **Cumhuriyet Dönemi Sanayi Planlamasının Düşünce Kökenleri**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE.

Öztürk, Nazım, (2006). ''Ekonomide Devletin Değişen Rolü''. Amme İdaresi Dergisi, Cilt 39, Sayı: 1: 30-31.

Öztürk, Nazım, (2007). **Ekonomide Devletin Değişen Rolü: Piyasa Başarısızlığından Kamu Ekonomisinin Başarısızlığına**. İstanbul: Palme yayıncılık.

Luiz Carlos Bresser, Pereira Falk, (1990). ''*Inflation: are we next? : Hyperinflation and solutions in Argentina, Brazil*, and Israel''. **Brazıl's Inflatıon And The Cruzado Plan 1985-1988**, ed. Pamela S., 57-74.

Page, John, (1994). ''The East Asian Miracle: Four Lessons for Development Policy''. **NBER Macroeconomics Annual,** Volume 9, p. 219 – 282.

Pak, Namık Kemal ve Ergun Türkcan, (2000). ''Türkiye-Güney Kore Kalkınma ve Teknoloji Politikaları''. **Cumhuriyet Bilim ve Teknik**, 1 Temmuz 2000.

Pamuk, Şevket, (2007). **Osmanlı Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**. İstanbul: İletişim Yayınları.

Pamuk, Şevket, (2012). **Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme**. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Pamuk, Şevket, *(2013)*. "Son *İki Yüzyılda* Türkiye'de Gelirin Bölüşümü". **ODTÜ Gelişme Dergisi,** Cilt 40, Sayı 2, s. 297-316.

Pamuk, Şevket, (2015). Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Palley, Thomas, (2015). ''Milton Friedman's Economics And Political Economy: An Old Keynesian critique''. In: Robert Cord (ed.), **Milton Friedman: Contributions to Economics and Public Policy**, Oxford University Press.

Parasız, İlker, (2001). **Enflasyon, Kriz ve Ayarlamalar Dünyada ve Ülkemizde Kalkınma Makro Ekonomisi Sorunları**. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Patel, *S.*, J., *(1992)*. "In *Tribute To* The Golden Age Of The South's Development". **World Development**, vol. 20, issue 5, pages 767-777.

Pender, John, (2001). "From 'Structural Adjustment' to 'Comprehensive Development Framework':Conditionally Transformed?". **Third World Quarterly,** Vol. 22, No. 3, pp. 397-411.

Pieper, U,. L., Taylor, (1998). "The Revival of the Liberal Creed: The IMF, The World Bank, and Inequality in a Globalized Economy'', Globalisation and Progressive Economic Policy. (Der.D. Baker ve R. Pollini içinde), 37- 63, Cambridge: Cambridge University Press.

Pirler, Bülent, (1991). "AT ve Türkiye'de İşgücü Verimliliği, MPM". 1. Verimlilik Kongresi/ Bildiriler, Ankara.

Polanyi, Karl, (2001). ***The Great Transformation*: The Political and Economic Origins of Our Time**. Boston: Beacon Press.

Polanyi, Karl, (2011). **Büyük Dönüşüm.** (çeviri: Ayşe Buğra), 10. Baskı, İletişim Yayınları.

Popper, K., R., (1982). **Unended Quest: An Intellectual Autobiography**. Glasgow: Fontana CoHins.

Prebisch, R., (1984). **Five Stages in My Thinking on Development.** Pionners in Development, Oxford University Press.

Poulantzas, N., (1978). **State, Power, Socialism.** London: Verso.

Raico, Ralph, (1992). ''Liberalism, Marxism, and the State''. Cato Journal, vol. 11, issue 3, ss: 391-404.

Raico, Ralph, (2012). Classical Liberalism and the Austrian School. Alabama: Ludwig von Mises Institute

Rawls, J., (1972). **The Theory of Justice.** Oxford: Oxford University Pres.

Reich, R., (1991). **The Work of Nations. Preparing Ourselves for 21st Century Capitalisim.** New York: Knopf Publishing Group.

Renaud Denoix de Saint Marc, (2009). **Devlet**. Dost Yayınları.

Ricardo, David, (2001). **On the *Principles of Political Economy* and Taxation**. Kitchener: Batoche Books.

Rittenberg, L., (1991). "Investment Spending and Interest Rate Policy: the Case of Financial Liberalisation in Turkey". **Journal of Development Studies**, 27 (2): 151-167.

Resmi Gazete, (5.10.1960). Sayı: 10621.

Resmi Gazete, (16.10.1968). Sayı: 13002.

Resmi Gazete, (11.12.1972). Sayı: 14388.

Rodrik, D,. (1995). "Trade Strategy, Investment and Exports: Another Look at East Asia". **NBER Working Paper,** No. 5339, Cambridge: MA.

Rodrik, Dani., (2001). "The Global Governance of Trade- As if Development Really Mattered", **www.undp.org/poverty/docs/pov_global.**

Rodrik, Dani, (2009). **Tek Ekonomi Çok Reçete, Küreselleşme, Kurumlar Ve Ekonomik Büyüme**. İstanbul: Eflatun Yayınevi.

Rosenstein-Rodan P., N., (1966). "Doğu ve Güneydoğu Avrupa'nın Sanayileşme Problemleri". **İktisadi Büyüme ve Gelişme Seçme Yazıları**, İstanbul: İstanbul

Üniversitesi Yayınları.

Rostow, W., W., (1980). **İktisadi Gelişmenin Merhaleleri.** (Çev: Erol Güngör), İkinci

Baskı, İstanbul: Kalem Yayıncılık.

Röpke, Wilhelm, (1934)."Ekonominin Bugünkü Meseleleri". **İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Neşriyatı,** No:1.

Sabine, *G., (1950). **A History of Political Theory.** Newyork: Henry Colt Co Inc.*

Saçık, Sinem Yapar, (2008). "Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama (1980-2006)". **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.**

Sağlam, Serdar, (1994). "Türkiye'de Özel Teşebbüs Yaratma Düşüncesi ve Özel Teşebbüsün Gelişmesi 1839-1960". **Hacettepe Üniversitesi Sosyal. Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.**

T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, (1987). **1. Sanayi Şurası Yatırım Malları Sanayii Yönlendirme Planı Özet Raporu**. Ankara.

Santıso, Carlos, (2001). "Good Governance and Aid Effectiveness: The World Bank and Conditionality". **The Georgetown Public Policy Review**, Volume 7, Number 1, pp.1-22.

Samuels, Warren, *(1988). **Instituonal Economics.** Edward Elgar Publishing.*

Sánchez, O., (2003). "The rise and fall of the dependency movement: Does it inform underdevelopment today?". **Estudios Interdisciplinarios de America Latina y el Caribe**, 14(2).

Sattar, Zaidi, (1993). "Public Expenditure and Economic Performance: A Comparison of Developed and Low-Income Developing Economies". **Journal of International Development.** (5), No.1, 27-49.

*Savaş, Vural, (2000). **İktisatın Tarihi.** Siyasal Kitabevi.*

Say, Jean Baptiste, (2013). "*A Treatise on Political Economy* [1803]". **http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=274&chapter=38004&layout=html&Itemid=27.**

Saybaşılı, Kemali, (1986). **Devletin Ekonomiye Müdahalesi (1963-1985).** Ankara: Birey ve ToplumYayınları.

Saygılı, Şeref, (2003). "Bilgi Ekonomisine Geçiş Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dünyadaki Konumu". **Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Müdürlüğü,** Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

Schumpeter, Joseph A., (1974). ***Capitalism, Socialism, and Democracy.*** London: Unwın Unıversıty Books.

Schumpeter, J.,A., (2006). **History of Economic Analysis.**

Schumpeter, J.,A., (1991). "The Crisis of the Tax State", R. Swedberg (der.), **Joseph A. Schumpeter: The Economics and Sociology of Capitalism** içinde, N.JPrinceton: Princeton University Press, 99-140.

Serin, Necdet, (1963). **Türkiye'nin Sanayileşmesi.** Ankara: Sevinç Matbaası.

Serin, Necdet, (1981). "İhracatı Arttırma Politikası" . **2. Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri,** No: 1783, Ankara: DPT Yayını.

Seyidoğlu, Halil, (1982). **Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası.** Ankara: Turhan Kitabevi.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet, (1996). "Türkiye'de Liberalizmin Doğuşu ve Gelişmesi". **Liberal Düşünce**, sayı 2.

Sezen, Seriye, (1999). "Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye'de Planlama". **Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayın**, No: 293, Ankara.

Grımmer-Solem, Erık, Roberto Romani (1998). "The Hıstorıcal School, 1870-1900: a Cross-Natıonal Reassessment". **History of European Ideas,** Vol. 24, No: 4, pp. 267-299.

Stewart, D., (1980). ''Account of the Life and Writings of Adam Smith''. Edited by W. P. D. Wightman, ***Essays* on *Adam Smith*,** Oxford University Press.

Soyak, Alkan, (2003). "Türkiye'de İktisadi Planlama: Dpt'ye İhtiyaç Var Mı?". **Doğuş Üniversitesi Dergisi,** 4 (2), 167-182.
Soylu, Mehmet Adil, (1971). "Türkiye İhracatının Yapısı ve İhracatı Teşvik Tedbirleri". **Devlet Planlama Teşkilatı Dergisi**, Sayı: 11,Yayın No: DPT- 1061, 112-164.

Sönmez, Attila. (1967). "The Re-Emergence of the Idea of Planning and the Scope and Targets of the 1963-1967 Plan". **Planning in Turkey** içinde, derleyen S. İlkin ve E. İnanç. Ankara: ODTÜ Yayınları.

Sönmez, Sinan, (1994). "Kriz, Devlet Müdahalesi ve Özelleştirme". **Özelleştirme Tartışmaları** içinde, ed. Aykut Polatoğlu, İstanbul Bağlam Yayınları.

Stiglitz, J., (1996). "Some Lessons From The East Asıan Mıracle". **The World Bank Research Observer,** vol. 11, no. 2, pp. 151-77.

Stiglitz, J., (1998). "More Instruments and Broader Goals: Moving Toward the Post–Washington Consensus". **https://inef.uni-due.de/PolitikOn/Stiglitz.pdf.**

Strauss, T., (1998). "Is There Difference Between Developed and Developing Countries?". **Working Paper Series in Economic and Finance,** 275,4-22.

Streeten, Paul, (1966). "Dengesiz Büyüme". **İktisadi Kalkınma Seçme Yazıları,**

Ankara: ODTÜ İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.

Streeten, P., S., Burki, M., N., Hicks, Stewart F. (1981). **First Things First: Meeting Basic Human Needs in the Developing Countries.** Published for the World Bank, New York and Oxford: Oxford University Press.

Streeten, Paul, (1985). "A Problem to every solution: Development Economies Has Not Failed". **Finance and Development,** vol.22.

Suntum, Ulrich van, (2005). **The Invisible Hand: Economic Thought Yesterday and Today.** (çeviri: Caroline Hemingway), Newyork: Strauss Offsetdruck.

Svallfor, Stefan, (2010). "Policy Feedback, Generational Replacement And Attitudes To State İntervention: Eastern And Western Germany,1990—2006". **European Political Science Review,** 2:1, 119–135 & **European Consortium for Political Research.**

Şahbaz, A., (2014). "Sabit Sermaye Yatırımları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Panel Nedensellik Analizi". **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi,** Cilt: 7, Sayı: 1, s.1-12.

Şahin, Hüseyin, (2016). **Türkiye Ekonomisi.** Bursa: Ezgi Kitabevi.

Şenses, Fikret, (1989). 1980 Sonrası Ekonomi Politikaları Işığında Türkiye'de Sanayileşme. Ankara: V Yayınları.

Şenses, Fikret, (1993). "Sanayileşmede Yeni Bir Dönemeç:1980'li Yıllar ve Ötesi". ODTÜ Gelişme Dergisi, 20 (4), 529-548.

Şenses, F., E., Taymaz (2003). "Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı?". **ERC Working Papers in Economics,** 03/01.

Şener, Oktay, (1971). **İktisadi Devlet Teşekkülleri İçin Düşünülen Yeni Bir Sistem; Holding**. DPT İPD Yıllık Programlar ve Finansman Şubesi.

Şirin, İbrahim, (2008). "Münif Paşa'nın Tahran'dan Gönderdiği Devlet İşleriyle İlgili Lâhiyası ve Düşündürdükleri". **Turkish Studies,** Volume 3, ss.759-771.

Tabakoğlu, Ahmet, (2005). **Türk İktisat Tarihi.** İstanbul: Dergah Yayınları.

Talas, Cahit, (1969). **Ekonomik Sistemler.** Ankara: Sevinç.

Talas, Mustafa, (2008). **Türkiye'de Sanayi Teşviği Uygulamaları.** Doğu Kütüphanesi, İstanbul.

Tarı, Recep, (2012). **Ekonometri.** Umuttepe Yayınları.

Tayanç, Tunç, (1972). "Kapitalist Sanayileşme Sürecinde 1923-1950 Kesiti". **Özgür İnsan,** Sayı 4.

Taymaz, Erol, (1993). "Sanayi ve Teknoloji Politikaları: Amaçlar ve Araçlar". **ODTÜ Gelişme Dergisi,** 20 (4) 549-580.

Tekeli, İ., S., İlkin (1977). "1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları". **Türkiye Belgesel İktisat Tarihi Serisi,** Ankara: ODTÜ Yayınları.

Tekeli, İlhan, (1979-1980). "II. Dünya Savaşı Sırasında Hazırlanan Savaş Sonrası Kalkınma Plan ve Programları'". **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Özel Sayısı, ss.289-325.

Tekeli, İ., S., İlkin (1984). "Türkiye'de Planlama: Ülkesel, Bölgesel, Kentsel". **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekeli, İlhan, (1985). "Türkiye'deki Şirketlerin Gelişimi ve Kapitalin Yoğunlaşma Süreci". **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** İletişim Yayınları, Cilt: 9.

Tonus, Özgür, (2007). "Gümrük Birliği Sonrasında Türkiye'de Dışa Açıklık ve Sanayileşme". **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Sayı: 17.

Tsai, Ming-Chang, (1999). "State Power, State Embeddedness And National Development In Less Developed Countries: A Cross-National Analysis". **Studies in Comparative International Development,**Volume 33, Issue 4, pp 66–88.

Tezel, Yahya *Sezai, (*2000). ***Cumhuriyet*** **Doneminin İktisadi Tarihi (1923-1950).** Istanbul: Tarih Vakfi Yurt Yayınları.

TBMM Zabıt Ceridesi, (1932). Devre V, cilt 4, Birleşim: 38, Ankara: TBMM Matbaası.

TBMM Zabıt Ceridesi, (1932). Devre IV, Cilt 9, İnikat 77'Ye ek, Sıra No: 265, Ankara: TBMM Matbaası.

TBMM Zabıt Ceridesi, (1932). Devre IV, Cilt 9, Ankara: TBMM Matbaası.

TBMM Zabıt Ceridesi, (1932). Devre IV, Cilt 9, İnikat 80'e ek, Sıra No: 270, Ankara: TBMM Matbaası.

TBMM Zabıt Ceridesi, (1932). Devre IV, Cilt 16, 65. İnikad, Ankara: TBMM Matbaası.

TBMM Zabıt Ceridesi, (1935). Devre V, Cilt 4, İntikat 18'e ek, Ankara: TBMM Matbaası.

TBMM Zabıt Ceridesi, (1950). Devre VIII, Sıra 2, Cilt 25, Birleşim 72, Ankara: TBMM Matbaası.

TBMM Zabıt Ceridesi, (1971). Birleşim 49, 15.2.1971.

T.C. Başbakanlık, (1969). **Yatırımların ve İhracatın Teşviki ve Uygulama Esasları**. Yayın No: DPT-773-TUD: 4.

T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor, (1971). Ankara.

T.C. Merkez Bankası Aylık Bülteni, (1977). Mart-Mayıs, Ankara.

T.C. Merkez Bankası, (2002). **Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri**. Ankara.

Temel, Adil, Kenan Tanrıkulu, Nihal Yener, Cihan Yalçın (1995). "Türk Ekonomisinin Rekabet Gücündeki Gelişmeler". **DPT Müsteşarlığı EMSA Genel Müdürlüğü**.

Tekeli, İ., Menteş, G., (1977). "Türkiye'de Holdingleşme ve Holding Sistemlerinin Mekandaki Örgütlenmesi". **Toplum ve Bilim,** Sayı 4, 16-45.

Terzi, H., S., Oltulular (2004). "Türkiye'de Sanayileşme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensel İlişkisi". **Doğuş Üniversitesi Dergisi.** 5 (2), s.219-226.

Thomas, V., Y., Wang (1996). "Distortions, İnterventions and Productivity Growth: is East Asia Different?". **Economic Development and Cultural Change,** vol.44, pp.265-88.

Tinbergen, J., (1967). Methodological Background Of The Plan, İlkin S. ve İnanç E. (ed.) **Planning In Turkey** içinde, Ankara: Odtü Yayınları, 71-77.

Trak, Ayşe, (1984). "Liberalizm-Devletçilik Tartışması''. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** İstanbul: İletişim yayınları.

Topçuoğlu, Hamide, (1956). "Etibank ve Sosyal Politikası". **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.13 Sayı.1, s. 287-328.

The Morgan Guaranty Bank, (1986). **Privatisation Master Plan: Executive Summary, Objectives of Privatisation, Reviev of Privatisation, Methods of Privatisation**. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

The World Bank, **World Development Report 1997, 'The State in a Changing World.** http://wdronline.worldbank.org/

TMMOB Makine Mühendisleri Odası, (1976). **Türkiye'de Teknoloji ve Teknoloji Transferi**, Makine Mühendisleri Odası Sanayi Kongresi, Ankara.

Toprak, Zafer, (1995). **Milli İktisat-Milli Burjuvazi.** İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Toros, Hüsamettin, (1954). **Türkiye Sanayi Devlet İşletmeleri.** İstanbul: Güven Basımevi.

Traves, Giuseppino, (1971). ''Ekonomik Kalkınma Aracı Olarak Dünyada Planlama ve Programlama''. (çeviri: Selahattin Özmen), **Devlet Planlama Teşkilatı Dergisi**, Sayı: 11,Yayın No: DPT- 1061, 5-77.

Traves, Giuseppino. (1971). ''Ekonomik Kalkınma Aracı Olarak Dünyada Planlama ve Programlama''. (Çev: Selahattin Özmen), **DPT Dergisi, Mart 1971, Sayı: 11, 5-77.**

Tuna, Serkan, (2009). **Türkiye'de Devlet İşletmeciliği ve Sümerbank (1932-1939).** İstanbul: DerlemYayınları.

Tuncer, B., (2004). "Özel İmalat Sanayinde Toplam Faktör Verimliliği". **İstanbul Sanayi Odası,** Yayın No: 2004/19.

TÜBİTAK, (1997). **Türkiye'nin Bilim ve Teknoloji Politikası.** Ankara.

Türel, O., (1998). "Türkiye'de Kamu Sektörünün Yeniden Yapılandırılması". **97 Sanayi Kongresine Toplu Bakış,** Yayın no:209, Ankara: TMMOB.

T.C. Devlet Bakanlığı, (1983). **Türk Bilim Politikası 1983-2003**. Ankara.

Türkay, Mehmet, (1997). "Konjonktürel Bir Kavram Olarak Müdahale ve Gelişme İktisadı". **İktisat Dergisi,** Sayı: 366–367, s.29-36.

Türkay, Mehmet, (2009). **Sermaye Birikimi, Kalkınma, Azgelişmişlik Türkiye ve Dünya Üzerine Notlar**. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları.

Türkcan, Ergun, (1981). "Teknolojinin Ekonomi Politiği". Ankara **İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi,** Yayın No: 151.

Türkcan, Ergun, (1998). "TÜBİTAK'ın 35. Kuruluş Yıldönümünde Türkiye'de Bilim Politikası". **TÜBİTAK Bilim ve Teknik.**

Türkcan, Ergün, (2010). **Atilla Sönmez'e Armağan: Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü.** İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, (1962). **Beş Yıllık Kalkınma Planı Hakkında Özel Sektörün Görüş ve Mütalaaları.** Ankara.

Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, (1964). **Bakanlarla Özel Sektör Temsilcileri Arasında Yapılan Önceki Toplantıların Bilançosu.**

Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, (1965). **İktisadi Rapor.** Ankara.

Türkiye Ticaret Odaları, (1967). Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, 29 Nisan 1967 Tarihli Toplantıda İlgili Bakanlara Takdim Olunan Özel Sektörü İlgilendiren Başlıca Konular Hakkında Rapor, Ankara

Türkeş, Mustafa (1999). **Kadro Hareketi.** Ankara: İmge Yayınevi.

TÜSİAD, (1987). **1987 Yılına Girerken Türk Ekonomisi.** İstanbul.

TÜSİAD, (1991). **1991 Yılına Girerken Türk Ekonomisi.** İstanbul.

TÜSİAD, (1992). **Sanayileşmede Yönetim ve Toplumsal Uzlaşma**. Yayın No. Tüsiad-T/92, 4-150

UNCTAD, (1990). **Trade and Development Report.** United Nations, New York.

UNCTAD, (1992). **Trade and Development Report.** United Nations, New York.

UNCTAD, (2003). *World Development Report.* United Nations, New York.

Uludağ, İlhan, Serin Vildan (1987). "Dış Şoklara Karşı Dünyada ve Türkiye'de Geliştirilen İstikrar Politikaları". İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 1987-20, İstanbul.

Ulus Gazetesi, 26 Ağustos 1935.

Uygur, Ercan, (1981). "Etki Yönlendirme Ve Öngörüler Açısından Planlar". **Odtü Gelişme Dergisi,** 437-474.

Uygur, Ercan, (1991). "Policy, Productivity Growth and Employment in Turkey, 1960-89 and Prospects for the 1990s". **ILO**, Geneva.

Uysal, Y., (2007). "Türkiye'de Enflasyon: Sektörel Kaynakları ve İç Ticaret Hadleri". **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar,** 44 (508), 21-34.

Utkulu, U., D., Özdemir (2004). "Does Trade Liberalization Cause a Long Run Economic Growth in Turkey". **Economics of Planning,** 37, 245–266.

Uzay, Nısfet, (2002). ''Kamu Büyüklüğü Ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği (1970-1999)''. **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Sayı: 19, ss. 151-172.

Ülgen, G., (2005). **Türkiye`de Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Sürdürülebilirliği.** Der Yayınları.

Ülken, Hilmi Z., (2001). **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi.** İstanbul: Ülken Yayınları.

Ürünlü, Coşkun, (1968). "Ekonomik Sistemler Açısından Türkiye'nin Karma Ekonomik Sistemi". **DPT,** 554ipd: 219.

Üşür, İşaya, (2003). "Sanayileşme ve Türkiye'nin Sanayileşmesi". **İktisat Dergisi,** Sayı: 440, ss. 28-37.

Varlı, Arzu, Murat Koraltürk (2010). "II. Meşrutiyet'ten Erken Cumhuriyet'e Milli İktisadın Sürekliliği Ve İzmir İktisat Kongresi". **ÇTTAD**, IX/20-21, s.s.127-142.

Verburg,R.,(2012). "TheRıse Of GreedIn EarlyEconomıcThought: From Deadl y Sın To Socıal Benefit". **Journal of the History of Economic Thought,** Volume 34, Issue 04, 515 - 539.

Wallerstein, Immanuel, (1988). "Development: Lodestar or Illusion". **Economic and Political Weekly**, Vol. 23, No. 39 pp. 2017-2023.

Waterbury, J., (1993). Exposed to Innumerable Delusions: Public Enterprise and State Power in Eygpt, India, Mexico and Turkey. Cambridge University Press.

Waterston, A., (1965). **Development Planning: Lessons of Experience.** Baltimore: MD: Johns Hopkins Press.

Weber, Max, (1948). **From Max Weber: Essays in Sociology**. London: Routledge & Kegan Paul, Ltd.

Weiss, Oliver, (2014). "Economic Surplus And Capitalist Diversity". **Capital & Class,** Vol. 38(1) 157–170.

Williamson, John, (1993). "Democracy and the 'Washington Consensus". **World Development 21,** no. 8, 1329–36.

World Bank, (1993). **East Asian Miracle Economic Growth and Public Policy.** New York: Oxford University Press.

Yavan, Nuri, (2011). **Teşviklerin Sektörel ve Bölgesel Analizi: Türkiye Örneği.** Yayın No: 27, Ankara: Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları.

Yaşa, Memduh, (1980). **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, 1923-1978**. İstanbul: Akbank Kültür Yayınları.

Yavuz, Ali, (2010). "Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Yatırım Teşviklerinin Rekabet Koşulları Altında Özel Kesim Yatırımları Ve İstihdam Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz". **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.15, S.1 s.83-101.

Yay, Turan, (1993). **F.A. Hayek'te İktisadi Düşünde.** Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Yayla, Atilla, (2012). **Hayek'in Liberalizm Anlayışı.** İstanbul: Kesit Yayınları.

Yayla, Atilla, (2004). **Liberalizm.** İstanbul: Plato Film Yayınları.

Yayman, Hüseyin, (2000). "1980 Sonrası Türkiye'de Özelleştirme Uygulamalarının Gelişimi ve Kamu Yönetimi Üzerine Etkileri". **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi,** Cilt:2, Sayı:3, Ankara.

Yılmaz, C., (1999). "Piyasa Ekonomilerinde Ulusal Planlama Ve Çeşitli Planlama Yaklaşımları". **Amme İdaresi Dergisi,** cilt 32, sayı 1, ss, 85-101.

Yeh, Jiunn-Rong, (2008). "Democracy-driven Transformation to Regulatory State: The Case of Taiwan". **National Taiwan University Law Review,** Vol 3: 2.

Yentürk, Nurhan, (2003). ''Türk Sanayinin Rekabet Gücü: Uygulanan Politikalar ve Etkileri''. **İktisat Dergisi,** Sayı: 440, ss.38-53.

Yentürk, Nurhan, (1993). "Türk Sanayinde Yeniden Yapılanma İçin Dış Ticaret Ve Teknoloji Politikaları". **ODTÜ Gelişme Dergisi,** 20 (4) 581-603.

Yeldan, E., (2010). **İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri.** Ankara: Efil Yayınevi.

Yeldan, Erinç, (2012). **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, Bölüşüm, Birikim ve Büyüme.** İstanbul: İletişim Yayınevi.

Yenal, Oktay, (2001). **Cumhuriyet'in İktisat Tarihi**. İstanbul: Creative Yayıncılık.

Yıldırım, E., (1989). "Total Factor Productivity Growth in Turkish Manufacturing Industry Between 1963-1988: An Analysis". **METU Studies in Development**, 16(3-4), 65-96.

Yiğit, Mehmet, (1996). **İhracat ve İhracat Özendirmelerinin Ekonomik Analizi.** Kütahya: Üniversite Kitabevi.

Yoshioka, Shinji ve Hirofumi Kawasaki, (2016). ''Japan's High-Growth Postwar Period: The Role of Economic Plans'', **ESRI Research Note No.27.**

Yüksek Denetleme Kurulu, (1992). **1990 Kamu İktisadi Teşebbüsleri Genel Raporu.** Ankara.

ÖZGEÇMİŞ:

Marmara Üniversitesi İktisat bölümünden 2004 yılında mezun olan Bengü Doğangün Yasa, 2009 yılında Kocaeli Üniversitesi İktisat Bölümünde Arş.Gör. olarak çalışmaya başlamıştır. Yüksek Lisans eğitimini ''1923'den Günümüze Türkiye'de Girişimciliğin Tarihi'' isimli tez çalışması ile 2010 yılında tamamlamıştır. Aynı yıl Kocaeli Üniversitesi İktisat Anabilim Dalında doktora eğitimine başlamıştır.